

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZİ

DIŞ POLİTİKA YAPIMINDA GENİŞ GRUP
KİMLİĞİNİN VE SOSYAL KİMLİĞİN ETKİSİ:
TÜRK DIŞ POLİTİKASI ÖRNEĞİ

BETÜL ÖZYILMAZ KIRAZ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

AĞUSTOS 2018

**DIŞ POLİTİKA YAPIMINDA GENİŞ GRUP KİMLİĞİNİN VE SOSYAL
KİMLİĞİN ETKİSİ: TÜRK DIŞ POLİTİKASI ÖRNEĞİ**

Betül ÖZYILMAZ KİRAZ

**DOKTORA TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

AĞUSTOS 2018

Betül ÖZYILMAZ KIRAZ tarafından hazırlanan “ Dış Politika Yapımında Geniş Grup Kimliğinin ve Sosyal Kimliğin Etkisi: Türk Dış Politikası Örneği ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

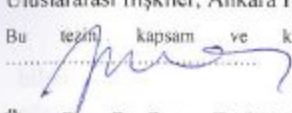
Danışman: Prof. Dr. Soyalp TAMÇELİK

Uluslararası İlişkiler, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Başkan : Prof. Dr. Fırat PURTAŞ

Uluslararası İlişkiler, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

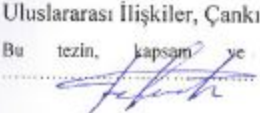
Üye : Doç. Dr. Fatma TAŞDEMİR

Uluslararası İlişkiler, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Doç. Dr. Sadat DEMİRCİ

Uluslararası İlişkiler, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Sezgin MERCAN

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, Başkent Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 07/08/2018

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Saliha AĞAÇ

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirim, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Betül ÖZYILMAZ KIRAZ

07.08.2018

DIŞ POLİTİKA YAPIMINDA GENİŞ GRUP KİMLİĞİNİN VE SOSYAL KİMLİĞİN ETKİSİ: TÜRK DIŞ POLİTİKASI ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

BETÜL ÖZYILMAZ KİRAZ

GAZİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ağustos 2018

ÖZET

Kimliğin dış politika üzerindeki etkisi, Uluslararası İlişkiler çalışmalarında artan bir önemle konu edilmektedir. Ancak böylesi bir ilgiyle çalışılmasına rağmen kimliğin psikolojik bir olgu olduğunun çoğu zaman gözden kaçırıldığı ve psikoloji alanındaki temel kimlik kuramlarının ve kavramlarının analizlere dâhil edilmediği görülmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, kimlik olgusunu psikolojik bağlamına (yeniden) yerleştirerek, kimliğin dış politika üzerindeki etkisine dair bütüncül ve tutarlı bir yaklaşım ortaya koyabilmektir. Buna göre çalışmanın kuramsal alt yapısı oluşturulurken devletler psikolojik anlamda geniş gruplar olarak tanımlanmış ve dolayısıyla devletlerin birbirleri ile olan ilişkileri de gruplararası ilişkiler olarak değerlendirilmiştir. Dış politika ise devletlerin gruplararası ilişkilerdeki tutum ve davranışlarının bütünü olarak tanımlanmıştır. Kimliğin dış politika üzerindeki etkisi, bu temel üzerine inşa edilmiştir. Devletlerin, geniş grup kimliği ve sosyal kimlikler olmak üzere iki tür kimliği bulunduğu ve kimliğin dış politika üzerindeki etkisinin geniş grup kimliği ile sosyal kimlikler arasındaki etkileşim tarafından belirlendiği savunulmuştur. Buradan hareketle kimliğin dış politika üzerindeki etkisini bütüncül ve tutarlı bir şekilde analiz edebilmek için geniş grup kimliği ve sosyal kimlik kuramları sentezlenmiştir. Böylelikle kimlik olgusu psikolojik bağlamına (yeniden) yerleştirilerek, kimliğin dış politikaya olan etkisini ortaya koyan bir dış politika yaklaşımı sunulmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşıma göre devletler, benliklerini oluşturan geniş grup kimliklerinin sürdürülmesi ve güçlendirmesi güdüsüne sahiptirler. Bu güdünün karşılanması için eşitsiz güç ve statü ilişkilerinden oluşan yapı içerisinde kendilerini daima olumlu bir şekilde konumlandırmaya çalışmaktadırlar. Uluslararası yapıdaki gelişmeler geniş grup kimliğinin belirlediği algılardan geçirilerek sosyal kimlikler tanımlanmakta ve bu sosyal kimlikler, dış politikadaki tutum ve davranışlarının ne olacağını belirlemektedirler. Bu kuramsal çerçeve, çalışmanın örnek olayı olarak seçilen Türk Dış Politikasına uygulandığında diğer aktörlere karşı kendisini konumlandırırken Türkiye'nin, Türk geniş grup kimliğini korumak ve güçlendirmek adına, *tam bağımsız, mutlak egemen, Avrupalı devlet, ABD'nin daimi müttefiki, çok yönlü aktör ve merkez ülke* sosyal kimliklerini benimsediği tespit edilmiş ve Türkiye'nin dış politika kararlarının, bu sosyal kimliklerin gerektirdiği şekilde alınmaya ve uygulanmaya çalışıldığı ortaya konulmuştur.

Bilim Kodu : 113609, 114108, 114115

Anahtar Kelimeler : Dış politika, Türk Dış Politikası, kimlik, geniş grup kimliği, sosyal kimlik

Sayfa Adedi : 255

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Soyalp TAMÇELİK

IMPACT OF LARGE GROUP IDENTITY AND SOCIAL IDENTITY ON FOREIGN
POLICY MAKING: THE EXAMPLE OF TURKISH FOREIGN POLICY

Ph. D. Thesis

BETÜL ÖZYILMAZ KİRAZ

GAZİ UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

August 2018

ABSTRACT

The impact of identity on foreign policy has been studied in International Relations discipline with increasing importance. Although this issue takes such a huge attention, it is frequently overlooked that identity is a psychological phenomenon. Consequently, main identity theories and concepts in psychology are not included in the current analysis. The aim of this thesis is to present a comprehensive and consistent approach about the impact of identity on foreign policy by (re)locating identity in its psychological context. Accordingly, states are defined as social psychological groups; inter-state relations are evaluated as intergroup relations and foreign policy is identified as the total of states' attitude and behaviour in their intergroup relations. The impact of identity on foreign policy is constructed on this basis. It is argued that states have two types of identities, namely large group identity and social identity, and foreign policy is determined by the interaction between large group identity and social identities. Building on this, large group identity approach and social identity theory is synthesised in order to analyse the impact of identity on foreign policy in a comprehensive and consistent manner. In this way, a foreign policy approach to identity is developed by (re)locating identity in its psychological context. According to this approach, states have a motive to sustain and strengthen their large group identity that constitutes their ego. In order to meet this motive, they constantly locate themselves positively in the structure that is defined by unequal power and status relations. Developments in the structure are evaluated through the perception defined by large group identity and upon this evaluation social identities that determine foreign policy attitude and behaviours emerge. When this theoretical framework is applied to the Turkish Foreign Policy, it is seen that Turkey has adopted *fully independent, absolute sovereign, European state, permanent ally of the U.S., multidimensional actor* and *centre state* social identities in order to protect and strengthen Turkish large group identity. Turkish Foreign Policy decisions are made and put into practice according to these social identities.

Science Code : 113609, 114108, 114115

Key Words : Foreign policy, Turkish Foreign Policy, identity, large group identity, social identity

Page Number : 255

Supervisor : Prof. Dr. Soyalp TAMÇELİK

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada öncelikle birlikte çalışmaya başladığımız ilk andan itibaren motive edici tavrı, sabrı ve anlayışıyla bana eşsiz bir çalışma ortamı sağlayan, disiplinler arası çalışmam konusunda beni sonuna kadar destekleyen, gerektiğinde görüşlerine ve eleştirilerine karşı kendi görüşlerimi dile getirebilme özgürlüğü sunan tez danışmanım Prof. Dr. Soyalp TAMÇELİK'e derin teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca üzerimde emeği ve hakkı olan tüm mesai arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Bazı isimlerin ardından gelen teşekkürlerin sebebini açıklamak hiçbir zaman tam anlamıyla mümkün olmamaktadır. Ben de üzerimde nice hakları yüklü olan annem Selma ÖZYILMAZ'a; babam Metin ÖZYILMAZ'a ve kardeşim, diğer yarım Merve ÖZYILMAZ'a teşekkür ederken ne diyeceğimi, üzerimdeki haklarından hangisi için teşekkür edeceğimi bilemiyor ve "her şey" için teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca hayatıma girdikleri ilk andan itibaren beni sevgi ile kucaklayan ve desteklerini her zaman hissettiren ikinci annem Ayşe KİRAZ'a ve kardeşim Emre KİRAZ'a derin teşekkürlerimi sunuyorum. Bir teşekkürü de başta benim "ben" olmamda büyük emeği olan dedem Yunus UYSAL olmak üzere tüm geniş aileme ediyorum.

Gerek özel hayatımda gerekse akademik hayatımda fevri hareket ettiğim zamanlarda önümde durarak hata yapmamı engelleyen, desteğe ihtiyacım olduğunda ise daima arkamda durarak ilerlemem için beni teşvik eden, bu çalışmanın her kelimesini okuyarak yorumlarıyla katkıda bulunan Sami'ye hayat yolculuğunun her alanında bana en iyi şekilde eşlik ettiği için teşekkür ediyorum.

Çocuklarımin, çalışmaları ile gurur duyacakları bir anneleri olması, bu çalışmanın ardındaki en büyük motivasyon olmuştur. Benim motivasyon kaynağım ve hayattaki en büyük dayanaklarım olan kızım Yaren ve oğlum Murat'a bana kattıkları her şey için minnettarım.

Anneannem Şükran UYSAL'ı hasret ve minnetle anıyor ve bu çalışmamı O'na ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	xi
1. GİRİŞ.....	1
2. DIŞ POLİTİKA DAVRANIŞININ PSİKOLOJİK TEMELLERİ OLARAK GENİŞ GRUP KİMLİĞİ VE SOSYAL KİMLİK	11
2.1. Psikolojik Grup Olarak Devlet ve Devletlerarası İlişkilerin Psikolojik Bağlamı	11
2.1.1. Grup Tanımlamaları.....	12
2.1.2. Grupların Gerçekliği	18
2.1.3. Grup Türleri ve Devletler.....	23
2.1.4. Gruplararası İlişkiler Olarak Devletlerarası İlişkiler	29
2.2. Devletlerin Geniş Grup Kimliği.....	31
2.2.1. Geniş Grup Kimliği Kuramı	32
2.2.2. Geniş Grup Kimliğinin İlmikleri	36
2.2.2.1. Paylaşılmış depolar.....	37
2.2.2.2. İyi özdeşimler	39
2.2.2.3. Ötekilerin “kötü” özelliklerini kabul etme	41
2.2.2.4. Liderlerin iç dünyalarını kabul etme.....	43
2.2.2.5. Seçilmiş zaferler	44
2.2.2.6. Seçilmiş travmalar	46
2.2.2.7. Semboller.....	49
2.2.3. Geniş Grup Gerilemesi	50
2.3. Devletlerin Sosyal Kimlikleri.....	54

	Sayfa
2.3.1. Sosyal Kimlik Kuramının Temel Kavramları ve Varsayımları	54
2.3.1.1. Sosyal kimlik	56
2.3.1.2. Sosyal sınıflandırma	58
2.3.1.3. Sosyal karşılaştırma	59
2.3.1.4. Psikolojik ayırteedicilik	60
2.3.2. Sosyal Kimlik Kuramında Yapı ve Değişim	61
2.3.2.1. Sosyal hareketlilik	64
2.3.2.2. Sosyal yaratıcılık	64
2.3.2.3. Sosyal rekabet	65
2.3.3. Sosyal Kimlik Kuramına Yönelik Eleştiriler	66
2.3.4. Sosyal Kimlik Kuramının Uluslararası İlişkilere Uyarlanması	72
2.4. Geniş Grup Kimliği, Sosyal Kimlik ve Dış Politika İlişkisi	78
3. TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİNİN BENLİĞİ OLARAK TÜRK GENİŞ GRUP KİMLİĞİ	83
3.1. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Geniş Grup Gerilemesi ve Yeni Türk Devletinin İnşası	83
3.2. Yeni Türk Devletinin Geniş Grup Kimliği	89
3.2.1. Paylaşılmış Depolar Olarak Ay-Yıldız Motifi	90
3.2.2. İyi Özdeşimler Olarak Türk Kültürü	91
3.2.3. Türkiye'nin "Öteki"si Olarak Yunanistan, Ermenistan ve Batı	97
3.2.3.1. Yunanistan	98
3.2.3.2. Ermenistan	102
3.2.3.3. Avrupa/Batı	108
3.2.4. Liderlerin İç Dünyalarını Kabul Etme: "Ulu Önder" Atatürk İmgesi	117
3.2.5. Seçilmiş Zaferler: Çanakkale Savaşı ve Türk Kurtuluş Savaşı	127
3.2.5.1. Çanakkale savaşı	128
3.2.5.2. Türk Kurtuluş Savaşı	134

Sayfa

3.2.6. Seçilmiş Travma: Sevr Barış Antlaşması	142
3.2.7. Türkiye'nin Geniş Grup Kimliği Sembolü Olarak Türk Bayrağı	147
4. TÜRKİYE’NİN SOSYAL KİMLİKLERİ VE TÜRK DIŞ POLİTİKASINA YANSIMALARI.....	155
4.1. Tam Bağımsız Türkiye	156
4.1.1. Lozan Barış Antlaşması	158
4.1.2. İttifaklardan Kaçınma Politikası	160
4.1.3. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Savaşdışı Kalma Politikası	162
4.2. Mutlak Egemen Türkiye	166
4.2.1. Montrö Boğazlar Sözleşmesi	168
4.2.2. Hatay’ın Anavatana Katılması	169
4.2.3. Sovyet Rusya’nın Toprak Taleplerinin Reddedilmesi	171
4.2.4. Ege Denizi Sorunları	173
4.2.5. Kıbrıs Barış Harekâtı	176
4.2.6. ASALA Terör Örgütü ile Mücadele	178
4.2.7. Ermenistan ile Sınırların Tanınması Sorunu	179
4.2.8. Ayrılıkçı PKK Terörü ile Mücadele	181
4.3. Avrupalı Devlet Türkiye	184
4.4. ABD’nin Daimi Müttefiki Türkiye	191
4.5. Çok Yönlü Aktör Türkiye	198
4.5.1. Kıbrıs Sorunu Özelinde Çok Yönlülük Uygulamaları	198
4.5.2. Batı’ya Tepkisel Bir Durum Olarak Çok Yönlülük	204
4.6. Merkez Ülke Türkiye	206
4.6.1. Ortak “Bizlik” Söyleminin Geliştirilmesi	209
4.6.2. Kültürel ve Akademik İşbirliklerinin Kurulması	211
4.6.3. Diplomatik İlişkilerin Geliştirilmesi	212

	Sayfa
4.6.4. Dış Yardımlar Yapılması	212
4.6.5. Komşu Ülkelerle Sorunların Çözülmesi	213
4.6.6. Bölgesel Barış ve İstikrarın Sağlanmasına Katkıda Bulunulması	214
4.6.7. Ekonomik İlişkilerin ve İşbirliklerinin Geliştirilmesi	215
5. SONUÇ	221
KAYNAKLAR	231
ÖZGEÇMİŞ	254

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
ASALA	Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu
AT	Avrupa Topluluğu
BAB	Batı Avrupa Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DAEŞ	Irak ve Şam Devleti
DEHAP	Demokratik Halk Partisi
EOKA	Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
İKÖ	İslam Konferansı Örgütü
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
MC	Milletler Cemiyeti
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	Millî İstihbarat Teşkilatı
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
PYD	Demokratik Birlik Partisi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜRKPA	Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi
TÜRKSOY	Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
YPG	Halk Koruma Birlikleri

1. GİRİŞ

Kimliğin, 1980’li yıllardan itibaren Uluslararası İlişkiler disiplininde görülen eleştirel dönüşümle kuramsal düzeyde çalışılan bir olgu haline gelmesiyle birlikte, bu tez çalışmasının konusunu oluşturan kimliğin dış politika üzerindeki etkisi de Uluslararası İlişkiler çalışmalarında artan bir şekilde ele alınır olmuştur. Kimlik-dış politika ilişkisinin böylesi bir ilgiyle çalışılmasına rağmen kimliğin psikolojik bir olgu olduğunun çoğu zaman gözden kaçırıldığı ve psikoloji alanındaki temel kimlik kuramlarının ve kavramlarının yapılan birçok analize dâhil edilmediği görülmektedir.

Kimlik kavramını yaklaşımının merkezine koyan ve özneler arası anlamlar yoluyla oluşan kimliklerin, devletlerin çıkarlarının belirlenmesinde oynadığı role vurgu yapan Alexander Wendt, kimliği, temel psikoloji kuramlarından faydalanmaksızın ele almaktadır. Kimlik incelemelerinin temeline konulan kolektif/sosyal kimlik, temel sosyal kimlik kuramcılarının eserlerine başvurulmaksızın analiz edilmektedir. Uluslararası İlişkiler alanındaki kimlik çalışmalarının öncüsü olarak görülen Wendt; bireysel/kurumsal, tip, rol ve kolektif/sosyal kimlik olmak üzere dört tür kimlikten bahsetmektedir. İçkin, sosyal öncesi ve doğuştan var olan nitelikleri olduğu gerekçesiyle bireysel/kurumsal kimliği çalışmalarının dışında bırakan Wendt, diğer aktörlerle ilişkili olarak var olan, onlarla etkileşim sonucunda ortaya çıkan kolektif/sosyal kimliğe odaklanmaktadır.¹ Ancak Wendt, kimlik incelemelerinin temeline yerleştirdiği kolektif/sosyal kimliği dahi sosyal kimlik kuramının temel varsayımlarından ve kavramlarından bahsetmeksizin analiz etmektedir.

Kimlik-dış politika ilişkisini inşacı yaklaşımla ele alan çalışmaların genel olarak bu tür bir eksiliği paylaştıkları görülmektedir. Bu çalışmalarda kimliğin psikolojik bir olgu olmasına gereken önem verilmemekte ya da tamamen göz ardı edilmektedir. Buna bağlı olarak da kimlik, psikolojik bağlamından koparılarak ele alınmaktadır. Esasında kimlik-dış politika ilişkisi konusunda yayımlanmış bazı çalışmalarda “öteki” ya da “siyasî mitler” gibi psikolojik unsurlarının üzerinde durulmaktadır.² Wendt de kimliklerin daima özneler arası

¹ Wendt, A. (2012). *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*. (Çev. H. Sarı Ertem ve S. G. İhlamur Öner). İstanbul: Küre Yayınları. (Eserin orijinali 1999’da yayımlandı), 287.

² Kimlik olgusunun psikolojik bağlamını göz ardı eden ya da yalnızca “öteki” ve “mit” gibi tek bir unsurun üzerinde duran bazı örnekler için bakınız: Hopf, T. (2002). *Social Construction of International Politics: Identities & Foreign Policies Moscow 1955 and 1999*. Ithaca: Cornell University Press; Tsygankov, A. P. (2016). *Russia’s Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*. Lanham: Rowman & Littlefield; Kinch, P. (2016). *The U.S. –Iran Relationship: The Impact of Political Identity on Foreign*

olarak, başka bir deyişle “öteki” aktörlerin varlığında ve onlarla olan karşılıklı etkileşim ile inşa edildiğini savunmakta ve bu nedenle bireysel/kurumsal kimliği dışlamaktadır. Ancak kimlik oluşumunda kilit rol biçilen bu unsurlar, bir kuramsal çerçeveye yerleştirilmeksizin ve tek başlarına ele alınmaktadırlar.

Aynı eksikliğin Türkiye’de doktora düzeyinde hazırlanmış tez çalışmalarında da var olduğu görülmektedir. Akıllı, daha sonra kitap haline getirdiği “Kimlik-Dış Politika İlişkisi: Türk Devlet Kimliğinin Türk Dış Politikası Üzerine Etkisi” başlıklı tezinde kimliğin dış politika ilişkisini Uluslararası İlişkiler kuramları çerçevesinde ele almakta, kimliğin psikolojik boyutu, çalışma için temel bir odak noktası niteliği taşımamaktadır.³ Kimlik olgusunu, Wendt’in inşacılığı ile Dış Politika Analizi yaklaşımlarının bir sentezi üzerine inşa ettiği “Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi” başlıklı tezinde Ereker, Türk devlet kimliğinin inşasında “öteki(ler)”in etkisi üzerinde durmakta, ancak “öteki” imgesinin hangi psikolojik süreçlerden geçerek kimliğin bir parçası haline geldiğini; bireylerin çekirdek kimliklerine nasıl işlediğini; kuşaklar arasında nasıl aktarıldığını; kimliğin diğer unsurlarıyla nasıl bir etkileşim içinde olduğunu araştırmasının kapsamı dışında bırakmaktadır.⁴ “Kimlik ve Dış Politika: Rusya Federasyonu’nun Bosna-Hersek ve Kosova Siyasetinde Kimliğin Rolü” başlıklı tez çalışmasında kimlik olgusunu eleştirel bütüncül inşacı çerçeveye oturtan Özkan da “muteber öteki” olarak Avrupa’nın Rusya’daki devlet kimliğinin inşasındaki rolünü dikkate almakta, ancak literatürdeki genel eğilimle uyumlu olarak bu unsuru, kimliği oluşturan diğer psikolojik unsurların etkisinden bağımsız bir şekilde incelemektedir.⁵ Hâlbuki başlı başına psikolojik bir olgu olan kimliğin, bu psikolojik süreçlere odaklanılarak incelenmesi gerekmektedir. “Ulusal çıkar” kavramını Uluslararası İlişkiler kuramlarına değinmeden açıklamak ne denli büyük bir eksiklik olacaksa, kimlik kavramını

Policy. London: I.B. Tauris; Bozdağlıoğlu, Y. (2003). *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity*. New York: Routledge.; Uzer, U. (2011). *Identity and Turkish Foreign Policy: the Kemalist Influence in Cyprus and the Caucasus*. London; New York: I. B. Tauris; Bukh, A. (2010). *Japan’s National Identity and Foreign Policy: Russia as Japan’s Other*. New York: Routledge; Hixson, W. L. (2008). *The Myth of American Diplomacy: National Identity and U.S. Foreign Policy*. New Haven: Yale University Press.

³ Akıllı, E. (2013). *Kimlik-Dış Politika İlişkisi: Türk Devlet Kimliğinin Türk Dış Politikası Üzerine Etkisi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Tezi.

⁴ Ereker, F. (2010). *Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.

⁵ Özkan, E. Ş. (2015). *Kimlik ve Dış Politika: Rusya Federasyonu’nun Bosna-Hersek ve Kosova Siyasetinde Kimliğin Rolü*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.

da psikoloji kuramlarına değinmeden ele almanın o denli büyük bir eksiklik olacağı aşikârdır.

Buradan hareketle bu çalışmanın temel amacı, kimlik olgusunu psikolojik bağlamına (yeniden) yerleştirerek, kimliğin dış politika üzerindeki etkisine dair bütüncül ve tutarlı bir yaklaşım ortaya koyabilmektir. Esasında Uluslararası İlişkiler’de ayrı bir alan olarak ortaya çıkan Dış Politika Analizi çalışmalarında, psikolojinin kuramsal ve kavramsal açıklayıcılığından faydalanılmaktadır. Ancak bu çalışmalar da birey düzeyinde analiz yapmaları itibarıyla söz konusu etkiyi incelemek için bütüncül bir çerçeve sunamamaktadırlar. Devletlerin karar alıcılar aracılığıyla hareket ettikleri varsayımına dayanan Dış Politika Analizi çalışmaları, karar alıcılara odaklanmaktadır. Dolayısıyla kimlik de karar alıcıların kimlikleri ile özdeşleştirilmektedir. Oysaki dış politikanın çalışılması karar alıcıların analizinden fazlasını gerektirmektedir. Karar alıcılar özelinde yapılan analizler de gerekli olmakla birlikte bu çalışmalar, farklı kimliklere ve dolayısıyla farklı algılamalara ve bilişsel süreçlere sahip liderler döneminde görülen dış politika sürekliliklerini açıklamakta yetersiz kalmaktadırlar.

Örneğin Necmettin Erbakan, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile Türkiye arasında gerçekleşen Gümrük Birliği anlaşmasını “Avrupa mandası” olarak değerlendirmiş ve iktidara geldikleri takdirde Gümrük Birliği anlaşmasını yırtıp atacaklarını açıklamıştır. Ancak Erbakan’ın partisi koalisyon olarak iktidara geldiğinde ne Gümrük Birliği anlaşması yırtılıp atılmış ne de Türkiye, Avrupa Birliği (AB)’ndeki adaylık statüsünden vazgeçmiştir.⁶ Erbakan kişisel kimliği, algıları ve inançları gereği Avrupa ile bütünleşmeye olumsuz yaklaşırken, devlet olarak Türkiye’nin kimliği, Avrupa’dan kopmayı mümkün kılmamıştır. Türkiye’de seçimle iş başına gelen tüm liderler Avrupa bütünleşmesinin hükümetleri için bir dış politika hedefi olduğunu belirtmiş; askerî darbeler sonrasında yönetime el koyan tüm ordu mensupları dünya kamuoyuna Batı ittifakına bağlılıklarının devam ettiğini duyurmuştur. Bu örnekler, karar alıcıların bireysel kimliklerinin üzerinde bir devlet kimliği olduğuna işaret etmektedirler.

Bu durumun başka bir örneği olarak ailece tatil yapacak kadar iyi olan Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad ve Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Suriye iç

⁶ Bakır, B. (2007). “Necmettin Erbakan”. A. F. Demir (Editör). *Türk Dış Politikasında Liderler*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 392-396.

savaşı sırasında karşı karşıya gelmelerini düşünmek mümkündür. Bu örnekte liderlerin yakın kişisel ilişkileri, devletler arası ilişkilerin dinamiklerinin gölgesinde kalmıştır. İki lider artık birbirlerini yakın ilişki kurulan bireyler olarak değil, başka bir devletin üyesi olarak görmeye başlamış ve buna bağlı olarak da devletlerinin kolektif kimliklerinin gerektirdiği şekilde hareket etmişlerdir. Bir devlete tâbi olmanın sağladığı kimlik, bireysel ilişkilerin sınırını belirlemiştir. Bu durum, devletlerin kendi üyelerinin davranış, düşünce ve benliğini etkileyip şekillendirebilme gücünün bir işaretidir. Bu nedenle kimliğin dış politika üzerindeki etkisi ele alınırken devletin kendi başına bir analiz birimi olarak incelenmesi gerekmektedir.

Kendisini oluşturan bireylerden ayrı ve onların üzerinde bir gerçekliği ifade etmesi itibarıyla devlet, bu çalışmada temel analiz birimi olarak alınacaktır. Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde tezin kuramsal çerçevesi ortaya konulacaktır. Öncelikle çalışmada temel analiz birimi olan devletler, psikolojik grup olarak yapılandırılacaktır. Grup, ortak bir amaç veya fayda etrafında bir araya gelmesi/getirilmesiyle gerçekleşen etkileşim sonucunda aralarında belirli yapısal ilişkiler doğan, karşılıklı bağımlılık oluşan, bu bağımlılığın ve bir grup olduklarının bilincinde olan bireylerden meydana gelen, aynı zamanda bu bireyleri etkileyip dönüştürebilen sosyal ve psikolojik bir gücü ifade etmektedir. Buna göre dış politika yapımının aktörleri olan devletleri de aynı coğrafyada yaşayan, dil, tarih, gelenek, görenek, kültür birliği olan, paylaştıkları toprak parçasını koruma amacı etrafında birleşen, bu amaca ulaşmak için karşılıklı bağımlı olarak hareket eden ve aralarında belirli yapısal ilişkiler bulunan bireyler grubu olarak tanımlamak mümkündür.

Sosyal psikolojik anlamda birer grup olan devletlerin birbirleri ile olan savaş, barış, işbirliği, rekabet, müttefiklik ve husumet ilişkileri de gruplararası ilişkilerle özdeşleştirilmektedir. Gruplararası ilişkiler ise bir grubun üyesi olan kişilerin tek başına veya bir bütün olarak grup kimlikleri bağlamında başka bir gruba veya başka bir grubun üyeleriyle etkileşime girmelerini tanımlamaktadır.⁷ Dolayısıyla *devletler*, sosyal psikolojik anlamda birer grupturlar ve *devletler arası ilişkiler* de gruplararası ilişkilerdir. *Dış politika* ise devletlerin, grup kimlikleri bağlamında birbirleriyle kurduğu ilişkilerin davranış boyutunu ifade etmektedir. Devletler, kimlikleri bağlamında birbirleri ile etkileşim

⁷ Hortaçsu, N. (2007). *Ben Biz Siz Hepimiz: Toplumsal Kimlik ve Gruplararası İlişkiler*. Ankara: İmge Kitabevi, 145.

kurmaktadırlar. Bu etkileşimin gözlemlenebilir bir davranışa yansması ise dış politika kararları ve uygulamaları şeklinde olmaktadır. Bu çalışmada kimliğin dış politika üzerindeki etkisi, bu çerçeve üzerine inşa edilerek ele alınmaya çalışılacaktır.

Çalışmada, devletlerin geniş grup kimliği ve sosyal kimlikleri olmak üzere iki tür kimlikleri bulunduğu ve bu kimliklerin karşılıklı etkileşim halinde oldukları savunulmaktadır. *Geniş grup kimliği*, devletlerin bir nevi benliklerini ifade etmektedir. Buna göre dış politika kararlarının ve davranışlarının temelinde, devletlerin grup kimliğinin korunması, sürdürülmesi ve güçlendirilmesi motivasyonu bulunmaktadır. Devletlerin ulusal çıkarları, bu motivasyonla belirlenmektedirler. Devletler, kimlikleri bağlamında diğer devletleri konumlandırmakta, onlara birtakım özellikler atfetmekte ve dış politikalarını yürütürken bununla ilgili algıları çerçevesinde hareket etmektedirler. *Sosyal kimlik* ise devletlerin uluslararası sistemdeki aktörlere dair sosyal sınıflandırmaları ve bu sınıflandırmalara göre kendilerini konumlandırmaları ile ortaya çıkan kimlikleri içermektedir.

Bu iki tür kimlik arasında karşılıklı bir etkileşim bulunmaktadır. Devletlerin geniş grup kimliği ve sosyal kimlikleri arasındaki etkileşim, bir yandan devletlerin olumlu sosyal kimliklerinin grup kimliğini güçlendirmesinden, diğer yandan ise sosyal kimliklerinin, grup kimliklerinden beslenmelerinden kaynaklanmaktadır. Devletlerin dış politika kararlarının ve uygulamalarının temelinde grup kimliklerinin korunması ve güçlendirilmesi güdüsü bulunmaktadır. Bu nedenle devletler, uluslararası sistemdeki diğer aktörleri sınıflandırırken ve kendilerini onlara karşı konumlandırırken daima olumlu bir sonuç elde etme arzusundadırlar. Böylelikle edinilen olumlu sosyal kimlikler, grup kimliğini beslemekte, güçlendirmekte ve yüceltmektedirler. Dolayısıyla devletler, birbirleri ile olan ilişkilerinde olumlu sosyal kimlikler edinerek grup kimliklerini koruma ve güçlendirme eğilimindedirler.

Devletlerin grup kimlikleri ile sosyal kimlikleri arasındaki etkileşimin diğer boyutu, sosyal kimliklerin, grup kimliklerine dayanmasından kaynaklanmaktadır. Genel olarak, devletlerin diğer devletlerle olan tüm etkileşimleri, grup kimliğini oluşturan sosyal psikolojik unsurlar üzerinden inşa edilmektedirler. Başka bir deyişle grup kimlikleri, devletlerin tüm davranışlarının referans çerçevesini oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla

devletlerin kendilerini diğer aktörlere göre konumlandırmaları da geniş grup kimliklerinin unsurları üzerinden yapılmaktadır.

Bu bağlamda kimliğin dış politikaya olan etkisinin bütüncül bir şekilde ortaya konulması da devletlerin hem grup kimliklerinin hem sosyal kimliklerinin oluşumunun hem de bunlar arasındaki karşılıklı etkileşimin analiz edilmesi ile mümkün olacaktır. Bu farkındalıktan hareketle tezin kuramsal çerçevesi çizilirken öncelikle Vamık Volkan'ın *geniş grup kimliği kuramı* kullanılarak devletlerin grup kimliklerini nasıl oluştuğu analiz edilecektir. Ardından devletlerin sosyal kimliklerinin oluşumu Henri Tajfel tarafından geliştirilen *sosyal kimlik kuramı* perspektifinden analiz edilerek değerlendirilecektir. Nihayetinde geniş grup kimliği kuramı ve sosyal kimlik kuramı sentezlenerek bu kimliklerin dış politikayı ne şekilde etkiledikleri ortaya konulacaktır. Böylelikle kimliğin dış politikaya etkisine dair bütüncül bir yaklaşım sunulmaya çalışılacaktır.

Tezin ikinci ve üçüncü bölümlerinde ise bu yaklaşımla, Türk Dış Politikası analiz edilmeye çalışılacaktır. İkinci bölümde Türkiye'nin temel dış politika hedefini oluşturduğu iddia edilen Türkiye'nin geniş grup kimliği⁸ ele alınacaktır. Buna göre Volkan'ın geniş grup kimliği Türkiye'ye uygulanacaktır. Kuramın geniş grup kimliğinin ilmiği olarak aldığı unsurlar, Türkiye açısından incelenecektir. Bir grup olarak Türkiye'nin *paylaşılmış depoları*, *iyi özdeşimleri*, *Türk geniş grup kimliğinin "ötekileri"*, *dönüştürücü ve yapılandırıcı lideri*, *seçilmiş zaferleri*, *seçilmiş örselenmeleri* ve *grup sembolleri* incelenecek ve bunların kuşaklar arası aktararak Türk Dış Politikasının psikolojik temelleri haline nasıl geldikleri ortaya konulacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise sosyal kimlik kuramından faydalanılarak Türkiye'nin diğer devletler ile etkileşimlerinden ve karşılaştırmalardan doğan sosyal kimlikleri analiz edilecektir. Bu doğrultuda söz konusu sosyal kimliklerin ortaya çıkışları, Türk geniş grup kimliği ile olan karşılıklı etkileşimleri ve buna ek olarak aynı anda var olabilen sosyal kimliklerin birbirlerini nasıl etkiledikleri analiz edilecektir. Bu analiz, kurulduğu 29 Ekim 1923 tarihinden itibaren Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasında önemli yer tutan çeşitli örnek olayların incelenmesi suretiyle yapılacaktır. Burada iki noktanın altını çizmekte fayda görülmektedir. Birincisi, çalışmanın bu bölümünde amaç,

⁸ Bir geniş grup olarak ele alınan Türkiye'nin geniş grup kimliği, çalışma boyunca "Türkiye'deki geniş grup kimliği" ve "Türk geniş grup kimliği" ifadeleriyle dönüşümlü olarak kullanılmaktadır. Bu kullanımdaki "Türk" ifadesi, etnik bir tanımlamadan ziyade vatandaşlığa dayalı genel bir tanımlamaya işaret etmektedir.

söz konusu dış politika uygulamalarının başarısını ya da başarısızlığını, doğruluğunu ya da yanlışlığını tartışmaktan ziyade Türkiye'nin sosyal kimlik tanımlamalarını ve dış politika uygulamalarındaki yansımalarını ortaya koymaktır. İkinci olarak, bu çalışmada ele alınan belirli sosyal kimlikler, Türkiye için tespit edilebilecek sosyal kimlik tanımlamalarının bunlar ile sınırlı olduğu anlamına gelmemektedir. Türkiye'nin sosyal kimliklerini çoğaltmak mümkün olabileceği gibi, burada anılan sosyal kimliklere örnek olarak alınan dış politika kararlarını ve uygulamalarını da çoğaltmak mümkün olabilecektir.

Disiplinlerarası niteliği, bu çalışmaya değer katarken aynı zamanda çalışmanın muhtemel sınırlılığına da işaret etmektedir. Çalışmada kullanılan psikoloji kuramları, genel olarak Uluslararası İlişkilere, özel olarak ise devletlere uyarlanırken, analiz düzeyleri arasında geçişkenlikler kurulmasını gerektirmektedir. Örneğin sosyal kimlik kuramı bireylerin benliklerini koruma ve güçlendirme güdüsünden bahsederken, bu çalışmada bu güdü, devletler düzeyinde analiz edilmektedir. Analiz birimleri arasında bu tür geçişkenler kurmanın doğurabileceği zorluklar, bu çalışmanın muhtemel sınırlılığını oluşturmaktadırlar.

Çalışmanın örnek olayının Türk Dış Politikasının bütünü olmasının da çalışmanın bir sınırlılığı olarak değerlendirilmesi olasıdır. Dış Politika Analizi çalışmalarının öncü isimlerinden Rosenau, dış politika çalışanları coğrafya uzmanlarına benzetmektedir. Rosenau, bir ülkenin coğrafi yapısının bütünüyle haritaya aktarılabilmesi için o ülkenin boyutlarında bir harita hazırlanması gerektiğini belirtmekte ve bu gerekliliği karşılamak ne kadar zorsa bir ülkenin dış politikasını bütünüyle analiz etmenin de aynı derecede zor olduğunu ifade etmektedir.⁹ Bu çalışmada bu zorluğun varlığı kabul edilmekle birlikte, bunun üstesinden yine dış politikayı bütün olarak ele alan çalışmaların artmasıyla gelinebileceği değerlendirilmektedir. Bu çalışmaların artmasının, eksikliklerinin tespit edilerek yeni çalışmalarla ve tartışmalarla giderilmeye çalışılmasının literatüre yapacağı katkı ile dış politikayı bütünüyle analiz etmenin zorluklarının aşılması olası görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada Türk Dış Politikasının Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren bütün bir şekilde ele alınmasını, çalışmanın sınırlılığından ziyade literatürdeki mevcut bir zorluğun aşılması yolunda yapılan bir katkı olarak değerlendirmek daha yerinde olacaktır.

⁹ Rosenau, J. N. (1980). *The Scientific Study of Foreign Policy*. (2. Baskı). New York: Nichols Pub. Co., 10.

Çalışma boyunca çok yönlü bir kaynak taraması yapılmıştır. Tezin kuramsal çerçevesine ayrılan birinci bölümde, temel olarak telif eserler olan kitaplar ve makalelerden faydalanılmıştır. Psikolojik yaklaşımlar ve kavramlardan faydalanılırken mümkün olduğunca alandaki öncü kaynaklara yer vermeye dikkat edilmiştir. Kuramlar, kuramı bizzat ortaya atan isimlerin çalışmaları referans alınarak değerlendirilmiştir. Türkiye'nin geniş grup kimliğinin işlendiği ikinci bölümde de telif eserlerden faydalanılmış olup, bu kimliğin kuşaklar arası aktarılacak Türk Dış Politikasının psikolojik temelini nasıl oluşturduğu anlatılırken kuşaklar arası aktarım araçları olarak görülen güncel ilk ve ortaöğretim ders kitapları, romanlar, filmler ve kanun maddeleri kaynak olarak kullanılmıştır.

Ders kitapları, tarih öğretiminin bir parçası olma nitelikleri itibarıyla grup kimliğinin bir aktarım aracı olma işlevini yüklenmektedirler. Devletin yönetici kadrolarının eleğinden geçen eğitim öğretim müfredatı ve ders kitapları, kahramanlık öğeleri ve vatansever ifadelerden oluşan anlatımlarıyla ulusal değerleri desteklemekte ve geniş grup kimliğinin bir nevi belkemiğini oluşturmaktadırlar.¹⁰ Bu nedenle Türkiye'deki geniş grup kimliğinin aktarımı ele alınırken, çalışmanın bu bölümünün hazırlandığı 2017 yılı itibarıyla Türkiye'de güncel olarak okutulan ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan ilk ve ortaöğretim ders kitapları seçilmiştir.

Ders kitapları gibi resmî araçların yanı sıra, genel olarak edebiyat eserleri, özel olarak ise romanlar, bir yandan geçmiş olayları hikâye formunda bir araya getirmeleri itibarıyla kolektif bellek üretilmesine yardımcı olurken, diğer yandan da ortaya çıktıkları zamandan öteye tedavül etme niteliklerinden dolayı kuşaklar arasında önemli bir köprü işlevi görmektedirler. Bu haliyle edebiyat ürünleri, sanatsal değerlerinin ötesinde, aynı zamanda bir hatırlama aracı olarak da kabul edilmektedirler.¹¹

Bu çalışmada geniş grup kimliğinin kuşaklararası aktarım araçlarından bir diğeri olarak ele alınıp örnekleştirilen görsel sanat eserlerinden sinema, beraberinde getirdiği belirli sunum imkânlarıyla, kültürel arşivin bir parçası olma durumunun ötesinde bireysel ve kolektif belleği şekillendiren güçlü bir araç haline gelmektedir. Filmlerin belleğin şekillenmesi üzerindeki rolünün kökleri, görüntünün, gözle görülebilir bir nesneyi gözle

¹⁰ Assman, A. (2008). "Transformations Between History and Memory". *Social Research*. 75 (1), 65.

¹¹ Erll, A. and Rigney, A. (2006). "Literature and the Production of Cultural Memory: Introduction", *European Journal of English Studies*, 10 (2), 112.

görülemeyen bir ana, bazen kısa süreli bir etkiye bazen ise travmatik deneyimlere bağlayabilmesinde yatmaktadır. Filmsel görüntünün söz konusu etkisi, hikâye/anlatım ve hikâyenin efsanevi unsurları güçlendirme etkisi sayesinde daha da artmaktadır.¹²

Türkiye’deki geniş grup kimliğinin bir diğer aktarım aracı olarak düşünülen kanunlar ya da kanun maddeleri, devletler için önemli olan siyasî değerlerin, tarihî kişilerin ve olayların, kutsal sayılan birtakım sembollerin korunması; bunlara karşı her türlü eylemin cezalandırılmasına yönelik düzenlemeler getirmektedirler. Bu haliyle bazı kanunlar ya da kanun maddeleri, geniş grup kimliğinin sınırlarını yansıtmaları ve nesiller boyunca korumaları bakımından kolektif belleğin aktarım araçları haline gelmektedirler. Sonuç olarak ders kitaplarını, romanları, filmleri ve kanun maddelerini, Türkiye’de geniş grup kimliğinin unsurlarının birbirine bağlanmasını ve gelecek kuşaklara aktarılmasını gözlemlemek için birer araç olarak değerlendirmek mümkündür. Bu nedenle çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye’nin geniş grup kimliği oluşturan unsurlar anlatılarak, bunların ders kitaplarında, romanlarda, filmlerde ve kanunlarda ne şekilde ele alındığı aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Sosyal kimlik, devletlerin kendilerini diğer aktörlere kıyasla nasıl tanımladıkları ile ilgilidir. Bir devlet, diğerleri tarafından “süper güç” olarak tanımlandığında bu bir sosyal kimlik tanımlaması olmamaktadır. Devlet, diğerleriyle yaptığı karşılaştırmalar sonucunda “Ben süper gücüm” dediğinde ve buna göre hareket ettiğinde “süper güç” bir sosyal kimliği ifade etmektedir. Dolayısıyla devletlerin sosyal kimliklerini ortaya koyarken resmî olarak devleti temsil eden liderlerin ve karar alıcıların söylemlerine odaklanmak gerekmektedir. Bu nedenle çalışmanın son bölümünde telif eserlerle birlikte ağırlıklı olarak Meclis Tutanakları, diğer resmî kaynaklar ve matbuat gibi birincil kaynaklardan faydalanılması ve karar alıcıların söylemleri üzerinden Türkiye’nin sosyal kimliklerinin ortaya konulması planlanmaktadır. Bu noktada temel analiz biriminin devlet olduğu, karar alıcıların diğer devletlerle geniş grup kimlikleri bağlamında girdikleri ilişkilerde, bu kimliğin bireysel kimlikleri üzerindeki kuşatıcı etkisi altında olduklarına vurgu yapmakta fayda görülmektedir. Dolayısıyla burada liderlerin ve karar alıcıların söylemleri üzerinden gidilmesi birey düzeyinde yapılan analize değil, pratik bir zorunluluğa işaret etmektedir.

¹² Fluck, W. (2003). “Film and Memory”. Udo J. Hebel (Ed.). *Sites of Memory in American Literatures and Cultures*. Universitätsverlag C. Winter, Heidelberg, 224.

Kaynak toplama aşamasını takiben, elde edilen veriler betimleme, analiz ve yorumlama aşamalarından geçirilerek değerlendirilmiştir. Betimleme aşamasında kaynaklardan elde edilen verilerin tezin araştırma konusu ile ilgili neler içerdiği ve ne gibi sonuçlara ulaştığı tespit edilmiştir. Analiz aşamasında betimleme sonucunda ortaya konulan bilgiler ve kavramlar arasında anlamlı illiyet bağı kurulmaya çalışılmıştır, bu bilgi ve kavramlar neden-sonuç ilişkisi bağlamında ele alınmıştır. Bu tezde veri analizinin son aşamasını ifade eden yorumlama aşamasında ise betimleme aşamasında ortaya konulan ve analiz aşamasında aralarında anlamlı neden-sonuç ilişkileri kurulan bilgi ve kavramların ne anlama geldiği, tezin araştırma konusu açısından ne ifade ettiği yorumlanacaktır.

2. DIŞ POLİTİKA DAVRANIŞININ PSİKOLOJİK TEMELLERİ OLARAK GENİŞ GRUP KİMLİĞİ VE SOSYAL KİMLİK

Kimlik, özü itibarıyla psikolojik bir olgudur. Dolayısıyla kimliğin dış politika üzerindeki etkisini konu eden çalışmaların kimliği, psikolojik bağlamı içerisinde ele alması gerekmektedir. Bu gereklilikten hareketle çalışmanın bu bölümünde, kimliği psikolojik bağlamına (yeniden) yerleştiren kuramsal bir çerçeve oluşturulmaya çalışılacaktır. Buna göre öncelikle devletler, sosyal ve psikolojik gruplar olarak yapılandırılacak ve dış politikanın oluşum sürecini kapsayan devletlerarası ilişkiler, gruplararası ilişkilerin bir biçimi olarak kurgulanacaktır. Dış politika ise devletlerin, grup kimlikleri bağlamında birbirleriyle kurduğu ilişkilerdeki tutum ve davranışlarının bütünü olarak ele alınacaktır. Kimliğin dış politika üzerindeki etkisi, devletin ve devletlerarası ilişkilerin bu şekilde psikolojik olarak yapılandırılmaları ile oluşan çerçeveye oturtularak değerlendirilecek ve temellendirilecektir. Bu çerçevelenmenin ardından devletlerin iki farklı tür kimliği olan grup kimliği ve sosyal kimlikler arasında bir ayrım yapılarak, bu kimlikler psikolojik kuramlar ve kavramlar kullanılarak incelenecektir. Nihayetinde grup kimliği ve sosyal kimlik analizleri sentezlenerek, kimliğin dış politika üzerindeki etkisine yönelik bütüncül bir yaklaşım ortaya konulmaya çalışacaktır.

2.1. Psikolojik Grup Olarak Devlet ve Devletlerarası İlişkilerin Psikolojik Bağlamı

Grup çalışmalarına dair yapılan literatür taraması, ontolojik olarak grup kavramı üzerine iki temel tartışmanın varlığını ortaya koymaktadır. Bu tartışmaların ilki “bir grubu grup yapan temel özellik nedir” sorusu etrafında şekillenmektedir. Alandaki öncü çalışmalar, bu soruya farklı cevaplar vermekte ve farklı grup tanımları yapmaktadırlar. Grup kavramı üzerine yürütülen ikinci temel tartışma ise grup-birey ilişkisinin doğasına ilişkindir. Grupların, kolektif bir bilinci olup olmadığı ve grupların onları oluşturan bireylerin toplamından fazlasını ifade edip etmediği sorunsalı, söz konusu tartışmanın içeriğini oluşturmaktadır. Bu iki temel tartışmanın ana hatlarının anlaşılması, kapsayıcı bir grup tanımına ulaşmak açısından önemli görülmektedir. Bu nedenle, çalışmanın bu kısmında grubun temel özellikleri ve grup-birey ilişkisi etrafında şekillenen tartışmalar ana hatlarıyla ele alınacak ve buradan hareketle kapsayıcı bir grup tanımı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ardından, grup türlerine ilişkin sınıflandırmalara yer verilerek devletler bu sınıflandırmalara tabi tutulacaktır.

2.1.1. Grup Tanımlamaları

Sosyal bilimler literatüründe grup kavramına dair bahsi geçen tartışmalardan ilki, üzerinde uzlaşmış bir grup tanımının var olmadığını, grup kavramının farklı özelliklerine odaklanan birçok tanımın var olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada Johnson ve Johnson, grubu tanımlamaya çalışan sosyal bilimcileri bir fali tarif etmeye çalışan kör insanlara benzetmektedirler. Buna göre her sosyal bilimci, grubun bir yönünü ele almakta ve bu yönün grubun özü olduğunu var saymaktadır.¹³ Bu benzetmeyi destekler şekilde sosyal psikolojide, grubu tanımlarken *etkileşim*, *karşılıklı bağımlılık*, *yapı (norm-statü-rol)*, *ortak amaç ya da fayda*, *ortak kimlik* ve *farkındalık* gibi farklı unsurlarının odak noktası olarak alındığı görülmektedir.

Grup oluşumunun temeli olarak *etkileşim*, en basit haliyle, bireylerin birbirlerini karşılıklı olarak etkilediği iletişim süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre etkileşim halinde olmak için sadece birbirinin varlığından haberdar olmak yeterli görülmektedir. Örneğin otobüste karşılıklı oturan iki kişiden birinin diğerini dikkatle incelemesi, incelenen kişinin de bunun farkında olması halinde bu iki kişinin etkileşim içinde olduğu kabul edilmektedir. Bunun nedeni her iki kişinin de davranışının, diğerinin orada bulunmasından etkilenmesi olarak açıklanmaktadır.¹⁴ Bu tür en basit düzeydeki etkileşimin bir grup yarattığı görüşü bazı araştırmacılar tarafından kabul görse de Kağıtçıbaşı, bu örnekteki grubun, grup kavramının çok hafif bir şekilde kullanımı olduğunu altını çizmektedir. Bu tür gruplar geçici olmakta ve üyelerinin ortak özellikleri ve amaçları da aynı oranda sınırlı kalmaktadırlar.¹⁵

Etkileşime, birbirinin varlığından haberdar olunmasının ötesinde sosyal anlamlar yükleyen tanımlamalar da bulunmaktadır. Buna göre etkileşim, bireylerin birbirlerinin motivasyonlarını, ihtiyaçlarını, arzularını, amaçlarını ve araçlarını, bilgi birikimlerini paylaştıkları ve öğrendikleri iletişim sürecini tanımlamaktadır. Bu haliyle etkileşim, bireylerin kendi zihinleri ile diğerlerinin zihinlerinin ilişki kurması durumunu ifade etmektedir.¹⁶ Bu durumda otobüste karşılıklı oturan iki kişinin otobüslerin doluluğu

¹³ Johnson, D. W. and Johnson F. P. (1997). *Joining Together Group Theory and Group Skills*. (7th Edition). Boston: Allyn and Bacon, 11.

¹⁴ Kağıtçıbaşı, Ç. (2012). *Günümüzde İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş*. (13. Baskı). İstanbul: Evrim Yayınevi, 284.

¹⁵ Kağıtçıbaşı, (2012), 284.

¹⁶ Swanson, G. E. (1965). "On Explanations of Social Interaction", *Sociometry*, 28 (2), 102.

üzerine bir sohbet başlatmaları, bu sohbet içinde birbirlerinin konu hakkındaki bakış açılarını, görüşlerini ve şikâyetlerini öğrenmeleri bir etkileşim süreci olmaktadır.

Etkileşimi ve etkileşim sürecini bir grubun varlığı için temel olarak kabul eden araştırmacıların etkileşim kavramını, bu tanımdan yola çıkarak kullandıkları görülmektedir. Bu araştırmacılardan Bonner, birbirleri ile önemli bir şekilde ilişkili olan iki ya da daha fazla bireyin birbirlerinin varlığının farkında olduğu her durumda bir grubun varlığından söz edilebileceğini belirtmektedir. Buna göre bireylerden oluşan herhangi bir topluluk ile grup aynı şey değildir. Topluluk, belirli sayıda insanın varlığına işaret ederken, grup ise birbiriyle etkileşim içinde bulunan insanları tanımlamaktadır. Bonner'e göre grubu herhangi bir topluluktan ayırt eden, bu etkileşim sürecidir.¹⁷ Bonner gibi Shaw da grup tanımını etkileşim üzerine inşa etmektedir. Shaw'a göre etkileşim bağlamında yapılan grup tanımları, grup kavramının temel unsurlarını daha doğrudan açıklamaktadır. Grubun varlığının farkında olma, organizasyon, ortak motivasyon gibi unsurların hemen hepsi, grup tanımında kullanılmaktadır. Ancak bunların hiçbiri grubu tanımlamak için gerekli ya da yeterli değildir. Bunun yerine Shaw grubu, iki ya da daha fazla kişiden oluşan ve her bir kişinin diğerini etkilediği ya da diğerinden etkilendiği bir oluşum olarak tanımlamaktadır.¹⁸ Bonner ve Shaw'a benzer şekilde Bales de etkileşimi grup tanımının merkezine koymakta, ancak bu etkileşimi belirli bir biçim ve bağlamla sınırlandırması itibarıyla onlardan önemli ölçüde ayrılmaktadır. Bales için grup, birbirleri ile bir ya da bir dizi toplantı çerçevesinde yüz yüze etkileşimde bulunan belirsiz sayıda bireyi ifade etmektedir.¹⁹

Etkileşime odaklananlardan farklı olarak kimi araştırmacılar, grubun ayırt edici özelliğini *karşılıklı bağımlılık* olarak değerlendirmektedirler. Burada karşılıklı bağımlılık, grubun elde etmek istediği hedefe ulaşma yolunda üyelerin birbirlerine bağımlı halde olmaları anlamına gelmektedir.²⁰ Çalışma koşullarından şikâyetçi olan işçilerin bu sorunlarını dile getirmek için birlikte hareket etmeleri, ortak bir ödev hazırlayan öğrencilerin bireysel olarak yüksek not almalarının ortak çalışmalarına bağlı olması, bir

¹⁷ Bonner, H. (1959). *Group Dynamics: Principles and Applications*. New York: The Ronald Press Company, 4.

¹⁸ Shaw, M. E. (1981). *Group Dynamics: The Psychology of Small Group Behavior*. (3rd Edition). New York: McGraw-Hill, 11.

¹⁹ Forsyth, D. A. (2014). *Group Dynamics*. (6th Edition). Belmont, CA : Cengage Learning - Wadsworth, 3.

²⁰ Arkonaç, S. (2012). *Sosyal Psikolojide İnsanları Anlamak: DeneySEL ve Eleştirel Yaklaşımlar*. (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayın, 240.

ülkeden ortak tehdit algılayan iki farklı ülkenin bu tehdidi ortadan kaldırmak için işbirliği gereksinimi duyması karşılıklı bağımlılığın farklı düzeylerdeki örneklerini oluşturmaktadır.

Bu tür bir bağımlılığın grupları oluşturan temel unsur olduğu fikrinden yola çıkan Lewin grubu, karşılıklı bağımlılığa dayanan dinamik bir bütün olarak tanımlamaktadır. Buna göre aynı sosyal gruba ait olmak, kişiler arasında somut ve dinamik karşılıklı ilişkiler anlamına gelmektedir. Dolayısıyla iki bireyin, aynı ya da farklı gruplara ait olduğunu belirleyen husus, sosyal etkileşim ya da karşılıklı bağımlılığın diğer türleridir.²¹ Cartwright ve Zander'in Lewin'in çizgisinden gittiği ve grup tanımlarını Lewin'in yaklaşımı üzerinden yaptığı görülmektedir. Cartwright ve Zander grubu, birbirleri ile ilişki içinde olan ve bu ilişkinin onları önemli ölçüde karşılıklı bağımlı hale getirdiği bireyler topluluğu olarak tanımlamaktadırlar. Buna göre grup, kendisini oluşturan üyeler arasında karşılıklı bağımlılık özelliği bulunan sosyal varlıklar sınıfına işaret etmektedir.²²

Gruplar üzerine yapılan çalışmalarda grubun kurucu ögesi olarak değerlendirilen bir diğer unsurun da *yapı* olduğu görülmektedir. Grup yapısı kavramının içine grubun tüm düzeni girmektedir. Bu düzen, grup normlarını, grup içindeki rolleri ve statü farklılıklarını kapsamaktadır.²³ Grup yapısının bir unsuru olarak normları, insanların davranışlarını niteleyen ve onları sınırlayan davranış ölçütleridir. Normlar, insanların toplumsal hayatta nasıl davranmaları gerektiğini gösteren kuralları ve davranış ölçütlerini tanımlamaktadırlar. Sosyal normlar, bireyin, grupların veya toplumun yaşamında hazır bulunduğu davranış kalıpları olmak sıfatıyla, kabul edilebilir davranışları göstermektedirler.²⁴ Örneğin temsil ettikleri ülkenin menfaatlerini kendi kişisel siyasî görüşlerinin üzerinde tutmak, devlet sınırlarını korumak ve nezdinde bulundukları ülkedeki gelişmelerle ilgili kendi ülkesine doğru bilgi akışı sağlamak gibi prensipler, diplomatların nasıl davranmaları gerektiğini göstermekte ve onların diplomat olarak davranışlarını sınırlayan ölçütler getirmektedirler. Bu sınırlamalar, diplomatlık mesleği için birer norm oluşturmaktadırlar.

Grup yapısının bir diğer unsuru olan rol kavramı, bireyin diğer bireylerle ilgili davranışlarında beklenen hareket kalıplarını ifade etmektedir. Rol, hem haklarla hem de

²¹ Lewin, K. (1958). *Resolving Social Conflicts: Selected Papers on Group Dynamics*. Harper, 184.

²² Cartwright, D. and Zander A. (1968a). "Groups and Group Membership: Introduction". In D. Cartwright and A. Zander (Eds.), *Group Dynamics: Research and Theory* (3rd Edition). New York, Evanston, London: Harper & Row Publishers, 46.

²³ Kağıtçıbaşı, (2012), 310.

²⁴ Tutar, H. (2012). *Sosyal Psikoloji: Kavramlar ve Kuramlar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 180-181.

yükümlülüklerle ilgili olup, bireylerin pozisyonlarının sosyal sistemdeki görünüş biçiminin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.²⁵ Normlar gibi roller de kişinin kendi davranışları hakkında beklentilerini göstermektedirler. Böylelikle daha tahmin edilebilir bir hale giren grup hayatı düzenlilik kazanmaktadır.²⁶

Statü ise, toplumsal sistemde yer alan bireyin “yeri” hakkında toplumun diğer bireyleri tarafından yapılan olumlu veya olumsuz nitelikteki değerlendirmeleri tanımlamaktadır.²⁷ Başbakanlık görevindeki bir kişinin bu unvanı onun, devlet yönetimindeki statüsünü belirlemektedir. Statü, rol kavramından yakından ilgilidir. Statü, değişik rollerin birleşmesinden meydana gelmiş bir olguyu temsil etmektedir. Bu haliyle statüler çoğu zaman bireyleri belirli rol gereklerine uymaya zorlamaktadırlar.²⁸ Örneğin, başbakan statüsündeki bir kişiden bakanlıklar arasında işbirliği ve koordinasyon sağlayan, bakanlar kurulu kararlarının uygulanması ve diğer önemli konularda parlamentoya karşı sorumlu olan, bakanların görevlerini Anayasa ve yasalara uygun bir şekilde yerine getirilmesini sağlayan bir idareci rolünün üstesinden gelmesi beklenmektedir.

Norm, rol ve statü ilişkilerinden oluşan grup yapısını, bazı araştırmacılar grubun kurucu ögesi olarak değerlendirmektedirler. Etkileşim ve karşılıklı bağımlılığın grup açısından belirleyiciliğine ortak değer ve normların varlığını ekleyen Şerif ve Şerif grubu, birbirleriyle az ya da çok belirli statü ve rol ilişkileri içinde bulunan bireylerin oluşturduğu ve en azından grubu ilgilendiren önemli konularda mensuplarının davranışını düzenleyen kendisine ait birtakım değer ve normlara sahip sosyal bir birim olarak tanımlamaktadırlar.²⁹ Şerif ve Şerif’e göre grupların en önemli özelliği, grup üyesi olan bireyler arasında istikrarlı ilişkiler, beklentiler, ortak kararlar ve grup normu olarak adlandırılan standartlardır.³⁰ Bireyler arasındaki karşılıklı ilişkiler ve paylaşılan bazı normlar, grubun “grupluğu”nu oluşturan temel belirleyiciler olmaktadır. Başka bir deyişle karşılıklı ilişkilerin, ortak değerlerin ve normların varlığına dayanarak bir grubun

²⁵ Tekarslan, A. (1989). “Rol”. E. Tekarslan, C. Baysal, H. Şencan ve T. Kılınç. (Editörler). *Sosyal Psikoloji*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 36.

²⁶ Arkonaç. (2012), 251.

²⁷ Şencan, H. (1989). “Sosyal Psikolojide Temel Kavramlar ve Süreçler”. E. Tekarslan, C. Baysal, H. Şencan ve T. Kılınç. *Sosyal Psikoloji*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 18. 17-35

²⁸ Şencan, (1989), 25.

²⁹ Şerif, M. ve Şerif, C. W. (1996). *Sosyal Psikolojiye Giriş I* (Çev. M. Atakay ve Aysun Yavuz). İstanbul: Sosyal Yayınlar (Eserin orijinali 1948’de yayımlandı), 144.

³⁰ Şerif ve Şerif, (1996), 119.

varlığından söz edilmektedir.³¹ Benzer şekilde, McDavid ve Harari de grup normlarını, statü ve rolleri ifade eden yapı olgusuna bağlayarak, işlevsel davranışsal rollerden oluşan ve işleyiş kurallarını belirleyen normların, sosyal grubun önemli unsurları olduğunu savunmaktadırlar.³² McDavid ve Harari'ye göre sosyal psikolojik bir grup, birbiriyle karşılıklı ilişki içinde bulunan, grubun ve üyelerinin her birinin işlevini düzenleyen bir dizi normlara sahip olup, en az iki bireyden oluşan örgütlenmiş sistemi tanımlamaktadır.³³

Üye sayısı bakımından küçük gruplar üzerine çalışan Mills'in grubu tanımlarken, *ortak amaç ve karşılıklı bağımlılık* unsurlarını ön plana çıkardığı görülmektedir. Mills'e göre grup, bir amaç çerçevesinde ilişki kuran ve bu ilişkiye bir anlam atfeden iki ya da daha fazla kişinin varlığına işaret etmektedir.³⁴ Baas da grubu, bireylerin oluşturduğu basit bir topluluktan ayıran başlıca unsurun ortak bir amacın varlığı olduğunu belirtmektedir. Baas'a göre grup, kolektif olarak varlığı fayda ve kazanç getiren bireyler topluluğunu ifade etmektedir. Grup üyelerinin grupta kalmaları, onlara maddî rahatlık ve güvenlik gibi kazançlar sağlamakta, aynı zamanda onları gruptan ayırdıkları takdirde karşılaşılabilecekleri zarar, suç veya diğer nahoş durumlardan da uzak tutmaktadır.³⁵

Etkileşim, karşılıklı bağımlılık, yapı ve ortak amaç veya faydanın yanı sıra, grup tanımlarına temel oluşturan bir diğer özellik, *ortak bir kimliğin* varlığıdır. Grup üyeleri tarafından paylaşılan ortak bir kimliğin varlığına odaklanan Turner, grubu kendilerini aynı sosyal kategoride gören ve bu sosyal kategorilerin sağladığı ortak bir kimliğe sahip olan iki ya da daha fazla birey olarak tanımlamaktadır.³⁶ Brown, Turner'ın tanımını yalın ve kapsamlı olması açısından değerli bulmakla birlikte bu tanımı, çok fazla öznelci olmasından dolayı eleştirmektedir. Buna göre Turner'ın tanımı, grupların varlığının yalnızca grup üyeleri tarafından değil, diğer bireyler ve gruplar tarafından da kabul edilmesi gerekliliğini göz ardı etmektedir. Bu gereklilik, Brown tarafından grubu oluşturan önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir. Grupları diğer gruplarla ilişkili olarak düşünen Brown, Turner'ın tanımını bu yönde genişleterek grubu, ortak bir sosyal kimliğe sahip ve

³¹ Şerif ve Şerif, (1996), 144.

³² McDavid, J.W. and Harari, H. (1968). *Social Psychology: Individuals, Groups, Societies*. New York, Evanston and London: Harper & Row Publishers, 237.

³³ McDavid and Harari, (1968), 237.

³⁴ Mills, T. M. (1967). *The Sociology of Small Groups*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 2.

³⁵ Baas, B. M. (1960). *Leadership, Psychology and Organizational Behavior*. New York and Evanston: Harper & Row Publishers, 39.

³⁶ Turner, J. C. (1982). "Toward a Cognitive Redefinition of The Social Group". In H. Tajfel (Ed.). *Social Identity and Intergroup Behavior*. New York: Cambridge University Press, 15.

bir grup olarak varlıkları üçüncü bir tarafın gözünde kabul edilmiş iki ya da daha fazla kişi olarak tanımlamaktadır.³⁷

Grubun varlığının üçüncü bir tarafın gözünde kabul edilmesinin ötesinde kimi araştırmacılar, *grup olma farkındalığını* grubun karakteristik özelliği olarak görmektedirler. Bu bağlamda farkındalık, grup üyelerinin belli bir grup oluşturduğunun bilincinde ve farkında olması durumuna işaret etmektedir. Buradan hareketle Smith, sosyal grubu, birlikte ve bütün olduğunun kolektif bir şekilde farkında olan ve çevresine karşı yekpare bir şekilde hareket edebilen ya da etmesi beklenen bir birim şeklinde tanımlamaktadır.³⁸ Pennington için ise grup, birbiriyle etkileşimde bulunan, psikolojik olarak birbirlerinin farkında olan ve kendilerinin bir gruba mensup olarak algılayan bireyler anlamına gelmektedir.³⁹

Buraya kadar sosyal bilimler literatüründe yer alan çeşitli grup tanımlarına ve gruba dair değişik bakış açılarına dikkat çekilmiştir. Bu noktada, grup kavramına etkileşim, karşılıklı bağımlılık, yapı, ortak amaç ya da faydanın varlığı ve grup farkındalığı özelinde yaklaşan bu tanımların birbirlerine zıt olmaktan ziyade birbirlerini tamamlayıcı olduklarının altını çizmekte fayda görülmektedir. Ortak bir amaç ya da fayda gözeten bireyler, bu amaca veya faydaya ulaşmak için bir araya geldiğinde ya da getirildiğinde aralarında bir etkileşim doğmaktadır. Belirli bir süre boyunca devam eden bu etkileşim, bireyler arasında işbirliği, işlevlerin farklılaşması ve uyum içinde çaba gösterilmesi gerekliliğini beraberinde getirmektedir.⁴⁰ İşbirliği ve ilgili işlevlerin farklılaşması bir yandan bireyler arasında karşılıklı bağımlılığı ortaya çıkarırken, diğer yandan da işlevlerine ve işbirliğine katkılarına bağlı olarak bireyler arasında belirli rol ve statülerin oluşması sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla ortak amaç ya da fayda, etkileşim, karşılıklı bağımlılık, norm, statü ve rolleri ifade eden yapının birbirine zıt veya birbirinden bağımsız unsurlar olmaktan ziyade bir araya geldiklerinde grubu oluşturan ardışık öğeler olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır. Bu öğelerin birbirini beslemesi sonuç olarak grubu ortaya çıkarmaktadır. Buna göre grup, ortak bir amaç veya fayda etrafında bir araya gelmeleri ya da getirilmeleriyle gerçekleşen etkileşim sonucunda aralarında belirli normlar,

³⁷ Brown, R. (1988). *Group Processes: Dynamics Within and Between Groups*. Oxford, New York: B. Blackweel, 3.

³⁸ Smith, M. (1945). "Social Situation, Social Behavior, Social Group". *Psychological Review*, 52(4), 227.

³⁹ Pennington, D. C. (2002). *The Social Psychology of Behavior in Small Groups*. Hove [England]: Psychology Press; New York: Taylor & Francis, 3.

⁴⁰ Şerif ve Şerif, (1996), 160.

statü ve rol ilişkileri doğan karşılıklı bağımlı bireyleri ifade etmektedir. Farklı sosyal bilimciler tarafından grubun özü olarak ele alınan ortak amaç ya da fayda, karşılıklı bağımlılık, etkileşim, norm, statü ve rollerden oluşan yapı, grubun farklı yönleri olmaktan çok esasen birbirini beraberinde getiren ve birlikte grubu oluşturan, onu herhangi bir insan topluluğundan ayıran öğeleri oluşturmaktadırlar. Bu öğeler bir arada var olduğunda bir grubun varlığı mümkün olmaktadır. Özellikle Smith ve Pennington tarafından vurgulanan grup olma farkındalığının ise gruba psikolojik anlam yükleyen ve onu sosyal psikolojinin gündemine taşıyan şey olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu noktada, Deutsch'un sosyolojik ve psikolojik gruplar arasında yaptığı ayrıma değinmek yerinde olacaktır. Deutsch, grup kavramını tanımlarken sosyolojik ve psikolojik gruplara farklı açılardan yaklaşmaktadır. Buna göre grubu oluşturan bireylerin destekleyici bir biçimde karşılıklı bağımlı amaçlar peşinde olduğu ölçüde sosyolojik bir grubun varlığından ve bütünlüğünden söz edilmesi mümkün olmaktadır.⁴¹ Bireylerin kendilerini destekleyici bir biçimde karşılıklı bağımlı amaçlar takip ettiğini hissettiği veya algıladığı oranda da psikolojik bir grubun varlığından ve bütünlüğünden bahsedilebilmektedir. Deutsch'a göre karşılıklı bağımlı olarak takip edilen ortak amaçlar, sosyolojik bir grubun özünü oluştururken, bu amaçların varlığına dair farkındalık ise gruba psikolojik bir boyut kazandırmaktadır.⁴² Deutsch'un tek yönlü olarak karşılıklı bağımlı ortak amaçların varlığına odaklanması, bu çalışmada vurgulandığı üzere birbiri ardına ortaya çıkarak grubu oluşturan diğer öğeleri göz ardı etmekteyse de, ortaya koyduğu ayrım, gruba psikolojik açıdan yaklaşan çalışmalara neye odaklanılması gerektiği konusunda yol gösterici olması itibarıyla değerlidir.

2.1.2. Grupların Gerçekliği

Literatürde gruplara dair ikinci tartışma, grup-birey ilişkisinin doğasına ilişkindir. Kimi araştırmacılar bunu grubun bilimsel olarak çalışılmasına dair bir analiz düzeyi tartışması olarak nitelerken, kimi araştırmacılar ise başlı başına grupların gerçekliğine ilişkin bir tartışma olarak değerlendirmektedirler. "Grupların kolektif bir bilinci var

⁴¹ Deutsch, M. (1968). "The Effects of Cooperation and Competition Upon Group Process". In D. Cartwright and A. Zander (Eds.). *Group Dynamics: Research and Theory*. (3rd Edition). New York, Evanston, London: Harper & Row Publishers, 467.

⁴² Deutsch, (1968), 468.

mıdır?” ve “Gruplar onları oluşturan bireylerin toplamından fazlası mıdır?” soruları bu tartışmanın içeriğini oluşturmaktadırlar.

Bu bağlamda bazı sosyal bilimciler, grupların yalnızca bireyin davranışında var olduğunu kabul etmektedirler. Sosyal psikolojiyi bir “birey bilimi” olarak kabul eden Allport’un öncüsü olduğu bu görüşe göre, esasen ve tamamen bireylerin psikolojisi olmayan ayrı bir grup psikolojisi yoktur.⁴³ Allport, grubu oluşturan bireylerin zihinlerinden ayrı “kolektif ruh” ya da “grup bilinci” gibi kavramları ortaya koyan yazarları eleştirmekte ve bu tarz yaklaşımları “grup yanılgısı” olarak değerlendirmektedir.⁴⁴ Kalabalık ruhu, kolektif ruh ya da sınıf ruhu ve grup ruhu olmak üzere üç tip grup yanılgısı olduğundan bahseden Allport, bütün bu tipler üzerinde tasavvurda bulunmanın yine odak noktası olarak bireye götürdüğünü ortaya koymaktadır. Grup yanılgılarının tümü, dikkatleri sebep ve sonuçtan, dolayısıyla da bireylerin davranış mekanizmasından uzaklaştırma hatasına düşmektedir. Bunlar, analiz birimi olarak grubu, bireyin bu davranış mekanizmalarının ve sonraki sosyal etkilerinin yerine koyarak gerçek açıklamaların önüne geçmektedirler.⁴⁵

Bunlara ek olarak Allport, herhangi bir ortak sosyal davranışın varlığının temellerini de bireyde görmektedir. Buna göre içinde bulunduğu yapıdaki ve eğitimdeki benzerlikler ve ortak dürtüler, bireylerin benzer karakterlere sahip olması sonucunu doğurmaktadırlar. Benzer karakterdeki bireyler ise birbirlerine yakınlaşarak ortak sosyal davranışlar sergilemektedirler.⁴⁶ Kısacası Allport için grubun eylemleri, onu oluşturan ayrı ayrı bireylerin eylemlerinin toplamından başka bir şey değildir. Bu nedenle gruptaki bireylerin davranışlarını anlamanın yolu, grup psikolojisinin değil, grup üyelerinin bireysel psikolojilerinin çalışılmasını gerektirmektedir.⁴⁷

Allport’un aksine Durkheim, ortaya çıkan kolektif duygunun yalnızca bireysel duygular arasında ortaklaşa olanı ifade etmediğini, bu duygunun tamamen başka bir olgu olduğunu savunmaktadır. Ortak bileşkeler, bireysel bilinçler arasındaki karşılıklı etki ve tepki sonucu oluşmaktadır. Eğer bu kolektif duygunun her bireyde belli bir yansıması

⁴³ Allport, F. H. (1924). *Social Psychology*. Boston, New York (etc.): Houghton Mifflin Company, 5.

⁴⁴ Allport, (1924), 4.

⁴⁵ Allport, (1924), 9.

⁴⁶ Reicher, S. (2010). “Group Mind”. Levine, J. M. and Hogg, M. A. (Eds.). *Encyclopedia of Group Processes and Intergroup Relations Vol I*. Thousand Oaks, Calif. : SAGE Publications, 351.

⁴⁷ Allport, (1924), 5.

olmaktaysa, bunun sebebi kesinlikle kolektif kaynağına borçlu olduğu özel enerjidir.⁴⁸ Zira Durkheim'a göre, kolektif olan şey bütünde olduğu için her parçada vardır; her parçada olduğu için bütünde var değildir.⁴⁹

Durkheim'a paralel bir şekilde Le Bon da bireysel üyelerin düşüncelerinden ayrı olarak bir grup düşüncesinin/ağlının var olduğuna inanmaktadır.⁵⁰ Bir grubun yalnızca onu oluşturan bireylerin nitelikleri ve karakterleri göz önünde bulundurularak anlaşılamayacağını düşünen Lewin, bireyler bir grup oluşturdıklarında artık yeni bir şeyin ortaya çıktığını ve bu yeni ürünün kendisinin çalışma konusu olması gerektiğini vurgulamaktadır.⁵¹

Ağırlıklı olarak aile, oyun grubu, arkadaşlık ve akrabalık gibi yüz yüze ilişkilerin ve duygusal bağların ön planda olduğu gruplara odaklanan Cooley de bir çeşit sosyal ruhun bulunduğu görüşünü benimsemektedir. Cooley'e göre insan doğası, ayrı ve tek olarak bireyde bulunmamaktadır.⁵² Bireylerin içinde bulunduğu bir tür sosyal ruh vardır ve bu nedenle topluma dair çalışmalarda insanların yapay bir izolasyon içinde değil, grupları da kapsayan fiziksel bir bütünlük içinde değerlendirilmesi gerekmektedir.⁵³

Sheehy ise, sosyal dünyanın sınırları içinde grupların ontolojik olarak bireylere eşit olduğunu öne sürmektedir. Buna ek olarak Sheehy, grubu, kendisine karşı zorunlulukların ya da sorumlulukların olduğu bir nesne olarak tanımlamakta; dolayısıyla grubun ahlakî bir statüye sahip olduğunu belirtmektedir.⁵⁴ Çalışması boyunca grupların gerçekliğini işleyen Sheehy, grubun moral bir statüye sahip olduğunu, birtakım hakları olduğunu ve sorumlu tutulabileceklerini ortaya koymaktadır.⁵⁵ Sheehy, ontolojik statü açısından bireylerle eşit gördüğü grupları, materyal detaylar olarak ele almaktadır. Buna göre grupları, materyal detaylar olarak düşünmek, grubu birbirine uygun ve birbiriyle bağlantılı parçalardan oluşan ve kendi çapında nedensel ve açıklayıcı ilişkiler kurabilme kapasitesine sahip olarak anlamak demektir. Buradan hareketle, hem gruplar hem de bireyler sosyal dünyada

⁴⁸Durkheim, E. (1994). *Sosyolojik Methodun Kuralları*. (2. Baskı). (Çev. Enver Aytekin). İstanbul: Sosyal Yayınlar. (Eserin orijinali 1895'te yayımlandı), 45.

⁴⁹ Durkheim, (1994), 45.

⁵⁰ Johnson and Johnson, (1997), 20.

⁵¹ Forsyth, (2014), 21.

⁵² Cooley, C.H. (1962). *Social Organization: A Study of the Larger Mind*. New York: Schooken Books.

⁵³ Cooley, (1962), 31.

⁵⁴ Sheehy, P. (2006). *The Reality of Social Groups*. UK, USA: Ashgate.

⁵⁵ Sheehy, (2006), 3.

mevcutturlar ve her ikisi de sosyal dünya ile ilgili açıklamalarda kendi çaplarında başrol oynamaktadırlar.⁵⁶

Bireylerin etkileşiminin bir sonucu olarak ortaya çıkan normlar, rol ve statü ilişkileri bağlamında gelişen grup, zaman içinde bu bireylerin toplamından fazlasını ifade etmeye başlamaktadır. Grupların bireyler üzerindeki normatif etkisi, grupların başlı başına bir analiz birimi olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Buna göre grup dinamikleri, bireylerin davranış ve tutumlarını değiştirmekte ve şekillendirmektedirler.⁵⁷ Gruba duyulan güven, grupla ters düşme korkusu ya da grup bütünlüğünün ve büyüklüğünün etkisi gibi nedenlerle bireyler, grup içinde oluşan normlara uyma davranışı göstermektedirler.⁵⁸ Şerif, grup normunun oluşması deneyinde birbirinden farklı standartlar geliştirmiş bireylerin, grup bünyesinde bir araya geldiklerinde mevcut standartlardan vazgeçerek, grup olarak tek bir standart oluşturdıkları ve böylelikle bireysel standartların yerini grup standartına bıraktığı sonucuna varmıştır.⁵⁹ Asch ise uyma deneyi sonucunda ortada belirli bir fiziksel gerçeklik olduğu bir durumda dahi yanlış olduğunu bildiği halde bireyin kendisinin güvenini kazanmış bir grubun davranışına uyduğu bulgusunu elde etmiştir.⁶⁰

Laboratuvar ortamında gerçekleştirilen deneylerin yanı sıra gerçek hayattan alınan örneklerde de grupların, bireylerin fikir ve davranış özelliklerini etkilediği, hatta benliklerini şekillendirdiği görülmektedir. Terör grupları üzerine çalışan Sageman'ın örneği, kolektiflik fikrinin bireyi nasıl içine aldığını gözler önüne sermektedir. Sageman, normalde şiddet eğilimi olmayan bireylerin bir grup bünyesinde kendilerinden beklenmeyen saldırgan ve şiddet içerikli davranışlarda bulunabildiğini göstermektedir. El-Kaide terör örgütü tarafından gerçekleştirilen 2004 Madrid tren bombalamaları olayından üç hafta sonra polis, olayın faillerinden bazılarını bir apartmanda kuşatmış, apartmanın bulunduğu mahalleyi tahliye etmiş ve faillerle müzakere etmeye çalışmıştır. Failler ise Arapça bağırarak, cihat şarkıları söyleyerek ve zafer ateşinde öleceklerine dair yeminler

⁵⁶ Sheehy, (2006), 4.

⁵⁷ Kağıtçıbaşı, (2012), 288.

⁵⁸ Gönüllü, M. (2001). "Grup ve Grup Yapısı". *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2 (1), 199.

⁵⁹ Sherif'in otokinetik etki ve grup normlarının oluşması deneyi hakkında detaylı bilgi için bkz: Sherif, M. (1935). *A Study of Some Social Factors in Perception*. New York: Archives of Psychology.; Sherif, M. (1936). *The Psychology of Social Norms*. New York: Harper.

⁶⁰ Asch'in uyma deneyi hakkında detaylı bilgi için bkz: Asch, S. E. (1951). "Effects of Group Pressure Upon The Modification and Distortion of Judgement". In H. Guetzkow (Ed.), *Groups, Leadership and Men: Research in Human Relations*. Pittsburgh: The Carnegie Press, 88-102.

ederek cevap vermişlerdir. Polis, kilidi kırıp, odanın içine göz yaşartıcı gaz bombası attığı anda bir patlama gerçekleşmiş ve içerideki yedi failin hepsi ölmüştür. Bu örneği ortaya koyarak Sageman'ın varmak istediği nokta şudur: Eğer teröristlerden bir tanesi ölmek istemeseydi bu durumda sıkışıp kalacaktı. Etrafında altı tane en yakın arkadaşı varken, onlarla aynı fikirde olmasa bile, onları terk etmesi mümkün değildir.⁶¹

Bu noktada, kolektiflik fikri bireylerin davranışının seyrini belirlemiştir. Birilerini öldürmek ya da ölümlerine sebep olmak insanların vicdanî açıdan kendi kendilerine meşruluğunu ispatlaması zor eylemler olarak görülmektedir. Normalde insanlar, bu tür zarar verici davranışlarda bulunmayı tercih etmemektedirler. Bu eylemleri gerçekleştirmek, kişinin vicdanî sınırlarını yıkmasını ve olayın sonuçlarından ahlakî olarak çözülmesini gerektirmektedir. Bu çözülme, grup dinamikleri içinde gerçekleşmektedir. Salt grubunun iyiliği için onun değerlerini ve varlığını korumak adına hareket eden bireyler, şiddete başvurmakta ve hatta intihar bombacılarında olduğu gibi kendi yaşamlarına son verebilmektedirler. Tıpkı Sageman'ın örneğindeki gibi bu durum, grup içinde yer almasının, kişileri yalnızken yapmayacakları bazı davranışlara ittiğini ortaya koymaktadır.⁶²

Burada yer verilen deneyler ve örneklerin ortaya koyduğu üzere bireyler, bir grubun üyesi olduklarında grup dinamikleri devreye girmekte ve grubun normatif etkileri yalnız olduklarından farklı davranmalarına neden olmaktadır. Bir iç grubun üyesi olarak etkileşimde bulunan bireyin deneyim ve davranışının organizasyonu, bireysel durumlardaki deneyim ve davranışlarına bakılarak tahmin edilemeyecek benzersiz yapısal özellikler göstermektedirler.⁶³

Bireyler, grup içinde olduklarında, bireysel olarak gösterdiklerinden daha güçlü tepkiler göstermekte, bireysel olarak yapamayacakları eylemleri grubun bünyesinde yapabilmektedirler. Çünkü grup içinde insanların normalde sahip olduğu kontrol mekanizmaları kırılabilmektedirler.⁶⁴ Bireylerin, grup içi etkileşimin ve dinamiklerin bir sonucu olarak kendilerine ters gelen durumlarda bile gruba uyma eğilimi göstermeleri, açık bir şekilde grubun bireylerin toplamından fazlasını ifade ettiğini ortaya koymaktadır.

⁶¹ Sageman, M. (2008). *Leaderless Jihad: Terror Networks in the Twenty-First Century*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 87-88.

⁶² Kağıtçıbaşı, (2012), 309

⁶³ Şerif ve Şerif, (1996), 285.

⁶⁴ Kağıtçıbaşı, (2012), 309.

Kolektif ruh, grup aklı ya da hangi şekilde adlandırılırsa adlandırılısın bireylerden oluşan; ancak zamanla ortaya çıkan kendisine has dinamikleri ve bireylerin benlik, davranış, düşünce ve tutumlarını etkileyip şekillendirebilmeleri itibarıyla bireylerden ayrı bir sosyal ve psikolojik güç mevcuttur. Dolayısıyla gruplar, gerçektir ve sosyal psikolojik bir gerçek olarak kendi başlarına bir analiz birimi olmayı gerektirmektedirler.

Buraya kadar grup çalışmaları literatürünü meşgul eden iki temel tartışmaya yer verilmiş; bu tartışmaların ana hatları, temel iddiaları ile zayıf ve güçlü yönleri açıklanmaya çalışılmıştır. Grup kavramına dair kapsayıcı bir tanıma ulaşmanın böyle bir yöntemle mümkün olacağı değerlendirilmiştir. Bu tartışmalar çerçevesinde grup kavramı, şu temeller üzerine inşa edilmiştir: Birincisi, grubun ayırt edici özellikleri olarak kabul edilen ortak amaç ya da fayda, etkileşim, karşılıklı bağımlılık, norm, statü ve rolleri içeren yapı birbirinden bağımsız unsurları değil, bir araya geldiğinde grubu oluşturan ardışık öğeleri tanımlamaktadırlar. İkincisi, üyelerin bir grup olduğunun bilincinde olmasını ifade eden grup olma farkındalığı ölçüsünde grup bütünlüğünden bahsetmek mümkün görülmektedir. Son olarak da grup, bireylerin davranış, düşünce ve benliğini etkileyip şekillendirebilmesi itibarıyla kendisini oluşturan bireylerden ayrı bir gerçekliği ve psikolojik gücü ifade etmektedir.

2.1.3. Grup Türleri ve Devletler

Buraya kadar anlatıldığı üzere grup, ortak bir amaç veya fayda etrafında bir araya gelmesi/getirilmesiyle gerçekleşen etkileşim sonucunda aralarında belirli normlar, statü ve rol ilişkileri doğan, karşılıklı bağımlı, bu bağımlılığın ve bir grup olduklarının bilincinde olan bireylerden oluşan, aynı zamanda bu bireyleri etkileyip dönüştürebilen sosyal ve psikolojik bir gücü tanımlamaktadır. Dış politika yapımının aktörleri olan devletleri de aynı coğrafyada yaşayan, dil, tarih, gelenek, görenek, kültür birliği olan, paylaştıkları toprak parçasını koruma amacı etrafında birleşirken, aynı zamanda bu ortaklık ve birleşmenin kendilerine maddi faydalar sağladığı bireyler grubu olarak tanımlamak mümkündür. Bireylerin etkileşimleri, bir yandan aralarında karşılıklı bağımlılık ortaya çıkarken, bir yandan da belirli norm, statü ve rol ilişkileri doğmaktadır.

Devlet kurumlarının oluşması, resmîleşmenin gerçekleşmesi, belirli bir rejim tipi çerçevesinde şekillenen lider-takipçi ilişkileri bunun başlıca göstergeleridir. Aralarındaki

karşılıklı bağımlılığın ve birlikte bir “ulus” olduklarının bilincinde olan bireyler, diğer uluslarla ya da onların üyelerinden bazılarıyla olan ilişkilerinde bu bilinçten bağımsız hareket etmemektedirler. Bir ülkenin dış politika karar alıcıları, kişisel kimlikleri doğrultusunda değil, ulusal kimlikleri doğrultusunda hareket etmektedirler. Karar alıcılar, aralarındaki tüm kişisel farklılıklara rağmen ulusun çıkarlarına hizmet etme amacıyla birleşmekte ve bu amaca ulaşmak için kişisel kimliklerini bir yana bırakarak ulusal kimlikleriyle eyleme geçmektedirler. Bir Mısırlı ile bir İsraili, Avrupa’da okudukları bir okulda sınıf arkadaşları olarak iletişim kurabilmekte, günlük hayata ve kişisel hayatlarına dair etkileşimde bulunabilmekte ve bu diyalogdan keyif alabilmektedirler. Ancak bu iki arkadaşın Arap-İsrail sorunu üzerine gerçekleştirecekleri bir sohbette kişisel kimliklerinden ve arkadaşlık bağlarından soyutlanarak “Mısırlı” ve “İsraili” olarak davranmaları beklenmektedir. Başka bir ifadeyle bu kişiler artık birbirlerini arkadaş olarak değil, başka bir grubun üyesi olarak görmek ve buna bağlı olarak da kendi grup kimliklerinin gerektirdiği şekilde hareket etmeye başlamaktadırlar. Bu durum, grup olarak devletlerin kendi üyelerinin davranış, düşünce ve benliğini etkileyip şekillendirebilme gücünün bir işaretidir. Sonuç olarak devletler, kendisine üyelerini etkileyip dönüştürebilmeleri açısından sosyal ve psikolojik bir gücü temsil eden ve ortak amaç veya fayda, karşılıklı bağımlılık, norm, statü ve rol ilişkilerini kapsayan yapının oluşması gibi ardışık öğelerin bir araya gelmesiyle oluşan gruplardır.

Grupların büyüklük, biçim, var oluş sebebi ve işlevlerinde kendisini gösteren farklılıklar nedeniyle çok sayıda ve çeşitlilikte grup türü ortaya çıkmaktadır.⁶⁵ Araştırmacılar, bir grubu çalışırken kullanılacak kavramsal ve kuramsal açıklamaların, söz konusu grubun ne tür bir grup olduğuna göre değişeceğini ifade etmektedirler. Herhangi bir grubu ele alırken o grubun değişik boyutlardaki yerini belirlemenin gerekli olduğunu düşünen araştırmacılar, bu gereklilikten hareketle grup türlerine dair birçok öneri getirmektedirler.⁶⁶ Grup olarak devletleri ve devletlerin grup kimliklerini anlamakta hangi süreçlerin önemli ve anlamlı olacağı da devletlerin ne tür gruplar olduğunu belirlemekle mümkün olacaktır. Buradan hareketle çalışmanın bu kısmında, grup türlerine yer verilerek devletlerin bu sınıflandırmadaki yeri tespit edilmeye çalışılacaktır.

⁶⁵ Stangor, C. (2004). *Social Groups in Action and Interaction*. New York and Hove: Psychology Press, 2.

⁶⁶ Hortaçsu, (2007), 79.

Grupları türlerine göre sınıflandırırken, yaygın olarak tercih edilen yöntem birkaç özelliğin seçilerek, grupların bu özellikleri taşıyıp taşıyamamalarına göre tanımlanmaları olmaktadır. Bu bağlamda, ağırlıklı olarak seçilen özelliklerin grubun büyüklüğü (üye sayısı), üyeler arasındaki fiziksel etkileşimin düzeyi, gruptaki dayanışmanın düzeyi, grup aktivitelerini kontrol eden mekanizmanın durumu, grup üyeleri arasındaki ilişkileri yöneten kuralların resmîleşme düzeyi vb. olduğu görülmektedir. Bu özellikleri, çeşitli şekillerde birleştirerek çok sayıda grup türü ortaya koymak mümkün olsa da genellikle varılan sonuç *birincil-ikincil gruplar*, *resmî-gayriresmî gruplar*, *üyelik-referans grubu*, *büyük-küçük gruplar* gibi dikotomiler olmaktadır.⁶⁷

Grupları, üyeler arasındaki fiziksel etkileşimin düzeyi ve grubun üyeler üzerindeki etkisi açısından değerlendiren Cooley'e göre üyeleri arasında samimi, yüz yüze ve doğrudan bir ilişki ve işbirliği bulunan gruplara *birincil gruplar* adı verilmektedir. Birincil gruplar, özellikle bireylerin sosyal doğalarının ve düşüncelerinin şekillenmesindeki öncü rollerinden dolayı birincil sıfatını almaktadırlar. Yakın ilişkinin sonucu olarak birincil gruplar, yoğun bir "bizlik" ve bütünlük duygusuna sahiptirler.⁶⁸ Aile, çocukluk dönemindeki oyun grupları, iş arkadaşlarından oluşan gruplar ve komşulardan oluşan gruplar, birincil grupların başlıca örneklerini oluşturmaktadırlar. Birincil gruplara kıyasla daha büyük ve daha resmî bir şekilde örgütlenmiş olan gruplar ise *ikincil grupları* oluşturmaktadırlar. İkincil gruplarda üyelik daha kısa sürebilmekte ve duygusal boyut daha sınırlı olmaktadır. Üyeler, ikincil gruplarından ayrılıp yeni bir gruba katılabilmektedirler. Bunlar genellikle aracı gruplardır ve insan ilişkilerinden ziyade belirli görevlerin yerine getirilmesiyle ilgilenmektedir. Bu nedenle ikincil gruplar, aynı zamanda görev grubu olarak da adlandırılmaktadırlar. Bir şirketin ortak bir proje üzerine çalışan personel grubu, bir konferansta birlikte yer alan konuşmacılar ve dinleyicilerden oluşan konferans grubu, bir tiyatro oyununda oynayan oyuncular grubu ikincil grupların örnekleridirler. Bunlar proje hazırlanması, bilgi paylaşımı ve bir oyun sergilenmesi gibi görevlerin yerine getirilmesi için bir araya gelmiş, duygusal yoğunluğu az ve görevin tamamlanmasıyla dağılacak olan kısa süreli grupları temsil etmektedirler.

⁶⁷ Cartwright, D. and Zander A. (1968b). "Issues and Basic Assumptions". In D. Cartwright and A. Zander (Eds.), *Group Dynamics: Research and Theory*. (3rd Edition). New York, Evanston, London: Harper & Row Publishers, 24.

⁶⁸ Cooley, (1962), 24.

Resmî gruplar-gayriresmî gruplar sınıflandırmasına göre *resmî gruplar*, açıkça belirlenmiş ortak amaçlara ulaşmak için örgütlenen ve genellikle birlikte çalışan insan topluluklarını ifade etmektedirler.⁶⁹ Okul sistemi, sendika, ticaret odası gibi topluluklar bu tür gruplara örnektirler. Belirli bir görev verilmediğinde dağılan geçici resmî gruplar olduğu gibi belirli görevleri devamlı sağlamak üzere oluşan sürekli resmî gruplar da bulunmaktadır.⁷⁰ Amaçları, normları, rolleri ve statü yapılanması itibarıyla resmî gruplardan farklılık gösteren *gayriresmî gruplar* ise, resmî grubun üyelerinin kendi bireysel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çeşitli ilişkiler geliştirmeleriyle ortaya çıkmaktadırlar.⁷¹ Örneğin resmî bir kurumun farklı bölümlerinde çalışan birkaç personelin öğle yemeğinde bir araya gelmesi ve böylece bir grup oluşturarak toplumsal olayları ve işle ilgili konuları tartışabilmeleri gayriresmî grupların oluşumuna örnek oluşturmaktadır.⁷² Tamamen örgütsel etkinliğe yönelen resmî grupların aksine gayriresmî gruplar, sosyal ilişkiler, yakınlık, bağlılık gibi değerlere yönelmektedirler.⁷³

Üyelik grubu-referans grubu ayrımında ise *üyelik grupları* bireyin üyesi bulunduğu ve içinde faaliyette olduğu gruplar şeklinde tanımlanmaktadır. Diğer üyeler tarafından bireyin üyesi olduğu bilinen siyasî partiler, dinî cemaatler, sendikalar, aile ve arkadaş grupları üyelik gruplarına örnek oluşturmaktadırlar. *Referans grubu* ise bireyin tutum ve davranışlarını etkileyen ve birbirleriyle ilişkide bulunan gruplardır. Bir grubun referans grubu tanımına uyabilmesi için bireyin psikolojik olarak gruba bağdaşması ve kendisini gruba ilişkili olarak değerlendirmesi gerekmektedir.⁷⁴ Sosyo-ekonomik durumu çok iyi olmayan bir kişinin, bu açıdan kendisinden daha iyi durumda olanlara özenmesi, bu “zengin” grubun yaşam tarzına, giyimine ve değerlerine öykünmesi, onların davranış kalıplarını benimseyerek benzer şekilde davranmaya çalışması bu durumun örneklerindendir. Burada birey, kendisini sosyo-ekonomik olarak ait olduğu gruba değil, “zenginler” grubuyla bağdaştırmakta ve davranışlarında bu grubu referans grubu olarak almaktadır. Bu örneğin de gösterdiği gibi bireyin üyesi olduğu grup ve kendisini ilişkili gördüğü referans grubu her zaman aynı olmayabilmekte, bireyin gerçek üyelik grubu ile bireyin normlarını uydurmaya çalıştığı referans grubu arasında bir uyumsuzluk

⁶⁹ Taylor, S. E., Peplau, L.A. and Sears, D. O. (2012). *Sosyal Psikoloji*. (3. Baskı). (Çev. A. Dönmez). Ankara: İmge Kitabevi. (Eserin orijinali 2003'te yayımlandı), 315.

⁷⁰ Gönüllü, (2001), 193.

⁷¹ Eren, E. (1989). *Yönetim Psikolojisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, 91.

⁷² Aksu, M. B. (1996). “İnsan İlişkilerinde Bir Boyut: Grup Davranışı”. *Eğitim Yönetimi*, 2 (3), 318.

⁷³ Kaynak, T. (1995). *Organizasyonel Davranış ve Yönlendirilmesi*. İstanbul: Alfa Basım Dağıtım, 168.

⁷⁴ Tekarslan, E. (1989). “Gruplar ve Davranışı”. E. Tekarslan, C. Baysal, H. Şencan ve T. Kılınç. (Editörler). *Sosyal Psikoloji*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 54-55.

olabilmektedir.⁷⁵ Şerif'in ifade ettiği üzere referans grubu, “deneyim ve davranışa temel dayanakları sağlayan grupların tam olarak saptanması gerekliliğinden ortaya çıkmış” bir kavramdır.⁷⁶ Birey, bazı durumlarda hâlihazırda referans grubunun üyesidir, bazı durumlarda ise üyesi olmadığı bir referans grubuna sahiptir. Referans grubu, üyelerinin model teşkil etmesi ve bu modellerin bireyin tutum, inanç ve davranışlarını şekillendirmesi itibarıyla önemlidir.⁷⁷

Küçük grup-büyük grup sınıflandırması, grubun üye sayısı açısından büyüklüğünün grup dinamikleri üzerinde belirleyici bir etkisi olduğu varsayımından hareketle ortaya çıkmaktadır. Bu sınıflandırmayı benimseyen araştırmacılar, küçük gruplar ve büyük gruplar arasında ayırım yapmaktadırlar. Buna göre *küçük gruplar*, üye sayısı 2 ile 30 arasında değişen gruplardır. Pennington, küçük grupları tanımlarken, üye sayısının üst limiti konusunda kesin konuşmanın zor olduğunu, ancak 30'un üzerinde bir grubu idare etmenin ve daha küçük alt gruplara ayrılmasını engelleme zor olduğunu ifade etmektedir.⁷⁸ *Büyük gruplar* ise sayısı genellikle 30'dan fazla olan ve belirli bir konu ile ilgilenmek üzere bir araya gelen bireylerden oluşmaktadırlar.

Grup çalışmalarında grupların sınıflandırılarak ele alınması yaygın bir eğilim olsa da bu konuda çekinceleri olan araştırmacılar da bulunmaktadır. Cartwright ve Zander, grup dinamiklerinin bu grup türlerinden bir ya da bir kaç ile özdeşleştirilmesini talihsizlik olarak değerlendirmektedirler. Cartwright ve Zander'in grup çalışmalarının bu şekilde sınırlanması konusundaki tedirginlikleri, grubun büyüklüğü, fiziksel etkileşim imkânı, samimiyet derecesi gibi unsurları küçümsemelerinden değil, aksine bu özelliklerin hepsinin bir araştırma alanının sınırlarını belirlemek için kullanılamayacak kadar önemli ve etkili olduğunu değerlendirmelerinden kaynaklanmaktadır.⁷⁹ Buna göre grup türlerini tanımlamak için kullanılan çeşitli kriterlerin aslında tek bir genel grup kuramına giren değişkenler olarak alınması yerinde olacaktır. Grup dinamikleri alanına bu şekilde yaklaşmak, bu değişkenlerin grup yaşamını nasıl etkilediğinin gösterilmesini sağlayacaktır. Örneğin bir grubun büyüklüğü; grubun uyumunu, grup aktivitelerinde özelleşmeyi, grup organizasyonunun resmîyetini ya da grup liderliğinin doğasını nasıl etkilemektedir?⁸⁰ Buna

⁷⁵ Şerif ve Şerif, (1996), 175.

⁷⁶ Şerif ve Şerif, (1996), 174.

⁷⁷ Stangor, (2004), 3.

⁷⁸ Pennington, (2002), 4.

⁷⁹ Cartwright and Zander, (1968b), 24.

⁸⁰ Cartwright and Zander, (1968b), 25.

göre Cartwright ve Zander grup büyüklüğü, grubun sosyal ilişki tipi, grubun resmî ya da gayriresmî olması gibi özelliklerin grup türünü belirleyen özellikler olarak değil, grup dinamiklerini etkileyen değişkenler olarak düşünmektedirler.

Cartwright ve Zander, söz konusu özelliklerin grup dinamiklerini etkileyen değişkenler olduğu noktasında haklı gözükmektedirler. Ancak kimi zaman bu özelliklerin bazılarının grup dinamikleri üzerindeki etkileri o kadar fazla olmaktadır ki bunlar, diğer değişkenlerin önüne geçerek belirleyici rol üstlenmektedirler. Resmî ve gayriresmî organize grupların ve onların işleyişlerini düzenleyen normların menşei, grup dinamikleri üzerinde belirleyici rol oynayacak kadar farklıdır.⁸¹ Yine resmî organizasyonlar ile gayriresmî gruplarda liderlik, liderin iktidar kaynağı açısından farklılık göstermekte⁸² ve bu farklılığın grup dinamikleri üzerinde belirleyici etkiye sahip olduğu gözlemlenmektedir. Benzer şekilde grubun üye sayısı açısından büyüklüğü, grup içi etkileşimden, rol ve statü ilişkilerine kadar etki etmekte ve bu haliyle grup dinamiklerini etkileyen diğer değişkenlerden farklı olarak grup üzerinde oldukça belirleyici bir rol oynamaktadır. Küçük organizasyonlarda bireyler arası yüz yüze etkileşim ve iletişim söz konusuysa, büyük organizasyonlarda bunun yerini genellikle dolaylı, hatta kitlesel iletişim almaktadır.⁸³

Dolayısıyla grup dinamiklerini çeşitli ölçülerde etkileyen birçok faktör olsa da bunlardan bazıları, grubu diğer gruplardan ayıracak kadar ön plana çıkabilmektedirler. Bu durumda, grubun bu belirleyici özellikler bağlamında ele alınması, grup dinamiklerinin ve yapısının çalışılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu, grubun diğer özelliklerinin önemsiz olduğu anlamına gelmemekte; çalışma çerçevesi oluşturarak grubun daha verimli çalışılmasına ve kolay anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Ancak bu noktada grupların sınıflandırılmasının dikotomilerin ötesine geçebileceğinin altını çizmekte fayda vardır. Buna göre grubun temel dinamiklerini belirleyen birden fazla unsurun ön plana çıkmasıyla farklı grup sınıflandırmaları yapmak mümkündür. Başka bir ifadeyle grupların sınıflandırılması bir kusurun ötesinde, pratik değeri olan anlamlı bir girişimdir. Ancak bu girişim, dikotomilerle sınırlandırılmamalıdır. Bu düşünceden hareketle bu tez çalışmasında grup olarak ele alınan devletler, üye sayısı ve resmîleşme düzeyinin grup dinamikleri ve yapısı üzerindeki belirleyici rolü göz önünde bulundurularak *büyük-resmî gruplar* olarak ele alınmaktadır.

⁸¹ Şerif ve Şerif, (1996), 147.

⁸² Şerif ve Şerif, (1996), 220.

⁸³ Şerif ve Şerif, (1996), 147.

Devletlerin büyük-resmî gruplar olarak sınıflandırılmasının temelinde, üye sayısının ve grup üyeleri arasındaki ilişkileri düzenleyen kuralların resmîleşme düzeyinin grubu etkileyen diğer dinamiklerin ötesinde belirleyici bir gücü olduğu düşüncesi bulunmaktadır. Yukarıda yer verilen sınıflandırmalara göre devletler, üyeler arasındaki etkileşim düzeyi bakımından ikincil gruplardırlar. Birincil gruplara göre büyük ve resmî bir örgütlenmeye işaret etmektedirler. Ancak devletler, üye sayısı bakımından insanların aynı gruba mensup diğer üyeleri hayatları boyunca hiç göremeyecekleri kadar genişirler. Bu durum, dolaylı ve kitlesel iletişimin ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Ayrıca örgütlenmelerinin en üst seviyede resmîleşmiş olması itibarıyla de devletler, diğer ikincil gruplardan farklıdırlar. Devletlerde normlar, roller ve statülerin resmîleşme düzeyleri, diğer tüm ikincil grupların üzerindedir. Bu haliyle düşünüldüğünde devletler, diğer ikincil gruplardan ayrılmaktadırlar. Devletler, aynı zamanda birer üyelik grubudurlar. Bireylerin hâlihazırda etkin oldukları grupları ifade etmektedirler. Ancak üyelik grubu olan devletler, hem üye sayılarının çokluğu hem de resmîleşme düzeyinin fazlalığı bakımından aile, arkadaş ya da iş grubu gibi üyelik gruplarından farklı dinamiklere sahiptirler.

Sonuç olarak üye sayısı açısından büyüklüğü devletleri, diğer ikincil ve üyelik gruplarından ayırırken, resmîleşme düzeyi ise bu denli büyük grupların sürekliliğini ve işleyişini sağlamaktadır. Dolayısıyla üye sayısının çokluğu ve resmîleşme düzeyi devletleri diğer gruplardan ayıran özellikler olarak ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada devletler büyük-resmî gruplar olarak ele alınmaktadırlar. Bu sınıflandırmayla, devletlerin grup olarak temel dinamikleri ve yapısına dair ipuçları elde edilmekte ve aynı zamanda dış politika yapımında kimliğin rolünün oturtulacağı kuramsal çerçevenin temelleri atılmaktadır.

2.1.4. Gruplararası İlişkiler Olarak Devletlerarası İlişkiler

Ortak amaçlar ya da çıkarlar çerçevesinde etkileşim kuran bireylerin, amaçları ya da çıkarlarına ulaşmaları için etkileşimlerinin devam etmesi gerektiğinde yani karşılıklı bağımlılık söz konusu olduğunda, zaman içerisinde rol, norm ve statülerin oluştuğu ve kesinleştiği bir grup yapısı ortaya çıkmaktadır. Karşılıklı rol ve statülerin istikrara kavuşmasıyla birlikte grubu diğer gruplardan ayıran bir sınır da çizilmiş olmaktadır.⁸⁴ Grup üyeleri açısından bu sınırın içindekiler iç-grubu tanımlarken, sınırın dışında kalan ve

⁸⁴ Şerif ve Şerif, (1996), 286.

psikolojik olarak bir parçası olmadıkları sosyal birimler de dış-grubu ifade etmektedirler.⁸⁵ Bireyin içinde bulunduğu iç-gruplarla arasında duyusal-bilişsel bir bağlılık bulunmaktadır. Bireyler iç gruba karşı sempati ile yaklaşmak, iç-grupla özdeşleşmek ve bu grup içinde oluşmuş normlar çerçevesinde hareket etmek gibi eğilimlere sahiptirler. Bu eğilim zaman zaman iç-grup üyelerine karşı tek yanlı ve neredeyse abartılı bir bağlılık ve uyma davranışı sergilenmesine kadar gidebilmektedir. İç-grup ile dış-grubun kesiştiği noktada ise gruplararası ilişkiler var olmaktadır.⁸⁶

Gruplararası ilişkiler, en basit haliyle, iç-grup üyeleri ile dış-grup üyelerinin grup kimlikleri çerçevesinde kurdukları ilişkileri tanımlamaktadır. Bu tanıma göre iki noktanın altını çizmekte fayda görülmektedir. Birincisi, gruplararası ilişkilerden söz etmek için iki ya da daha fazla grubun bir bütün olarak etkileşimde bulunmaları şart değildir. Bir grubun üyelerinin, başka bir grubun üyeleriyle münferit olarak, ancak grup kimlikleri bağlamında kurduğu etkileşim de gruplararası ilişkilerin kapsamına girmektedir. Örneğin ABD ile arasında İran'ın nükleer programı nedeniyle yaşanan gerilimin gruplararası ilişkiler kapsamında olması gibi bir Amerikalı ve bir İranlı'nın ulusal kimlikleri bağlamında yaşadıkları bir tartışma da gruplararası bir ilişkidir.

Bu örnekler, gruplararası ilişkiler tanımı ile ilgili altı çizilmesi gereken ikinci noktayı da gün yüzüne çıkarmaktadırlar. Buna göre bir davranışın gruplararası ilişkiler kapsamında düşünülmesi için davranışın bir gruba üyelik duygusundan ya da üye olma arzusundan kaynaklanması gerekmektedir. Psikolojik anlamda gruplararası davranış, olumsuz ya da olumlu tutumları, saldırganlık ya da memnuniyet durumlarını, başarıma zevki ya da mağlubiyet acısı gibi hisleri, üstünlük ya da aşağılık duygusunu, sevgi ya da nefret hislerini içermektedir. Ancak her saldırganlık ya da memnuniyet, başarı ya da mağlubiyet, üstünlük ya da aşağılık hissi, sevgi ya da nefret duygusu gruplararası davranışın kapsamına girmemektedir.⁸⁷ Gruplararası ilişkilerden söz edilebilmesi için davranışın, grup üyeliğinden kaynaklanması gerekmektedir. Daha somut bir şekilde ifade etmek gerekirse, birisi Sırp diğeri ise Boşnak olan çalışma arkadaşının ortak olarak yapılan bir işin aksamasıyla ilgili tartışmaları kişilerarası ilişkilerin bir örneğidir; kişilerin etnik grup

⁸⁵ Şerif ve Şerif, (1996), 282.

⁸⁶ Tolan, B. (1985). *Ben ve toplum*. Ankara: Teori Yayınları, 240.

⁸⁷ Sherif, M. and Sherif, C. W. (1965). "Research on Intergroup Relations". In O. Klineberg and R. Christie (Eds.). *Perspective in Social Psychology*. New York: Holt, Rinehart & Winston, 155-156.

kimliklerinden bağımsızdır. Ancak aynı kişilerin Sırp ve Boşnak kimlikleri üzerinden yaşadıkları siyasî bir tartışma, gruplararası ilişkilerin kapsamına girmektedir.

Bu veriler ışığında, kapsamlı bir gruplararası ilişkiler tanımı, “bir grubun üyesi olan kişilerin tek başlarına ya da bir bütün olarak, grup kimlikleri bağlamında, başka bir gruba veya başka bir grubun üyelerinden bazılarıyla etkileşime girmeleri” şeklinde olmaktadır.⁸⁸ Dostluk ve düşmanlık, işbirliği ve rekabet, müttefiklik ve husumet, savaş ve barış durumlarını içeren devletlerarası ilişkileri de bu tanımın kapsamında değerlendirmek mümkündür. Buna göre uluslararası ilişkiler sisteminin temel aktörü olan devletler, belirli bir kara parçası ile sınırlanmış olan siyasal bir kimliği ifade etmektedirler. Bu kimlik, aynı zamanda kendisinin dışında kalanların ya da yabancıların ötekileşmesini içermektedir.⁸⁹ Devletler birbirleriyle olan etkileşimlerinde, kendileri ile diğer devletler arasında çizdikleri sınırı ifade eden bu kimlikten bağımsız hareket etmemektedirler. Bu çerçevede değerlendirildiğinde devletlerarası ilişkilerin, psikolojik anlamda, gruplararası ilişkilerin bir biçimi olduğu görülmektedir.

Dış politika ise devletlerin, grup kimlikleri bağlamında birbirleriyle kurduğu ilişkilerdeki tutum ve davranışlarının bütününe ifade etmektedir. Devletler, kimlikleri bağlamında birbirleri ile etkileşim kurmaktadır. Bu etkileşimin gözlemlenebilir bir davranışa yansımaları, dış politika kararları ve uygulamaları şeklinde olmaktadır. Bu çalışmada kimliğin dış politika üzerindeki etkisi, bu çerçeve üzerine inşa edilerek ele alınmaya çalışılacaktır.

2.2. Devletlerin Geniş Grup Kimliği

Ulusal çıkarların ve diğer devletlere yönelik algıların belirlenmesindeki rolü dolayısıyla devletlerin kimlikleri, devletlerarası ilişkilerin ve dış politikanın psikolojik temellerini oluşturmaktadır. Bu noktada iki tür kimlikten söz etmek mümkündür. Bunların ilki devletlerin bir nevi benliklerini temsil eden *grup kimliği*; ikincisi ise devletlerin, diğer devletlerle olan ilişkilerinde kendilerini nasıl konumlandıklarını tanımlayan *sosyal kimliklerdir*. Kimliğin dış politika üzerindeki etkisinin bütüncül bir şekilde incelenmesinin, bu iki tür kimliğin ortaya çıkışları, temel unsurları ve birbirleri ile olan etkileşimlerinin

⁸⁸ Şerif ve Şerif, (1996), 282.

⁸⁹ Yalvaç, F. (2011). “Devlet”. Atila Eralp (Derleyen). *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*. (6. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 21.

analizi ile mümkün olacağı değerlendirilmektedir. Buradan hareketle çalışmanın bu kısmında devletlerin grup kimliği incelenecek olup, takip eden kısımda ise devletlerin sosyal kimlikleri ele alınacaktır.

Hâlihazırda ortaya konulduğu üzere bu çalışmada devletler, üye sayıları ve resmîleşme düzeyleri itibarıyla büyük-resmî gruplar olarak kabul edilmektedirler. Bu çerçevede Vamık Volkan'ın üye sayısı bakımından büyük grupları ele alan ve açıkça ifade edilmese de lider-takipçi ilişkilerinin dinamikleri açısından resmî yapılara işaret eden geniş grup kimliği kuramı devletlere uyarlanacaktır.

2.2.1. Geniş Grup Kimliği Kuramı

Psikanalitik bir yaklaşım benimseyerek zihinsel süreçlerin ve olayların bilinçdışı unsurları arasındaki bağlantılara odaklanan Vamık Volkan, geniş grup ifadesini, çoğu hayatları boyunca bir araya gelmeyecek olan onlarca, yüzlerce ya da milyonlarca bireyi tanımlamak için kullanmaktadır. Bu bireyler, çocukluk döneminden itibaren ortak bir geniş gruba ait olmaktadır. Buna göre geniş grup kimliği de bu bireyler tarafından paylaşılan daimi bir aynılık hissini ifade etmektedir.⁹⁰

Volkan, geniş grup kimliğini somutlaştırarak anlatmak için bir metafor önermektedir. Bu metafora göre grup liderini temsil eden büyük bir Maypole⁹¹ çevresinde sıralanmış ve tıpkı Bahar Bayramı dansında olduğu gibi birbiriyle özdeşleşmiş ve lideri idealleştirmiş insanlar bulunmaktadır. Daha sonra bu metaforu genişleten Volkan, on binlerce, hatta milyonlarca insanı içine alan dev bir çadır bezi hayal etmektedir. Volkan'ın metaforuna göre, insanları kendi bünyesinde toplayan bu çadır bezi, geniş grup kimliğini ifade etmektedir. Direğin çevresinde sıralanan insanlar, çadır bezinin gergin kalması ve çadırın altındaki bireylerin korunması için direği dik tutmaya çalışmaktadırlar. Bir başka deyişle geniş grup faaliyetleri, grup kimliğinin bütünlüğünü korumak üzerine yoğunlaşmaktadırlar.⁹²

⁹⁰ Volkan, V.D. (2006). "Large Group Psychodynamics and Massive Violence". *Ciência & Saúde Coletiva*, 11 (2), 306.

⁹¹ "Maypole", Bahar Bayramı'nda çevresinde dans edilen çiçeklerle süslü direk anlamına gelmektedir. Türkçe karşılığı uzunluğu itibarıyla cümlelerin akışını güçleştireceğinden özgün şekliyle kullanılmıştır.

⁹² Volkan, V. D. (2009). *Körü Körüne İnanç: Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*. (2. Baskı). (Çev. Ö. Karaçam). İstanbul: Okuyan Us. (Eserin Orijinali 2004 yılında yayımlandı), 49.

Takipçi-lider etkileşimleri, grup kimliğinin bütünlüğünü koruma çabasının bir unsurunu oluşturmaktadır. Volkan, grup üyelerinin liderin rolüne dair algı ve beklentilerinden çok lider ve takipçilerinin çadır bezini dik tutmak için sarf ettiği çabalara odaklanmaktadır. Volkan'ın deneyiminde, liderlerin ve takipçilerin geniş grup kimliğinin korunması, onarılması ve bazen de değiştirilmesi yönündeki çabaları, ekonomiden güvenliğe, sivilden askeriye kadar tüm “gerçek dünya” meselelerine “bulaşmakta” ya da onlara eşlik etmekte veya onları etkilemektedirler. Buna göre geniş grup ritüelleri, geniş grup kimliğinin kumaşını korunması ve/veya güçlendirilmesi ile kumaştaki yıpranma ve aşınmaların onarılması amacına hizmet etmektedirler.⁹³

Metafordaki dev çadır altında yaşayan insanlar, kendi bireysel kıyafetlerini (bireysel kimlik) giymekte ve ait oldukları toplumsal ve siyasî alt grupların sembolleriyile bireysel kıyafetlerini süslemektedirler. Bu alt gruplar; aile, komşular, meslek grupları ya da siyasî partiler olabilmektedirler. Aynı zamanda çadırdaki herkes çadır bezini ikinci bir kıyafet olarak da giymektedirler. Barış zamanlarında bireyler, dikkatlerini ve ilgilerini bireyselleşmiş giysilerine ve ailelerine, akrabalarına, komşularına, okullarına, meslek gruplarına, spor kulüplerine, yerel ve ulusal siyasî partiler ile olan etkileşimlerine verirken, ekonomik kriz, toplumsal kargaşa, savaş, terör saldırısı ya da güçlü toplumsal değişim zamanları gibi geniş grubun tehdit altında olduğu ya da başka bir geniş grup tarafından aşağılanmaya maruz kaldığı zamanlarda grup üyeleri, rutin meşguliyetlerini büyük ölçüde terk etmekte ve çadır bezini onarmaya, korumaya ve idame ettirmeye odaklanmaktadır. Geniş grubun aşağılanmasına sebep olan gruptakiler de ortak bir ikinci giysi olarak geniş grup kimliğine bürünmektedirler.⁹⁴ Böyle durumlarda liderin ve takipçilerin çadır bezini korumak için yapacakları, onların psikolojik durumuna göre değişen geniş bir spektrum oluşturmaktadır.⁹⁵ Bu noktada her iki tarafta muhalifler bulunsa da azınlık durumundaki muhalifler, düşman gruplar arasındaki bu tarz bir etkileşimde etkisiz kalmaktadırlar.⁹⁶

Esasında metaforik bir giysiyi paylaşan on binlerce ya da milyonlarca birey, sürekli nefes aldığıнын farkında olmayan, ancak kendilerini dumanla dolu bir odada bulduklarında ya da solunum sıkıntısı yaşadıklarında aldıkları her nefesin bilincine varan bireylere

⁹³ Volkan, (2009), 50.

⁹⁴ Volkan, V. D. (2013). “Large Group Psychology in Its Own Right: Large Group Identity and Peacemaking”. *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 10 (3), 221-222.

⁹⁵ Volkan, V. (2004). *Blind Trust: Large Groups and Their Leaders in Times of Crisis and Terror*. Virginia: Pitchstone Publishing, 37.

⁹⁶ Volkan, (2013), 221-222.

benzemektedir. Bir geniş grup, stres altında olduğunda ve geniş grup kimliği tehdit altında olduğunda, grup üyeleri şiddetli bir şekilde “bizlik”lerinin bilincine varmaya başlamakta ve onu korumak ve onarmak için mümkün olan her şeyi yapmaya çalışmaktadırlar.⁹⁷ Bu noktada geniş grup kimlikleri, ortaklıklar üzerinden ifade edilmektedirler. “Biz Bask’ız”, “Biz Katolik’iz”, “Kapitalistiz”, ve/veya “Siz Ortodoks’sunuz”, “Siz Arap’sınız”, “Siz Müslüman’sınız”, “Siz komünistsiniz” ifadeleri, bu ortaklıkların dile getirilmiş hallerini oluşturmaktadırlar.⁹⁸

Geniş grup kimliği, aynı zamanda “psikolojik sınırlar” hakkında da bilgi vermektedir. Volkan’ın metaforundaki çadır, geniş grup kimliğini ve sınırlarını temsil etmektedir. Bu sınır “biz” ve “onlar” arasındaki psikolojik bir sınırdır ve bir geniş grubun dışsallaştırdığı ve ötekilere atfettiği şeylerin tekrar kendisine dönmesini engelleme isteğinden kaynaklanmaktadır.⁹⁹ Komşu geniş gruplar arasında bir uyuşmazlık yoksa fiziksel sınırlar sadece fiziksel sınırlar olarak kalmaktadırlar. Eğer bir uyuşmazlık varsa fiziksel sınırlar çok büyük bir psikolojik anlam kazanmakta ve artık geniş grup kimliklerini birbirinden ayıran sınırlar haline gelmektedirler.¹⁰⁰ Bu anlamda psikolojik sınır, geniş grup kimliğinin “güvenliğini” desteklemektedir.¹⁰¹

Türkiye ile Yunanistan arasındaki yaşanan hava sahası sorunu bu duruma bir örnek oluşturmaktadır. Ege hava sahasının kullanımı ile ilgili iki komşu ülke arasında 1974’e kadar bir anlaşmazlık gündeme gelmemiştir. 1974 sonrasında Türk-Yunan ilişkilerinin bozulması ile birlikte ise hava sahasının fiziksel sınırları, iki ülke arasında adeta psikolojik sınıra dönüşmüştür. Yunanistan’ın Kıbrıs Adası’ndaki anayasal düzeni ihlal etmesi sonucunda Türkiye tarafından gerçekleştirilen Birinci Kıbrıs Harekâtı’ndan sonra, Ege’den gelebilecek tehditleri karşılayabilmek ve güvenliğini sağlayabilmek amacıyla Türkiye, 4 Ağustos 1974 tarihinde 714 sayılı Havacılara İlan’ı yayınlarak, Ege’nin ortalarında belirlediği bir çizginin doğusuna geçecek olan bütün hava ulaşım araçlarının kendisini önceden bilgilendirmesini istemiştir. Buna karşılık Yunanistan, 13 Eylül’de 1157 sayılı Havacılara İlan’ı yayınlarak, Ege’de Yunanistan ile Türkiye arasındaki hava ulaşım koridorunun güvenli olmadığını ilan etmiştir. Bunun üzerine, iki ülke arasında doğrudan

⁹⁷ Volkan, (2006), 306.

⁹⁸ Volkan, (2014). *Psychoanalysis, International Relations, and Diplomacy: A Sourcebook on Large-Group Psychology*. London: Karnac, 18.

⁹⁹ Volkan, (2013), 224.

¹⁰⁰ Volkan, (2006), 309.

¹⁰¹ Volkan, (2013), 225.

hava ulaşımı Ege üzerinde uzun bir süre yapılamaz hale gelmiş ve uçaklar başka rotalar izlemek zorunda kalmıştır.¹⁰² Bu durum, Kıbrıs'taki uyuşmazlığın iki komşu ülke arasındaki sınır meselelerine yansımaya ve böylelikle sınırların, fiziksel anlamlarının ötesinde psikolojik bir anlam kazanmasına örnek oluşturmuştur.

Geniş grup üyeleri ve liderleri sürekli olarak ortak kimliklerin korunması ile uğraşmaktadırlar. Geniş grubun bir diğer uğraşını ise geniş grup kimliğinin ilmiklerinin güvenli bir şekilde birbirine dokunması oluşturmaktadır.¹⁰³ Geniş grup kimliğinin ilmikleri, gruba özgü ve sadece grup için anlam ifade eden, bir araya geldiklerinde geniş grup kimliğini oluşturan unsurları ifade etmektedirler.¹⁰⁴ Bunlar dil, bayraklar, yemekler, yöresel giysiler gibi çok çeşitli somut ya da soyut öğeler olabileceği gibi, grubun tarihî geçmişinden türeyen zaferler ve travmalar gibi unsurlar da olabilmektedirler. Bir geniş grubun kimliğini oluşturan bu ilmikler, paylaşılmış bir narsisizmin izlerini taşımakta ve genellikle bir gurur kaynağı ve “üstün” olarak kabul edilmektedirler. Bu ilmikler, tarihî acılarla ilgiliyse de “diğerleri”nin acılarından daha büyük olarak algılanmaktadırlar.¹⁰⁵

Volkan'ın kuramına göre geniş grup kimliğinin ilmiklerinin dokunmasında *özdeşim* ve *depolama* kavramları başat rol üstlenmektedirler. Bireyin kim olduğunun temelinde biyolojik ve genetik faktörlerin yanında dışsallaştırma için elverişli depolar, önemli bireylerle ve onların işlevleriyle kurulan *özdeşimler* bulunmaktadır.¹⁰⁶ Özdeşleşmede çocuklar, çevrelerinden imgelerin ve görevlerin derlenmesinde ve bu imge ve görevlerin¹⁰⁷ içselleştirilmesinde temel aktör konumunda bulunmaktadır. Çocukluk döneminde bireyler, çevrelerindeki önemli bireylerle ve onların psikolojik işlevleriyle kendilerini özdeşleştirmektedirler. Bu bireyler gerçek ya da hayal ürünü olabilmekte, özdeşleşilen işlevler ise arzulanan ya da korku veren türden olabilmektedirler. Bu bireylerin annelik, babalık, kardeşlik ve rehberlik gibi işlevleri, sorunlarla başa çıkarken izledikleri psikolojik yollar, inanç sistemleri, kültürel değerlere ve geniş grup ritüellerine verdikleri önem çocuk

¹⁰² Fırat, M. (2006a). “Yunanistan’la İlişkiler”. B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980) Cilt I*. (12. Baskı). İstanbul : İletişim Yayınları, 760.

¹⁰³ Volkan, (2004), 54.

¹⁰⁴ Volkan, (2013), 229.

¹⁰⁵ Volkan, (2013), 230.

¹⁰⁶ Volkan, (2013), 217.

¹⁰⁷ Volkan, (2014), 21.

tarafından içselleştirilmektedirler. Böylelikle çocuğun iç dünyası, geniş gruba doğrudan bağlanmaktadır.¹⁰⁸

Volkan'ın bireysel kimliğinin geniş grup kimliğine bağlanmasında önemli gördüğü diğer bir kavram ise *dışsallaştırma için elverişli depolar* olarak adlandırdığı kavramdır. Depolama, on binlerce, yüz binlerce ya da milyonlarca insan tarafından paylaşılan, çocuklukta başlayan ve ortak bir “psikolojik gen” haline gelerek bir aidiyet hissi yaratan sürece işaret etmektedir.¹⁰⁹ Örneğin düşman bir grubun yol açtığı kolektif bir felaketten sonra bundan etkilenen bireyler, benzer öz-imagılarla yüz yüze gelmektedirler. Bu bireyler, aynı olaydan kaynaklanan örselenmiş öz-imagıları çocuklarına aktarmaktadırlar. İkinci nesildeki her çocuk, kendi bireyselleşmiş kimliğine sahip olsa da hepsi aynı kitlesel travma imgesine benzer şekilde bağlanmakta ve aidiyet duygusu geliştirmektedirler.¹¹⁰

Depolama sürecinde çocuğun gelişmekte olan zihnine ve ruhuna bir şeyler koyarak katkıda bulunmak anlamında psikolojik önceliği olan kişiler tıpkı özdeşleşmedeki gibi çocuğun çevresinde bulunan yetişkinlerdir.¹¹¹ Volkan bu noktada depolamayı tanımlarken çocuğun içinde bir tür “psikolojik gen” yaratılmasının kimlik oluşumu için bir temel oluşturduğunu belirtmektedir. Bu nedenle bu sürece depolama adını vermektedir.¹¹²

Buna göre özdeşleşme ve depolama kavramlarının, yalnızca kişisel kimliklerin değil aynı zamanda geniş grup kimliklerinin geliştirmesinde, özellikle de bireysel kimliğin geniş grup kimliğine bağlanmasında önemli rol oynadığı görülmektedir. Başka bir deyişle bu çalışmada grup kavramının temellerinden birisi olarak alınan grup olma farkındalığı, özdeşleşme ve depoları süreçleri sonucunda oluşmaktadır. Özdeşleşme ve depolamanın geniş grup kimliğinin gelişmesindeki rolüne dair ayrıntılara, geniş grup kimliğinin ilmiğini ele alan bir sonraki başlıkta yer verilecektir.

2.2.2. Geniş Grup Kimliğinin İlmikleri

Volkan, birlikte örüldüğünde geniş grup kimliğini oluşturan yedi “ilmik” olduğundan söz etmektedir. Volkan bu ilmiği; *paylaşılmış imgeler deposu*, *paylaşılmış “iyi”*

¹⁰⁸ Volkan, (2013), 217.

¹⁰⁹ Volkan, (2014), 23.

¹¹⁰ Volkan, (2014), 23.

¹¹¹ Volkan, (2014), 22.

¹¹² Volkan, (2014), 22.

özdeşimler, diğerlerinin “kötü” niteliklerinin özümsemesi, devrimci ya da dönüşüm gerçekleştiren liderin iç dünyasının özümsemesi, seçilmiş zaferler, seçilmiş örselenmeler, ve kendi özerkliğini geliştiren sembollerin biçimlenmesi olarak adlandırmaktadır.¹¹³

Geniş grup kimliğinin ilk üç ilmiği, dış dünyayla artan iletişim aracılığıyla yaşamın erken dönemlerinde bireyin özüne işlemektedirler.¹¹⁴ Bireyin çocuklukta iç dünyası, ebeveynleri ve bakıcıları gibi çocuk açısından önemli kişiler için kültürel ve tarihî önem taşıyan somut ve paylaşılmış öğeler ve deneyimler aracılığıyla dış dünyaya bağlanmakta ve bu bağlantı arttıkça bireyin kimliğinin geniş grup parçası daha özgün hale gelmektedir. Eğer bu depolar, geniş gruptaki tüm bireyler tarafından çocukluktan itibaren paylaşılıyorsa ve sabitse çekirdek bireysel kimlik ve geniş grup kimliği ayrılmaz bir şekilde iç içe geçmektedir.¹¹⁵ Volkan’ın tanımladığı geniş grup kimliğinin son dört ilmiği ise geniş grup kimliğinin gelişmesi ve korunması noktasında özgün süreçleri temsil etmektedirler.

2.2.2.1. Paylaşılmış depolar

Volkan’ın geniş grup kimliğinin ilk ilmiği olarak tanımladığı paylaşılmış depolar, yaşamın erken dönemlerinde bireyin dış dünya ile artan iletişimi sonucunda bireyin benliğine yerleşmektedirler. Bu erken dönemde birey, kendisini bütünleşmemiş “iyi” ve “kötü” iki öz benlik arasında yaşamaktadır. Öz benliğe ve başkalarına ait “iyi” ve “kötü” imgeler henüz bütünleşmemiş olarak kalmaktadırlar. Örneğin yere düşen küçük bir çocuk bunun sakarlıktan kaynaklanmadığını düşünmek isteyerek “Düşen ben değilim, bebeğim düştü” diyebilmektedir. Bu çocuk, incinen öz benlik imgesini bebeğe yansıtmış olmaktadır. Böylelikle bebek, çocuğun kendine ilişkin imgesinin sakar yani “kötü” bileşeni için bir depo haline gelmektedir. Aynı çocuğun kendisinden büyük bir akrabası çocuğun bütünleşmemiş “iyi” imgelerinin ve duygularının bir deposu haline gelebilmekte ve çocuk kendisinden çok bu akrabasını ülküleştirilebilmektedir.¹¹⁶ Çocukluk dönemindeki bireyin bütünleşmemiş öz benlik imgelerini ve duygularını kapsayan bu tür depolar, bireyin içinde bulunduğu geniş grup için kültürel yönden önem taşıyan imgeleri içerdiğinde, geniş grup

¹¹³ Volkan, (2009), 50-51.

¹¹⁴ Volkan, (2004), 37.

¹¹⁵ Volkan, V. D. (1999). “Individual and Large-Group Identity: Parallels in Development and Characteristics in Stability and Crisis”. *Clinical Sciences*, 40 (3), 461.

¹¹⁶ Volkan, (2009), 51-52.

içindeki tüm çocuklar tarafından paylaşıldığında ve sabit hale geldiğinde geniş grup kimliğinin ilk ilmiğini oluşturan paylaşılmış depoları tanımlamaktadırlar.¹¹⁷

Bir çocuk, belirli öğeleri ve tecrübeleri depo olarak kullanmaya zorlanamamakta; genellikle geniş grubun üyeleri tarafından önemli kabul edilen şeyleri seçmesi konusunda ebeveynlerinden ve çevresindeki diğer insanlardan bilinçli ve bilinçdışı bir yönlendirmeye maruz kalmaktadır. Ortak materyal öğeler aracılığıyla geniş gruptaki akranlarıyla birleştikçe çocuk, bilinçli farkındalığı dışında incelikle geniş grup kimliğine (ya da kimliklerine) dâhil edilmektedir.¹¹⁸

Çocuklukta zihinsel kapasite genişledikçe, çevresindeki yetişkinlerle etkileşimi ve bu yetişkinlerin imgeleriyle özdeşleşmesi, bireyin geniş grup kimliği hakkında daha gelişmiş fikirler oluşturmaya yardımcı olmaktadır.¹¹⁹ Örneğin Hırvatlık, İskoçluk, Yahudilik ya da Gürcülük gibi soyut kavramlar, yavaş yavaş geniş grup kimliğinin temeli olan dışsallaştırma için elverişli depolarla ilişkilendirilmeye başlanmaktadır. İskoç bir çocuk, İskoç eteğinin bir giysiden ve gaydanın bir çalgıdan ibaret olmadığını; bunların yiğitlik, ulusal tarih, kahramanlar, kazanılan ve kaybedilen bağımsızlık mücadeleleri, şarkılar ve şiirler, dil ve İskoç geniş grubunun diğer yönlerine dair birçok anlam ifade ettiğinin farkına varmaktadır. “İskoçluk”la ilgili bu kavramlar bilinçli ya da bilinçsiz olarak bireyin çekirdek kimliğinin birer parçası haline gelmekte ve “bizlik” duygusu kişinin “iç” dünyasına açık bir biçimde yerleşmektedir. Paylaşılmış depolar olarak İskoç eteği ve gayda, içsel aynılık duygusunun dışsal bağlantıları olmakta ve bireyleri “biz”e bağlayan bir “tutkal” haline gelmektedirler. Bu nedenle ülkesinden uzakta olan bir İskoç, ülkesini özlediğinde ya da çekirdek kimliğinin bir tür “desteğe” ihtiyacı olduğunu hissettiğinde, gayda müziği dinleme ihtiyacı duyabilmektedir.¹²⁰

Geniş grup kimliğini oluşturan bir ilmik olarak paylaşılmış depoların, ulusal kimliği ve ulusların bu kimlik bağlamında gerçekleştirdikleri etkileşimleri nasıl etkilediğini ortaya koyan Volkan, alanlarında üst düzey sayılan İsrailli, Mısırlı ve Filistinli katılımcıları bir araya getiren bir toplantıdan bir anekdot aktarmaktadır. Volkan, Gazze’den gelen Filistinli bir psikiyatristin, Gazze bölgesi yönetimine atanan ilk İsrailli olan generale hitap ederek ve

¹¹⁷ Volkan, (2009), 53-54.

¹¹⁸ Volkan, (2004), 39.

¹¹⁹ Volkan, (1999), 461.

¹²⁰ Volkan, (1999), 461.

sağ elini pantolonunun cebine sokarak şunları söylediğini belirtmektedir: “Ben buna sahip olduğum sürece Filistinli kimliğimi benden alamazsınız.” Filistinli psikiyatristin “bu” diye işaret ettiği, üzerinde Filistin bayrağının renkleri olan bir taş parçasıdır. Gazze’deki tüm Filistinliler, benzer bir taşla sahiptirler. Bu taş, onlar için büyük anlam taşımaktadır ve psikiyatristin toplantı sırasındaki çıkışı, bu taşı ne kadar sahiplendiğini ve koruduğunu göstermektedir. Bu taşla sahip olmak, diğer Filistinlilerle somut ve elle tutulabilir bir birlik hissi vermektedir. Siyasî bir karışıklık ve paylaşılmış bir küçük düşme zamanında bu taşlar, Filistinlilerin sembolik olarak, etnik kimliklerinin dışsallaştırılmış yönlerini yerleştirdikleri paylaşılmış depolar haline gelmektedirler. Güvenli ve gizli bir şekilde ceplerine koydukları, İsraililerden uzak tuttukları bu depolar ile etnik kimliklerini koruma altına almaktadırlar.¹²¹ Bu sürekli dışsallaştırmalar, “bizlik” ve “ötekiler” hissinin başladığı noktayı ifade etmektedirler.¹²² Daha sonra bu süreç, büyüyen çocuğun ulusal kimliğe dair daha karmaşık idrakiyle birleşmeye başlamaktadır.

Sonuç olarak çocukluk dönemindeki birey büyüdükçe çevresindeki yetişkinler dışsallaştırma için paylaşılmış depolar sağlamakta ve bu depolar, ulusal kimliğin gelişmesinde ve bireysel kimliğe bağlanmasında önemli rol oynamaktadırlar. İnsan gelişiminde normal bir olgu olan yabancılara karşı korku, bebeğin zihninde bir “öteki” yaratmakta ve gelecekte oluşacak “normal” önyargıların kaynağı haline gelmektedir. Bebekler, çocukluğa geçtiğinde çevrelerindeki her şeyin kendi ulusal gruplarına ait olmadığını fark etmeye başlamaktadırlar. Çocuğun çevresindeki yetişkinler, onlara çoğunlukla yetişkinler tarafından desteklenen ve himaye edilen cansız varlıklar olan “ortak hedefler” sunmaktadırlar.¹²³ Bu hedeflerin kullanılmasıyla çocuklar, neyin kendi ulusal gruplarına ait olduğunu ve olmadığını deneyimleyerek öğrenmektedirler.

2.2.2.2. İyi özdeşimler

Paylaşılmış depolar, geniş grup kimliği örtüsünü dokuyan yedi ilmiğin ikincisi olan iyi özdeşimler ile yakından ilişkilidir. Belirli dinî, etnik ya da ulusal gruplara mensup olan bireylerin bulunduğu yakın çevre ile özdeşimler de tıpkı paylaşılmış depolar gibi geniş grup kimliğinin unsurlarının çocukluk döneminde her bireyin öz kimliğine dâhil

¹²¹ Volkan, (2013), 211-212.

¹²² Volkan, (2013), 215.

¹²³ Volkan, (2014), 25.

edilmesinde önemli rol oynamaktadırlar.¹²⁴ Çocukluk döneminde bireyin kendi geniş grubuna yatırımı büyük ölçüde geniş gruptaki yetişkinlerin en önemli unsur olarak neyi algıladıklarına dayanmaktadır. Bu unsur etnisite (“Ben bir Arap’ım”), din (“Ben bir Katolik’im”), milliyet (“Ben bir Alman’ım”) ya da tüm bunların karışımı olabilmektedir.¹²⁵

Öz kimliğinin bütünleşmesinin dönüm noktası olarak kabul edilen 36 aya ulaşmadan önce bile bir birey, kendisine bakan insanlarla gerçekleşen özdeşimi dolayısıyla geniş grup üyelerinin paylaşılmış tutumlarının, kültürünün ve değerlerinin açık ve gizli yönlerini özümsemeye başlamaktadır.¹²⁶ Zaman içerisinde geniş grubun içindeki birey, bu gruptaki tüm akranları tarafından paylaşılan aynı dil, benzer yemek tercihleri ve ortak tekerlemeler, şarkılar ve danslar gibi eğilimleri ve yetileri kazanmaya yatkın olmaktadır. Özellikle büyüme çağında öğretmenler, dinî otoriteler, akran grupları, toplum ve geniş grubun liderleri ile özdeşimler, bireylerin din, etnisite ve milliyet yatırımlarını geliştirmekte ve kendi grubuna benzemeyenlerden ve/veya ters düşenlerden ayrışma hissini beslemektedir.¹²⁷ Örneğin Çin, çayın tarihçesi, çeşitli demleme teknikleri ve sunumu itibarıyla kendisine has bir çay kültürüne sahiptir. Türkler için baklava, Yunanlar için uzo, Uzakdoğulular için tofu, İtalyanlar için pizza, Mağrip ülkeleri için kuskus yemek kültürünün kendisine has öğelerindendir. Avusturyalılar için vals, Brezilyalılar için salsa, Arjantinliler için tango önemli ve özgün kültürel unsurları ifade etmektedir. Çocukluk dönemindeki bireyler, yakın çevresindeki yetişkinlerle olan özdeşimi sayesinde bu kültürel öğeleri tanımakta, fark etmekte, diğer çocuklarla paylaştığının bilincine varmakta ve özümsemektedirler. Bu şekilde, bir “bizlik” duygusu ve grup olma farkındalığı ortaya çıkmaktadır. Birey, büyüdükçe etnik kimliği bağlamında gelişen bu duygu ve farkındalık karmaşılaşmakta, kendi ulusuna benzemeyenlerden ya da ters düşenlerden ayrışma hissi güçlenmektedir.

Geniş grup kimliğinin birinci ve ikinci ilmiği, büyüme çağında bireyin süregelen öz benlik duygusu olarak birleştikten sonra geniş grup kimliğine bağlı “bizlik” hissinin değişmesi mümkün olmakla birlikte bir hayli zordur. Ancak istisnai durumlarda, bu “bizlik” duygusu yumuşayabilmektedir.¹²⁸ Örneğin göç durumlarında, eğer göçmen olan

¹²⁴ Volkan, (2004), 40.

¹²⁵ Volkan, (1999), 461.

¹²⁶ Volkan, (2004), 41.

¹²⁷ Volkan, (2004), 41.

¹²⁸ Volkan, (2004), 43.

kişi zorunlu göçe maruz kalmış bir mülteci değil de bir gönüllü ise yeni ülkeye uyum süreci genellikle daha pürüzsüz ve sakin olmaktadır. Eğer göçmen hâlâ geride bıraktığı ülkeye bağlı hissediyorsa, yas döneminin ardından iki kültürlü olabilmekte ve dolayısıyla kendisini iki kültüre de ait hissedilmektedir. Ancak sonuç olarak bireyin kimliğinde bir değişim yaşanmaktadır. Tarih göstermektedir ki, bireysel gönüllü göçmenler gibi geniş insan grupları da on yıllar ya da yüzyıllar içerisinde kolektif kimliklerini değiştirebilmektedirler. Bu durum, ekonomik fayda ya da onun gibi bir kazanç beklentisiyle gerçekleşmektedir. Örneğin XIV. yüzyıl Bosna'sında bu bölgedeki Müslüman Osmanlı hâkimiyetinin ilk yüzyılında güneydeki Slavlar, İslam dinini seçerek Müslüman olmuş ve gayrimüslimlerden alınan belirli vergilerin ödenmesi yükümlülüğünden kurtulmuşlardır. Bu insanlar, yine güney Slavlarından olan Sırp ve Hırvatlardan ayrı bir “etnik” grup olarak ortaya çıkan modern Boşnakların ataları olarak kabul edilmektedirler.¹²⁹

2.2.2.3. Ötekilerin “kötü” özelliklerini kabul etme

Buraya kadar anlatılanlar, iki ilmiğin bireyin kişisel çekirdek kimliği ile geniş grup kimliğini birbirine bağladığı ve bir geniş grubun grup kimliğinin hiçbir şekilde boşluk içinde var olmadığı görüşüne dayanmaktadır. Buna göre grup kimliği, her zaman için bir başka grubun kimliği ile yan yana var olmaktadır. Bu nedenle grup kimliğinin üçüncü ilmiği, komşu iki grubun etkileşimlerinden ileri gelmektedir. Tıpkı kendisini annesinin onu algıladığı biçimle özdeşleşen bir çocuk gibi, geniş grubun üyeleri de baskın bir karşıt grup tarafından atfedilen bir özelliği grup kimliklerini oluşturan kumaşa dokuyabilmektedirler. Bu üçüncü ilmiği anlayabilmek için Volkan, çadır metaforunu yeniden gözünde canlandırmaktadır. Bu kez metaforunda iki geniş grup çadırı yan yana durmaktadır. İlk çadırdaki bireyler, diğer çadırın bezine çamur, pislik ve çöp fırlatmaktadır. Bu durum, kendilerine ve diğerlerine dair “kötü” imgelerin dışa vurumunu ve kendi istenmeyen düşüncelerinin, duygularının, tutumlarının ve beklentilerinin yansıtılmasını ifade etmektedir.¹³⁰

İlk çadırdaki bireyler, ikinci çadırdakiler üzerinde hâkimiyet kurarsa ve dışsallaştırmaları ve yansıtmaları ekonomik ya da fiziksel güç yöntemleriyle desteklenirse,

¹²⁹ Volkan, (2004), 43-44.

¹³⁰ Volkan, (2009), 61.

ikinci çadıra attıkları bir ölçüde kumaşa nüfuz etmekte ve grup kimliğinin var olan ilmikleri tarafından emilmektedirler. Bir başka deyişle olumsuz dışsallaştırma ve yansıtma, kontrol altına alınmış grubun kimliğinin kalıcı bir parçası haline gelebilmektedirler. Çadırdaki “leke”, aslında baskın gruba ait olan “kötü” ya da istenmeyen unsurlardan oluştuğu için ikinci grup bu özelliklere karşı endişe duymakta ve bu lekeyi kapatmak için savunma amaçlı işaretler ve semboller geliştirebilmektedir.¹³¹ Burada çamur atma eylemi, geniş grup kimliğine sahip bireylere karşı değil, çadır bezine yani geniş grup kimliğinin bizzat kendisine karşı yapılmaktadır.¹³² Geniş grup düzeyinde düşünüldüğünde, saldırganlığın kendi grupları içine dönmesini engellemek, olumlu bir geniş grup kimliği sürdürmek ve kendi geniş gruplarında barışı sağlamak adına insanlar, düşmanlara ihtiyaç duymaktadırlar. Bu anlamda, başka bir geniş gruba karşı önyargıların olması “normal” bir insanî özellik olarak görülmektedir.¹³³

Ötekilerin ve onlara atfedilen kötü özelliklerin varlığının geniş grup kimliğinin oluşumunda oynadığı rolün bir örneği, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Japon kimliğinin, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile farklılaşma üzerine inşa edilmesidir. Bu durum savaş sonrası dönemde ABD’nin Japonya’daki siyasî gelişmelerin şekillenmesinde oynadığı rolün doğal bir sonucu olarak görülmektedir.¹³⁴ ABD, İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda Japonya’yı teslimiyeti kabul etmeye zorlamıştır. 1940’ların sonlarında yeni bir anayasa planı hazırlayarak Japonya’nın egemenliğinin yeniden yaratılmasında rol oynayan da ABD olmuştur. Bu olayların bir sonucu olarak Japonlar için ABD, Japonya’nın otonomisini çalan ve kendi ideal ulusal kimliğini sürdürmesini engelleyen “kibirli bir hegemon” olarak görülmüştür.¹³⁵ Bağımsız, askerî olarak donanımlı Amerika ile karşı karşıya kalan Japonya, savaş sonrası dönemde kendisini zayıf, bağımlı ve ABD’ye tabi bir ülke olarak algılamıştır. Savaş sonrası dönemde geçerli olan bu durum, ABD hâkimiyetinin ya da etkisinin Japon geniş grup kimliğine nüfuz ettiğini ve grup kimliğinin var olan ilmiklerinin içine işlediğini göstermesi açısından önemlidir.

“Öteki” grupların kötü özelliklerinin kimliğin bir parçası haline gelmesi için bu gruplarla doğrudan yaşanmış olumsuz deneyimlerinin olması gerekmemektedir. Bir iç grup

¹³¹ Volkan, (2004), 44.

¹³² Volkan, (2013), 230.

¹³³ Volkan, (2014), 28.

¹³⁴ Suzuki, S. (2015). “The Rise of the Chinese ‘Other’ in Japan’s Construction of Identity: Is China Focal Point of Japanese Nationalism?”. *The Pacific Review*, 28 (1), 100.

¹³⁵ Suzuki, (2015), 95.

üyeleri olma sürecinde, grupta hüküm süren gruplararası sınırlar ve bunlara karşılık gelen normlar birey tarafından içselleştirmektedirler.¹³⁶ Dolayısıyla yeni nesil, diğer grubun kötü özelliklerini bizzat tecrübe etmemiş olsa da grup dinamikleri çerçevesinde bunlar aktarılmakta ve zamanla içselleştirilerek geniş grup kimliğinin bir parçası haline gelmektedirler. Bir Japon için ABD hâkimiyetinin geniş grup kimliği üzerindeki etkisini hissetmek için yıllar öncesinde ABD baskısına maruz kalmak, İkinci Dünya Savaşı'nda ve savaşı takip eden yıllardaki ABD politikalarına bizzat şahit olmak gerekmemektedir. Bu olaylar ve onların etkileri çeşitli şekillerde kuşaktan kuşağa aktararak Japon kimliğinin ilimikleri tarafından emilmekte ve bunları doğrudan tecrübe etmeyen nesillerin bile kimliklerini etkileyebilmektedirler.

2.2.2.4. Liderlerin iç dünyalarını kabul etme

Dördüncü ilimik, geniş grup kimliği kumaşına belirli tipteki liderler tarafından işlenmektedir. Buna göre “dönüştürücü” ya da “karizmatik” bir lider, yüz binlerce ya da milyonlarca insanı siyasî izolasyondan çıkarıp, uyumlu ya da yıkıcı özellik gösterebilen yeni bir siyasî katılıma dâhil edebilmektedir.¹³⁷ Kimi zaman bu tür liderler bunun bir adım ötesine geçerek kendi iç dünyalarının gereksinimlerini karşılamak güdüsünden hareketle dış dünyayı ve geniş gruplarının psikososyal ve siyasî kimliklerini yeniden şekillendirmektedirler.¹³⁸ Bu noktada Volkan, geniş grup kimliği tehdit altında olduğunda, karizmatik bir lider olmasa dahi, siyasî liderin kişiliğinin geniş grup hareketlerine yön vermekte temel bir faktör haline geldiğini savunmaktadır.

Türk Kurtuluş Savaşı'na liderlik eden ve kazanılan zaferin ardından yeni bir siyasî ideoloji inşa ederek Türkiye Cumhuriyeti devletini kuran Mustafa Kemal Atatürk; Bolşevik Devrimi ile Sovyetler Birliği'ni kuran Vladimir Lenin; “aktif ancak şiddet içermeyen direniş” yaklaşımı ile Hindistan'ın İngiltere'ye karşı bağımsızlığını kazanmasına öncülük eden Mahatma Gandhi; Küba Devrimi'nin lideri Fidel Castro; İran Devrimi'nde öncü rol oynayan ve devrim sonrasında kurulan İslam Cumhuriyeti'nin başına geçerek İran'da topyekûn bir değişim gerçekleştiren Ayetullah Humeyni gibi isimler, dönüştürücü ya da karizmatik liderlerin örneklerinden olmuşlardır.

¹³⁶ Şerif ve Şerif, (1996), 288.

¹³⁷ Volkan, (2004), 45.

¹³⁸ Volkan, (2004), 46.

Dönüştürücü ya da karizmatik liderlerin beyan ettikleri fikirler, kamu önündeki görünümleri, verdikleri demeçler, dile getirdikleri beğenileri ve hoşnutsuzlukları ve hatta giyim tarzları bile gruplarının duygu ve düşüncelerini yansıtmaktadırlar. Bu unsurlar, liderin kendi kişisel psikolojilerinin dışsallaştırıcı ve yansıtıcı yönleriyle birleştiğinde takipçilerini etkilemekte, yeni politik ideolojiler yaratmakta, dinî, ulusal ya da etnik duyguları tetiklemekte veya yumuşatmaktadır.¹³⁹ Kimi zaman ise liderlerin takipçileri üzerindeki etkisi, dışsallaştırma için “yeni” ya da değiştirilmiş elverişli depolar oluşturmaktadır. Bu durumda lider, geniş grup kimliğinin gerilemesini tetikleyebildiğini göstermektedir.

Bu noktada geniş grup kimliğinin liderin ruhsal yapısına bu şekilde eğilmesi ya da yönelmesi için geniş grubun psikanalitik ifadeyle “gerileme” durumunda olması gerektiğinin vurgulanması yerinde olacaktır.¹⁴⁰ Geniş grup gerilemesi ilerleyen satırlarda ayrıca ele alınacağı ve örneklerle somutlaştırılacağı için burada detaylandırılmamaktadır. Vurgulanması gereken bir başka konu ise geniş grup içinde daima alt gruplar bulunduğuudur. Ancak bunlar geniş grup kimliğinde şiddetli değişimlere yol açacak kadar büyümediği sürece grubun “ötekiler” karşısında nasıl hareket edeceğini belirleme gücüne sahip değildir.¹⁴¹

2.2.2.5. Seçilmiş zaferler

Geniş grup kimliğini oluşturan beşinci ve altıncı ilmiği Volkan, seçilmiş zaferler ve seçilmiş travmalar olarak adlandırmaktadır. Volkan, bu ilmiğin anlaşılması için psikanalizler ve tarihçiler arasında bir işbirliğini ön görmektedir. Bu iki unsur, her geniş grubun kimliğinin detaylarının oluşmasında ve grubun geçmişine bağlanmasında açık ara en önemli rolü oynamaktadırlar.

Seçilmiş zaferler, zaman içerisinde aşırı derecede mitleştirilmiş tarihî bir olaya ve bu olayla ilişkili kahraman kişiliklere ait paylaşılan zihinsel temsilleri tanımlamaktadırlar. Geniş gruplar, bu zihinsel temsillere tutunma eğilimi göstermektedirler. Zaman içerisinde aşırı derecede mitleştirildiğinde bu olaylar ve olaylarda yer alan kişiler, geniş grup

¹³⁹ Volkan, (2004), 46.

¹⁴⁰ Volkan, (2004), 46.

¹⁴¹ Volkan, (2013), 230.

kimliğinin unsurları haline gelmektedirler.¹⁴² Stres ya da savaş benzeri durumlarda liderler, gruplarının kimliğini güçlendirmek ve desteklemek için genellikle seçilmiş zaferleri yeniden canlandırmaktadırlar.¹⁴³ Bir liderin seçilmiş zaferlere yaptığı atıf, tamamen geniş grup başarısının hâlihazırda var olan ortak bir göstergesini uyarmak suretiyle takipçilerini heyecanlandırmaktadır.¹⁴⁴

Seçilmiş zaferler, ebeveyn/öğretmen-çocuk etkileşimlerinin ortaya çıkardığı kuşaklararası aktarım yoluyla ve geçmişteki başarılı olayları hatırlatan törenlere katılım yoluyla gelecek nesillere geçmektedirler. Seçilmiş zaferler, geniş gruptaki çocukları birbirine bağlamakta ve bu zaferlere aşina olmaları sebebiyle bu çocuklar artan bir özsaygı hissini yaşamaktadırlar.¹⁴⁵

Özellikle savaşlar ve ulusal bağımsızlık mücadeleleri, seçilmiş zaferler haline gelerek, geniş grup kimliğinin birer ilmiği olmaya elverişlidirler. Bunlar toplumların varlık mücadelelerini topyekûn bir şekilde gerçekleştirmeleri ve ulusal bir karakter taşımaları itibarıyla grup üyelerini birbirine bağlamaktadırlar. Bu süreçteki kahramanlık hikâyeleri ve örnekleri, gururu ve özsaygıyı arttırmakta ve aidiyet duygusunu güçlendirmektedirler.¹⁴⁶ Çanakkale Savaşı ve Türk Kurtuluş Savaşı, Cezayir'in Fransız işgaline karşı yürüttüğü bağımsızlık mücadelesi, XVIII. yüzyıldaki Amerikan bağımsızlık savaşı, Hindistan'ın İngiltere'ye karşı yürüttüğü özgürlük mücadelesi, İkinci Dünya Savaşı akabinde Afrika'da Avrupalı sömürgecilere karşı yürütülen bağımsızlık savaşları bunun örneklerindendir. Bu mücadeleler ve kazanılan zaferler kahramanlık şiirleri, öyküler, filmler, ders kitapları, eğitim-öğretim müfredatı aracılığıyla nesilden nesile aktarılmakta; olayların yıldönümlerinde düzenlenen anma törenleriyle yeniden canlandırılmakta; heykeller ve anıtlar olayların taze tutulmasını sağlamaktadırlar. Böylelikle hiç bir arada yaşamamış grup üyeleri, ortak ulusal duygular etrafında birleşebilmekte, birbirlerine bağlanabilmekte ve grup olma farkındalığına varabilmektedirler.

¹⁴² Volkan, (2009), 66.

¹⁴³ Volkan, (2004), 47.

¹⁴⁴ Volkan, (2004), 48.

¹⁴⁵ Volkan, (2014), 25.

¹⁴⁶ Kanter, F. M. (2015). "Ziya Gökalp'in Çanakkale Şiirinde Benlik Algısı ve Kimlik Kurgusu". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 18, 558.

2.2.2.6. Seçilmiş travmalar

Volkan'ın geniş grup kimliği kuramına göre geniş grup kimliğinin altıncı ilmiği olan seçilmiş travmalar, bir geniş grubu ağır kayıplarla karşı karşıya bırakan, çaresiz ve diğer grup tarafından mağdur edilmiş hissetmesine ve ortak olarak hissedilen küçük düşürücü zararlara yol açan bir olayın kolektif zihinsel temsillerini tanımlamaktadırlar.¹⁴⁷ Seçilmiş travmaların geniş grup kimliğinin ve kimliğin bütünlüğünün korunmasında üstlendiği rol, seçilmiş zaferlerinkinden daha karmaşık olmaktadır. Düşman bir grup tarafından kitlesel bir travmaya maruz kalmış grupların üyelerinin klinik incelemesi, her bireyin kendi özgün kimliği ve travmaya karşı kişisel tepkisi olmasına rağmen neredeyse bütün grup üyelerinin travmanın sonucunda yaralı özbenlik imgeleri geliştirdiğini açığa çıkarmaktadır. Bu tarz bir travmanın acısını çeken ikinci ve üçüncü nesiller üzerine yapılan çalışmalar ise paylaşılmış trajedinin zihinsel temsillerinin yeni nesillere farklı yoğunluk seviyelerinde aktarıldığını göstermektedirler.¹⁴⁸

Geniş grupların kitlesel travmaları çeşitli şekillerde olabilmektedirler. Bazıları tropik fırtınalar, sel baskınları, volkanik patlamalar ya da depremler gibi doğal sebeplerden kaynaklanmaktadır. Bazıları Çernobil faciası gibi insan kaynaklı felaketler şeklinde olmaktadır. Kimi zaman geniş grubun birçok üyesi için ortak bir “aktarım figürü” olarak görülen bir kişinin ölümü kitlesel travma etkisi yaratmaktadır. Diğer kitlesel travmaların sebebi ise etnik, ulusal, dinî ve siyasî ideolojik uyuşmazlıklardaki gibi düşman bir grubun kasti eylemleri olabilmektedir. Bu tür felaketler, ulusal sınırlar içinde bir grubun “diğerleri” tarafından bastırılmasından terör saldırılarına, savaşlardan soykırıma kadar uzanan bir çeşitlilik göstermektedirler.¹⁴⁹

Travma, doğal sebeplerden kaynaklanmaktaysa bundan zarar görenler, olayı kader ya da Tanrı'nın iradesi olarak kabullenebilmektedirler. İnsan kaynaklı felaketlerin ardından hayatta kalanlar, belirli sayıda kişiyi ya da hükümet organlarını suçlayıp sorumlu tutmaktadırlar. Önemli bir lider, aynı gruba mensup birisi tarafından öldürüldüğünde öfke katile ya da onun ait olduğu siyasî örgütlenmeye karşı öfke gösterilmektedir. Ancak travma; baskı, savaş ya da diğer etnik, ulusal, dinî ve siyasî nedenlerden

¹⁴⁷ Volkan, V. D. (2001). “Transgenerational Transmissions and Chosen Traumas: An Aspect of Large-Group Identity”. *Group Analysis*, 34 (1), 87.

¹⁴⁸ Volkan, (2004), 48.

¹⁴⁹ Volkan, (2013), 231.

kaynaklanmaktaysa, özellikle de mağdur olan grup pasif ve çaresiz kılınmışsa, ortada teşhis edilebilir düşman bir grup bulunmaktadır. Bu tür kolektif travmalar, mağdur olan grup ile eylemleri gerçekleştiren grup, farklı geniş grup kimlikleri adına hareket ettikleri için gerçekleşmektedirler. Yalnızca bu travmalar, seçilmiş travmalar olarak evrilebilmektedirler. Başka bir grubun sebep olduğu bütün kitlesel trajediler de seçilmiş travma haline gelmemektedirler. Bir geniş grup, başka bir geniş grup yüzünden yaşadığı travmatik olayın üzerinde düşünmeyi, onun psikolojik analizini yapmayı ve ona geniş grup çadır bezinde temel bir yer vermeyi kendisi seçmektedir.¹⁵⁰ Örselenmiş kahramanların mitleştirilmesi, şarkı ve şiirlerde popülerleşmiş dokunaklı hikayeler, geçmiş travma ve bağlantılı olaylara bağlı kaygılar yaratan siyasî liderler, tarihî bir olayı seçilmiş bir travmaya dönüştüren unsurlardan bazılarını oluşturmaktadırlar.¹⁵¹

Seçilmiş travma, bir grubun “kolektif hafızası”nda nesiller boyunca aktif olmayan bir şekilde bekleyebilmektedir. Stres zamanlarında ve grubun kimliği tehdit altında olduğunda, aktif olmayan seçilmiş travma, propaganda ya da nefret söylemiyle yeniden canlandırılabilen ve liderler tarafından grubun kendisi ve düşmanı/düşmanları hakkındaki ortak duygularını tetiklemek için kullanılabilir.¹⁵² Bu durumda Volkan’ın zaman çökmesi olarak adlandırdığı süreç ortaya çıkmaktadır. Zaman çökmesi, geçmiş bir travmanın zihinsel temsilleri ile güncel bir tehdit arasında bağ kurulduğu zaman geçmiş travmaya bağlı olarak yeniden ortaya çıkan korkulara, beklentilere, fantezilere ve savunmalara işaret etmektedir. Bu süreçte seçilmiş travma tıpkı dün olmuşçasına yaşanmaktadır.¹⁵³

Travmatize olmuş gruptaki farklı ebeveynlerin çocuklarına aktardıkları tüm yaralı öz benlik imgeleri aynı olayla ilgili olduğu için trajedinin ortak bir imgesi ortaya çıkmaktadır. Kendilerinden önceki nesillerin yaşadığı travmanın bu ortak imgesinin paylaşılmasıyla birlikte grubun yeni nesli, bilinçdışı olarak birbirine bağlanmaktadır. Zamanla orijinal trajedinin zihinsel temsili, geniş grup kimliğinin önemli bir unsuru, geniş grubun psikolojik bir “gen”i haline gelmektedir.¹⁵⁴ 1915 olaylarının Ermeni kimliği için ifade ettikleri, bu durumun örneklerindendir. Mevcut Ermeni kimliğinin bir boyutu da değişmez bir şekilde

¹⁵⁰ Volkan, (2013), 232.

¹⁵¹ Volkan, (2014), 24

¹⁵² Volkan, (2001), 88.

¹⁵³ Volkan, (2001), 89.

¹⁵⁴ Volkan, (2004), 49.

“Osmanlı İmparatorluğu’nda milyonlarca Ermeni’nin rejim tarafından öldürüldüğü” ve “Ermenilerin tarihî Ermeni şehirlerinden sürüldüğü” iddia edilen 1915 olaylarına bağlanmaktadır. Buna göre Ermeniler tarafından “soykırım” olarak kabul edilen 1915 olayları merkeze alınmadan XX. yüzyıl Ermeni kimliğini anlamak mümkün değildir. 1915 olayları ve bunun Türk otoriteler tarafından “soykırım” olarak kabul edilmemesi, modern Ermeni kimliğinin kurucu ögesi olmaktadır. Ermenilere göre her Ermeni ya “soykırım” kurbanıdır ya da ondan etkilenmiştir. Ermeni olmak, özellikle de diasporada yaşamak, “soykırım”dan sağ çıkmak ve acı çekenler topluluğunun bir üyesi olmak anlamına gelmektedir.¹⁵⁵ Bu “kurban edilme” hissi ve düşüncesi, anma törenleri, şiirler, romanlar, filmler, ders kitapları, kişisel sözlü hatıralar gibi aktarım araçlarıyla gelecek nesillere aktarılmaktadır. Ortak imgelerin paylaşılmasıyla yeni nesiller, bilinçdışı olarak birbirine bağlanmaktadır.

Nazi Almanya’sının sistemli bir şekilde gerçekleştirdiği Yahudi katliamının bugünkü Yahudiler üzerindeki etkisi seçilmiş travmaların geniş grup kimliğinin bir ilmiği haline nasıl geldiğinin başka bir örneğidir. Milyonlarca Yahudi’nin köleleştirildiği, toplama kamplarına konulduğu ve sistemli bir şekilde öldürüldüğü Holokost, yalnızca bunu yaşayanları değil, olaydan sonra dünyaya gelenler dâhil tüm Yahudileri etkilemiştir. Holokost sonrası dünyaya gelen her Yahudi, adeta Nazizm’e karşı bir duruşu ifade etmektedir. Yahudiler’in varlığı, soykırıma karşı bir zafer olarak görülmektedir.¹⁵⁶ Buradan anlaşılacağı üzere Yahudi soykırımının hissettirdikleri ve düşündürdükleri, Yahudilerin kendilerini ve diğerlerini nasıl algıladığını biçimlendirerek Yahudi kimliğinin ve İsrail ulusal kimliğinin bir ilmiği haline gelmiştir. “Hatırla” ve “Bir daha asla” sloganlarıyla nesilden nesile aktarılan hatıralarla çocukluk döneminden itibaren bireyleri birbirine bağlamaktadırlar.

Görüldüğü üzere paylaşılmış travmatik bir olayın zihinsel temsili, seçilmiş bir travma durumuna geldiğinde bundan böyle olayın gerçekliği çok önemli olmamaktadır. Artık önemli olan, bu temsilin tarih yoluyla grup üyelerini sürekli bir “aynılık” duygusunda birleştiren görünmez mistik gücüdür. Bunun bir sonucu olarak seçilmiş travma, bir

¹⁵⁵ Panossian, R. (2002). “The Past as Nation: Three Dimensions of Armenian National Identity”. *Geopolitics*, 7 (2), 136.

¹⁵⁶ İnternet: Goldberg, A. (18 Ocak 1998). “Jewish Identity After the Holocaust”. *SHOAH Research Center*, 1. Web: http://www.yadvashem.org/odot_pdf/microsoft%20word%20-%203858.pdf 12 Mayıs 2017’de alınmıştır.

nesilden diğetine aktarıldıkça yeni işlevler kazanabilmektedir. Bazı nesiller için seçilmiş travma paylaşılmış ve sürekli bir kurban olma duygusunu ve bunun idealleştirilmesini desteklemektedir. Bazı nesiller için ise grubun bir intikam duygusuyla inşa edilmesinde kullanılabilmektedir.¹⁵⁷

Geçmişle ilişkilendirilen duygular, algılar ve beklentiler, güncel olaylarla ve güncel düşmanlarla ciddi bir biçimde karıştırılmakta ve bu durum irrasyonel politik kararlar alınmasına ve yıkıcı davranışlara yol açmaktadır. “Düşman” grubun temsilcileri, bir müzakere masasında bir araya geldiğinde, her bir grubun seçilmiş travmaları kolaylıkla canlanabilmektedir. Böyle bir tartışmada katılımcılar, kendi geniş gruplarının sözcüsü olma eğilimi göstermektedirler. Her katılımcı, birincil kumaşı olarak kişisel kimliği yerine kendi grup kimliğinin çadır bezini “giymektedir”.¹⁵⁸

2.2.2.7. Semboller

Geniş grup kimliğinin yedinci ilmiği, diğer ilmiğlerinin bazılarını ya da hepsini birbirine bağlayan sembollerdir. Aslında böyle bir sembol hâlihazırda tanımlanmış olan altı ilmiğin herhangi birisini simgeleyebilmekte olsa da sonuç olarak geniş grup çadırının bir unsuru olarak kendi özerkliğini geliştirmektedir.¹⁵⁹ Volkan, sembollerin geniş grup kimliğindeki işlevini ele alırken, birçok kültürde benzer görülen sembollere değil, yalnızca tek bir geniş grup tarafından değerli bulunan sembollere odaklanmaktadır. Geniş grup sembolleri, eşsiz olma eğilimindedir; ancak birçok grup aynı sembolü benimsediğinde bu grupların her biri sembole küçük ya da büyük birtakım farklılıklar atfederek, ortak sembolün o gruba özgü önemini belirlemektedir. Örneğin yıldızlar, çok sayıda ulusal bayrakta yer alan sembollerdir; ancak Davut Yıldızı yalnızca Yahudiliği ifade etmektedir.

Sembollerin geniş grup kimliğin oluşmasında ve güçlenmesindeki rolünün en açık örneklerinin başında ulusal bayraklar ve ulusal marşlar gelmektedirler. Bayrak ve marşlar gibi semboller, sosyalleşme süreci aracılığıyla öğrenilmektedirler. Geniş grup kimliğinin diğer ilmiği gibi semboller de bebeklik döneminden itibaren aile, ilerleyen dönemde de okul ve arkadaş çevresi içinde nakledilmektedirler. Okullarda müfredatın bir parçası olarak ulusal bayrak, taşıdığı anlam, üzerindeki renk ve sembollerin anlamı anlatılmakta, ulusal

¹⁵⁷ Volkan, (2004), 49.

¹⁵⁸ Volkan, (2004), 50-51.

¹⁵⁹ Volkan, (2009), 74.

marşların hikâyesi işlenmektedir. Böylelikle geniş grup üyeleri arasında erken dönemden itibaren ortaklıklar kurulmaktadır. Ulusal bayramlarda dev bayrakların asılması, ulusal yas günlerinde bayrakların indirilmesi bayrakların ne denli önemli semboller olduğunun en somut göstergeleridir. Özellikle olimpiyat gibi uluslararası müsabakalarda kazananların ulusal bayraklarının en yükseğe asılması ve ulusal marşlarının okunması, gurur duygusu uyandırarak ulusal hisleri güçlendirmekte ve milyonlarca insan arasında bir bağ oluşturmaktadır.

2.2.3. Geniş Grup Gerilemesi

Geniş grup kimliği kuramı, belirli düzeylerdeki örselenme, tehdit ve stres karşısında, grup üyelerinin çoğunluğunun ortak birtakım beklenti, davranış, düşünce örüntüleri ve eylemleri etrafında birleşebileceğini önermektedir. Volkan, bu durumu geniş grup gerilemesi olarak adlandırmaktadır. Volkan'a göre gerileme, özünde kötü ya da iyi bir şey değildir; örselenme, tehdit ya da stres karşısında verilen kaçınılmaz ve zorunlu bir tepkidir. Örneğin doğal felaketlerden, insanın neden olduğu olaylardan sonra ya da etnik, ulusal, dinî ya da ideolojik yönden uyarıcı felaketlerin doğal bir sonucu olarak, geçici ya da uzun süreli, ılımlı ya da kötü bir biçimde geniş grup gerilemeleri görülebilmektedir.¹⁶⁰

Etnik, ulusal ya da dinî gruplar özelinde düşünüldüğünde Volkan, geniş grup gerilemesinin gerçekleşmesi için kitlesel bir örselenmenin söz konusu olması gerektiğini belirtmektedir. Kitlesel örselenme, çok fazla can ya da mal kaybı, prestij kaybı ve bazen bir başka grup tarafından aşağılanmayı içerebilmektedir. Bu tip bir örselenme karşısında bir toplumda ortaya çıkan geniş grup gerilemesi, grubun ve grup liderinin ortak kimliklerinin sürdürmeye, korumaya, yeniden biçimlendirmeye ya da onarmaya yönelik çabalarını yansıtmaktadır. Bu noktada özellikle liderin rolü belirleyici bir etken olmaktadır. Volkan, gerileme yaşayan bir geniş grubun güçlü bir lideri olduğunda, gerilemenin işaret ve belirtileri, liderin güçsüz olduğu duruma göre daha farklı bir şekilde ifade edileceğini vurgulamaktadır. Buna göre geniş gruptaki gerilemenin yanı sıra liderde de bireysel bir gerileme ortaya çıkması durumunda, grup gerilemesi daha kötüleşmekte, birçok insanın hayatını mahvedecek ya da insanların öldürülmesine yol açacak boyutlara ulaşmaktadır.

¹⁶⁰ Volkan, (2009), 81-83.

Diğer yandan yapıcı bir lider ise kendisini yandaşlarının gerileme halinden kurtulmasına ve ilerlemeye sevk edilmesine adanmıştır.¹⁶¹

Gerileme durumundaki geniş gruplar ve liderleri, geniş grup kimliklerini korumak ve kendi kimliklerini diğer gruplarınkinden ayırt etmek için belirli ortak düşünceleri, duyguları ve etkinlikleri kullanmaktadırlar. Volkan, geniş grup gerilemesini betimlemek için, paylaşılmış bir süreç olarak gözlenen şeyler üzerine odaklanmaktadır. Buna göre gerileme durumunda geniş grubun üyeleri, bireyselliklerini yitirmektedirler. Grup, gözü kapalı bir şekilde liderin çevresinde toplanmaktadır. Grup, “iyi” (lideri sadakatle izleyen) ve “kötü” (lidere karşıt olarak algılanan) arasında bölünmektedir. Grup, kendisiyle “düşman” gruplar arasında keskin bir “biz” ve “onlar” bölünmesi yaratmaktadır. Grubun ortak ahlak ya da inanç dizgesi, kendisiyle çatışmalı olarak algılanana karşı git gide mutlakçı ve cezalandırıcı bir hal almaktadır. Grup, paylaşılmış depresif duygulardan ortak paranoid beklentilere dek değişebilen duygusal değişimler yaşayabilmektedir. Grup, ortak kimliğinin sürdürmek adına bir şeyi yapma “hakkı”na sahip olduğunu duygusu taşımaktadır. Grup üyeleri, artan ölçüde bir büyüsel düşünce ve gerçekliğin bulanması durumu yaşamaktadırlar. Grup, grup kimliğini korumak üzere geleneksel toplumsal adetlerin yenilenmiş biçimlerini benimsemektedir. Grubun seçilmiş örselenmeleri ve zaferleri yeniden etkinlik kazanmaktadır. Liderlik, grubun tarihsel sürekliliğini parçalayarak aradaki boşluğu “yeni” bir ulus, etnik duygular, köktendincilik ya da ideoloji gibi öğelerle doldurmaktadır. Kimi zaman bunlara “yeni” bir ahlak ya da grup için istenmeyenleri dışarıda bırakan “yeni” bir tarih eşlik etmektedir. Grup üyeleri, grubun ortak simgelerinden bazılarını proto-simgeler olarak yaşamaya başlamaktadırlar. Ortak imgeler, düşman grupları giderek daha artan bir şekilde insandan aşağı özelliklerle ilişkili simgelerle (böcekler, cinler, mikroplar, insan müsveddeleri gibi) betimlemekte ve insanlıktan çıkarmaktadır. Grup, coğrafi ya da yasal sınırları “ikinci bir deri” olarak yaşamaktadır. Grup, kendisiyle düşman gruplar arasındaki küçük farklılıklar üzerine odaklanmaktadır. Liderlik, aile içindeki temel güveni yıkmakta ve yeni bir aile hiyerarşisi yaratmaktadır. Grup üyeleri, “kan” kavramıyla ve ortak ya da katışıksız varoluşla aşırı ilgilenmektedir. Grup, arındırmayı simgeleyen davranışlarda bulunmaya başlamaktadır.

¹⁶¹ Volkan, (2009), 84.

Grup beğenisi, güzel olanı çirkin olandan ayırmada zorluk çekmektedir. Grup, fiziksel çevresini gri ya da şekilsiz bir yapıya dönüştürmektedir.¹⁶²

Volkan, geniş grup gerilemesi durumunda paylaşıldığını gözlemlediği bu eğilimleri açıklarken iki noktanın altını çizmektedir. Birincisi, herhangi bir geniş grupta bu genel eğilimlere uygun davranmayacak bireylerin bulunmasının kuşku götürmeyeceğidir. Buna binaen Volkan, bahsettiği eğilimlerin, görüş ayrılıkları bulunanların psikolojisini içermediği notunu düşmektedir.¹⁶³ İkinci olarak Volkan, bir toplumun gerilemiş olarak değerlendirilmesi için bu eğilimlerin hepsinin aynı anda sergilenmiş olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bir toplumun gerilemiş tanısı alması için yapılacak belirleme, olgudan olguya değişen bir temelde yapılmalıdır.¹⁶⁴

11 Eylül saldırılardan sonra Amerikan lideri ve halkının gösterdiği eğilimler göz önünde bulundurulduğunda, bu saldırıları geniş grup gerilemesinin bir örneği olarak kabul etmek mümkün görülmektedir. 11 Eylül 2001 tarihinde El-Kaide'ye bağlı hava korsanları tarafından kaçırılan uçaklar ABD'deki farklı hedeflere intihar saldırısı düzenlemiştir. Bu terör saldırıları, ABD için çok sayıda can kaybı, prestij kaybı ve başka bir grup tarafından aşağılanma içeren kitlesel bir örselenme hissi yaratmıştır. Amerikan vatandaşları lider George W. Bush etrafında birleşmişlerdir. Saldırılarından saatler sonra Pearl Harbor olayı hafızalarda canlandırılarak ortak bir kimlik hissi kuvvetlendirilmeye çalışılmış, araba camları, reklam panoları dâhil olmak üzere ülke çapında her yerde birlik sloganlarına yer verilmeye başlanmış ve Amerikan bayrağı proto-sembol olarak görülmüştür.¹⁶⁵ Tüm bunlar lider Bush'un olaylar karşısındaki tutumunun ve psikolojik gerileme durumundaki Amerikan halkının lideri etrafında toplanmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bush'un meşhur "Ya bizimlesiniz ya teröristlerle" söylemi "biz" ve "öteki" arasındaki keskin ayrımın ve mutlakçı düşüncenin işareti olmuştur. Böylelikle 11 Eylül olayları ve yarattığı savunmasızlık hissi, geride bırakılması mümkün olmayan bir "zihinsel gerçekliğe" dönüşmüştür. Bu denli sert ve dramatik bir olayın gerçekleşmesi ve sonrasındaki tartışmalar, Amerikan halkı için gerçekleri fantazilerden ayırt etmeyi zorlaştırmıştır.¹⁶⁶ Bu dönemde izlenen politikalar ve lider Bush'un eylem ve söylemleri,

¹⁶² Volkan, (2009), 85-88.

¹⁶³ Volkan, (2009), 86.

¹⁶⁴ Volkan, (2009), 88.

¹⁶⁵ Volkan, (2009), 245.

¹⁶⁶ Volkan, (2009), 249.

Amerikan halkı arasında özellikle Araplara ve Müslümanlara karşı önyargı ve yabancı korkusunu arttırmıştır. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda 11 Eylül olaylarının yarattığı geniş grup gerilemesinin ve Amerikan liderinin bu gerilemeyi tetikleyen tutum ve davranışlarının Amerikan kimliği üzerinde geçici olmayan izler bıraktığı görülmektedir.

Buraya kadar anlatılanlardan anlaşılacağı üzere Vamık Volkan'ın geniş grup kimliği kuramı, üye sayıları ve resmîleşme düzeyleri bakımından büyük-resmî gruplar olan devletleri ve onların üyeleri üzerindeki etkileyici ve biçimlendirici rolünü anlama noktasında önemli bir açıklayıcı güce sahiptir. Geniş grup kimliğinin ilmikleri aracılığıyla bireysel kimlik ile devletin geniş grup kimliği bağlanmakta; geniş grup kimliği, bireysel kimliğin içine işlemektedir. Bireysel kimlik ile devletin geniş grup kimliğinin psikolojik olarak bu şekilde birbirine bağlanmasıyla, binlerce ya da milyonlarca insan, bir grup olduklarının farkına varmakta, kendilerini aynı görevlere adamakta ve etnik, dinî, ideolojik ve uluslararası ilişkilere bu doğrultuda karşılık vermektedir. Kişisel kimliğiyle iç içe girmiş bir geniş grup kimliği olan bireyler, diğer uluslarla ya da onların üyelerinden bazılarıyla etkileşim kurduklarında bu kimlikten bağımsız davranmamaktadırlar. Devletin geniş grup kimliğinin birey üzerindeki etkileyici gücünün başka bir yansıması olarak başka bir ulusun, kasti olarak ulusal grup üyelerinin bazılarını kimlik üzerinden aşağıladığı ve yaşamlarını tehdit ettiği durumlarda tüm ulus aynı acı ve tehdidi hissetmektedir. Örneğin bir ülkenin kuzeyinde yaşayanlara yöneltilen bir tehdit ya da aşağılama, aynı geniş grup kimliğine sahip olan ve güneyde yaşayanlarda da aynı acı ve öfkeyi uyandırabilmektedir.¹⁶⁷

Bu haliyle geniş grup kimliği, ortak bir tarih, bu ortak tarihe ait mitler ve tarihî hafıza, ortak bir kamu kültürü, ortak gelenekler ve tarihî bir toprak parçası ya da yurdun varlığından oluşan¹⁶⁸ ve bu özellikleri itibarıyla bir toplumu diğerlerinden ayırt eden siyasal kimliğe tekabül etmektedir. Bu kimlik, bir yandan siyasî olarak örgütlenmiş bir topluluğun kimliğini temsil ederken diğer yandan da üyeleri için bir değerler, inançlar ve düşünceler sistemi ortaya koymaktadır.¹⁶⁹ Bireyler ve diğer gruplar gibi devletler de bu kimliğin sürdürülmesi, korunması ve yüceltilmesi yönünde bir güdüye sahiptirler. Bu güdü, devletlerin çıkarlarının belirlenmesinde, diğer aktörlere yönelik algıların şekillenmesinde ve önceliklerin belirlenmesinde oynadığı rol itibarıyla dış politika kararlarının psikolojik temellerinden bir tanesini oluşturmaktadır.

¹⁶⁷ Volkan, (2013), 224.

¹⁶⁸ Smith, A. D. (2002). "When a Nation?". *Geopolitics*. 7 (2), 17.

¹⁶⁹ Uzelac, G. (2002). "When is the Nation?: Constituent Elements and Processes". *Geopolitics*. 7 (2), 49.

2.3. Devletlerin Sosyal Kimlikleri

Devletlerin geniş grup kimliklerinin kuramsal olarak incelenmesinin ardından çalışmanın bu kısmında devletlerin sosyal kimlikleri analiz edilecektir. Bir gruplararası ilişkiler kuramı olan sosyal kimlik kuramı açıklanarak, uluslararası ilişkilere uygulanacak ve birer geniş grup olan devletlerin sosyal kimlikleri bu çerçevede analiz edilecektir.

2.3.1. Sosyal Kimlik Kuramının Temel Kavramları ve Varsayımları

Tajfel'in 1950'li yıllarda sınıflandırma üzerine yürüttüğü deneyler, sosyal kimlik kuramının temellerini oluşturmaktadırlar. Gruplararası sınıflandırmanın gruplararası davranış üzerindeki etkilerini değerlendirmek isteyen Tajfel ve çalışma arkadaşları, bir dizi deney tasarlamışlardır. Bu deneyler daha sonra sosyal kimlik kuramının temel savlarının deneysel alt yapılarını oluşturmaları itibarıyla önemlidirler. Ancak bu tez çalışmasının sosyal psikoloji ile uluslararası ilişkiler penceresinden ilgilenmesinden ve ham bir psikoloji çalışması olmamasından dolayı söz konusu deneyler detaylı bir şekilde analiz edilmeyecek, kuramın içeriğine olan etkilerine bağlı olarak yeri geldikçe bahsedilecektir.¹⁷⁰

Gruplararası davranış ile ilgili deneyler gerçekleştiren Tajfel ve arkadaşlarının bunlardan çıkardıkları sonuçlar, sosyal kimlik kuramının temel kavram ve varsayımlarının ortaya çıkmasında etkili olmuşlardır. Deneylerinde, deneklerin iki iç-grup üyesi arasındaki tercihlerinde tarafsız ya da adil davranırken, bir iç-grup üyesi ile bir dış-grup üyesi arasındaki tercihlerinde iç-grup üyesi lehine hareket ederek maksimum fark elde etmek istemeleri, Tajfel ve Turner'ı, sosyal davranışın iki şekli arasında ayrım yapmaya sevk etmiştir. Bunlar, kişilerarası davranış ve gruplararası davranıştır. Tajfel, bu ayrımı, bir ucunda “saf” kişilerarası davranışın diğer ucunda da “saf” gruplararası davranışın bulunduğu bir hipotetik hat canlandırarak somutlaştırmaktadır. Buna göre tüm doğal ve deneysel sosyal durumlar bu hattın iki ucu arasında bir yere tekabül etmektedirler.¹⁷¹

¹⁷⁰ Tajfel ve çalışma arkadaşlarının deneylerinin detayları için bakınız: Tajfel, H., Billig, M. G., Bundy, R. P. and Flament, C. (1971). “Social Categorization and Intergroup Behaviour”. *European Journal of Social Psychology*, 1 (2), 149-178.; Tajfel, H. (1970). “Experiments in Intergroup Discrimination”. *Scientific American*, 223 (5), 96-102.

¹⁷¹ Tajfel, H. (1978). “Interindividual Behaviour and Intergroup Behaviour”. In H. Tajfel (Ed.), *Differentiation Between Social Groups : Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations*. London ; New York : Published in cooperation with European Association of Experimental Social Psychology by Academic Press, 43. 27-60

Buradan hareketle, Tajfel iki genelleme yapmaktadır. Birincisi, bir sosyal durum, söz konusu hattın gruplararası ucuna ne kadar yakın algılanıyorsa, grup üyelerinin dış-grup üyelerine karşı davranışlarının o denli birlik içinde olması beklenmektedir. Tam tersine, içinde bulunulan durum kişilerarası uca yakın algılandığı ölçüde, dış gruba yönelik davranışlarda da aynı ölçüde çeşitlilik görülecektir.¹⁷² Örneğin bir grup İtalyan öğrenci ve bir Alman öğrencinin bulunduğu bir arkadaş ortamında, öğrenciler hocalarının giyim tarzları üzerine konuşurken Alman öğrenci, İtalyan bir hocaların giyim tarzını demode bulduğunu ve bunu hocaların yaşlı olmasına bağladığını söylediğinde, bu yoruma gruptan gelecek yanıtlar çeşitli olacaktır. Herkes hocaların tarzıyla ilgili bireysel görüşlerine göre farklı ifadelerle sohbete olacaktır. Alman öğrencinin hocayla ilgili açıklamaları herhangi bir grup kimliğinden bağımsız olduğu ve kişisel görüşlerini yansıttığı için diğerleri tarafından da kişilerarası olarak algılanacak ve kişisel olarak çeşitli yanıtlar bulacaktır. Diğer yandan, aynı öğrencinin aynı hocayı sürekli derse geç kalmakla ve dersi geç bitirmekle eleştirmesi ve zaten İtalyanların dakik olmamak gibi genel bir problemleri olduğunu ifade etmesi, diğer öğrenciler tarafından gruplararası bir davranış olarak algılanacaktır. Kendi ulusal kimliklerine yönelik bu tür bir kalıpyargının onları rahatsız etmesi ve Alman öğrenciye karşı ortak bir rahatsızlık ve kızgınlık hissinin devreye girmesi beklenmektedir. Grup üyelerinin dış gruba karşı davranışlarında ve tutumlarında gösterdikleri bu benzerlik davranışın, grubu oluşturan bireylerin grup üyelikleri tarafından şekillenmesinin sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Tajfel'in ikinci genellemesi, bir sosyal durum gruplararası uca yakınlaştıkça, dış-grup üyelerinin bir bütün olarak algılandığı ve kişisel farklılıklarından soyutlanarak bir sosyal kategorinin farklılaşmamış üyeleri olarak değerlendirilmeleri eğiliminin arttığıdır.¹⁷³ Aynı örnek üzerinden düşünüldüğünde, Alman öğrencinin eleştirisinin gruplararası bir davranış olarak algılandığı durumda, kişisel özelliklerinden soyutlanarak tüm Almanların benzer önyargılara sahip olduğunun düşünülerek onlara karşı olumsuz bir tavır takınılması bu durumun bir örneği olacaktır. İç-grup penceresinde bakıldığında, dış-grup üyelerinin karakteristiklerinde ve davranışlarında görülen çeşitliliğin bu şekilde azalması, dış grubun üyelerini, "birleşik bir sosyal kategorideki farklılaşmamış öğeleri" haline getirmektedir.¹⁷⁴

¹⁷² Tajfel, (1978), 44-45.

¹⁷³ Tajfel, (1978), 44-45.

¹⁷⁴ Tajfel, H. (1982). "Social Psychology of Intergroup Relations". *Annual Review of Psychology*, 33, 13.

Tajfel öncülüğündeki deneylerin ortaya çıkardığı diğer bir önemli sonuç, sosyal sınıflandırmaların yalnızca sosyal dünyayı sistemize etmekle kalmayıp, aynı zamanda bireye öz-referans sağladığı olmuştur. Gruplararası sınıflandırma üzerinde yürütülen deneylerde, deneklerin iç-grup üyeleri ile dış-grup üyelerinin elde ettikleri arasındaki farkları en yükseğe çıkarma girişimleri bu duruma işaret etmiştir. Kişinin üyesi olduğu grup ve o grubun üyeleri diğer gruplara göre ne kadar daha fazla iyiye, birey de o kadar iyi hissedecektir. Dolayısıyla her birey, kendi grubu için olumlu bir sosyal kimlik edinmek ve bu kimliği korumak için çabalamaktadır. Bu olumlu kimlik daima bir dış-grup ile zıtlık içerisinde elde edilmektedir. İç-grup, dış-grupla belirli bir boyut ya da boyutlar bağlamında karşılaştırılmadığı sürece sosyal kategoriler anlamsız olmaktadır. Karşılaştırılabilir bu boyutlar iç-grubun kimliğinin sürdürülmesi için önemlidir ve dolayısıyla değer yüküdür.¹⁷⁵ Bu değerlendirmelerden hareketle, sosyal kimlik kuramı birbiriyle bağlantılı dört kavramın üzerinde durmaktadır. Bunlar, *sosyal kimlik*, *sosyal sınıflandırma*, *sosyal karşılaştırma* ve *psikolojik ayırtedicilik*dir.

2.3.1.1. Sosyal kimlik

Sosyal kimlik kavramı, sosyal bilimlerde birey ile grup arasında kavramsal bir köprüye ihtiyaç duyulduğu her an başvurulmuş bir kavram olmuştur. Sosyal kimlik, bireyin psikolojisi ile bireyin içinde bulunduğu sosyal grupların yapıları arasında bir bağ sağlamaktadır. Bu işlevin sonucu olarak sosyal kimlik, çeşitli kuramsal çerçeveler içinde ve farklı sosyal ve davranışsal disiplinler boyunca tekrar tekrar inşa edilmektedir.¹⁷⁶

Sosyal kimlik, en yalın haliyle, benim, biz olduğu noktadır. Sosyal kimlik, bireyin benlik algısının bir gruba üyelikten ve bu üyeliğe yüklediği değerden kaynaklanan parçasını oluşturmaktadır.¹⁷⁷ Bu anlamda, gruplar ve gruplararası davranışla özdeşleşmektedir. Sosyal kimlikler yalnızca grup üyelerini tanımlamamakta, aynı zamanda onlar için uygun davranışları ve belirli taktikler tayin etmektedirler. Örneğin “Budist” sosyal kategorisinin bir üyesi olmak yalnızca kendini Budist olarak tanımlamanın ötesinde, Budistlere özgü şekillerde düşünmek ve davranmak anlamına gelmektedir.

¹⁷⁵ Billig, M. (1976). *Social Psychology and Intergroup Relations*. London ; New York : Published in cooperation with the European Association of Experimental Social Psychology by Academic Press, 350.

¹⁷⁶ Brewer, M. B. (2001). “The Many Faces of Social Identity: Implications for Political Psychology”. *Political Psychology*, 22 (1), 115.

¹⁷⁷ Tajfel, (1982), 2.

Sosyal kimlik, benliği iki şekilde etkilemektedir. Birincisi, bir grup kimliği benimsendiğinde benlik kurgusu, bireysel kişinin ötesine uzanarak daha kapsayıcı bir sosyal birime erişmektedir. Benlik ve diğer grup üyeleri arasındaki sınırlar, belirginleşen iç-grup ve dış-grup sınırlarının gölgesinde kalmaktadır. İkincisi, bireysel benliğin davranışları, bir bütün olarak grubun temsiline asimile olmaktadır. Böylelikle grubu diğer sosyal kategorilerden ayıran özellikler güçlenirken aynı zamanda grup-içi birlik ve bütünlük de artmaktadır.¹⁷⁸ Turner, bu durumu, benlik kavramı ve dolayısıyla benlik saygısının, onun sosyal grup üyeliğine, yani algıladığı sosyal kimliğine demirlenmesi olarak açıklamaktadır.¹⁷⁹

Sosyal kimlik yalnızca bir iç-gruptaki benzerlikler algısıyla (ortak tarih, tutumlar, değerler vb.) değil, aynı zamanda iç-grup ile diğer grupların üyeleri arasındaki algılanan farklarla da ilgili olmaktadır. Sosyal kimlikler ne kadar belirginse, grup üyelerinin kendilerini diğerlerinden ayırt etme eğilimi de o denli fazla olmaktadır.¹⁸⁰

Bir kalp doktorunun kendisini meslekî açıdan tanımladığı bir örnekle, sosyal kimliğin hem benlik üzerindeki etkisini hem de karşılaştırılabilirliğini somutlaştırmak mümkündür. Buna göre “ben” düzeyinde söz konusu kişi, kalp alanında uzmanlaşmış bir doktordur. Sosyal kimliğin birinci düzeyi, aynı hastanede aynı alanda çalışan doktorlar olacaktır. Burada, kardioloji alanı referans çerçevesidir ve sosyal karşılaştırma diğer alanlardaki doktorlarla yapılmaktadır. Bu noktada, sosyal kimliğin belirgin yanı, diğer kalp doktorlarıyla olan, onları diğer branşlardaki doktorlardan ayıran özelliklerdir. Kişisel kimlik, kalp doktorlarına dair düşüncelerden etkilenmektedir. Sosyal kimliğin bir üst aşaması, bir kurum olarak doktorun çalıştığı hastanedir. Bu aşamada, diğer hastaneler karşılaştırma için elverişli referans çerçeveleridir. Sosyal kimliğin belirgin yanı ise hastanedeki diğer branşlarla ortak olan ve kurum olarak onların hastanesini diğer hastanelerden ayıran nitelikler olacaktır.

Sosyal kimliğin farklı düzeylerini ortaya koyan bu örnekte bahsi geçen “sosyal kimliğin belirgin yanı”, sosyal kimliğin hangi yönünün psikolojik temel olarak kullanılacağını belirtmektedir. Karmaşık sosyal dünyada bireyler kendileri için erişilebilir

¹⁷⁸ Brewer, (2001), 119.

¹⁷⁹ Turner, (1982), 33.

¹⁸⁰ Korostelina, K. V. (2007). *Social Identity and Conflict: Structures, Dynamics and Implications*. New York : Palgrave Macmillan, 24.

birçok sosyal kimliğe sahip olmaktadır. Ne zaman hangi kimliğin benimseneceği içinde bulunulan sosyal bağlamda hangi grup farklılıklarının belirgin olduğuna bağlı olmaktadır.¹⁸¹ Söz konusu psikolojik temelin, kronolojik olarak ve/veya içinde bulunulan durumda kolaylıkla erişilebilir bir içeriğe sahip olması gerekmektedir. Bunun yanı sıra, insanlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar ile insanların neden bu şekilde davrandıklarına açıklama getirerek içinde bulunulan durumu iyi bir şekilde izah etmesi beklenmektedir. Dolayısıyla belirginlik, bir yandan kronolojik ve durumsal erişilebilirliğin etkileşimine, diğer yandan da yapısal uygunluk ile normatif uygunluğun etkileşimine işaret etmektedir.¹⁸²

2.3.1.2. Sosyal sınıflandırma

İnsanlar çevrelerine ve dünyaya ilişkin bilgi süreçlerini basitleştirmek için zihinsel olarak nesneleri, fikirleri ya da olayları ortak özelliklerine göre gruplandırma eğilimi göstermektedirler. Örneğin güller, nilüferler ve nergisler, kök, gövde ve yaprakları bulunmak gibi birtakım aynı özelliklere sahip oldukları için aynı bilişsel kategoride, “çiçekler” olarak sınıflandırılmaktadırlar.¹⁸³ En temel bilişsel süreçlerden olan sınıflandırma, nesnelerin ve olayların yeni gelen bilgilerin çabuk ve otomatik olarak ele alınmasına hizmet edecek şekilde anlamlı gruplara ayrılmasını tanımlamaktadır. Bu haliyle, sınıflandırma, insan zihninin işleyişinin doğal bir ürünü ve grupların tanımlanmasına zemin oluşturması bakımından da gruplararası ilişkiler çalışmaları için bir temel oluşturmaktadır.¹⁸⁴ Sınıflandırmaya olan bu eğilim, insanlara da yöneltildiğinde ortaya sosyal sınıflandırma ortaya çıkmaktadır.¹⁸⁵ Sosyal sınıflandırma, insanlar kendi başlarına birer birey olarak değil, bir sosyal grubun üyesi olarak algılandıklarında ortaya çıkmaktadır. Sosyal sınıflandırmalar söz konusu olduğunda, bireyler, “insanlar” olarak değil, “erkekler”, “kadınlar”, “siyahlar”, “Japonlar” olarak adlandırılmaktadırlar.¹⁸⁶

Sosyal sınıflandırmaların diğer sınıflandırmalardan farklı ve özel bir yanı bulunmaktadır. Bireyler, bizzat kendileri sosyal kategorilerin üyeleridirler. Dolayısıyla bir

¹⁸¹ Brewer, M. B. and Crano, W. D. (1994). *Social Psychology*. Minneapolis/St. Paul : West Pub. Co., 449.

¹⁸² Hogg and Vaughan, (2005), 410.

¹⁸³ Franzoi, (2003), 123.

¹⁸⁴ Brewer, M. B. (2003). *Intergroup Relations*. (2nd Edition). Buckingham [England] ; Philadelphia, PA : Open University Press, 4.

¹⁸⁵ Franzoi, (2003), 123.

¹⁸⁶ Demirtaş, H. A. (2003). “Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram ve Varsayımlar”. *İletişim Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 133.

kişinin bir gruplandırmaya göre sınıflandırılması otomatik olarak o kişiyi bir iç-grubun ya da dış-grubun üyesi yapmaktadır.¹⁸⁷ Başka bir deyişle sosyal sınıflandırma, “kendi” referans alınarak yapılmakta ve kişiler diğerlerini sınıflandırırken, kendileri ile olan benzerlikleri ve farklılıklarını baz alma eğilimi göstermektedirler. Diğerleri, kendi ile aynı kategoriye mensup (iç-grup üyesi) ya da kendinden farklı bir kategoriye mensup (dış-grup üyeleri) olarak algılanmaktadır.¹⁸⁸

Sınıflandırma süreci, kalıpyargısal algılar yaratmaktadır ve sosyal sınıflandırmalar sonucunda oluşan kategoriler, içerdikleri ne varsa aynı düşünsel ve duygusal harca bulamaktadırlar. Başka bir deyişle aynı duygu söz konusu kategorinin tüm düzeylerinde açığa çıkmaktadır.¹⁸⁹ Örneğin bir mahallede yaşayan göçmenlerin gürültücü olduğu ile ilgili bir genelleme, tüm mahalle sakinlerinde aynı düşüncüyü yaratabilmekte ya da tersi düşünüldüğünde bu genelleme bireysel bir ayırım gözetmeksizin tüm göçmen yerleşimcilere yöneltebilmektedir.

Sosyal kimlik kuramının, sosyal sınıflandırmaya verdiği önem, sınıflandırmanın bu tür sonuçlarından kaynaklanmaktadır.¹⁹⁰ Buna göre olumlu bir kimlik arayışında olan bireyler, sosyal sınıflandırma sürecinde kendi grupları ile diğer gruplar arasında bir sosyal karşılaştırma yapmakta ve bu karşılaştırma sonunda kendileri için olumlu bir sonuç elde etmeye çalışmaktadırlar.¹⁹¹

2.3.1.3. Sosyal karşılaştırma

Kişilerin olumlu bir sosyal kimlik edinmek için uğraştığını öne süren sosyal kimlik kuramına göre grup üyeliğinden kaynaklanan bu olumlu kimlik, belirli bir değer yükü taşıyan grup özellikleri üzerinden başka gruplarla yapılan karşılaştırmalara bağlı olmaktadır.¹⁹² Bu tip karşılaştırmalar sosyal karşılaştırma olarak tanımlanmaktadır. Sosyal karşılaştırma sürecini başlatan ise, sosyal sınıflandırmalardır.

¹⁸⁷ Brewer, (2003), 5.

¹⁸⁸ Hogg, M. A. and Abrams, D. (1988). *Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes*. London ; New York : Routledge, 21.

¹⁸⁹ Brewer, (2003), 4.

¹⁹⁰ Demirtaş, (2003), 134.

¹⁹¹ Turner, (1982), 12.

¹⁹² Arkonaç, S. A. (2001). *Sosyal Psikoloji*. (İkinci Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları, 263.

Sosyal kimlik kuramı, sosyal karşılaştırma sürecinin anlamlılığını etkileyen iki önemli kriter tanımlamaktadır. Birincisi, tüm gruplararası farklılıklar sosyal karşılaştırma için önemli olmamaktadır. Bu bakımdan, içinde bulunulan sosyal durumun, ilgili gruplararası farkların seçilmesine ve değerlendirilmesine imkân tanınması gerekmektedir. Örneğin ten rengi ABD’de ilgili bir özellik/farklılıkken Hong Kong’da değildir. Dil, özellikle Fransız Kanadasında, Galler ülkesinde ve Belçika’da ayrı bir kimliği ifade eden önemli unsurlardandır. İkincisi, iç-gruplar kendilerini bilişsel olarak erişebilir her dış-grupla kıyaslamamaktadırlar. Dış-grubun karşılaştırma bakımından alakalı olarak görülmesi gerekmektedir. Benzerlik, yakınlık ve durumsal belirginlik, dış grubun kıyaslanabilirliğini belirleyen değişkenleri oluşturmaktadırlar.¹⁹³

Sosyal karşılaştırma sonucunda ortaya çıkan farkların, farklı gruplar tarafından da tanınması, sosyal kimlik ve rekabet arasında bir bağ sağlamaktadır. Bu anlamda, olumlu kimlik üzerine bir rekabet olduğu sonucuna varılmaktadır. Her bir grubun eylemlerinin mutlak bir değer kazanmak/ulaşmaktan ziyade diğer gruplara kıyasla daha olumlu bir değer kazanarak onlardan farklılaşmayı amaçladığı bir durumda, karşılıklı karşılaştırma, her grubun kendisi için kurduğu standartlarda sürekli bir karşılıklığı zorlamaktadır¹⁹⁴ ve gruplararası düzeydeki karşılaştırma, gruplararası rekabeti doğurmaktadır.

2.3.1.4. Psikolojik ayrırtedicilik

Sosyal gruplar, üyelerine bir aidiyet ve özdeşleşme hissi sağlamaktadırlar. Ancak bağlılığı sağlamak için, grupların üyelerinin yalnızca aidiyet ve bağlanma ihtiyaçlarını tatmin etmesi yeterli görülmemektedir. Gruplar, ayrıca kendilerini diğer gruplardan ayıran net sınırlar tayin etmek ve bunları sürdürmek durumundadırlar. Abrams ve Hogg’a göre aşırı derecede kapsayıcı ya da iyi tanımlanmamış gruplar, üyelerinin sadakatini kaybetmekte ya da parçalanmaktadırlar.¹⁹⁵ Başka bir deyişle gruplar, ayakta kalmak için ayrırtediciliğe sahip olmak zorundadırlar. Bireyler tarafından arzulanan, iç-grubun grup üyeleri tarafından diğer gruplardan ayrı ve daha olumlu olarak algılanan bir kimliğe sahip

¹⁹³ Tajfel and Turner, (2001), “An Integrative Theory of Intergroup Conflict”. In M. A. Hogg and D. Abrams (Eds.). *Intergroup Relations: Essential Readings*. Philadelphia, Pa. : Psychology Press, 101.

¹⁹⁴ Turner, J. C. (1975). “Social Comparison and Social Identity: Some Prospects for Intergroup Behaviour”. *European Journal of Social Psychology*, 5 (1), 10.

¹⁹⁵ Abrams, D. and Hogg, M. A. (2001). “Comments on the Motivational Status of Self-esteem in Social Identity and Intergroup Discrimination”. In M. A. Hogg and D. Abrams (Eds.), *Intergroup Relations: Essential Readings*. Philadelphia, Pa. : Psychology Press, 249.

olmayı tanımlayan bu durum psikolojik ayırtediciliktir.¹⁹⁶ İç-grup için kendisi lehine, pozitif bir ayırtediciliği ifade etmesi itibarıyla bu kavram, pozitif ayırtedicilik olarak da ele alınmaktadır.

Pozitif ayırtedicilik hipotezi iki temel varsayıma dayanmaktadır. Birincisi, grup değerlendirmesinin öncelikli olarak gruplararası sosyal karşılaştırmaya dayandığıdır. İç-grubun pozitifliği ilgili dış-gruplara göre olan durumuna göre belirlenmektedir. İkincisi, pozitif ayırtedicilik, olumlu sosyal kimlik sağlayarak özsaygıya duyulan temel ihtiyacın giderilmesinde hizmet etmektedir.¹⁹⁷ Pozitif ayırtediciliğin sosyal kimlik kuramı için önemi, bir bireyin kendine saygısının, bireyin üyesi olduğu grubun pozitif ayırtediciliği olduğunda güçlendiği düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Burada pozitif ayırtedicilik, iç-grubun bazı önemli özellikler bakımından dış-gruptan daha iyi olarak algılanmasını tanımlamaktadır.¹⁹⁸

Buraya kadar açıklandığı üzere, Tajfel ve Turner, kimliği, sosyal bağlamda değerlendirilmektedirler. Bu değerlendirmeye göre bireyler, bir grubun üyesi olarak kalma ve böylelikle kendileri için olumlu bir sosyal kimlik edinme eğilimi içindedirler. Bu eğilim, yalnızca ve yalnızca diğer gruplarla kıyaslandığında anlam kazanmaktadır. Zira gruplar, tek başlarına var olmamaktadırlar. Toplumdaki tüm gruplar, diğer grupların arasında yaşamaktadırlar. Başka bir deyişle sosyal kimliğin olumlu yönleri ve tutumların yeniden yorumlanması ve sosyal eyleme geçilmesi sosyal karşılaştırmalarla mümkün olmaktadır.¹⁹⁹

2.3.2. Sosyal Kimlik Kuramında Yapı ve Değişim

Sosyal kimlik kuramının önerdiği sosyal sınıflandırma, sosyal karşılaştırma, psikolojik ayırtedicilik sağlanması süreçlerinin tümü, sosyal bir yapı içinde gerçekleşmektedir. Sosyal kimlik kuramına göre bu yapı, güç ve statü ilişkileri içerisinde olan ve dinamikleri ekonomik ve tarihî güçlerden etkilenen sosyal kategorilerin heterojen bir birleşiminden oluşmaktadır. Kişiler kimliklerini büyük oranda ait oldukları sosyal

¹⁹⁶ Taylor, D. M. and Moghaddam, F. M. (1994). *Theories of Intergroup Relations: International Social Psychological Perspectives*. (2nd Edition). Westport, Conn. : Praeger., 78.

¹⁹⁷ Brewer, (2003), 53.

¹⁹⁸ Brewer and Crano, (1994), 452.

¹⁹⁹ Tajfel, (1974), 69.

kategorilerden türetmektedirler.²⁰⁰ “Sosyal kategoriler” insanların milliyet (İngiliz/Fransız), ırk (Arap/Yahudi), sınıf (işçi/kapitalist), meslek (doktor/temizlikçi), cinsiyet (kadın/erkek), din (Müslüman/Hindu) ve bunun gibi temellere dayanarak sınıflandırılmasını tanımlamaktadır. “Güç ve statü ilişkileri” ise, toplumdaki bazı kategorilerin diğerlerine oranla daha fazla güç, prestij ve statü sahibi olmasına işaret etmektedir.²⁰¹

Sosyal kategorilerin doğası ve birbirleriyle olan ilişkileri, bir toplumun kendine özgü sosyal yapısını vermektedirler. Bu sosyal yapı, statik, yekpare bir varlık olarak düşünülmemektedir. Aksine, sosyal yapı, ekonomik ve tarihî güçlerin bir sonucu olarak, sürekli bir değişim ve akış içinde görülmektedir. Bu akış içerisinde de birtakım kategoriler yok olurken bazıları yeni ortaya çıkmaktadır. Örneğin İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme kadar “nükleer güç” gibi bir kategori bulunmamıştır. Bunun yanı sıra, bazı kategorilerin tanımlayıcı özellikleri değişirken (Kuzey Amerikalı siyahilerle ilgili kalıpyargıların tarihsel değişimi gibi) kimi zaman da mevcut kategorilerin birbirleriyle olan ilişkileri değişmektedir (cinsiyetler arasındaki gruplararası ilişkiler gibi).²⁰²

Sosyal kimlik kuramında değişim, sosyal yapıdaki bu tarz değişimlere işaret etmektedir. Güç ve statü ilişkileriyle tanımlanan hiyerarşik yapıda mevcut sosyal gruplar, “baskın grup” ya da “alt grup” gibi kategorilere dâhil olmaktadır. Burada, “baskın” ve “alt” ifadelerinin, içinde türedikleri sosyal bağlamda düşünülmesi gerekmektedir. Örneğin, belirli sosyal bağlamlar dışında siyahî olmak aşağı ya da üstün bir özellik değildir. Ancak belirli sosyal-psikolojik koşullarda böyle bir özellik haline gelmektedir.²⁰³ Sosyal kimlik kuramında baskın grup ya da gruplar kendi anlayışlarına göre toplumu, toplumdaki grupları ve onların ilişkilerini şekillendirebilecek materyal güce sahiptirler. Buna göre kendisine fayda sağlamak, statükoyu meşrulaştırmak ve sürdürmek üzere inşa edilmiş bir değerler sistemini ve ideolojiyi empoze etmektedirler. Bireyler bu yapının içine doğmakta ve bu kategorilerden bazılarına dâhil olmaktadır.²⁰⁴

Bu kategorilerden kaynaklanan kimliğin olumsuz olması ya da yeterince tatmin edici olmaması, değişimin ardındaki itici güç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada Tajfel, üç

²⁰⁰ Hogg and Abrams, (1988), 18-19.

²⁰¹ Hogg and Abrams, (1988), 14.

²⁰² Hogg and Abrams, (1988), 14.

²⁰³ Tajfel, (1974), 82.

²⁰⁴ Hogg and Abrams, (1988), 27.

durumun oldukça önemli olduğunu belirtmektedir: Birincisi, bir grubun kötü tanımlanmış ya da marjinal sosyal durumudur. Böyle bir durum kendilerinin mevcut sosyal sistemdeki yerini tanımlamaları bakımından zorluklar sunmaktadır. İkincisi, “üstün” olarak tanımlanmış ve bu üstünlüğü tarafların rızası ile kabul edilmiş grupların üstünlüğünün bir sosyal değişimin varlığı ya da olasılığı tarafından tehdit edildiği durumlardır. Üçüncüsü ise “aşağı” olarak tanımlanmış ve bu statüleri tarafların rızası ile kabul edilmiş grupların üyelerinin bundan rahatsızlık duymaya başladıkları ya da mevcut durumu değiştirmek için deneyebilecekleri alternatiflerin olabirliğinin farkına vardıkları bir durum ya da bu iki durumun kombinasyonudur.²⁰⁵

Tajfel’in vurguladığı bu durumlarda, birey ve çevresi arasındaki ilişkiler değişmekte ve kişi bir şekilde bu değişimlere uyum sağlamak durumunda kalmaktadır. Kişinin kimliğini idame ettirdiği yollar, yeni bağlamda geçerli ya da kullanışlı olmamaktadır ve kişi kimliğini sürdürdüğü yolları değiştirme zorunluluğu hissetmektedir. Dolayısıyla yeni durumda, bir sosyal kimliğin sürdürülmesi için kişinin kimliğini destekleyen yeni dayanaklar geliştirilmesi ve süreç içerisinde kimliğini önceki durumdaki temellerinden koparması gerekmektedir.²⁰⁶ Sosyal yapıda ortaya çıkan yeni koşullar, kimliğin anlamına ya da önemine meydan okuyabilmektedir. Tehditler yeterince sert ve şiddetliyse kimliğin bizzat varlığına şüphe düşürebilmektedirler. Bazı durumlarda, kimliğin varlığı tehdit altında olmamakla birlikte, kimliğe atfedilen anlam ya da değer sorgulanır hale gelmektedir. Bu süreç, özellikle kimliğin ırk, etnisite ya da cinsiyet gibi verilmiş kategorilere üyeliğin söz konusu olduğu durumlarda görülmektedir. Bu kimliklere yönelik tehditler olduğunda, bireyler kimliklerinden vazgeçme eğilimi göstermemekte, ancak kimliklerine olan yaklaşımlarını değiştirebilmektedirler. Başka bir deyişle bir kişinin gruba özdeşleşmesi değişmemekte, ancak grubuna bağlı özsaygı olumsuzlaşmaktadır.²⁰⁷ Sosyal kimlik kuramı, bu durumlarda olumlu sosyal kimliğin edinilmesi ya da sürdürülebilmesi için birtakım stratejiler önermektedir.

Olumlu bir sosyal kimlik edinmek için bireyler ve grupların önlerinde bulunan farklı davranışsal stratejilerden hangisinin benimseneceği, kişilerin kendi grupları ile diğer

²⁰⁵ Tajfel, (1974), 77.

²⁰⁶ Ethier, K. A. and Deaux, K. (2001). “Negotiating Social Identity When Contexts Change: Maintaining Identification and Responding to Threat” In M. A. Hogg and D. Abrams (Eds.). *Intergroup Relations: Essential Readings*. Philadelphia, Pa. : Psychology Press, 255.

²⁰⁷ Ethier and Deaux, (2001), 256.

gruplar arasındaki ilişkilerin doğasına dair inançları tarafından belirlenmektedir. Tajfel ve Turner, bunu “inanç sistemleri” olarak adlandırmaktadırlar. Buna göre sosyal yapıyı oluşturan kategoriler arasındaki sınırların esnek olduğu inancına dayanan *sosyal hareketlilik* ve bu sınırların katı olduğu inancına dayanan *sosyal yaratıcılık* ve *sosyal rekabet* stratejileri bulunmaktadır.²⁰⁸

2.3.2.1. Sosyal hareketlilik

Sosyal hareketlilik, bireylerin içinde bulundukları grubun beraberinde getirdiği koşullardan ve sağladığı sosyal kimlikten tatmin olmadıklarında, kendileri için daha uygun bir gruba geçmelerini tanımlamaktadır. Bu geçiş, yetenek, sıkı çalışma, şans ya da başka herhangi bir şekilde olabilmektedir.²⁰⁹ Dolayısıyla sosyal hareketlilik stratejisi, gruplar arasındaki ilişkilerin esnek ve geçirgen bir yapı içinde gerçekleştiği inancına dayanmaktadır. Böyle bir yapıda birey için bir sosyal gruptan diğerine geçmek kolay olmaktadır.

Çok partili demokratik sistemleri, sosyal hareketliliğe imkân tanıyan esnek yapılara örnek vermek mümkündür. Buna göre çok partili sistem içinde üyesi olduğu siyasî partinin prestij ve güç kaybetmesinden dolayı artık kendisine tatmin edici bir sosyal kimlik sağlamadığını düşünen birisi, başka bir siyasî partiye katılabilecektir. Bu haliyle sosyal hareketlilik, bireysel bir stratejidir ve grupların statüsünde bir değişime yol açmamaktadır.

2.3.2.2. Sosyal yaratıcılık

Sosyal yaratıcılık, statükoyu değiştirmeyen, ancak alt grubun sosyal kimliğine daha olumlu bir değer katan bir stratejidir.²¹⁰ Bu strateji, statükonun istikrarlı ve meşru olarak görüldüğü, bu nedenle de alternatif bir sosyal yapı tahayyül etmenin zor olduğu durumlarda izlenmektedir.²¹¹ Sosyal hareketlilikten farklı olarak sosyal yaratıcılık, gruplar arasındaki ilişkilerin bir bütün olarak değişimine, bu tür değişim beklentilerine, korkularına

²⁰⁸ Tajfel and Turner, (2001), 43.

²⁰⁹ Tajfel and Turner, (2001), 35.

²¹⁰ Hogg and Abrams, (1988), 28.

²¹¹ Hogg and Vaughan, (2005), 411.

ya da isteklerine, bu değişimlerin önünü açma ya da engelleme girişimlerine ya da bu tür eylemleri gerçekleştirme niyetlerine ve planlarına işaret etmektedir.²¹²

Sosyal hareketliliğin aksine sosyal yaratıcılık, bir grup stratejisidir. Bu stratejiyi üç farklı şekilde yürütmek mümkündür. Birincisi, iç-grup ile dış-grubun yeni bir boyutta karşılaştırılmasıdır. Olumlu bir cinsiyet kimliği edinmenin geleneksel yolu olarak, kızların ve erkeklerin farklı özellikler açısından birbirlerinden daha iyi olduklarını vurgulamaları bunun bir örneğidir: erkekler daha çetindir ve bu iyi bir özelliktir; kızlar ise daha anlayışlıdır ki bu da iyi bir özelliktir.²¹³ Bu yeniden meşrulaştırma dış grubun üstünlüğünü tehdit ettiği ölçüde, gruplararası ilişkilerde gerginliğe sebep olacaktır.²¹⁴

İkincisi, grup özelliklerine atfedilen değerin değiştirilmesidir. Böylelikle, önceden negatif olan değerlendirmeler artık pozitif olarak algılanabilecektir. Bu durumun klasik örneği “Siyah güzeldir” sloganıdır. Ön plana çıkan özellik (ten rengi) aynıdır ama bu özelliğe atfedilen değer değişmiş ve tersine dönmüştür.²¹⁵

Üçüncü yöntem olarak kıyaslama yapılan grubun değiştirilmesi mümkündür. Bunun için daha üst statüde bir dış grubu karşılaştırma grubu olarak seçmekten vazgeçilebilir ya da uzak durulabilir. Üst statüde bir gruba karşılaştırma yapılmadığında, iç-grubun aşağı konumunun belirginliği azalacak ve özsaygı yeniden tahsis edilebilecektir. Rosenberg ve Simon’un çalışmaları, kendilerini siyahilerle karşılaştıran siyahilerin özsaygılarının kendilerini beyazlarla karşılaştıranlardan daha fazla olduğu sonucuna varmaktadır.²¹⁶

2.3.2.3. Sosyal rekabet

Sosyal değişimin üçüncü yolu, sosyal rekabet stratejisine başvurmaktır. Bu stratejiyi kullanarak gruplar, mevki ve güç gibi ön planda bulunan birtakım karşılaştırma boyutlarında gruplarının ilgili statülerini doğrudan tersine çevirmek istemektedirler.²¹⁷ Sosyal rekabet de sosyal yaratıcılık gibi, bireyin üyesi olduğu sosyal grubun duvarlarıyla çevrili olduğu, pozisyonunu ya da yaşam koşullarını değiştirmek veya geliştirmek için

²¹² Tajfel, (1974), 78.

²¹³ Hogg and Abrams, (1988), 57.

²¹⁴ Tajfel, H. and Turner, J. C. (2004). “The Social Identity Theory of Intergroup Behavior”. In J. T. Jost and J. Sidanius (Eds.). *Political Psychology: Key Readings*. New York: Psychology Press, 381.

²¹⁵ Tajfel and Turner, (2004) , 381.

²¹⁶ Tajfel and Turner, (2004), 381.

²¹⁷ Arkonaç, (2001), 348.

başka bir gruba geçmesi gerektiği, ancak bunun mümkün olmadığı, sonuç olarak bu koşulların grup olarak değiştirilmesinden başka yol olmadığı inancına işaret etmektedir.²¹⁸ Dolayısıyla sosyal rekabetin psikolojik karşılığı, bireyin, yaşamının birçok önemli yönünün, kendi grubunun imajının, pozisyonunun ya da koşullarının bir bütün olarak değişime (ya da değişime direnmeye) bağlı olduğuna dair farkındalığı olmaktadır.²¹⁹

Kuzey İrlanda'da Protestan çoğunluk Kuzey İrlanda'nın Birleşik Krallık'ın bir parçası olarak kalmasını isterken, Katolik azınlık İrlanda Cumhuriyeti ile yeniden birleşmesini talep etmektedir. İki grup da birbirlerinin iddialarını gayrimeşru görmektedirler. Bu iddialar ve talepler bağlamında gerçekleşen kolektif eylemler, protestolar ve kitlesel ayaklanmalar, statü ilişkilerine bir alt grup tarafından meydan okunmasına ve baskın grubun kendi pozisyonunu savunmasına örnek oluşturmaktadırlar.²²⁰

Baskın grubun sosyal hareketlilik, sosyal yaratıcılık ve sosyal rekabet girişimlerine vereceği tepkiler, çeşitli şekillerde olabilmektedir. Alt gruplar arasındaki yatay karşılaştırmaların tepki alması beklenmemektedir. Bu tip karşılaştırmalar, hâlihazırda baskın grubun “böl ve yönet” yaklaşımının önünü açmaktadır. Alt grubun farklı karşılaştırma boyutlarını benimseyerek baskın grup ile kıyaslamaya girdiği ya da var olan boyutların uçlarını yeniden tanımlamaya giriştiği durumlarda, baskın grubun bunun önünü kesecek şekilde harekete geçmesi beklenmektedir. Baskın grubun girişimlerine meydan okuyarak ya da ideolojik araçlar kullanarak bu girişimleri reddetme, tersine çevirme eğilimi göstermesi gerekmektedir. Buna alternatif olarak ise, gruplararası karşılaştırmaların diğer boyutlarının meşrulaştırması söz konusu olabilmektedir.²²¹

2.3.3. Sosyal Kimlik Kuramına Yönelik Eleştiriler

Sosyal kimlik kuramının, ortaya çıkışından itibaren birçok önemli araştırmaya ilham kaynağı olduğu görülmektedir. Bu araştırmalardan bazıları sosyal kimlik kuramının verilerini test ederek desteklerken, bazıları da sosyal kimlik kuramının varsayımlarından ve ilkelerinden hareketle yeni kuramlar ortaya koymuşlardır. Sosyal kimlik kuramının

²¹⁸ Tajfel, (1978), 53.

²¹⁹ Tajfel, (1974), 78-79.

²²⁰ Hogg and Abrams, (1988), 58.

²²¹ Hogg and Abrams, (1988), 29.

hipotezlerini test eden çalışmaların bir örneği, Lemyre ve Smith'in, en küçük grup paradigmasında gruplararası ayrımcılığın özsaygıya bağlı olduğu hipotezini test ettikleri çalışmaları olmuştur. Araştırmacılar bu çalışmalarında, sosyal kimlik kuramını destekleyen sonuçlara ulaşmışlardır.²²² Bunlara ek olarak, Tajfel ile birlikte sosyal kimlik kuramını ortaya koyan Turner'ın kendini sınıflandırma kuramı²²³ ve Brewer'in en uygun ayırtedicilik kuramı²²⁴, sosyal kimlik kuramından müphem olarak yeni kuramlar öne süren çalışmaların başlıca örneklerini oluşturmuşlardır.

Bu çalışmaların yanı sıra sosyal kimlik kuramının varsayımlarıyla çelişen ve bu anlamda kurama eleştirel açıdan yaklaşan çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bir kısmı kuramın içerik bakımından eksikliklerini ele alırken, bir kısmı ise kuramı kullandığı araştırma yöntemleri açısından eleştirmektedirler. Sosyal kimlik kuramının içeriğine yönelik eleştirilerin en detaylılarının kuramın olumlu bir sosyal kimlik edinmek ya da bu kimliği sürdürmek için önerdiği stratejilere yönelik olduğu görülmektedir.

Bu konudaki eleştirilerin ilki, sosyal kimlik kuramının, gruplararası bağlamda bireylerin ne yapacaklarına karar verirken ne gibi öncelikleri olduğunu belirtme noktasında eksik kaldığı yönündedir. Buna göre kuram, bireylerin takip edebileceği birtakım davranış kalıpları, stratejiler önermekte ancak bireyler için bu stratejilerden birisinin ya da diğerinin öncelikli olup olmayacağı konusunda herhangi bir önermede bulunmamaktadır. Örneğin gruplararası bağlamda doğrudan kendilerini ödüllendirme hakkı tanınan bireylerin kendi lehlerine bir önyargı takındığını deneyler ortaya koymaktadır. Bu bulgu ve modern toplumların bireyselci, rekabetçi doğası göz önünde bulundurulduğunda, bireylerin kendi pozisyonlarını güçlendirmek için daima bireysel stratejileri tercih edecekleri iddia edilebilecektir. Bu, bilişsel alternatiflerin varlığı söz konusu olsun ya da olmasın değişmeyecektir. Sosyal kimlik kuramı, bu daha gerçekçi bireysel hareketlilik stratejisine olan yönelimi kapsamına almamaktadır.²²⁵

²²² Lemyre, L. and Smith, P. M. (1985). "Intergroup Discrimination and Self-esteem in the Minimal Group Paradigm". *Journal of Personality and Social Psychology*, 9 (3), 660.

²²³ Turner'ın kendini sınıflandırma kuramının detayları için bakınız: Turner, J. C. (1999). Some Current Issues in Research on Social Identity and Self-Categorization Theories. In N. Ellemers, R. Spears, & B. Dossje (Eds.). *Social Identity: Context, Commitment, Content*. Oxford, UK: Blackwell, 6-34.

²²⁴ Brewer'in en uygun ayırtedicilik kuramının detayları için bakınız: Brewer, M. B. (2012). "Optimal Distinctiveness Theory: Its History and Development". In P. A. M. Van Lange, Arie W. Kruglanski and E. T. Higgins (Eds.). *Handbook of Theories of Social Psychology*. Los Angeles: SAGE Publications, 81-98.

²²⁵ Taylor and Moghaddam, (1994), 88.

Stratejiler konusunda önceliklerin ele alınmamasına başka bir örnek vermek gerekirse, eğer bir birey sosyal değişimi gerçekleştirmek için grup stratejilerini benimsemiş bir grubun üyesi ise, bu bireyin ne yapacağı büyük oranda eylem için mümkün olan stratejiler açısından sahip olduğu önceliklere bağlı olacaktır. Dolayısıyla erişilebilir stratejileri basitçe açıklamak ve bazı durumlarda bu tip stratejileri benimseyebilmek için gereken önkoşulları açıklamak yeterli olmamaktadır. Bunların yanı sıra insanların bu stratejilerden her birini erişilebilir diğer stratejilere göre nasıl benimsediklerinin de ortaya konulması gerekmektedir. Bireylerin gruplararası bağlamdaki önceliklerinin aydınlığa kavuşmaya ihtiyacı vardır.²²⁶

Kuramın aydınlığa kavuşturması gerektiği düşünülen bir diğer konu da sosyal hareketlilik, sosyal yaratıcılık ve sosyal rekabet stratejilerinin karmaşık yapısıdır. Sosyal kimlik kuramı, sosyal hareketlilik ve sosyal değişim stratejilerini basit bir biçimde açıklamakla eleştirilmektedir. Kuram, bu bireyselci ve kolektif stratejileri birbirlerine alternatif olarak sunmakta ve bunlardan birisinin benimsenmesi, diğerlerinin benimsenme olasılığını ortadan kaldırmaktadır.²²⁷ Ancak azınlıklar üzerine yapılan saha çalışmaları, bir kişinin statüsünü yükseltmek için aynı anda hem bireysel olarak hem de grup üyesi olarak girişimde bulunabileceğini göstermektedir.²²⁸ Buradan hareketle sosyal kimlik kuramının bu stratejilerin birbirine alternatif olduğu basit bir yapı, düzen yerine, aynı anda uygulanabilirliklerinin açıklayan daha karmaşık bir düzen önermesi beklenmektedir.

Sosyal kimlik kuramının söz konusu stratejileri açıklarken eksik kaldığı iddia edilen diğer bir nokta, psikolojik düzeyde bir hareketlilik olarak görülmektedir. Sosyal kimlik kuramına göre bir birey, var olan gruplararası duruma karşı bilişsel alternatifler algılamadığında ve kendisi için uygun olmayan bir sosyal kimliğe sahip olduğunda, bu bireyin kendi bireysel durumunu sosyal hareketlilik yoluyla değiştirme girişiminde bulunması olası gözükmemektedir. Başka bir deyişle birey, dezavantajlı konumdaki grubunun dışına çıkma ve daha yüksek statülü bir gruba geçişte motivasyonu taşıyacaktır. Eğer bu motivasyonu başarıya ulaşırsa, birey uygun bir sosyal kimlik edinmiş olacaktır. Sosyal kimlik kuramına göre bir gruptan ayrılmak mümkün değilse, bu durumda grup-içi sosyal karşılaştırmalar yapılacak ve birey uygun sosyal kimliği bu şekilde kazanmaya çalışacaktır. Ancak çoğu durumda azınlık grup üyeleri, grubu gerçekte bırakamamakta, gruptan ayrılma

²²⁶ Taylor and Moghaddam, (1994), 88-89.

²²⁷ Taylor and Moghaddam, (1994), 90.

²²⁸ Taylor and Moghaddam, (1994), 90-91.

tamamen psikolojik düzeyde gerçekleşmektedir.²²⁹ Bu noktada sosyal kimlik kuramının, sosyal hareketliliğin bu türünü de kapsayacak şekilde genişletilmesi ile kuramın güçleneceği düşünülmektedir.

Tajfel, sosyal gruplar arasında büyük, durağan ve psikolojik olarak meşru statü farklılıkları olabileceğine işaret etmektedir. Bu koşullarda, düşük statülü (azınlık) grup üyeleri, özsaygılarını tatmin etmek için bireysel hareketlilik, sosyal değişim, sosyal hareketlilik ya da sosyal rekabet gibi stratejilere başvurmaktadırlar. Abrams ve Hogg, gruplar arasındaki farklılıkların oldukça kurumsallaştığı ve ideolojik açıdan meşrulaştığı durumlarda, iki grubun da statükoyu kabul edebileceğini ve gruplar arasındaki sınırı geçmek için harekete geçmeyeceklerini savunmaktadırlar. Bu gibi durumlarda çoğunluğun azınlığa karşı yaptığı ayrımcılık da kurumsallaşmış olmaktadır (doktor-hemşire rolleri, beyaz-siyahi rolleri ve Güney Afrika'daki güç farklılıkları gibi). Bu durumu dikkate almaması, kuramın sosyal-yapısal limitini ortaya koymaktadır.²³⁰

Değişim için önerilen davranış kalıpları ya da stratejilerin yanı sıra sosyal kimlik kuramına yönelik eleştirilerde ön plana çıktığı görülen bir konu da özsaygı ve ayrımcılık ilişkisidir. Sosyal kimlik kuramına göre, gruplararası ayrımcılığın ardındaki güdülerden bir tanesi, pozitif özsaygı ihtiyacıdır. Ancak Abrams ve Hogg, kuramın yararlandığı deneylerin, özsaygı olgusunun ayrımcılığın bir sebebi mi yoksa bir sonucu mu olduğunun belirsiz kaldığını düşünmektedirler. Abrams ve Hogg, yüksek ölçüde kontrol edilmiş laboratuvar ortamında deneklerin özsaygı kazanmak dışında başka bir motivasyonları olmamasını olağan karşılamakta ancak gerçek yaşamda gerçek gruplar için özsaygının gruplararası ayrımcılığı güdüleyen birçok olasılıktan yalnızca bir tanesi olduğunu ifade etmektedirler.²³¹ Abrams ve Hogg'a göre gerçek hayattaki sosyal gruplar düşünüldüğünde, özsaygı hipotezi yalnızca kısmî bir açıklama sağlamaktadır. Oysaki ayrımcı davranışın altında yatabilecek çok çeşitli alternatif sosyal güdülerin varlığından söz etmek mümkündür. Bu bağlamda, Abrams ve Hogg, sosyal kimlik kuramının özsaygı hipotezinin bazı sosyal-yapısal, bireysel ve bireylerarası sınırlılıklarını incelemekte ve bu güdülere yönelik bir farkındalık çağrısında bulunmaktadır.²³²

²²⁹ Taylor and Moghaddam, (1994), 89.

²³⁰ Abrams and Hogg, (2001), 237.

²³¹ Abrams and Hogg, (2001), 237.

²³² Abrams and Hogg, (2001), 232.

Bununla bağlantılı olarak Abrams ve Hogg, sosyal kimlik kuramını özsaygı ve ayrımcılık arasındaki bağı kavramsallaştırırken totolojik olmakla eleştirmektedirler. Sosyal kimlik kuramı, özsaygıyı, hem iç-grup kayırmacılığı için bir güdü hem de grup içi kayırmacılığın bir sonucu olarak kavramsallaştırmaktadır. Deneysel açıdan özsaygı, sosyal kimlik kuramı testlerinde hem bağımsız hem de bağımlı değişken olarak kullanılabilir. Bazı deneye dayalı kanıtlar, gruplararası ayrımcılığın özsaygıyı etkilediğini göstermektedirler. Ancak literatürün eleştirel bir değerlendirmesinde Hogg ve Abrams, araştırma sonuçlarının aksi yönde olduğunu ifade etmektedirler. Hogg ve Sunderland, bu çelişkiyi ortadan kaldırmak için bir deneysel çalışma gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmanın bulgularına göre, düşük özsaygı ayrımcılığı motive etmekte ancak başarılı bir ayrımcılık özsaygıyı yükseltmemektedir.²³³ Ancak ne sosyal kimlik kuramı ne de kuramdan ilham alan diğer çalışmalar, özsaygısı düşük olan ve yüksek olan kişiler tarafından kullanılan kendini yüceltme stratejilerine yeteri kadar ilgi göstermemektedirler.²³⁴

Mummendey ve Schreiber, iç-grup kayırmacılığının ne ölçüde kendisini ölçmek için kullanılan değişkenlere bağlı olduğunu test ettikleri deneylerinde, Abrams ve Hogg'un görüşlerine benzer sonuçlara varmışlardır. İç-grup kayırmacılığının, iç-grup önyargısı üzerindeki etkilerini farklı koşullar altında test eden araştırmacılar, deneyleri sonucunda, yalnızca belirli koşullar altında grubun kendisini dış-grup pahasına "daha iyi" olarak ayırt ettiği bulgusuna ulaşmışlardır. Buna göre yalnızca ve yalnızca deneklere iki grubu birbiriyle uyumsuz/ilgisiz boyutlarda değerlendirme imkânı verilmediğinde, dolayısıyla grupları "eşit derecede iyi" olarak değerlendirme olasılığı olmadığında bu gerçekleşmektedir.²³⁵ Buna göre dış-gruba karşı ayrımcılık, olumlu sosyal kimlik edinmek için başka hiçbir alternatif olmadığında ortaya çıkmaktadır. İki grup için de iyi sonuçların aynı anda mümkün olduğu durumlarda, değerlendirmelerin adalet/tarafsızlık yönünde etkilendiği görülmektedir.²³⁶

Sosyal değişim ve özsaygı ile ayrımcılık arasındaki ilişkiyi ele alışındaki sorunlara ek olarak, sosyal kimlik kuramının içeriği, bazı konuları ihmal etmesi nedeniyle de

²³³ Taylor and Moghaddam, (1994), 89.

²³⁴ Taylor and Moghaddam, (1994), 89-90.

²³⁵ Mummendey, A. and Schreiber, H. J. (1983). "Better or Just Different? Positive Social Identity by Discrimination Against, or by Differentiation from Outgroups". *European Journal of Social Psychology*, 13, 389.

²³⁶ Mummendey and Schreiber, (1983), 395.

eleştirilmektedir. Bu konulardan birisi, sosyal kimlik edinimindeki farklılıklardır. Huddy, sosyal kimlik kuramının, gruplararası davranışı açıklarken davranışın gerçekleştiği bağlamın gücüne gereksiz bir vurgu yaptığını ve koşullara yapılan bu vurgunun, sosyal kimlik edinme sürecindeki bireysel farklılıkları göz ardı ettiğini savunmaktadır. Eğer kimlikler bu denli duruma bağlı ve bağlamsal olarak bu kadar akışkansa, gelişimsel açıdan bunların çalışılması pek anlam ifade etmemektedir. Ancak kimlikler durumlar arasında süreklilik gösteren niteliğe sahipse, kimlik ediniminin gelişimi ve değişimindeki bireysel farklar incelenmesi oldukça anlamlı gözükmemektedir.²³⁷ Dolayısıyla koşullara yapılan vurgu, sosyal kimliğin sonuçları üzerine araştırmaların önünü açarken, kimliğin zaman içerisindeki ve farklı durumlarda nasıl geliştiğine yönelik araştırmaların önemini azaltmaktadır.

Buna ek olarak Huddy, kuramın toplumlararası farklara/toplumsal düzeydeki değişkenlere de odaklanmadığını ileri sürmektedir. Örneğin sosyal kimlik kuramı, “Neden bazı toplumlar adet üzere kanlı ayaklanmalarla karşılaşırken bazılarında bu tarz çatışmalar görülmemektedir?”, “Neden bazı ülkelerde düşük statüdeki grupların üyeleri baskıcı rejimleri devirken bazılarında bu söz konusu olmamaktadır?” gibi sorulara cevap verememektedir.²³⁸

Sosyal kimlik kuramının ihmal ettiği düşünülen diğer konu, gruplararası ilişkilerde duyguların rolüdür. Buna göre kuramın, davranışları tamamen sosyal dünyaya dair algıları tarafından yönetilen bireyleri “bilişsel otomatlar” olarak düşündüğü iddia edilmektedir. Bu eleştiriyle ilişkili olarak, kuramın duyguları tamamen göz ardı ettiği şeklinde bir eleştiri de bulunmaktadır. Bunlar birlikte düşünüldüğünde, kuramın çok fazla bilişsel ve basit olduğu ileri sürülmektedir. Örneğin, sosyal karşılaştırma süreçleri ve ayrımcılık tüm incelikleri ve karmaşıklıkları ile ele alınmamaktadır.²³⁹

Birçoğu yerinde ve haklı olan bu eleştirilere rağmen, sosyal kimlik kuramı, gruplararası ilişkilerin önemli ve ilham kaynağı olan kuramlarından olma niteliğini kaybetmemektedir. Hogg, Terry ve White’ın ifade ettiği üzere sosyal kimlik kuramı, grupların büyüklüğü, dağılımı ve bunun gibi özelliklerden etkilenmeyen genel bir

²³⁷ Huddy, L. (2002). “Context and Meaning in Social Identity Theory: A Response to Oakes”. *Political Psychology*, 23 (4), 826.

²³⁸ Huddy, L. (2004). “Contrasting Theoretical Approaches to Intergroup Relations”. *Political Psychology*, 25 (6), 962.

²³⁹ Taylor and Moghaddam, (1994), 90.

kuramdır. Hem anlık hem de daha uzun süreli gruplararası bağlamların grup davranışındaki rolünü kapsamına almaktadır. Kalıpyargılama, ayrımcılık, etnik merkezcilik gibi çeşitli grup davranışlarını ele almakta ve bunun ardındaki süreçleri, kişilerarası süreçler üzerine inşa etmemektedir.²⁴⁰ Sosyal kimlik kuramı, kimliği hem uzun vadeli gruplararası ilişkiler hem de anlık interaktif bağlamdaki değişimlere cevap veren dinamik bir yapı olarak ele almaktadır.²⁴¹

Sonuç olarak geniş kapsamının, dezavantajlı konumdaki grup üyelerinin bireysel ve kolektif olarak benimseyebilecekleri çok çeşitli alternatifler önermesinin ve “kimlik” kavramını gruplararası davranışın merkez sorunu haline getirmesinin, sosyal kimlik kuramının, gruplararası ilişkiler kuramları içindeki başat rolünü gölgelemediği düşünülmektedir. Dolayısıyla kuramın genel olarak gruplararası ilişkiler, özel olarak ise bu çalışmanın konusu olan uluslararası ilişkilere uygulanmasını terk etmektense, kuramda görülen noksanlıkların giderilerek çalışılması mümkündür. Bu noktada, bir önceki başlıkta ele alınan Vamık Volkan’ın geniş grup kimliği kuramı devreye girmektedir. Geniş grup kimliğinin oluşumu ve bireysel kimliğin grup kimliği ile bütünleşmesinin nasıl gerçekleştiğine açıklama getiren bu kuram, sosyal kimlik kuramının ihmal ettiği kimlik edinme sürecini ve bu süreçteki bireysel farklılıkları aydınlatacaktır. Sosyal hareketlilik, sosyal yaratıcılık ve sosyal rekabet stratejileri ile ilgili eksiklerin ise bu stratejilerin aynı anda kullanılabileceği olasılığına ve uygun strateji ya da stratejiler seçilirken diğerlerinin neden seçilmediği sorusuna odaklanılması ile telafi edilmesi mümkün görülmektedir.

2.3.4. Sosyal Kimlik Kuramının Uluslararası İlişkilere Uyarlanması

Uluslararası ilişkilere, sosyal kimlik kuramının bakış açısından yaklaşırken öncelikle söz konusu ilişkilerin içinde gerçekleştiği ve bu ilişkiler üzerinde etkileri bulunan uluslararası yapının nasıl olduğunun açıklanması gerekmektedir. Sosyal kimlik kuramına göre gruplararası ilişkilerin içinde gerçekleştiği sosyal yapı, birbirleriyle güç ve statü ilişkileri içinde bulunan sosyal kategorilerden oluşmaktadır. Hiyerarşik olarak örgütlenmiş bu yapı içinde bazı kategoriler, diğerlerine göre daha fazla güç, prestij ve statüye sahip olmaktadır. Bu gruplar “baskın gruplar” olarak adlandırılırken, daha az güç, prestij ve statü sahibi olanlar ise “alt gruplar”ı oluşturmaktadırlar. Bu kategoriler bireylere ya da

²⁴⁰ Hogg, M. A., Deborah, J. T. and White, K. M. (1995). “A Tale of Two Theories: A Critical Comparison of Identity Theory with Social Identity Theory”. *Social Psychology Quarterly*, 58 (4), 262.

²⁴¹ Hogg, Deborah and White, (1995), 266.

gruplara bir sosyal kimlik kazandırmaktadırlar. Sosyal kimlik kuramının savunduğu üzere sosyal yapı, statik değildir. Tam tersine, ekonomik, siyasî, tarihî ve sosyal güçlerin bir sonucu olarak sürekli bir değişim içerisinde. Ancak değişen, yapının güç ve statü ilişkileri ile tanımlanan hiyerarşik doğası değil, yapıdaki aktörler ve bu aktörlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin dinamikleri olmaktadır.

Sosyal kimlik kuramının sosyal yapıya yönelik bu bakış açısı uluslararası ilişkilere uyarlandığında, temel aktör olan devletlerin güç, prestij ve statüleri bağlamında hiyerarşik olarak örgütlendikleri bir uluslararası sistem tablosu ortaya çıkmaktadır. Devletlerin egemen güç olduğu ve devletler üzerinde bir otoritenin olmadığı bu sistem, baskın devletlerin kendi anlayışlarına göre diğer devletleri ve onların ilişkilerini şekillendirebilecek maddi ve manevi güce sahip olması itibarıyla hiyerarşiktir. Burada maddi güç, ekonomik güçlülüğü ve kaynakları kontrol etme kapasitesini tanımlarken, manevi güç kültürel hegemonya gibi materyal olmayan unsurları kapsamaktadır. Baskın devletler, maddi ve manevi güçlerine bağlı olarak kendi statülerini meşrulaştırmak ve sürdürmek amacına hizmet eden bir değerler sistemini ve ideolojiyi diğer devletlere dayatmaktadırlar. Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı ve Avrupa boyunca yaydığı eşitlik ve özgürlük fikirlerinin mevcut baskın statülerini tehdit ettiğini düşünen Avrupa devletlerinin, krallık rejiminin devamlılığını dayatmaya yönelik kararlarını buna tarihsel bir örnek olarak düşünmek mümkündür. Başka bir örnek olarak, Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu yapısının baskın devletleri olan ABD, kapitalist ideolojiyi ve özgürlükçü değerler sistemini; SSCB ise komünist ideolojiyi ve eşitlikçi değerler sistemini diğer devletlere dayatarak üstün konumlarını geliştirmeye çalışmışlardır.

Sonuç olarak sosyal kimlik kuramı, uluslararası sistemi, devletlerin birbirleriyle güç ve statü ilişkisi içinde oldukları hiyerarşik bir yapı olarak ele alacaktır. Burada altı çizilmesi gereken nokta hiyerarşinin, uluslararası sistemde herhangi bir merkezî otoritenin varlığı anlamına gelmediğidir. Hiyerarşi, devletler arasında bir emir-komuta zincirinden ziyade, eşitsiz ilişkiler bağlamında bazı devletlerin diğerleri üzerinde nüfuz kurabilme ya da üstünlük sağlayabilme kapasitesini tanımlamaktadır. Başka bir deyişle devletler uluslararası hukuk önünde eşittir, ancak maddi ve manevi birtakım kapasiteleri bakımından eşit değillerdir.

Bu yapı içerisinde her devlet, belirli bir toprağın üzerinde egemen yetki sahibidir. Bu yetki, devletler için iki boyutlu bir inşa sürecini içermektedir. Birincisi, devletlerin sınırları içinde homojen bir ulusal kimlik yaratılmasıdır. İkinci süreç ise, devletlerin dış sınırlarının dayatılması ve devletin dışındaki “ötekiler” ile arasındaki farkın inşa edilmesini tanımlamaktadır.²⁴² Devletin, “iç” ve “dış” ayrımının doğallaştığı bu süreçler, sosyal sınıflandırmaya tekabül etmektedirler.

Devletler, iç-dış ayrımının yapıldığı süreçte ait olduklarını düşündükleri sınıflandırmalardan türeyen bir takım öz imajlara sahiplerdir. Sosyal sınıflandırmanın bir örneği olarak XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sömürgeci ülkelerden siyasal bağımsızlıklarını kazanan Afrika devletleri, bu dönemde ekonomik anlamda tam olarak bağımsızlaşamadıkları için kendilerini büyük ve zengin ülkelerin ekonomik egemenliği altında ezilen yeni bir toplumsal grup olarak görme eğiliminde olmuşlar ve kendilerini “proleter ulus” olarak tanımlamışlardır. Bu sınıflandırma, söz konusu devletlerin öz imajlarını sarsmış ve buna bağlı olarak olumsuz bir sosyal kimlik ortaya çıkmıştır.²⁴³ Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB’nin süper güçler olarak sınıflandırılmaları bu devletlerin öz imajlarını güçlendirerek onlara olumlu bir sosyal kimlik kazandırmıştır. Soğuk Savaş dönemi boyunca her iki devletin politikalarını da süper güç sınıflandırmasının kazandırdığı bu olumlu kimliği geliştirme çabası olarak düşünmek mümkündür. Yavuz Sultan Selim döneminde İslam dünyasının halifeliğinin Osmanlı Devleti’ne geçmesi ile birlikte Osmanlı Devleti “Sünni Müslümanların ruhanî lideri” olmuştur. Osmanlı Devleti’nin Müslüman dünyanın diğer devletlerine göre üstün konumunu belirten bu sıfat, devlete yüksek öz saygı ve buna bağlı olarak olumlu bir sosyal kimlik sağlamıştır. Bu örnekleri farklı zaman dilimleri ve farklı aktörler için çoğaltmak mümkündür. Bunu mümkün kılan, sosyal kimlik kuramının, sosyal yapıyı ve sosyal kimliği değişime açık olarak ele alışıdır.

Tajfel ve Turner’ın sosyal kimlik tanımları bağlamında ortaya koydukları varsayımlar düşünüldüğünde, devletlerin sosyal kimliklerinin bir takım sonuçları olmaktadır. Geniş gruplar olarak devletler, olumlu bir sosyal kimlik edinmek, onu sürdürmek ya da geliştirmek için çaba göstermektedirler. Sosyal kimliğin olumlu ya da olumsuz olması, diğer devletlerin nasıl değerlendirildiğine göre belirlenmektedir. Bununla

²⁴² Aydın-Düzgit, S. (2015). “Post-Yapısalcı Yaklaşımlar ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları”. *Uluslararası İlişkiler*, 12 (46), 159.

²⁴³ Sander, O. (2005). *Siyasi Tarih (1918-1994) Cilt I*. (14. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi, 429.

bağlantılı olarak devletlerin sosyal kimlikleri, diğer devletlere göre kendilerini nasıl konumlandıklarıyla dayanarak şekillenmektedir. Bu, sosyal kimlik kuramının vurguladığı sosyal karşılaştırma sürecinde gerçekleşmektedir. Afrika devletlerinin “proleter uluslar” olarak olumsuz sosyal kimlikler edinmesi, sosyoekonomik anlamda daha gelişmiş olan devletlere göre kendilerini konumlandırmalarından kaynaklanmaktadır. Benzer şekilde Osmanlı Devleti’nin İslam dünyasının halifesi olarak kazandığı olumlu sosyal kimlik, kendisini İslam coğrafyasındaki diğer ülkelere göre konumlandırmasından doğan yüksek statüden ileri gelmektedir.

Devletler arasındaki söz konusu konumlandırma süreci, sosyal kimlik kuramının üzerinde durduğu psikolojik ayırtediciliğin gerçekleşmesini desteklemektedir. Bu süreç neticesinde ortaya çıkan olumlu sonuçlar, grubun belirli yönlerden dış gruptan daha iyi olarak algılanmasını sağlayarak psikolojik ayırtediciliğin gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır. Sosyal kimlik kuramının vurguladığı üzere bu ayırtedicilik, grupların sürekliliği için elzemdir. Psikolojik ayırtediciliği sağlayan farklar olmazsa kimlik de açık ve sağlam bir şekilde var olmayacaktır. Kimliğin var olabilmesi, diğer devletlerden bir takım farklılıkların olmasını gerektirmekte ve kimlik, kendi gerçekliğini güvenceye almak için bu farkları ötekiliğe çevirmektedir.²⁴⁴

Olumlu karşılaştırmalar, psikolojik ayırtedicilik sağlarken olumsuz karşılaştırmalar sosyal yapıda ya da sosyal kimlikte değişimin önünü açmaktadırlar. Sosyal kimlik kuramına göre, sosyal karşılaştırmaların düşük prestijle sonuçlandığı ve sosyal kimliğin olumsuz olduğu durumlarda, sosyal hareketlilik, sosyal yaratıcılık ya da sosyal rekabet yöntemlerine başvurularak olumlu bir sosyal kimlik edinmek mümkündür. Sosyal hareketlilik, sağladığı sosyal kimliğin yeterince tatmin edici olmadığı düşünülen bir gruptan daha yüksek statülü başka bir gruba geçmeyi tanımlayan, tamamen bireysel bir tepkidir. Uluslararası ilişkiler çerçevesinde değerlendirildiğinde, sosyal hareketlilik bir devletin vatandaşlığından çıkıp başka bir devletin vatandaşlığına geçilmesi anlamına gelmektedir. Bu, uluslararası ilişkilerde görülen ancak sosyal yaratıcılık ve sosyal rekabet stratejilerine göre daha az başvurulan bir yoldur. Bunun nedeni, hem vatandaşlık değiştirmek için gerekli olan birtakım hukukî koşulları karşılama zorunluluğu hem de –ve ağırlıklı olarak- vatandaşlık değiştirmenin beraberinde getireceği psikolojik baskılardır. Bu

²⁴⁴ Aydın-Düzgit, (2015), 161.

psikolojik baskının vatandaşlık değiştiren kişinin sosyal çevresi tarafından dışlanması ve ayıplanması gibi şekillerde olması beklenmektedir.

Neticede sosyal hareketlilik stratejisi, hukukî ve psikolojik birtakım nedenlerden dolayı daha az başvurulan bir olumlu kimlik edinme stratejisidir. Bu noktada, sosyal kimlik kuramının göz ardı etmekle eleştirildiği psikolojik bir hareketlilikten bahsetmek yerinde olacaktır. Böylelikle, hem söz konusu eksikliğin giderilmesine katkıda bulunulacak hem de uluslararası ilişkilerde sosyal hareketliliğe alternatif bir bireysel yöntem sunulmuş olacaktır. Buna göre sosyal hareketliliğin mümkün olmadığı durumlarda devletlerin kendilerine sağladığı sosyal kimlikten memnun olmayan kişiler, özellikle bu memnuniyetsizlik yaşamın her alanını etkileyecek kadar uç boyutlara ulaştığında, devletlerinden psikolojik olarak ayrılma ya da kopma eğilimi gösterebileceklerdir.

Sosyal yaratıcılık da sosyal hareketlilik gibi devletlerin sosyal pozisyonunu ya da kaynaklara erişimini değiştirmemekte, ancak onların sosyal kimliğine daha olumlu bir değer katmaktadır. Bu, sosyal karşılaştırma için başka bir özellik seçilmesi, grubun bazı özelliklerine verilen önemin yeniden tanımlanması ya da sosyal karşılaştırma için başka bir grup seçilmesiyle gerçekleşmektedir. Buna göre uluslararası ilişkiler sistemi içindeki konumlarının kendilerine sağladığı sosyal kimlikten tatmin olmayan devletler, statükonun meşru ve istikrarlı olduğu, dolayısıyla alternatif bir yapının uzak görüldüğü durumlarda, kimliklerini olumlamak için sosyal yaratıcılığı kullanmaktadırlar. Örneğin Türkiye refah düzeyi ve sosyoekonomik kriterler bakımından yüksek gelişme göstermeleri itibarıyla “gelişmiş ülkeler” olarak tanımlanan ülkelere göre kendisini konumlandırırken, olumsuz bir tanımlama ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, kendini konumlandırma sürecinde ön plana çıkarılan özelliğin değiştirilmesiyle bunun onarılması mümkün olmaktadır. Türkiye’nin insanî yardımlara millî gelirinden en fazla pay ayıran ülke olmasına binaen “dünyanın en cömert ülkesi”²⁴⁵ olma özelliğini ön plana çıkarması, bunun bir örneğidir. Refah ve sosyoekonomik açıdan daha düşük statüde olmaktan kaynaklanan olumsuz kimlik, insanî yardımlar açısından önde olmanın sağladığı düşünülen prestijle yeniden olumlanmaktadır.

²⁴⁵ İnternet: “Türkiye’nin Uluslararası Acil İnsani Yardımları”. *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. Web: http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin_-insani-yardimlari.tr.mfa 15 Kasım 2017’de alınmıştır.

Sosyal kimlik kuramının önermeleri ışığında, uluslararası ilişkilerde sosyal yaratıcılığı kullanmanın bir diğer yolu, devletlerin belirli özelliklerine biçilen değerin gözden geçirilmesidir. İran’da Rıza Şah Pehlevi dönemi, batılılaşma girişimlerinin zirve yaptığı ve yönetimin laik temellere oturtulduğu bir döneme tekabül etmektedir. Dinî aidiyeti güçlü olan İranlılar, Rıza Şah yönetimi sırasında giderek büyüyen toplumsal, siyasî ve ekonomik sorunları batılılaşma ve laiklik çabalarına bağlamış, İran’ın giderek güç ve prestij kaybetmesinden bunları sorumlu tutmuşlardır. 1979 İran Devrimi ile birlikte İran’ın “batılılaşmış” ve “laik” olma özelliklerine verilen önem gözden geçirilmiş ve bunların yerini dine verilen önem almıştır. Böylelikle İran’ın yeni yöneticileri “İranlı” kimliğinin yeniden prestij ve olumlu bir nitelik kazanacağını öngörmüşlerdir. Bu örneğe ek olarak, farklı dönemlerde ortaya çıkan modernleşme ya da batılılaşma hareketlerini bu kapsama sokmak mümkündür. Batılı devletlerle karşılaştırıldığında geri kalmış hisseden ve bundan dolayı sosyal kimliklerinden tatmin olmayan devletler, geri kalmalarına sebep olduklarını düşündükleri özelliklerini geri plana iterek, kimliklerini geliştirecek ve prestijlerini arttıracak yeni değerler edinmeye çalışmışlardır. Japonya’daki Meiji restorasyonu, Osmanlı Devleti’nde XVIII. yüzyılda başlayan batılılaşma hareketleri bunun ilk akla gelen örneklerindendir.

Sosyal yaratıcılığın son yolu olarak, sosyal kimlik kuramı, karşılaştırma yapılan dış grubun değiştirilmesini önermektedir. Buna göre devletler olumlu sosyal kimlik edinmek ya da onu korumak için kendilerine karşılaştırma için aynı statüdeki ya da daha alt statüdeki diğer devletleri seçebilmektedirler. Türkiye’nin AB üyeliği sürecinde yaşadığı problemlerle birlikte, Asya’ya yönelmesini bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Türkiye’nin AB ile olan ilişkileri 1963 yılında AET ile imzalanan ortaklık anlaşmasıyla başlamıştır. O tarihten itibaren Türkiye-AB ilişkileri tam üyelik başvurusunda bulunulması, tam üyelik müzakerelerinin başlaması gibi süreçlerden geçmiş, ancak Türkiye’nin tam üyeliği 2018 yılı itibarıyla hala gerçekleşmemiştir. Bu süreçte ikili ilişkilerde yaşanan inişler ve çıkışlar, kendisinden sonra üyelik başvurusu yapan devletlerin üyeliklerinin kabul edilmesi ile birleşince Türkiye açısından yıpratıcı ve zedeleyici olmuş, Türkiye’de bir tür haksızlık ve dışlanmışlık algısı yaratmıştır. Bu algı, Türkiye’nin kendisine bakış açısını olumsuz yönde etkilemektedir. Böyle bir ortamda, Türkiye cumhurbaşkanının Türkiye’nin Şanghay İşbirliği Örgütü’ne katılma ihtimalini dillendirmesi, AB ile olan ilişkileri sosyal kimlik üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırma yönünde bir girişim olduğunu düşündürmektedir. Rusya, Çin, Kazakistan,

Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan tarafından kurulan bölgesel bir güvenlik örgütü olarak Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üyeliğin, Türkiye'nin zarar gören prestijini onaracağı ve dolayısıyla benlik algısını da olumlayacağı düşünülmektedir.

Uluslararası ilişkilerde çatışmalar ve savaşlar, olumlu sosyal kimliğin sosyal rekabet yoluyla elde edilmeye çalışılmasının sonuçları olarak ortaya çıkmaktadırlar. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı gibi geniş ölçekli savaşlar; Amerikan Bağımsızlık Savaşı, Türk Kurtuluş Savaşı, dekolonizasyon sürecinde Afrika'daki mücadeleler gibi bağımsızlık savaşları ve Kıbrıs sorunu, Filistin sorunu, Kuzey İrlanda sorunu, Kaşmir sorunu gibi bölgesel meseleler bu durumun örneklerindendir. Tüm bu örneklerde, hiyerarşik sosyal yapıdaki düşük statüden kaynaklanan olumsuz sosyal kimliği tersine çevirmenin yegâne yolu olarak baskın gruba ya da gruplarla doğrudan mücadeleye girmek olarak görülmüştür.

Sosyal kimlik kuramı ışığında, uluslararası sistemdeki baskın grupların, sosyal hareketlilik, sosyal yaratıcılık ve sosyal rekabet girişimlerine karşı izleyecekleri politikalar çeşitli olacaktır. Diğer devletlerin olumlu sosyal kimlik edinmek için girdikleri çabalara karşılık, baskın devletlerin de uluslararası ilişkilerdeki konumlarını, dolayısıyla sosyal kimliklerini, korumak ya da genişletmek yoluna gitmeleri beklenmektedir. Özellikle sosyal yaratıcılık ve sosyal rekabet, devletlerin egemenliklerinin ve/veya ideolojik meşruiyetlerini zayıflatmaya yönelik olmaları itibarıyla bir bakıma devletlerin güvenliğine yönelik varoluşsal tehditler olabilmektedirler. Baskın devletlerin bu tehditlere cevabı, tehditlerin ne kadar güçlü olarak algılandığına bağlı olacak ve bunların önünü kesmek için alınacak önlemlerin şiddeti de buna bağlı olarak değişecektir. Bu cevaplar ve önlemler, caydırıcılıktan yaptırıma, misillemeden ablukaya, ambargodan askerî müdahaleye kadar uzanan bir çeşitlilik göstermektedir.

2.4. Geniş Grup Kimliği, Sosyal Kimlik ve Dış Politika İlişkisi

Geniş grup kimliği ile birlikte sosyal kimlik, devletlerin dış politikalarının psikolojik temellerini oluşturmaktadır. Bu temeli anlayabilmek için öncelikle devletlerin geniş grup kimliği ve sosyal kimleri arasındaki ayrımı ortaya koymak, ardından da bu ikisi arasındaki karşılıklı etkileşimi açıklamak yerinde olacaktır.

Volkan'ın kavramsallaştırdığı ve üyelerine tanınma, aidiyet ve farklılık sağlayan geniş grup kimliği, bir nevi devletlerin benliklerini temsil etmektedir. Devletlerin diğer devletlerle olan ilişkilerindeki temel motivasyonları, benliklerini, yani geniş grup kimliklerini, korumak ve güçlendirmektir. Devletlerin sosyal kimlikleri ise onların, uluslararası yapı dâhilinde, kendilerini diğer devletlere göre konumlandırmaları sürecinde ortaya çıkan, başka bir deyişle devletlerin kendilerini ve diğer devletleri nasıl konumlandırıdıklarına dayanan bir kimliktir. Buna göre devletin benliğini temsil eden geniş grup kimliği daha köklü, uzun vadeli, bir takım etkilere açık, ancak değişmesi zor bir kimlik iken, sosyal kimlik, daha kısa süreli ve değişmesi daha kolay olan, hatta değişim içinde var olan bir kimliktir.

“Kübalı” ifadesi Küba'nın geniş grup kimliğini tanımlamaktadır. Küba'nın tarihi ve bu tarihten gelen efsaneler ve mitler, İspanyol ve Amerikan sömürgeciliğinin yarattığı travmalar, Küba'nın geleneksel yemekleri olan “moros y cristianos” ve “conгри”, geleneksel Kübra içkisi “mojito”, Küba kökenli rumba dansı, Küba bayrağı ve ulusal marşı gibi unsurlar Kübalı geniş kimliğinin parçalarıdır. Küba yemekleri, içkisi, dansı, bayrağı ve ulusal marşı paylaşılmış imgeler, iyi özdeşimler ve özgün semboller olarak; sömürgeciliğin yarattığı travma seçilmiş örselenme olarak Kübalı kimliğinin ilmiğini oluşturmakta; kuşaklararası aktarım yoluyla bireyleri, bu kimliğe bağlamaktadırlar. Bu kimlik, yerel ve yapısal birtakım etkilere açıktır, ancak değişmesi oldukça zordur. Küba dış politikasının temel amacı bu kimliği sürdürmek, korumak ve güçlendirmektir. Küba'nın dış politika çıkarları bu bağlamda belirlenmekte ve şekillenmektedir. Küba'nın kendisini “komünist”, “emperyalizm karşıtı”, “bütün halklarla dost” ve “tam bağımsız ve özgür” olarak tanımlaması ise Küba'nın sosyal kimliklerinin unsurlarındandır. Küba'nın uluslararası ilişkilerde edindiği bu kimlikler, Kübalı geniş grup kimliğinin sürdürülmesinde ve güçlendirilmesinde aracı rol oynamaktadırlar.

Bir devletin yalnızca bir geniş grup kimliği var iken, aynı anda birden fazla sosyal kimliği bulunabilmektedir. Japonya'ya aidiyetle tanımlanan tek bir “Japon” kimliği bulunmaktadır. Ancak Japonya'nın diğer devletlerle farklı boyutlarda yaptığı sosyal karşılaştırmalar sonucunda, Japonya'ya psikolojik ayırtedicilik sağlayan birçok sosyal kimlik ortaya çıkmaktadır. Örneğin Japonya ve Afrika devletleri arasında teknolojik yenilikler üzerine yapılan bir karşılaştırma, Japonya için “teknoloji devi” kimliğini beraberinde getirmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yalnızca savunma amaçlı

bir ordu barındırması itibarıyla, Avrupa devletleri ile askerî boyutta yapılacak bir karşılaştırmada Japonya “zayıf” kalmaktadır. Birleşmiş Milletler’de (BM) kararları etkileme gücü açısından Çin ile girilen karşılaştırma, örgütün daimi üyesi olan Çin karşısında daha “alt” konumda bulunmaktadır. Aynı anda farklı devletlerle yapılan farklı boyutlardaki karşılaştırmalar çeşitli sosyal kimlikler doğurmakta ve bu kimlikler aynı zamanda var olabilmektedirler.

Sosyal ve psikolojik anlamda geniş gruplar olan devletlerin dış politika kararları alırken ve dış politikalarını yürütürken temel motivasyonları, geniş grup kimliklerini korumak ve güçlendirmektir. Benliklerini temsil eden bu kimliği korumak ve güçlendirmek için devletler, kendileri ile diğer devletler arasındaki farkların kendi lehlerine olacak şekilde maksimize edilmesi için çabalamaktadırlar. Devletler bunu başarabilmek adına diğerleriyle karşılaştırmalar yapmakta ve bu karşılaştırmalar ışığında çeşitli sosyal kimlikler edinmektedirler. Devletlerin diğer devletlerle yaptıkları sosyal karşılaştırmalar neticesinde kazandıkları yüksek prestij, sosyal karşılaştırma yapılan boyutun ötesinde bir etki doğurarak, geniş grup kimliklerini de güçlendirmekte ve yüceltmektedir. Japonya’nın “teknoloji devi” olması yalnızca bu alanda bir prestij sağlamakla kalmayıp, Japon geniş grup kimliğini de güçlendirmektedir. Olumsuz karşılaştırmalar ise düşük prestijle sonuçlanarak olumsuz sosyal kimlikler ortaya çıkarmaktadırlar. Bu durumda devletler, sosyal kimliklerini olumlayarak geniş grup kimliklerinin güçlendirmek için sosyal hareketlilik, sosyal yaratıcılık ve sosyal rekabet gibi alternatiflere başvurmaktadırlar.

Devletlerin geniş grup kimlikleri ve sosyal kimlikleri arasındaki bağlantı, bir yandan devletlerin olumlu sosyal kimliklerinin geniş grup kimliğini güçlendirmesinden, diğer yandan ise sosyal kimliklerinin, geniş grup kimliklerinden beslenmelerinden kaynaklanmaktadır. Devletlerin sosyal kimlikleri, geniş grup kimliklerine dayanmakta ve onlardan beslenmektedirler. Genel olarak, devletlerin diğer devletlerle olan tüm etkileşimleri, geniş grup kimliğini oluşturan ilmler üzerinden inşa edilmektedirler. Başka bir deyişle geniş grup kimlikleri, devletlerin tüm davranışlarının referans çerçevesini oluşturmaktadırlar. Sosyal karşılaştırmalar da bu duruma istisna değildir. Özel olarak ise, sosyal kimlikleri ortaya çıkaran sosyal karşılaştırmalar devletlerin geniş grup kimliklerinin unsurları üzerinden yapılmaktadırlar. Geniş grup kimliğin bir unsuru olan dil, diğer

devletlerle karşılaştırmanın yapıldığı boyut haline geldiğinde artık sosyal kimliğin de bir unsuru olmaktadır.

Devletlerin geniş grup kimliği ve sosyal kimlikleri arasındaki bu ilişkiye göre devletlerin dış politikaları ele alınırken öncelikle temel dış politika hedefini oluşturduğu ve dış politika çıkarlarını belirlediği düşünülen geniş grup kimliklerinin analiz edilmesi gerekli görülmektedir. Sonrasında ise bu kimliğin korunması ve güçlendirilmesinde aracı rol oynayan ve onu besleyen sosyal kimliklerin oluşumu mercek altına alınması yerinde olacaktır. Geniş grup kimliği ve sosyal kimlik kuramlarının bu şekilde sentezlenmesiyle, devletlerin dış politika kararlarını ve uygulamalarını, özellikle de dış politikadaki değişimleri anlamak mümkün olacaktır. Bu sentezin gerçekleşmesi için sosyal kimlik kuramının, geniş grup kimliği kuramının kavramsal ve kuramsal açıklamalarıyla desteklenmesini gerekmektedir. Bu gereklilikten hareketle, çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde söz konusu iki kuram, Türkiye üzerinden sentezlenecek ve Türk Dış Politikası bu bağlamda analiz edilecektir.

3. TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİNİN BENLİĞİ OLARAK TÜRK GENİŞ GRUP KİMLİĞİ

Geniş grup kimliği, devletlerin “benliği”ni tanımlarken, sosyal kimlik ise devletlerin benliklerini yani geniş grup kimliklerini koruma ve güçlendirme güdüsünden hareketle kendilerini diğer devletlere karşı olumlu bir şekilde konumlandırma çabaları sonucunda edindikleri kimlikleri içermektedir. Buna göre uluslararası ilişkiler bağlamında edinilen sosyal kimlikler, devletlerin benliklerini temsil eden geniş grup kimliklerinin güçlendirilmesinde rol oynamaktadırlar. Başka bir deyişle devletlerarası davranışın ve dış politika kararlarının ardındaki itici güç, geniş grup kimliklerinin korunması ve güçlendirilmesidir ve olumlu sosyal kimlikler buna hizmet etmektedirler. Dolayısıyla devletlerarası ilişkileri ve devletlerin dış politikadaki davranışlarını anlamak için öncelikle devletlerin geniş grup kimliklerinin, bunu besleyen sosyal kimliklerin ve bu ikisi arasındaki ilişkilerin ortaya konulması gerekmektedir. Bu gereklilikten hareketle çalışmanın örnek olayını oluşturan Türk Dış Politikası incelenirken, öncelikle Türkiye’nin temel dış politika hedefini oluşturduğu ve dış politika çıkarlarını belirlediği düşünülen Türkiye’nin geniş grup kimliği ele alınacaktır.

Türkiye’nin geniş grup kimliğine ayrılan bu bölümde, ilk olarak Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Osmanlı Devleti’nin yaşadığı kitlesel örselenme sonucunda ortaya çıkan geniş grup gerilemesi ve Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde geniş grup kimliğinin yeniden biçimlendirilmesi süreci ele alınacaktır. Ardından Volkan’ın tanımladığı geniş grup kimliğinin ilmiği olan paylaşılmış depolar, iyi özdeşimler, ötekilerin kötü özelliklerinin kabul edilmesi, liderlerin iç dünyalarının kabul edilmesi, seçilmiş travmalar, seçilmiş zaferler ve semboller bağlamında Türkiye’nin geniş grup kimliği incelenecektir.

3.1. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Geniş Grup Gerilemesi ve Yeni Türk Devletinin İnşası

Volkan’ın geniş grup kimliği kuramına göre çok fazla can ya da mal kaybı, prestij kaybı ve/veya başka bir grup tarafından aşağılanmayı içeren kitlesel örselenme durumlarında gruplar, psikolojik gerileme yaşamaktadırlar. Gerileme durumundaki gruplar, grup üyelerinin çoğunluğu tarafından ortak olarak sergilenen bazı eğilimler göstermektedirler. Buna ek olarak Volkan, gerileme halindeki geniş gruplarda liderin

rolünün belirleyici olduğunu vurgulamakta ve güçlü bir liderin olması durumunda gerileme belirtilerinin, güçsüz bir liderin söz konusu olduğu duruma göre çok daha farklı bir şekilde ifade edileceğini belirtmektedir.

Geniş grup kimliği kuramının bu önermeleri bağlamında Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumu kitlesel bir örselenmeden kaynaklanan geniş grup gerilemesi olarak ele almak mümkündür. Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayarak Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilmiştir. Oldukça ağır hükümler içeren ve Osmanlı topraklarının Müttefik devletlerce işgaline hukukî bir zemin hazırlayan bu anlaşma, kayıtsız şartsız teslimiyet anlamına gelmiştir. Anlaşmanın 7. maddesi ile Müttefiklerin, kendi güvenliklerinin tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıktığında herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkı bulunması kabul edilmiştir. Bu maddeyi kullanan İngiltere, Fransa ve İtalya, kısa zaman sonra Osmanlı topraklarını işgale başlamışlardır.

Bir yandan Osmanlı topraklarını işgale başlayan Müttefik devletler, diğer yandan da savaşın sona ermesinin ardından yapılacak barış anlaşmalarını hazırlamak amacıyla 18 Ocak 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı'nı toplamışlardır. Konferansın sonunda Almanya ile Versailles, Avusturya ile Saint German, Bulgaristan ile Neuilly ve Macaristan ile Trianon Barış Antlaşmaları imzalanmıştır. Bu anlaşmalar, ABD Başkanı Wilson, Fransız Başbakanı Georges Clemenceau ve İngiltere Başbakanı Lloyd George'un eseri olmuştur. Fransız ve İngiliz devlet adamları, Wilson'un önceliği olan Milletler Cemiyeti'ne (MC) öncelik vermiş ve Wilson'un Amerikan kamuoyunu buna ikna etmek için ülkesine dönmesinden yararlanarak kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için çabalamışlardır. Clemenceau ve George, bütün meselelerin esasına karar verdikten sonra ayrıntıların belirlenmesini komisyona havale etmişlerdir.²⁴⁶

Birinci Dünya Savaşı'nın son barış anlaşması ise 10 Ağustos 1920 tarihinde Osmanlı Devleti ile imzalanmıştır. 433 maddeden oluşan anlaşma, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının tüm devletlere açık tutulması; ayrı bir bütçesi ve bayrağı bulunan bir komisyon tarafından yönetilmesi ve bu komisyonda Türk bir üye olmaması; Osmanlı Devleti'nin askerî gücünün sınırlandırılması ve ordunun ağır silah ve uçak bulundurmaması; azınlıklara geniş haklar verilmesi; müttefik devletlere çeşitli malî ve adlî

²⁴⁶ Armaoğlu, F. (2012). *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1995*. (18. Baskı). İstanbul: Alkım Yayınevi, 188.

ayrıcalıklar tanınması; Anadolu'nun muhtelif bölgelerinin Yunan, Fransız ve İtalyan nüfuzu altında olması; Arabistan ve Irak'ın İngiltere'ye verilmesi gibi son derece ağır hükümler içermiştir. Bu haliyle Sevr Barış Antlaşması, Türklere yaşam hakkı tanımayan, bir nevi “ölüm fermanı” olarak kabul edilecek kadar ağır şartları olan bir anlaşma olmuştur.

Osmanlı Devleti açısından Birinci Dünya Savaşı sonrası Anadolu'da başlayan işgaller ve Sevr Barış Antlaşması'nın koşulları, çok fazla can ve kaybıyla sonuçlanan bir savaşı takip eden prestij sarsıcı ve aşağılayıcı olayları ifade etmektedirler. Özellikle daha önce kendisine tâbi bulunan Yunan ve Ermeni halklarının, Avrupalı devletlerin desteği ve yönlendirmeleriyle Anadolu topraklarının işgalcileri konumuna gelmeleri, bu dönemin en sarsıcı gelişmesi olmuştur. Bu kitlesel örselenme karşısında Osmanlı Hükümeti'nin güçsüz olan liderlerinin, geniş grup kimliğinin korunması, sürdürülmesi ya da onarılması çabalarını yeterli ve uygun bulmayan Mustafa Kemal, yeni bir geniş grup kimliği inşa etmek üzere Millî Mücadele'yi başlatmıştır.

Mustafa Kemal, halkı bir Millî Mücadele ruhu etrafında bir araya getirmek ve Anadolu'da dağınık haldeki direnişleri birleştirmek amacıyla 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a hareket etmiştir. Türk millî birliğini sağlamaya çalışan Mustafa Kemal, yayınladığı Amasya Genelgesi, topladığı Erzurum ve Sivas Kongreleri ile Kuvayı Milliye'yi etken ve millî iradeyi hâkim kılmaya çalışmıştır. Böylelikle Mustafa Kemal, millî bağımsızlık ve millî egemenlik fikrinin, teşkilatlanmasıyla birlikte yürütülmesini amaçlamıştır.²⁴⁷

Erzurum Kongresi'nde kabul edilen, Sivas Kongresi'nde ise genişletilerek kabul edilen ilkeler, Millî Mücadele hareketinin iç ve dış amaçlarını tanımlayan Misak-ı Millî (Millî Ant) metninin temelini oluşturmuşlardır. 28 Ocak 1920 tarihinde gizli bir toplantı ile Meclis-i Mebusan'da kabul edilen Misak-ı Millî, ülkenin bağımsızlığının ve bütünlüğünün ilkeleri tanımlamış, yeni kurulacak Türk devletinin ateşkes hattını ortaya koymuştur. Mustafa Kemal bu hattı; “Erzurum Kongresi'ni yaparken anavatani düşünerek böyle bir

²⁴⁷ Aybars, E. (1985). “Millîleşme ve Çağdaşlaşma Lideri Atatürk”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1 (3), 866.

hudut olmak lazım gelir dedik. O zaman dedik ki, hâkim bulunduğumuz hat bizim hududumuzdur” şeklinde tanımlamıştır.²⁴⁸

Millî egemenlikle ilgili teşkilatlanmanın nihai aşamasında Mustafa Kemal, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni (TBMM) kurmuştur. Millet Meclisi’nin kurulması için 23 Nisan 1920 tarihi beklenmişse de esasında Mustafa Kemal, ülkeyi kurtaracak tek gücün millî birlik şuurunu temsil eden ve millî iradenin hâkim olduğu bir mecliste ortaya çıkacağının daha Samsun’a hareket ederken bilincinde olmuştur. Mustafa Kemal’in zihnindeki bu plan, günlük gelişmelerin getirdiği beklenmedik durumlara karşı adım adım ve kısım kısım uygulanmış ve Anadolu’daki kongrelerin ardından gelişen olaylar sonrasında da Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulmuştur. TBMM’nin kurulmasıyla, yüzyıllardır “irade-i seniyye”ye yani hükümdarın iradesine tâbi olan millet, kendi iradesini kullanarak “irade-i milliye”ye tâbi hale gelmiştir.²⁴⁹ 29 Ekim 1923 tarihinde cumhuriyetin ilan edilmesiyle, TBMM’nin hükümetlik görevini yürüttüğü yeni Türk devletinin adı konulmuştur. Mustafa Kemal de hem Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu hem de ilk cumhurbaşkanı olmuştur.

Mustafa Kemal, hükümet görevi gören TBMM’nin başkanı olarak Anadolu’daki işgallere karşı verilen silahlı mücadeleyi yakından izlemiş ve gerekli yönlendirmelerde bulunmuştur. Türk ordusunun Eskişehir ve Kütahya’daki yenilginin ardından geri çekilmesi üzerine Mustafa Kemal, Meclis’teki vekillerin önerisiyle ve Meclis’teki tüm yetkilerin kendisinde toplanması koşuluyla, 5 Ağustos 1921 tarihinde üç ay için Başkomutanlık yetkisi almıştır. Tüm yetkileri kendisinde toplayarak savaş ortamının olağanüstü koşullarında kararların daha hızlı alınmasını ve uygulanmasını hedeflemiştir. Başkomutan Mustafa Kemal, “Melhame-i Kübra” (Büyük Savaş) olarak nitelendirdiği ve Türk Kurtuluş Savaşı’nın dönüm noktası olarak kabul edilen Sakarya Meydan Savaşı’nda Yunan ordusuna karşı galibiyet sağlamıştır. 23 Ağustos-13 Eylül tarihleri arasında süren büyük ve kanlı mücadele, Mustafa Kemal komutasındaki Türk ordusunun zaferiyle sonuçlanmıştır. 26 Ağustos 1922 tarihinde başlayan Büyük Taarruz ile de bu galibiyet taçlandırılmıştır. Yunan kuvvetleri Anadolu’dan çıkartılmış ve Türk Kurtuluş Savaşı, Türk ulusunun zaferi ile sonuçlanmıştır.

²⁴⁸ Oran, B. (2006a). “1919-1923 Kurtuluş Yılları”. B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980)*. (12. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 105.

²⁴⁹ Enginün, İ. (1986). “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Açılışı ve Yazarlarımız”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2 (6), 733.

Mustafa Kemal liderliğinde kazanılan zaferle Anadolu toprakları işgalden kurtulmuş ve Türk milleti bağımsızlığını kazanmıştır. Üstelik bu, ciddi boyutlardaki asker, silah ve malzeme eksikliklerine rağmen gerçekleşmiştir. Sakarya Savaşı öncesinde ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için yayımlanan Tekâlif-i Millîye (Ulusal Yükümlülük) emirleri ile tüm halk seferber olmuştur. Emirler doğrultusunda halk, çamaşır ve çoraptan sabuna, nakliye araçlarından savaşmaya yarayacak bütün silah ve cephaneye, binek ve yük taşıyıcı hayvanlardan benzin ve makine yağına kadar ellerinde bulunan her şeyi ordu için seferber etmiştir. Mustafa Kemal, bu yoksulluk ve yokluk koşullarında ordunun başına geçmiş ve vatani işgalden kurtarmıştır.

Savaş meydanlarında kazanılan zaferlerin ardından Mustafa Kemal için Millî Mücadele'nin ikinci aşaması başlamıştır. Bu aşama, kurtulan vatan topraklarında çağdaş bir toplum kurulmasından oluşmuştur. Mustafa Kemal, vatanın ve yeni kurulan Türk devletinin sonsuza kadar yaşayabilmesinin ancak bu şekilde mümkün olabileceğini değerlendirmiştir. Türk toplumunun çağdaşlaşması yolunda ilk adımlar olarak 1 Kasım 1922 tarihinde saltanat kaldırılmış ve 29 Ekim 1923 tarihinde cumhuriyet ilan edilmiştir. Böylelikle yeni Türk devletinin adı konulmuştur. Siyasî alandaki bu değişimlerin ardından 1924'te şeriiye mahkemeleri kapatılmış; 1925'te Şapka Kanunu çıkartılarak kılık kıyafetin Batı ülkelerindeki normlara uygun hale getirilmesi çabaları başlamış; aynı yıl tekke ve zaviyeler kapatılmış; 1925-1935 yılları arasında takvim, saat ve ölçülerde değişiklikler yapılmış; 1926'da Medeni Kanun kabul edilmiş; 1928'de Harf Devrimi ile Latin alfabesine geçilmiştir. Bu yenilikler, Atatürk liderliğinde gerçekleşen inkılâpların yalnızca bazılarını oluşturmaktadırlar.

Millî Mücadele'nin ve yeni kurulan Türk devletinin lideri olarak Mustafa Kemal, siyasetten hukuka, ekonomiden eğitime, kılık kıyafetten ölçü birimlerine kadar siyasal ve toplumsal yaşamın her alanında eski uygulamaların ve değerlerin, çağdaş olanları ile değiştirilmesini hedeflemiştir. Atatürk'ün kendisi bu durumu 5 Kasım 1925 tarihinde Ankara Hukuk Mektebi'ni açış nutkunda şöyle açıklamıştır:

Türk İnkılâbı nedir?... Bugünkü devletimizin şekli, asırlardan beri gelen eski şekilleri bertaraf eden en mükâmil tarz olmuştur. Milletın varlığının devamı için fertleri arasında düşündüğü ortak bağılılık asırlardan beri gelen şekil ve mahiyetini değiştirmiş, yani millet dinî ve mezhebi bağılılık yerine, Türk milliyeti bağı ile fertlerini toplamıştır.

Aynı yılın 30 Ağustosunda Kastamonu’da yaptığı konuşmasında ise Mustafa Kemal şunları söylemiştir: “Efendiler, yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların amacı; Türkiye Cumhuriyeti halkını tümünden çağdaş ve bütün anlam ve biçimi ile uygar bir toplum durumuna ulaştırmaktır.”²⁵⁰ Mustafa Kemal’in ifade ettiği üzere onun liderliğinde Türk toplumu, tümünden bir dönüşüm geçirmiş, Türk insanının hem birbirleriyle hem de devlet ile olan bağı yeniden tanımlanmıştır.

Millî Mücadele dönemi ve onu takip eden siyasal, toplumsal, ekonomik ve hukukî gelişmeler, Birinci Dünya Savaşı sonrasında gerileme durumunda bulunan Türk toplumunun ve onun lideri olarak Mustafa Kemal Atatürk’ün, yeni bir geniş grup kimliği inşa etmek için kullandıkları belirli ortak düşünceleri, duyguları ve eylemleri yansıtmaktadırlar. Bu dönemde halk, bireyselliklerinden sıyrılarak tamamıyla grup kimliklerine odaklanmış ve Millî Mücadele’nin lideri Mustafa Kemal Atatürk çevresinde toplanmıştır. Atatürk’ü izleyen ve Millî Mücadele’de yer alanlar “iyi”, yer almayanlar ise “kötü” olarak algılanmıştır. Genel olarak “düşman” olarak görülen işgalci birlikler, özel olarak ise Yunan kuvvetleri ile keskin bir “biz” ve “onlar” bölünmesi olmuştur. Ortak kimliğin sürdürülmesi adına silahlı mücadele yapma hakkı görülmüş ve meşru kabul edilmiştir. Yeni Türk devletinin geniş grup kimliğini korumak üzere siyasetten hukuka, ekonomiden eğitime, kılık kıyafetten ölçülere kadar siyasal ve toplumsal yaşamın her alanında eski uygulamalar ve değerler, çağdaş olanları ile değiştirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ile olan tarihsel süreklilik parçalanarak aradaki boşluk, yeni Türk ulusu ve ona rehberlik eden Atatürkçü düşünce/ideoloji ile doldurulmuştur. Buna, yeni Türk devleti için istenmeyenleri dışarıda bırakan yeni bir tarih eşlik etmiştir. “İrade-i seniyye” dışarıda bırakılarak “irade-i milliye”nin hâkim olduğu; hilafetin dışarıda bırakılarak laikliğin benimsendiği yeni bir tarih inşa edilmiştir. Yeni Türk devletinin sınırlarını tanımlayan Misak-ı Millî, Volkan’ın tabiriyle adeta “ikinci bir deri” olarak giyilmiştir.

Bu eğilimler, Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gerilemeyi ve bununla baş etme yöntemi olarak grup kimliğini yeniden şekillendirme çabasını yansıtmaktadırlar. Bu sürecin sonunda Mustafa Kemal Atatürk’ün güçlü ve dönüştürücü liderliğinde yeni Türk devletinin geniş grup kimliği biçimlenmiştir. Bu noktadan itibaren Türkiye Cumhuriyeti devleti, yeni kimliğin sürdürülmesi, korunması ve yüceltilmesi yönünde bir güdüye sahip olmuştur. Bu güdü, Türkiye’nin çıkarlarının belirlenmesinde, diğer aktörlere yönelik

²⁵⁰ Giritli, İ. (1984). “Atatürkçülük İdeolojisi”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1 (1), 102.

algıların şekillenmesinde ve önceliklerin belirlenmesinde oynadığı rol itibarıyla Türk Dış Politikasının psikolojik temellerinden bir tanesini oluşturmaktadır.

3.2. Yeni Türk Devletinin Geniş Grup Kimliği

Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan geniş grup gerilemesi, Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde yeni bir grup kimliği inşa edilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu süreçte önce Misak-ı Millî sınırları işgalci kuvvetlerden arındırılmış, ardından topyekûn bir çağdaşlaşma ile yeni kurulan Türk devletinin geniş grup kimliği şekillenmiştir. Bu kimlik, Atatürk'ün ilke ve inkılâpları üzerine temellendirilmiştir. Volkan'ın geniş grup kimliğini tanımlarken bahsettiği yedi ilmik, bu temel üzerine örülmüş ve bir araya getirilmiştir.

Volkan'ın ifade ettiği üzere geniş grup kimliğinin ilmikleri, bebeklik döneminden itibaren bireylerin kişisel kimliklerine işlenmektedirler. Bireylerin bir ulusun parçası olduğunun, kendi kişisel kimliği dışında bir de ulusal kimliği olduğunun bilincine varmaları, yani grup olma farkındalığı, geniş grup kimliğini oluşturan bu ilmiklerin, *özdeşleşme* ve *depolama* süreçlerinde kuşaktan kuşağa aktarılması ile mümkün olmaktadır. Bu aktarım için duyulara ve duyumlara hitap eden, bireyin kendisini ifade etmesine yardımcı olan ve bireyin çevresindeki diğer bireylerle ya da nesnelerle iletişim kurmasını sağlayan her türlü iletişim aracı kullanılabilir. Bu iletişim araçları, güncel yaşamda kullanılan aletlerden bedensel hareketlere; ses tonundan kullanılan parfümlere; din kitaplarından yazılı, görsel ve işitsel sanat yapıtlarına; haritalardan kanun maddelerine; ders kitaplarından yönetim biçimlerine; paralardan imgelere kadar çeşitli araçları kapsayan geniş bir yelpazeyi oluşturmaktadırlar.²⁵¹

Bu çalışmada Türkiye'nin geniş grup kimliği incelenirken, bu kimliği oluşturan ilmiklerin kuşaklararası aktarım araçları olarak ders kitapları, yazılı yapıtlar olarak romanlar, görsel sanat eserleri olarak filmler ve bunlara ek olarak kanun maddeleri ele alınacaktır. Bu araçlar, yeri geldikçe ve konu ile ilgili ve etkili oldukları ölçüde kullanılacaklardır. Buna göre Türkiye'nin geniş grup kimliği ilmiklerinin anlatılmasıyla eş zamanlı olarak bunların ders kitaplarında, romanlarda, filmlerde ve kanunlarda ne şekilde ele alındığı aydınlatılmaya çalışılacaktır. Böylelikle Türkiye'deki geniş grup kimliğine dair bütüncül bir çerçeve çizilebilecektir.

²⁵¹ Karaca, B. (2006). *Sözde Ermeni Soykırımı Projesi: Toplumsal Bellek ve Sinema*. İstanbul: Say Yayınları, 49-50.

3.2.1. Paylaşılmış Depolar Olarak Ay-Yıldız Motifi

Geniş grup kimliği için önem taşıyan ortak materyal öğeleri içeren paylaşılmış depolar, geniş grup içindeki bireyler tarafından çocukluk döneminden itibaren öğrenilip paylaşılarak sabit hale gelen öğeleri ifade etmektedirler. Çocukluk çağındaki bireyler büyüdükçe, çevresindeki yetişkinler tarafından kendisine sunulan paylaşılmış depolar aracılığıyla neyin kendi gruplarına ait olduğunu ve olmadığını öğrenmektedirler.

Türkiye'deki geniş grup kimliğini ifade eden Türklük kavramı da zaman içinde paylaşılmış depolarla ilişkilendirilmeye başlamaktadır. İlk olarak çevresindeki yetişkinlerle etkileşimleri ve bu yetişkinlerin imgeleriyle özdeşleşmeleri sürecinde bireylerin zihinlerinde Türk geniş grup kimliği hakkında gelişmiş fikirler oluşmaya başlamıştır. Bu noktada ay-yıldız motifini Türk geniş grup kimliğinin paylaşılmış depolarına örnek olarak ele almak mümkündür.

Hilâl şeklindeki Ay'ın ve beş köşeli yıldızın Türk devletini ve milletini sembolize ettiği ve çok eskiden beri var olduğu, özellikle Asya-Doğu medeniyetlerinde kullanıldığı bilinmektedir.²⁵² Ay-yıldız motifinin Türkler tarafından kullanımı milattan öncesine kadar dayandırılmakta ve o devirden beri daima proto-Türk, Türk ve akraba milletlerin kimliklerinde önemli yer tuttuğu belirtilmektedir. Buna göre ay-yıldız motifi, yüzyıllardan beri astral tanrıların alameti olmalarının dışında, devlet başkanlarının ve önemli şahısların da alameti olmuşlardır.²⁵³

Osmanlı Devleti'nin dağılması ve yeni Türk devletinin kurulmasının ardından ay-yıldız motifi, bir devamlılık unsuru olarak yeni devletin sembolü olan bayrakta yerini almıştır. Böylelikle kurucu lider Mustafa Kemal, Türk milletinin ve Türk devletinin kültür ve medeniyet değerlerinin sürekliliğini ölümsüzleştirmiştir.²⁵⁴ Bu sürekliliğe binaen ay-yıldız motifi, Türk geniş grubu için paylaşılmış depoları ifade etmektedir. Ay-yıldız gibi ortak materyal öğelerin Türk geniş grup kimliği için önemi; toplumsal değişimlerin ve süreklilikleri, tarihî olayları, Türk insanının binlerce yıllık kültürel ve siyasî birikimini, yaşantısını ve değerlerini yansıtmalarından kaynaklanmaktadır. Geniş grup kimliği

²⁵² Soysal, M. E. (2010). "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız". *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (42), 219-222.

²⁵³ Esin, E. (2004). *Orta Asya'dan Osmanlı'ya Türk Sanatında İkonografik Motifler*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 59.

²⁵⁴ Soysal, (2010), 227.

kuramının ortaya koyduğu üzere Türk geniş grubu için önem taşıyan bu imge, sabit hale gelerek Türk geniş grup kimliğinin paylaşılmış depolarından birisini tanımlar olmuştur.

Bu öğeler, ders kitaplarında işlenerek yeni nesillere, bunların Türk insanının ortak anılarını ve yaşamışlıklarını yansıttıkları öğretilmektedir. Altıncı sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında Türk destanlarına yer verilmekte ve bu destanlarda Türk kimliğine paylaşılmış depolar olarak işleyen unsurların nasıl yer aldığı anlatılmaktadır. Örneğin Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz'un oğulları olarak Ay ve Yıldız'dan bahsedilmektedir.²⁵⁵ İlkokul Hayat Bilgisi üçüncü sınıf ders kitabında Türk bayrağının işlendiği bölümde ve Beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında ise “Egemenlik ve Bağımsızlık Sembollerimiz” başlığı altında Türk bayrağı işlenirken, bayrağı oluşturan al rengin ve ay-yıldızın anlamı üzerinde durulmaktadır.²⁵⁶ Bu şekilde bu öğeler, Türk insanını birleştiren ve ortak duygularda buluşturan öğeler olarak yeni kuşağa aktarılmakta ve geniş grup kimliğinin bir parçası olmaya devam etmektedirler. Nihayetinde “Türk olma” gibi soyut bir kavram, geniş grup kimliğinin bir unsuru olan ay-yıldız gibi paylaşılmış somut imgelerle bir arada var olmaktadır.

3.2.2. İyi Özdeşimler Olarak Türk Kültürü

Geniş grup kimliğinin ikinci ilmiği olan iyi özdeşimler; ortak dil, tekerlemeler, şarkılar, danslar gibi geniş grup tarafından paylaşılan kültürel eğilimleri tanımlamaktadırlar. Tıpkı paylaşılmış depolar gibi iyi özdeşimler de çocukluk döneminde bireyin yakın çevresinde bulunan yetişkinler ile etkileşimi sürecinde tanınmaktadırlar. Zaman içerisinde çevresindeki yetişkinlerin yanı sıra akranlarıyla da etkileşim kuran bireyler, bu etkileşim sürecinde iyi özdeşimleri oluşturan kültürel öğeleri diğer çocuklarla paylaştığının farkına varmaktadırlar. Böylelikle bir “bizlik” duygusu ortaya çıkmakta ve geniş grup kimliğine bağlı olarak gelişen bu duygu, kendi grubuna benzemeyenlerden ya da ona ters düşenlerden farklılaşma hissini doğurmaktadır.

Türkiye özelinde değerlendirildiğinde geniş grup üyeleri tarafından paylaşılan Türk kültürünü ve bu kültürün unsurlarını iyi özdeşimler olarak ele almak mümkün görülmektedir. Türk kültürünü oluşturan unsurların Türk kimliğinin bir parçası oldukları

²⁵⁵ Karakaya, F. M., Midilli, A. ve Güven, N. M. (2017). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı*. Ankara: Sevgi Yayınları, 55.

²⁵⁶ Kapulu, S. ve Bayram, Ö. (2017a). *İlkokul Hayat Bilgisi 3. Sınıf 3. Kitap*. Ankara: Sevgi Yayınları, 111;

bireylere çocukluk döneminden itibaren öğretilmektedir. İlkokul dördüncü sınıf Sosyal Bilgiler kitabında Türk millî kültürüne ayrılan “Kültürümüz” başlıklı bölüm konuya şöyle girmektedir:

Bayram kutlamaları bizi biz yapan kültürel değerlerimizden yalnızca biridir. Bayramlarımız, el sanatlarımız, düğünlerimiz, yemeklerimiz, türkülerimiz, masallarımız millî kültürümüzün öğelerinden bazılarıdır. Her milletin kültürel öğeleri birbirinden farklıdır. Millî kültür dediğimizde yalnızca milletimize ait özellikler akla gelir.²⁵⁷

Türk millî kültürünün öne çıkan öğeleri belirtilerek, bunlar “bizliğı” oluşturan unsurlar olarak tanımlanmakta ve bunların Türk kültürünü diğer kültürlerden ayıran, özgün nitelikler oldukları vurgulanmaktadır. Böylelikle yaklaşık dokuz yaşındaki bireyler, bu öğelerin onları diğer ülkelerdeki akranlarından ayıran özellikleri içerdiğini öğrenmeye başlamaktadırlar. İyi özdeşimler olarak Türk kültürünün, Türk geniş grup kimliğı üzerindeki etkisini göstermek için kültürel unsurların tümünü ayrı ayrı incelemek yerine, söz konusu etkiyle ilgili genelleme yapmaya imkân tanıyan birkaç örnek üzerinde durmak daha faydalı görülmektedir. Örneğin Türk kültürünün unsurlarından bir tanesi olarak türküler ortaokul beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında şöyle açıklanmaktadır:

Türküler ülkemizin farklı yörelerinin kültürel özelliklerini yansıtır. Türk’e ait anlamına gelen Türkü milletimize özgüdür. Türkülerin her birinin bir hikâyesi vardır. Göç, askerlik, sevgi, hasret gibi pek çok konu türküye dönüşmüştür. Türküler, mutlulukları, hüznüleri bir arada yaşayan halkımızın ortak anılarıdır. Kültürümüzün öğelerinden biri olan türkü, bizi birleştirir ve ortak duygularda buluşturur.²⁵⁸

Görüldüğü üzere Türk kültürünün bir unsuru olarak ele alınan halk türküleri, Türk kültüründeki özgünlükleri vurgulanarak ortaöğretime henüz başlamış öğrencilere anlatılmaktadırlar. Türkülerin birer müzik eseri olmalarının ötesinde Türk halkının ortak anılarını ve yaşanmışlıklarını yansıttıkları öğretilmektedir. Bu şekilde bu öğeler, Türk halkını birleştiren ve ortak duygularda buluşturan öğeler olarak yeni kuşağa aktarılmakta ve Türkiye’deki geniş grup kimliğinin bir parçası haline gelmektedirler. İyi özdeşimler olarak türküler, içsel aynılık duygusunun dışsal bağlantıları olmakta ve bireylerini geniş gruplarına bağlayan bir tutkal haline gelmektedirler. Bu sebeple Türkiye’den uzakta

²⁵⁷ Evirgen, Ö. F., Özduval, Z., Özkan, J. ve Öztürk, S. (2017). *İlkokul Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 4*. Ankara: MEB Devlet Kitapları, 37.

²⁵⁸ Evirgen, Ö. F., Özkan, J., Öztürk, S. ve Özduval, Z. (2017). *Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 5*. Ankara: MEB Devlet Kitapları, 54.

bulunan ya da yaşayan bir Türk, ülkesini özlediğinde ya da bireysel kimliğinin bir çeşit desteğe gereksinim duyduğunu hissettiğinde gurbet türküleri dinleyerek bu ihtiyacını gidermeye çalışmaktadır.

Türk geniş grup kimliği için iyi özdeşimler olan Türk kültürünün bir diğer unsuru olarak Türk mutfağını örnek göstermek mümkündür. Buna göre Türk mutfağı, ilkokul dördüncü sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında şu şekilde işlenmektedir: “Yiyecek ve içeceklerimiz kültürümüzü yansıtan öğelerimizdendir. Tüm dünyaca bilinen Türk kahvesi gibi. Bazı yiyecek ve içeceklerimiz ülkemizin belirli yörelerine özgüdür. Kayseri mantısı, Gaziantep baklavası, Karadeniz hamsili pilavı yöresel yemeklerin bazılarındandır.”²⁵⁹ Görüldüğü üzere hem Türk kahvesi gibi Türk mutfağına ait genel tatlar hem de mantı, baklava, hamsili pilav gibi Türk mutfağının yöresel tatları ilköğretim çağındaki çocuklara Türk kültürünün parçaları olarak anlatılmaktadır. Böylelikle çocuklar bu yiyecek ve içeceklerin “bizlik”lerinin bir parçası olduğunu öğrenmektedirler.

İyi özdeşimler yalnızca “bizlik” bilincinin gelişmesine değil, bununla eş zamanlı olarak “öteki”lerin dışlanmasına yol açmaktadır. Örneğin yurtdışında yaşayan ve çocukları yaşadıkları yabancı ülkede doğup orada yetişen Türk aileler, mutfak kültürlerinin ve alışkanlıklarının bir sonucu olarak çocuklarına domuz etinin “pis” olduğunu öğretmekte ve ondan uzak durmaları gerektiği fikrini aşılamaaktadırlar. Böylelikle Türk mutfak kültüründe yeri olmayan domuz eti “biz” ile “öteki” arasında kültürel bir sınır çizilmektedir. İlkokul dördüncü sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında “Kültürümüz” başlıklı bölümün sonunda öğrencilere sorulan bir soru bu durumun başka bir örneği niteliğindedir. Kitapta Türk kültürünün öğeleri anlatılıp örneklendikten sonra öğrencilere sekiz adet görsel sunulmakta ve bu görsellerden Türk kültürüne ait olanlarını işaretlemeleri istenmektedir. Soruda yer verilen görseller, bağlama, çilekli *milkshake*, cami, kaftan giyen bir kadın, bakır cezve, kimono giyen bir kadın, ince belli cam bardakta çay ve arptan oluşmaktadırlar.²⁶⁰ Öğrencilerden beklenen bağlama, cami, kaftan, bakır cezve ve ince belli cam bardakta çay olan görselleri Türk kültürüne ait öğeler olarak işaretlemeleridir. Böylelikle öğrenciler bunları Türk kültürünün ve dolayısıyla Türk kimliğinin parçaları olarak içselleştirecektir. Çilekli *milkshake*, kimono ve arp ise Türk kültüründen olmayan, “öteki” kültürüne ait unsurlar olarak dışlanacaklardır.

²⁵⁹ Evirgen, Özduval, Özkan ve Öztürk, (2017), 38.

²⁶⁰ Evirgen, Özduval, Özkan ve Öztürk, (2017), 41.

İyi özdeşimler aracılığıyla çizilen kültürel sınır, zaman zaman ulusal sınırlar kadar önemli hâle gelebilmektedir. Örneğin Türkiye’de geniş grubun paylaştığı iyi özdeşimlerden olan Türk mutfağı, diğer ülkelerle tartışma konusu olabilmekte ve ülkeler Türk halkı ile diğer ülkelerdeki halk arasında gerginlikler yaratabilmektedir. Türkiye ve Yunanistan arasında baklava konusunda yaşanan tartışma bunun bir örneğidir. Her iki ülke de baklavanın kendi mutfaklarına ait olduğunu savunmaktadırlar. Yunanistan’ın baklavayı “Yunan tatlısı” olarak satması Türkiye’de, “Yunanlılar Buna da Sahip Çıktı” başlığıyla şöyle duyurulmaktadır: “Türk mutfağının vazgeçilmez tatlısı baklava, İngiltere’nin başkenti Londra’nın önde gelen alışveriş mağazalarında üzerinde Yunan bayrağı resmi bulunan kutularda ‘Geleneksel Yunan Tatlısı’ olarak satılıyor.” Haberin ilerleyen satırlarında Kıbrıslı bir Rum’un Yunan baklavasının tadına bakarak tatsız olduğunu söylediğine; Kıbrıslı bir Türk’ün “Hayatım boyunca Yunan baklavası diye bir şey duymadım” demesine; Türkiye’nin Londra Başkonsolosu’nun “Baklava bizimdir ve tarih boyunca da bizim oldu” açıklamasına yer verilmiştir.²⁶¹ Türkiye ve Yunanistan arasındaki baklava tartışmasını sonlandırmak için Antep Sanayi Odası tescil için AB’ye başvurmuştur. AB Komisyonu, Antep Baklavası’na ilişkin resmî başvurunun 8 Ağustos 2013 tarihli AB Resmi Gazetesi’nde yayımlanmasının ardından 3 ay içinde itiraz gelmediği için, Antep Baklavası’nın tescili konusunda onay vermiştir. Bunun üzerine Sanayi Odası Başkanı; “Sanayi Odası’nın başlattığı tescil süreci bitti. Tescil onaylandı. Antep Baklavası artık AB’li” şeklinde bir açıklama yapmıştır.²⁶²

Benzer bir sorun Türkiye ile Ermenistan arasında da yaşanmıştır. 2013 yılında Türk mutfağına ait keşkek ritüelinin UNESCO’nun (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization/Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) kültürel miras listesine girmesine keşkeğin kendilerinin olduğunu söyleyen Ermenistan tepki göstermiştir. Bu olaydan bir yıl sonra Ermenistan misilleme olarak lavaşın kendi mutfaklarına ait bir

²⁶¹ İnternet: Düvcen, A. (22 Ocak 2011). “Yunanlılar Buna da Sahip Çıktı!”. *Milliyet*. Web: <http://www.milliyet.com.tr/yunanlilar-buna-da-sahip-cikti-yasam/sondakikaarsiv/22.01.2011/1342710/default.htm> 25 Aralık 2017’de alınmıştır.

²⁶² İnternet: “Baklava Artık Resmen Türk Tatlısı”. (19 Aralık 2013). *Turkish Greek News*. Web: <https://www.turkishgreeknews.org/tr/baklava-artik-resmen-turk-tatlisi/11237.html> 25 Aralık 2017’de alınmıştır.

yiyecek olduğu gerekçesiyle UNESCO'ya başvurmuştur. UNESCO lavaşı, Ermenistan'ın kültürel mirası ilan etmiştir.²⁶³

Bu tartışmalar, iyi özdeşimlerin Türkiye'deki geniş grup kimliği için önemini göstermeleri açısından önemli görülmektedirler. Bu tartışmalarda baklava, keşkek ve lavaşın kimlikle özdeşleştiğini görmek mümkündür. Bunlar Türk kimliğinin bir parçası olarak görülmekte, içselleştirilmekte ve diğer grupların bu öğeleri sahiplenmesi kabul edilememektedir. Günlük hayatın akışı içinde bu durumun farkına varılmamakta, ancak diğer geniş gruplarla kurulan etkileşimlerde iyi özdeşimler belirleyici unsurlar olarak ön plana çıkmaktadırlar. Bir öğle yemeğinde lavaş yiyen bir Türk, bunun kendi kültürü ve kimliğini bir parçası olduğuna ve onu diğer kimliklerden ayırdığına odaklanmayacaktır. Ancak bir Ermeni ile aynı masada yemek yiyen bir Türk ya da bir Ermeni ile yöresel yemekler üzerine sohbet eden bir Türk, lavaşa bir yiyecekten fazla anlam yükleyecek ve lavaş bir kimlik meselesine haline gelebilecektir. Yurtdışında yaşayan Türklerin vatan özlemi duyduklarında gurbet temalı türküler dinlemeleri ya da bulundukları yerde yaşayan diğer Türklerle Türk yemekleri pişirmek için bir araya gelerek bu özlemi dindirmeye çalışmaları iyi özdeşimlerin diğer grupların varlığında anlam kazanmasının başka bir örneğini oluşturmaktadır. Bu noktada iyi özdeşimler olarak kültürel eğilimler, içsel aynılık duygusunun dışsal bağlantılarını oluşturmakta ve bireyleri birbirlerine bağlamaktadırlar.

Geniş grup kimliği kuramına bir katkı olarak, gruplar arasında bir sınır çizmelerine ek olarak iyi özdeşimlerin, paylaşılmış depolar ile birlikte, geniş grupların birbirleri ile olan ilişkileri için olumlu bir temel oluşturabildiklerini söylemek mümkündür. Buna göre bir temel olarak paylaşılmış depolar ve iyi özdeşimler, Türkiye'nin diğer devletlerle ilişkileri için kültürel bir çerçeve belirlemektedirler. Ay-yıldız figürünün milattan öncesinden beri Türk ve akraba milletlerin kimliklerinde önemli yer tuttuğu göz önünde bulundurulduğunda bu ortaklık, Türk soyundan gelen gruplarla bir yakınlık doğurmaktadır. Benzer şekilde Türkiye için iyi özdeşimleri ifade eden dil, yemekler, türküler, el sanatları, mimarî eserler gibi unsurlar, Orta Asya ve Kafkasya'daki gruplarla/devletlerle ve uzun yıllar bir arada yaşanması dolayısıyla kültürel etkileşim kurulan Balkan coğrafyası ile birtakım ortaklıklar sunmaktadırlar. Böylelikle Türkiye'nin bu gruplarla ilişkileri için

²⁶³ İnternet: Gücük, E. (30 Kasım 2014). "Türklerin Yemek Tescil Savaşları". *Gazete Vatan*. Web: <http://www.gazetevatan.com/turklerin-yemek-tescil-savaslar-737103-pazar-vatan/> 25 Aralık 2017'de alınmıştır.

olumlu bir zemin oluşturmaktadırlar. Bu haliyle paylaşılmış depolar ve iyi özdeşimler, Türkiye'nin diğer devletlerle olan ilişkileri için bir temel teşkil etmektedirler.

Kadir Has Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Merkezi'nin 2017 yaptığı kamuoyu algılarına odaklanan “Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması”nda, bu durumu destekleyen ipuçları bulunmaktadır. Alanında yapılmış en güncel çalışma olmasına ek olarak, Türkiye genelinde 26 ilde, sosyo-ekonomik ve eğitim anlamında çeşitlilik gösteren 1000 kişi ile yapılmış olması itibarıyla bu anket çalışması, oldukça kapsayıcı görülmektedir. “Sizce Türkiye'nin en yakın ‘dostu’ hangi ülkedir?” sorusuna katılımcıların %71,3’ü Azerbaycan cevabını vermiştir. 2016 yılında yapılan aynı ankette bu soruya Azerbaycan yanıtı verenlerin oranı % 59,3 olmuştur.²⁶⁴

“Sizce Türkiye dış politikasını yürütürken hangi ülke ya da ülkelerle birlikte hareket etmelidir?” sorusuna 2017 yılındaki katılımcıların %59’u Azerbaycan; %37,4’ü ise Türkî Cumhuriyetler yanıtını vermiştir. Aynı soruya 2016 yılındaki katılımcıların %48,5’i Azerbaycan yanıtını verirken, %16,7’si Türkiye'nin dış politikasını yürütürken Türkî Cumhuriyetler ile birlikte hareket etmesi gerektiğini belirtmiştir. 2015 ve 2013 yılında yapılan anketlerde aynı soruya Azerbaycan ve Türkî Cumhuriyetler yanıtını verenlerin oranı daha düşük olmuş ancak bu iki grup en yüksek oy oranı alan iki grup olarak listede üst sırada yer almışlardır.²⁶⁵

Anket sonuçlarının ortaya koyduğu üzere Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Özbekistan gibi tarihî ve kültürel unsurları itibarıyla Türkiye'nin paylaşılmış depoları ve iyi özdeşimleri arasında benzerlikler bulunan devletler, Türkiye'nin yakın ilişki kurabileceği ve birlikte hareket edebileceği gruplar olarak algılanmaktadırlar. Söz konusu benzerlikler, gruplar/devletler arasındaki ilişkilerde yakınlık ve güven tesis eden bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu haliyle paylaşılmış depolar ve iyi özdeşimler, Türkiye'nin diğer aktörlerle olan ilişkilerinde bir çeşit temel görevi görebilmektedirler. Türkiye'nin Türk dili konuşan ülkeler arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla başlatılan “Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri” sürecine öncülük etmesi; Orta Asya ülkeleri ile kültür ve eğitim alanındaki ilişkilerin geliştirilmesine hizmet etmek amacıyla

²⁶⁴ İnternet: “Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması Kantitatif Araştırma Raporu”. (20 Temmuz 2017). *Kadir Has Üniversitesi*. Web: <http://www.khas.edu.tr/news/1588> 26 Aralık 2017’de alınmıştır.

²⁶⁵ İnternet: “Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması Kantitatif Araştırma Raporu”. (20 Temmuz 2017). *Kadir Has Üniversitesi*. Web: <http://www.khas.edu.tr/news/1588> 26 Aralık 2017’de alınmıştır.

Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı'nın (TÜRKSOY) kurulması; Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan arasında Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA) kurulması, bu temel üzerine inşa edilen işbirliklerinin örnekleri olmuşlardır.

Bu noktada özellikle iyi özdeşimlerin devletlerarasında iyi ilişkiler geliştirilmesine imkân tanıyan bir temel oluşturması için söz konusu devletlerin, birbirlerinin geniş grup kimliği kumaşına “öteki” olarak işlememiş olmamaları gerektiğinin vurgulanmasında fayda görülmektedir. Önceki satırlarda anlatıldığı üzere Yunan ve Ermeni mutfakları ile Türk mutfağı arasında benzerlikler görülebilmektedir. Uzun yıllar birarada yaşamının doğurduğu kültürel etkileşime bağlı olarak bazı yemek isimlerinin birebir aynı olduğu, ortak türküler, ninniler ve tekerlemelerin paylaşıldığı ve dillerde ortak kelimelerin olduğu görülmektedir. Ancak bu ortaklıklar ve benzerlikler, Türkî Cumhuriyetlerle olduğu gibi iyi ilişkiler geliştirilmesinin temeli olamamakta, aksine zaman zaman gruplar arasında kültürel tartışmalara yol açmaktadırlar. Bu durumun ana nedeni, Türk ve Yunan grupları ile Türk ve Ermeni gruplarının birbirleri için bir “öteki”yi temsil etmeleridir. Tarafların zihinlerinde körüklenmek için hazır bekleyen bir “kıvılcım” olarak daima var olan bu temsil, sonraki başlıkta detaylı bir şekilde analiz edilecektir.

3.2.3. Türkiye'nin “Öteki”si Olarak Yunanistan, Ermenistan ve Batı

Geniş grup kimliğinin ilk iki ilmiğini oluşturan paylaşılmış depolar ve iyi özdeşimler, çocukluk döneminden itibaren bireysel kimlik ile geniş grup kimliğinin birbirine bağlanmalarını sağlamaktadırlar. Bu süreçte bir yandan geniş grup üyeleri arasında bir “bizlik” duygusu yaratılırken, diğer yandan da geniş grubun paylaştığı depolar ve özdeşimlerin dışında kalan her şeye ve her gruba karşı “ötekilik” hissi beslenmeye başlanmaktadır. Türkiye dışında doğan Türk çocuklara aileleri tarafından domuz etinin “pis” olduğunun ve yememelerinin aşılması ya da ilkokul ders kitaplarında çilekli *milkshake*in, kimononun ve arpın Türk kültürünün dışında kaldığının öğretilmesi bu durumun açık örnekleridir. Bu örneklerin de gösterdiği üzere geniş grup kimliği, daima bir başka grubun ya da grupların kimliği ile etkileşim içinde var olmaktadır. Volkan'ın geniş grup kimliğinin üçüncü ilmiği olarak nitelendirdiği ötekilerin kötü özelliklerinin kabul edilmesi, “biz” ve “öteki” arasındaki bu etkileşim sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu ilmiği, geniş grup kimliğinin sürdürülmesi için gerekli olan “öteki” ihtiyacını karşılamaktadır.

Paylaşılmış depolar ve iyi özdeşimler gibi ötekilerin kötü özelliklerinin kabul edilmesi de çevreyle artan etkileşim sonucu çocukluk döneminden itibaren bireylerin kimliklerine dâhil edilmektedir. Dolayısıyla öteki grupların kötü özelliklerinin kimliğin bir parçası haline gelmesi için bu gruplarla doğrudan yaşanmış olumsuz deneyimlerinin olması şart değildir. Yeni nesil, diğer geniş grupların kötü özelliklerini bizzat tecrübe etmemiş olsa da önce yakın çevresindeki yetişkinler aracılığıyla, daha sonra oyun ve okul çevresinde akranlarıyla olan iletişimleri sayesinde bunları öğrenmekte ve zamanla içselleştirilerek kimliklerinin bir parçası olarak benimsemektedirler. Türkiye’deki geniş grup kimliği düşünüldüğünde, tarihî süreçteki etkileşimlere binaen Yunanistan, Ermenistan ve genel olarak Avrupa/Batı’yı Türkiye’deki geniş grup kimliğinin “ötekileri” olarak zikretmek yanlış olmayacaktır.

3.2.3.1. Yunanistan

Türk-Yunan ilişkilerinin tarihinin farklı değerlendirilmelerle farklı zamanlara uzandığı görülmektedir. Yunanlıların, kendilerinin Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu’nun devamı oldukları iddialarına göre değerlendirilirse bile bu ilişki, Türklerin Anadolu’yu fethettiği tarih olan 1071’den itibaren başlamakta yani on asrı bulmaktadır. Bugünkü Yunanistan’ın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkışı olan 1830’dan itibaren alındığında ise bu ilişkilerin tarihi neredeyse iki yüzyıla kadar gitmektedir. Selçuklulardan sonra Anadolu’da hâkimiyet kuran Osmanlı Devleti’nin 1362’de Edirne’yi fethi ile başlayan Bizans kuşatması, 1453 yılında II. Mehmed’in İstanbul’u almasıyla son bulmuştur. Bu tarihten 1830’da Yunanistan’ın bağımsız olmasına kadar tam 377 yıl Ortodoks Rum ahali, Osmanlı tebaası olarak yaşamıştır.²⁶⁶

Osmanlı tebaası olarak yaşadıkları sürede Yunan halkı, Osmanlı toprakları içinde yaşayan ayrıcalıklı bir toplum olmuştur. Yunanlılar hem ticaret yaparak zenginleşmişler hem de devlet yönetiminde önemli görevler almışlardır. Örneğin Eflak-Boğdan Beyleri Fenerli Rumlar arasından seçilmiş ve Rumlar, divan tercümanları olarak görev yapmışlardır.²⁶⁷ Osmanlı topraklarındaki ayrıcalıklı konumlarına rağmen Yunan tebaası, 1789 Fransız İhtilali’nden sonra ortaya çıkan ve bütün Avrupa’yı etkisi altına alan

²⁶⁶ Kalelioğlu, O. (2008). “Türk Yunan İlişkileri ve Megali İdea”. *Ankara Üniversitesi Türk inkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (41), 107.

²⁶⁷ Feyzioğlu, H. S. (2008). “Yunan İsyanı Sırasında Sırp-Yunan İlişkileri”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 27 (44), 68.

milliyetçilik akımının etkisiyle ayaklanmış ve 1821 yılında başlayan ve 1829 yılına kadar süren Yunan isyanının başarıya ulaşmasıyla Osmanlı Devleti'nden kopup devlet kuran ilk Hristiyan topluluk olmuştur.

Yüzlerce yıl Osmanlı hâkimiyeti altında yaşamış olan Mora'da Yunan Krallığı'nın kurulması, Yunanistan'ın tarihî miras arzularını bir politika hatta daha geniş boyutlu bir ideoloji haline getirmiştir. Yunanca'da "Büyük Ülkü" anlamına gelen Megali İdea olarak adlandırılan bu ideoloji, İstanbul'un merkezi olduğu Bizans-Yunan İmparatorluğu'nun canlandırılması ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun topraklarının Yunan Krallığı'na katılması düşüncesini içermektedir. Bu ideolojinin doğal bir sonucu olarak Yunanistan, Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan Eski Yunan ve Bizans'a ait yerlerin alınmasını hedeflemiştir.²⁶⁸ Osmanlı aleyhine genişleme çabaları, iki ülke arasında husumetle tanımlanan bir etkileşimi beraberinde getirmiştir.

Bağımsızlığının ardından Yunanistan Krallığı, önce 1912-1913 Balkan Savaşı sonucunda Kuzey Ege ve Ege Adaları'na yerleşmiştir. Ardından 1914-1918 yılları arasında Birinci Dünya Savaşı sırasında Müttefiklerin yanında yer alarak, Osmanlı Devleti'nin karşısında durmuştur. 1919 yılında ise Birinci Dünya Savaşı sonunda Müttefikler ile Osmanlı Hükümeti arasında imzalanan Sevr Antlaşması'nı gerekçe göstererek Yunanistan, İzmir'e asker çıkarmıştır. Bu tarihten 1922 yılına kadar süren ve bu süreçte Batı Anadolu'nun içlerine ve hatta güney Marmara'ya kadar ilerleyen Yunan işgali, Türklerin 26 Ağustos 1922 tarihinde başlattığı Büyük Taarruz ve sonrasında 18 Eylül 1922 tarihinde Yunan ordusunun Anadolu'yu tamamen terk etmesiyle sona ermiştir.

Yakın tarihinde yaşanan bu olayların, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin geniş grup kimliği üzerinde derin ve önemli izler bıraktığı görülmektedir. Türkiye açısından bakıldığında Yunan halkı, İstanbul'un fethedildiği 1453 yılından 1830'a kadar üç yüzyıldan fazla bir süre Osmanlı topraklarında barış ve hoşgörü ortamı içinde yaşamışlar, önemli devlet görevlerinde bulunmuşlar ve daima ayrıcalıklı konumda olmuşlardır. Ancak Yunan tebaanın tüm bunlara rağmen Osmanlı Devleti'ne başkaldırması ve Osmanlı Devleti'nin Batılı düşmanları ile işbirliği yapması, Türk insanının gözünde bir ihanet olarak değerlendirilmiştir. Türkiye'nin yakın tarihine dair bu hafızası, Yunanistan'ı Türk geniş grup kimliği için bir "öteki" konuma getirmiştir.

²⁶⁸ Aybars, E. (1993). "Türk-Yunan İlişkileri". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1 (3), 3.

Türkiye’deki geniş grup kimliği için bir “öteki” olan Yunanistan’ın “ihneti” ve “yayılmacı emelleri” ortaöğretim müfredatı çerçevesinde yeni nesillere aktarılmakta ve geniş kimliğinin bu unsurunun bireysel kimliklere dâhil edilmesi sağlanmaktadır. Buna göre Türk-Yunan ilişkilerinin husumete dönüşmeye başladığı referans noktası olarak Yunan isyanı, ortaöğretim onuncu sınıf Tarih ders kitabında Osmanlı Devleti’nin son yüzyılının anlatıldığı bölümde şöyle ele alınmaktadır:

Rumlar sahip oldukları bu ayrıcalıklı konumlarına rağmen XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Yunanistan’ın bağımsızlığı için çalışmaya başladılar. Diğer yandan Megali İdea olarak adlandırdıkları Bizans İmparatorluğu’nu canlandırma ülküsü etrafında toplandılar. Aynı amacı gerçekleştirmek üzere bir araya gelen Avusturya ve Rusya’dan da destek aldılar.²⁶⁹

Yunanistan’ın bağımsızlığını elde etmesinin ardından izlediği politika ise aynı ders kitabında “Yunanistan’ın Anadolu’ya Yönelik Yayılmacı Siyaseti” başlığı altında ele alınmaktadır. Bu bölümde Yunan Megali İdea’sı anlatılırken, dönemin Yunan Başbakanı’nın konuşmasından bir alıntıya yer verilmektedir:

Yunanistan Krallığı, bütün Yunanistan değildir. Yunanistan’ın sadece bir parçası, en küçük ve en yoksul bir parçasıdır. Grek sadece krallık içinde yaşayan değildir. Aynı zamanda Yanya’da ya da Selanik’te, Serez’de ya da Edirne’de, Konstantinopol’de (İstanbul) ya da Trabzon’da, Girit ya da Sisam Adası’nda; Grek tarihine ya da Grek ırkına bağlı başka yerlerde oturanlar da Grek’tir. Hellenizm’in iki büyük merkezi vardır: Atina ve Konstantinopol. Atina yalnız krallığın başkentidir. Konstantinopol büyük başkent, bütün Hellenizmin kendi düşü, umududur.²⁷⁰

Yunan Başbakanı’nın bu sözleri ders kitabında şöyle değerlendirilmektedir: “Yukarıda okuduğunuz sözler Yunan Başbakanı İoannis Kolettis’in (Yannis Kolettis) 14 Ocak 1844’te Yunan Parlamentosu’nda yaptığı konuşmadan alınmıştır. Kolettis’in bu konuşmasıyla birlikte Megali İdea olarak adlandırılan Büyük Yunanistan’ı kurma hayali bir devlet politikası haline gelmiştir.”²⁷¹

²⁶⁹ Tüysüz, S. (2017). *Ortaöğretim Tarih 10 Ders Kitabı*. Ankara: Tuna Matbaacılık, 160.

²⁷⁰ Tüysüz, (2017), 162.

²⁷¹ Tüysüz, (2017), 162.

Yunan halkının Osmanlı topraklarında ayrıcalıklı konumlarına rağmen isyan etmeleri ve bunun sonucunda bağımsızlıklarını kazanarak Osmanlı Devleti aleyhine genişleme hedefleri, Türkiye’de ortaöğretim çağındaki çocuklara bu şekilde aktarılmaktadır. Bir zamanlar Osmanlı hâkimiyeti altındaki Yunan tebaanın, Batılı devletlerle bir olarak Türk kültürünün kalbinin attığı yer olan Anadolu’yu nasıl işgale kalkıştığının altı çizilmektedir. Böylelikle yeni nesil, Yunan isyanını ve işgalini bizzat tecrübe etmemiş olsa da bunlara ait detayları öğrenmekte ve bunları zamanla içselleştirerek kimliklerinin bir parçası olarak benimsemektedirler.

Önceki satırlarda yer verilen baklavanın Türk mutfağına mı, yoksa Yunan mutfağına mı ait olduğu sorusu, “öteki” olan Yunanlılardan ayrışmanın bir unsuru olduğu için bu denli önemli olmaktadır. Yine aynı nedenle Ege sorunu ve Kıbrıs meselesinin dinamiklerine dair Türkiye ile Yunanistan arasındaki bu etkileşimden bağımsız olarak yapılan herhangi bir değerlendirmek noksan kalmaktadır. Bu sorunlarla ilgili her gelişmede Türkiye’de zihinlerde Yunan *Megali İdea’sının* canlanması ve olayların bu ülkü ile bağdaştırılması, yine Yunanistan’ın “öteki”leştiği bu tarihî sürecin bir sonucudur. Buna göre Avrupa devletleri ve Yunanistan’ın Türkiye Cumhuriyeti’nin son 50 yılında izledikleri politikaların, yaklaşık 120 yıl boyunca Osmanlı Devleti’ne karşı izledikleri politikaların devamı olduğu değerlendirilmektedir.²⁷²

Sonuç olarak Türk ve Yunan geniş grupları sürekli fiziksel bir çatışma durumunda olmasalar da geniş grup kimliklerine işlemiş “öteki” durumu her daim iki ülkenin ilişkilerinde körüklenmeyi bekleyen bir kıvılcım olarak var olmaktadır. 2016 yılında Türkiye’deki iş dünyası temsilcileri, medya temsilcileri, diplomatlar, askerler, bürokratlar ve akademisyen/düşünce kuruluşu temsilcileri ile yapılan bir anket çalışmasında, Türkiye’deki elitleri temsil eden bu gruptakilerin %89’u, 1999’dan itibaren Türkiye’nin uyguladığı Yunanistan’la yakınlaşma stratejisini desteklediklerini belirtmişlerdir. Bu desteğe rağmen aynı katılımcılardan yalnızca %28’i Türkiye’nin Yunanistan’a güvенеbileceğine inandıklarını belirtmişlerdir.²⁷³

²⁷² Ercan, Y. (2004). “Ege Sorunları Paneli”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (33-34), 169.

²⁷³ İnternet: “Türk Elitleri Türk Dış Politikası ve Türk-Yunan İlişkileri Algıları Anketi”. *Kadir Has Üniversitesi*. 14-16. Web: [http://www.khas.edu.tr/w243/files/TR-YN%20Anket%20\(TR\).pdf](http://www.khas.edu.tr/w243/files/TR-YN%20Anket%20(TR).pdf) 26 Aralık 2017’de alınmıştır.

Elit algılarına ek olarak, Kadir Has Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Merkezi'nin 2017 yılında yaptığı kamuoyu algılarına odaklanan “Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması”nda, Türk halkının Yunan algısına dair ipuçları bulunmaktadır. Çalışmada, “Sizce en çok hangi ülke veya ülkeler Türkiye’ye tehdit oluşturmaktadır?” sorusuna, katılımcıların %10,2’si Yunanistan cevabını vermişlerdir. Aynı soru için bu oranın 2016 yılında %4,8; 2015 yılında %10,6 ve 2013 yılında %6,5 olduğu görülmektedir.²⁷⁴ Özellikle 2016 ve 2013 yıllarına ait oranlar, düşük gibi gözükseler de “tehdit” gibi ciddi ve güçlü bir algıyı yansıtmaları bakımından anlamlı ve önemlidirler. Bu değerler, Yunanistan’ın Türkiye için zaman zaman azalan zaman zaman artan, ancak sürekli olarak var olan bir tehdit kaynağı olduğuna işaret etmektedirler. Nihayetinde Yunanistan’ın, Yunan ve Türk geniş grupları arasındaki geçmiş etkileşim sürecinde Türkiye’deki geniş grup kimliği için bir “öteki” haline geldiği ve iki ülke arasındaki gruplararası ilişkilerin bu çerçevede gerçekleştiği görülmektedir.

3.2.3.2. Ermenistan

Günümüzde Türkiye’deki geniş grup kimliğinin bir “ötekisi” olarak görülen Ermeniler, esasında Selçuklu döneminden itibaren Türkler için müttefik Hristiyan halk olmuşlardır. Osmanlı yönetimi altında da Ermeniler, diğer gayrimüslimler gibi, iyi muamele ve hoşgörü içinde yaşamışlardır. Ermeniler, Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethinden sonra daha güvenli ve zengin bir hayata kavuşmuşlardır. Dağınık durumda olan Ermeniler yer yer cemaat haline gelmişlerdir. 1514 yılında Yavuz Sultan Selim, Tebriz’den İstanbul’a birçok Ermeni sanat ehlini aileleriyle birlikte getirmiş ve bunları İstanbul’un en iyi yerlerine yerleştirmiştir.²⁷⁵

Özellikle Yunanlıların isyan etmelerinden sonra Ermeniler, Osmanlı’ya sadık kalan güvenilir bir halk olarak “Milleti Sadıka”, “Teb’a-i Sadıka” (sadık millet) olarak anılmışlardır. Bu dönemden sonra artan bir şekilde Ermeniler, Tercüme Odası’ndaki ve Hariciye Nezareti’ndeki çeşitli görevlere getirilmiş; ticarete uluslararası bir konuma yükselmişlerdir. Yetişkin Ermeni gençleri, çalışkanlıkları ve sanatkâr yetenekleriyle Türk devletinde resmî mimarlık, barutçuluk, darphane nazırlığı gibi stratejik görevleri

²⁷⁴ İnternet: “Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması Kantitatif Araştırma Raporu”. (20 Temmuz 2017). *Kadir Has Üniversitesi*. Web: <http://www.khas.edu.tr/news/1588> 26 Aralık 2017’de alınmıştır.

²⁷⁵ Yazar, H. (2002). “Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri”. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 38.

yüklenmişlerdir.²⁷⁶ Osmanlı İmparatorluğu'ndan çok sayıda Ermeni paşası, bakanı, milletvekili, büyükelçisi, konsolosu, üniversite hocası, yüksek rütbeli devlet memuru olmuştur.²⁷⁷

Osmanlı topraklarındaki ayrıcalıklı konumlarına rağmen zaman içerisinde Ermeniler de Yunanlılar gibi bağımsızlıklarını elde etmek için isyan yolunu seçmişlerdir. Ermeniler'in ayrılıkçı hareketleri, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Osmanlıların bu savaşı kaybetmeleriyle Avrupalı devletlerin müdahaleleri sonucunda meydana gelen gelişmelerle başlamıştır. Bu gelişmeler ve Avrupalı devletlerin süreçteki rolleri, Türkiye'deki geniş grup kimliğinin bir diğer "ötekisi" olarak Batı'nın anlatıldığı başlıkta ele alınacağından burada detaylandırılmayacaktır.

Rusya ve İngiltere'nin sürece müdahil olmalarıyla ve özellikle Rusya'nın kışkırtmalarıyla, bağımsızlıklarını elde etmek isteyen Ermeniler, teşkilatlandırılmışlardır. Bu amaçla hem Osmanlı Devleti sınırları içinde hem de dışarıda kurulan Ermeni komiteleri ve dernekleri, Ermeni halkının milliyetçi duygularını harekete geçirmek için Anadolu'da isyanlar çıkarmaya başlamışlardır. 1877-1878 savaşı sonrası ilk isyan 1890 yılında çıkmış ve hem küçük çaplı hem de büyük çaplı birçok isyan bunu izlemiştir. Bütün bu isyan ve olaylar, Ermeni komitelerince Ermenilerin "Türklerce katledilmesi" olarak tanıtılmış ve Batı ülkelerine, Hristiyan kamuoylarına bu şekilde yansıtılarak büyük bir yankı uyandırmıştır. Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar dağılmış Hristiyan misyonerler ile büyük devletlerin konsoloslukları ve İstanbul'daki büyükelçilikler, bu propagandanın Batı kamuoylarına iletilmesinde ve benimsetilmesinde büyük rol oynamışlardır.²⁷⁸

Bu gelişmelere müteakip Ermeniler, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen başlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nu zayıflatarak, yılgınlığa düşürmek ve Ermenilerin kendilerinin saydıkları toprakların Osmanlı ile savaşıyan Rusya tarafından bir an önce işgal edilmesini sağlamak amacıyla, imparatorluğun birçok yerinde ayaklanma planları yapmışlardır. Savaş sırasında Osmanlı askeri olarak Müslümanlarla birlikte cephede Ruslara karşı savaşıyan az sayıda Ermeni de olmuştur. Ancak Ermenilerin çoğunluğu, cephede düşmanla birlikte Osmanlı askerlerine karşı savaşmıştır. 1914 yılı ortalarından başlayarak Osmanlı

²⁷⁶ Ortaylı, İ. (2001). "Ermeniler Neden Göç Etmeye Zorlandı?". *Popüler Tarih*, (8), 43.

²⁷⁷ Taşkıran, C. (2015). "1915 Yılı Ermeni Tehciri". S. Tamçelik (Editör). *Ermenistan: Tarih, Hukuk, Dış Politika ve Toplum*. Ankara: Gazi Kitabevi, 4.

²⁷⁸ Taşkıran, (2015), 11.

İmparatorluğu'nun doğu bölgesindeki yerleşim yerlerinde kurulan gizli Ermeni çetelerine silah ve cephane dağıtılmıştır. Savaşın başlamasından hemen sonra da Ermeniler, özellikle Van şehri bölgesinde ayaklanmışlar, çevredeki Müslümanları katlederek o bölgede bağımsızlıklarını ilen etmişlerdir.²⁷⁹

Ermeni isyanlarının yayılması ve Osmanlı hükümetinin aldığı çeşitli tedbirlerin yeterli olmaması üzerine 24 Nisan 1915 tarihinde yeni bir önlem olarak İstanbul'da Ermeni çetelerinin elebaşları ve komiteciler yakalanarak tutuklanmış, komite merkezleri kapatılarak evraklarına el konulmuştur. Bu önlemler üzerine de isyanların durmamasıyla birlikte 27 Mayıs 1915 tarihinde "Sevk ve İskân Kanunu" çıkarılarak savaş bölgesindeki Ermenilerin başka bölgelere göç ettirilmesine karar verilmiştir.

24 Nisan tarihinde alınan önlemler ve Sevk ve İskân Kanunu çerçevesinde göç ettirilen Ermenilere karşı birtakım görevlilerce yapılan kötü muameleler, günümüzde Ermeniler tarafından kendilerine karşı yapılmış bir "soykırım" olarak tanımlanmaktadır. Ermeniler 24 Nisan tarihini "Ermeni Soykırım Günü" olarak kabul etmekte ve diğer ülkelere de bu şekilde kabul ettirmeye çalışılmaktadırlar. Dünya kamuoyu bu yönde etkilemeye çalışan Ermeniler, Ermenistan dışında da yaşadıkları ülkelerde soykırım anıtları dikirtmekte; Ermeni lobileri, 1915 olaylarını "soykırım" olarak kabul eden ve bunu inkâr edenlerin cezalandırılmasını öngören yasa tasarılarını çeşitli ülkelerin parlamentolarında kabul ettirmek için çalışmaktadırlar.

Türkiye açısından ise 24 Nisan kararları ve Ermeni tehciri, planlı bir şekilde Ermeni toplumunun yok edilmesini içeren bir "soykırım" olmaktan çok uzaktır. Hatta bu tedbirler, ihtimal dâhilindeki bir Ermeni isyanına karşı alınmış tedbirler bile değildir. Buna göre fiilen ortaya çıkan isyan ve düşman ordusuyla işbirliğine karşı alınan ve o günün şartları içinde kaçınılmaz olan kararlardır.²⁸⁰ Türkiye, Ermeni tehciri sırasında Ermenilerin yaşadıkları olumsuzlukları; iç çatışmalara bağlı olarak zorlaşmış savaş koşulları, intikam peşindeki yerel gruplar, eşkıyalık, açlık, salgın hastalıklar ve çöküş halindeki bir devletteki genel hukuksuzluk durumundan kaynaklanan, tüm olasılık hesaplamalarının ötesinde bir trajedi olarak görmektedir. Tarihî belgeler de Osmanlı Hükümeti'nin söz konusu olayların yaşanmasını amaçlamadığını, aksine, bu suçları işleyenleri cezalandırdığını

²⁷⁹ Taşkiran, (2015), 15.

²⁸⁰ Ortaylı, (2001), 45.

ispatlamaktadırlar. Hükümetin tehcirin düzenli ve güvenli bir şekilde uygulanması yönündeki talimatına uymayan devlet görevlileri, Divan-ı Harp'te yargılanmışlar ve suçlu bulunanlar Birinci Dünya Savaşı'nın bitişinden çok önce, 1916 yılında, hükümet tarafından idama mahkûm edilmişlerdir.²⁸¹

Yakın tarihteki bu gelişmeler, Türkiye'de Ermenilerin, düşman ülkelerle işbirliği yaparak, üzerinde refah ve hoşgörü içinde yaşadıkları toprakları parçalamaya çalışan bir halk olarak düşünülmesine sebep olmuştur. Buna göre Ermeniler, kendilerine sağlanan ayrıcalıklı konumlarına rağmen isyan etmişlerdir. Üstelik Birinci Dünya Savaşı'nda birçok Ermeni, düşmana öncülük etmiş ve düşmanın safında yer alarak Osmanlı Devleti'ne karşı bizzat savaşmıştır. Bu gelişmeler karşısında alınan önlemler ise Ermeniler tarafından çarpıtılarak, kendilerine karşı planlı bir “soykırım” olarak tüm dünyaya yansıtılmaya çalışılmaktadır. Türkiye'deki geniş grup kimliği için bir “öteki” olan Ermenilerin bu tutumları, ortaöğretim müfredatı çerçevesinde yeni nesillere aktarılmakta ve geniş kimliğinin bir parçası olarak bireysel kimliklere işlemesi sağlanmaktadır.

Başlangıç olarak Ermenilerin, Türklerin hâkimiyeti altında barış içindeki yaşadıkları ders kitabında şöyle anlatılmaktadır:

Ermeniler yüzyıllar boyunca Anadolu'nun çeşitli kasaba ve şehirlerinde Türklerle bir arada yaşadılar. Osmanlı Devleti'nin sağladığı huzur, güven ve barış ortamından yararlanan Ermeniler bankerlik, ticaret, tarım ve çeşitli zanaatlarla uğraşarak zenginleştiler. XIX. yüzyıl ortalarından itibaren ise üst düzey devlet memurluklarına hatta hükümetlerde bakanlık görevlerine getirdiler.²⁸²

Kendilerine sağlanan bu refah ve barış ortamına rağmen Ermenilerin, İngiltere ve Rusya gibi Osmanlı Devleti'ni parçalamak isteyen devletlerin kışkırtmalarıyla nasıl ayaklandıkları, ortaöğretim Tarih ders kitabında şu şekilde ele alınmaktadır:

Ermeni çeteleri tarafından 1890'da Erzurum'da, 1892-1893 yıllarında Merzifon, Kayseri ve Yozgat'ta; 1894'te Sason'da, 1895'te Zeytun'da, 1896'da ise Van'da büyük isyanlar başlatıldı. Aynı dönemde Erzincan, Sivas, Bitlis, Maraş, Urfa, Diyarbakır, Malatya ve Elazığ'da da isyanlar çıktı. Ermeni komiteleri ilerleyen yıllarda Osmanlı Devleti'nin çeşitli iç ve dış sorunlarla uğraşmasını fırsat bilerek isyan alanlarını genişlettiler. 1896'da İstanbul'daki Osmanlı Bankasını bombalayan

²⁸¹ İnternet: “1915 Olayları ve Türk-Ermeni Uyuşmazlığı”. *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*, 1. Web: <http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/brosur-tr.pdf> 27 Aralık 2017'de alınmıştır.

²⁸² Tüysüz, (2017), 177.

Ermeni teröristler 1905'te da Padişah II. Abdülhamit'e bombalı suikast düzenlediler. Ermeni çeteleri 1909'da da Adana'da çıkardıkları olaylarla çok sayıda insanın ölümüne neden oldular.²⁸³

Aynı kitapta, Ermeni isyanlarına karşı Osmanlı Hükümeti'nin aldığı önlemler ve bu önlemlerin Ermeniler tarafından çarpıtılarak dünya kamuoyuna nasıl yansıtıldığı ile ilgili şu ifadeler yer verilmektedir:

Ermeni isyanları her defasında Osmanlı güvenlik güçleri tarafından bastırıldı. Ancak Ermeniler devletin aldığı haklı savunma tedbirlerini tüm dünyaya 'Müslümanlar Anadolu'da Hristiyanları katlediyor' diye duyurdular. Ermeni ihtilalci komitaları bu asılsız propagandalarıyla yabancı devletlerin ve kamuoylarının dikkatini çekerek Avrupa devletlerinin sempatisini ve desteğini kazandılar.²⁸⁴

Osmanlı topraklarında genişleyen bir şekilde isyan eden Ermenilerin, Birinci Dünya Savaşı sırasında düşman saflarında yer alarak Osmanlı Devleti aleyhine gerçekleştirdikleri eylemler, aynı ders kitabında, Paris Barış Konferansı'nda Ermeni heyetinin başkanlığını yapan Paşa'nın bir Fransız gazetesine verdiği demece yer verilerek paşanın kendi cümleleriyle anlatılmaktadır. "İtiraf" başlığıyla verilen demecin bir bölümü şu şekildedir:

Biz Ermeniler, Büyük Savaş'ta müttefikler lehine çalıştık. Rus ordusu Kafkasya üzerinden Anadolu içlerine ilerlerken Kont Nikola emrinde Ermeni asıllı askerler vardı. Rusya'da iç karışıklıklar çıkması üzerine Kafkasya'ya çekilen Rus ordusunun yardımcısı olarak Ermeni Antranik ve Nazarbekof kumandasında 50 bin silahlı Ermeni asıllı asker ve 150 bin kişilik destek gücü vardı. İngiliz kumandan Allenbi, Kudüs'e girerken birlikleri içinde seçkin Ermeni askerler vardı. Fransa'nın kendi ülkesini savunmak için yaptığı savaşlarda 800 Ermeni asıllı asker kahramanca savaştı. Onlardan geriye 50 kişi kaldı. Fransa'nın Suriye'de Osmanlı ile savaşı esnasında kullandığı Doğu Lejyonu'nun yarısı Ermeni asıllı askerler idi. Bu askerî birlik Ermeni Lejyonu olarak Kilikya'ya (Adana) da gitti.²⁸⁵

Yunan halkı gibi Ermeni halkının da Osmanlı topraklarında ayrıcalıklı konumuna rağmen isyan etmeleri, Türkiye'de ortaöğretim tarih kitaplarında bu şekilde anlatılmaktadır. Bir zamanlar üzerinde barış içinde yaşadıkları toprakların parçalanması için Birinci Dünya Savaşı sırasında Müttefik kuvvetlerle birlikte nasıl savaştıkları ve onlara Anadolu coğrafyasında ilerlemeleri için rehberlik ettikleri yeni nesillere böylelikle

²⁸³ Tüysüz, (2017), 178.

²⁸⁴ Tüysüz, (2017), 178.

²⁸⁵ Tüysüz, (2017), 179.

aktarılmaktadır. Bu bilgileri edinen yeni nesil, Ermeni isyanlarını ve 1915 olaylarını bizzat tecrübe etmemiş olsa da bunlara ait detayları öğrenmekte ve bunları zamanla içselleştirilerek kimliklerine dâhil etmektedirler. Dolayısıyla Ermeniler, bir “öteki” olarak Türkiye’deki geniş grup kimliğinin bir parçası olmaya devam etmektedirler.

Zaman zaman Ermeni ve Türk geniş grupları arasında siyasî düzeyde yakınlaşma girişimleri gündeme gelse de Yunanistan için söz konusu olduğu gibi Ermenistan ve Ermeni lobisi ile ilişkilerde de “öteki” fikri, körüklenmeyi bekleyen bir kıvılcım olarak zihinlerde var olmaktadır. Bunun bir göstergesi olarak Kadir Has Üniversitesi’nin kamuoyu algıları anketinde “Sizce en çok hangi ülke veya ülkeler Türkiye’ye tehdit oluşturmaktadır?” sorusuna, Ermenistan cevabını verenlerin katılımcıların yüzdesi 2017 yılında %18 olarak tespit edilmektedir. Aynı soru için bu oran 2016 yılında %9,8; 2015 yılında %20,3 ve 2013 yılında %7,2 olarak verilmektedir.²⁸⁶ Görüldüğü üzere o dönem başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan’ın dokuz dilde yayınlanan ve 1915’te hayatını kaybedenlerin torunlarına başsağlığı dileyen mesajının sadece bir yıl sonrasına denk gelen ve Erdoğan’ın halefi Ahmet Davutoğlu’nun Osmanlı Ermenilerinin hatırasına ve Ermeni kültürel mirasına sahip çıkmanın Türkiye için tarihî ve insanî bir görev olduğunu dile getiren mesajının yayınlandığı yıl olan 2015’te dahi, tüm bu ılımlı adımlara rağmen kamuoyunun Ermenistan’ı bir tehdit olarak görme oranı %20,3 gibi kayda değer bir boyuttadır.

Türk ve Ermeni geniş grupları arasında zaman zaman yakınlaşma eğilimleri görülse de bir “öteki” olarak Ermeni algısının Türk geniş grup kimliğinin bir parçası olarak var olmaya devam ettiğini gösteren bir başka veri, Türkiye’de toplumsal algı üzerine yürütülen “1915 ve Ötesi: Türkiye’de Toplumsal Algı” çalışmasında görülmektedir. Türkiye’nin farklı şehirlerinden katılımcılar ile yapılan odak grup çalışmalarında ve derinlemesine mülakatlarda, Türkiye’de son yıllarda “Ermeni meselesi ve 1915” konularının daha özgürce konuşulmasına ve atılan çeşitli adımlara rağmen katılımcılar, iki toplumun birbirlerini algılama biçimlerinin hâlâ sorunlu olduğunu dile getirmişlerdir.²⁸⁷ Benzer bir veri olarak, katılımcıların ve görüşmecilerin büyük kısmı, Ermenilerin temsili konumlara

²⁸⁶İnternet: “Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması Kantitatif Araştırma Raporu”. (20 Temmuz 2017). *Kadir Has Üniversitesi*. Web: <http://www.khas.edu.tr/news/1588> 26 Aralık 2017’de alınmıştır.

²⁸⁷ Görgülü, A. ve Şenyücel Gündoğar, S. (2016). *1915 ve Ötesi: Türkiye’de Toplumsal Algı*. İstanbul: PODEM Yayınları, 30.

gelmesinden ya da güvenliği ilgilendiren kamusal görevleri üstlenmesinden rahatsız olacağını beyan etmişlerdir.²⁸⁸

Aynı çalışmada altı çizilmesi gereken bir başka konu ise katılımcılar ve görüşmeciler arasında bazı konularda görüş ayrılıklarının bulunduğudır. Katılımcılar arasında tarihte ne olduğunu tartışmaya yönelik göreceli bir açıklık bulunmaktadır. Ancak nihayetinde bu katılımcılar arasında 1915’in “soykırım” olarak adlandırılmasından rahatsızlık duymayanların sayıca çok az olduğu görülmektedir.²⁸⁹ Sonuç olarak Ermeniler, Türkiye’deki geniş grup kimliğinin için bir “öteki” konumundadır. İki geniş grup arasındaki konjonktürel yakınlaşmalara rağmen bu yakınlaşmalar yüzeysel kalmakta ve genellikle görünürdeki yakınlaşma çabasına zihinlerde daima hazır bulunan güvensizlik duygusu eşlik etmektedir. Ermenilere karşı görüş ayrılıklarının bulunduğu durumlarda bile 1915 olaylarının bir “soykırım” olduğu kabul edilmemekte, yani “Türk” adı ile “soykırım” ifadesinin aynı cümlede kullanılmasından imtina edilmektedir.

3.2.3.3. Avrupa/Batı

Avrupa ülkeleri, Türkiye’deki geniş grup kimliği için bir diğer “öteki”yi temsil etmektedirler. Türkler ile Avrupalıların ilişkilerinin başlangıcını Avrupa Hunları zamanına kadar götürmek mümkündür. Ancak Avrupa’nın bugünkü Türkiye’nin geniş grup kimliği için “öteki” durumuna geldiği sürecin Haçlı Seferleri ile başladığı genel kabul gören bir görüştür. Haçlı Seferleri, XI. ve XIII. yüzyıllar arasında aralıklı olarak gerçekleşen akınları tanımlamaktadırlar. Haçlı Seferleri’nin hedefi İslam dünyası olup, amacının Kudüs’ü Müslümanların elinden “kurtarmak” olarak zikredilmiştir.²⁹⁰

Haçlı Seferleri nihai amacına ulaşmamış olsa da Türklerin batıya ilerleyişleri bir süreliğine durmuş; Batı Anadolu’da Türklerin elinde bulunan topraklar Bizans’ın eline geçmiş ve savaşlarda zarar gören Anadolu, Suriye ve Filistin’deki Türk ve İslam devletleri ekonomik anlamda yıpranmışlardır. Siyasî ve ekonomik sonuçların yanı sıra Haçlı Seferleri’nin psikolojik sonuçları, Avrupa’nın Türkler için “öteki” haline gelmeye başladığı noktayı temsil etmektedir. O dönem, İslam dünyasının Türk Selçuklu egemenliği altında yaşadığı bir zaman dilimi olmuştur. Dolayısıyla Haçlılar, daima Türkleri

²⁸⁸ Görgülü ve Şenyücel Gündoğar, (2016), 41.

²⁸⁹ Görgülü ve Şenyücel Gündoğar, (2016), 26.

²⁹⁰ Ortaylı, İ. (2008). *Tarihimiz ve Biz*. İstanbul: Timaş Yayınları, 39.

karşılarında bulmuşlardır.²⁹¹ Türkler, Haçlı ordularına karşı savaşmışlar ve onlara karşı bir takım başarılar kazanmışlardır. Bu süreçte Haçlı akınlarına maruz kalan diğer gruplar gibi Türkler de, Avrupa'nın kendilerine karşı nasıl birleşip akın ettiklerini ve bu akınların yüzyıllar boyunca devam ettiğini görmüşlerdir. Bu durum Türkleri, siyasî ve ekonomik olarak olduğu kadar psikolojik olarak etkilemiş ve Avrupa, Türkler için her an kendi aleyhlerine birleşebilecek bir “öteki” olarak görülmeye başlamıştır.

XVI. yüzyılda üstün bir güç olarak yükselen Osmanlı Devleti, Avrupa'da birliği ve Haçlı ideolojisini savunan Kutsal Roma İmparatorluğu ve Papalık ile uzun süren bir savaş dönemine girmiştir. XVII. yüzyılda ise Osmanlı Devleti 1683'te Viyana Kuşatması'nda başarısız olduktan sonra papalığın kutsamasıyla ve Habsburglar'ın teşvikiyle Avrupa'da Osmanlı Devleti'ne karşı bir Kutsal İttifak yapılmıştır. Kutsal İttifak karşısında yenilgiye uğrayan Osmanlılar, Avrupa'nın kendilerine karşı birleşik Haçlı saldırısının gerçekleşmesi karşısında kalmıştır.²⁹² Bu gelişmeler, Türkler için her an kendi aleyhlerine birleşebilecek bir “öteki” olarak Avrupa fikrini güçlendirmiştir. Bu dönemde Rusya da Kutsal İttifak'a dâhil olarak ilk kez Avrupa devletler sistemi içinde yer almıştır. Rusya'nın, bu durumu, Osmanlı topraklarını ele geçirmek için kullandığı ve Ortodoks Hristiyanların koruyucusu olarak Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmaya başladığı görülmektedir.

“Osmanlı Devleti aleyhine birleşen Avrupa” imgesi, XIX. yüzyılda Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'nin özellikle son dönemlerinde izledikleri politikalarla pekişmiştir. Yunan ve Ermeni halklarının Türkiye'deki geniş grup kimliğinin “ötekisi” durumuna geldikleri tarihî süreç anlatılırken değinildiği gibi Avrupalı devletler, Yunan isyanında, Yunanlıların Anadolu'yu işgalinde ve Ermeni isyanlarında bu iki halkı kışkırtarak ve destekleyerek, Osmanlı Devleti aleyhinde davranmışlardır.

1821 yılında Mora'da başlayan Yunan isyanı, İngiltere, Fransa ve Avrupalı bir devlet olarak sayılan Rusya tarafından desteklenmiştir. Osmanlı Devleti'nin isyanı bastırma çabaları, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın müdahalesi sebebiyle başarılı olamamıştır. Yunanistan'ın bağımsızlığını destekleyen ve Osmanlı askerlerinin Yunanistan'dan çıkmalarını isteyen bu devletlerin isteklerinin kabul edilmemesi üzerine 1827 yılında gerçekleşen Navarin Deniz Muharebesi'nde Osmanlı-Mısır donanması yakılmış ve yok

²⁹¹ İncalcık, H. (2005). *Doğu Batı: Makaleler I*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 215.

²⁹² İncalcık, (2005), 216-217.

edilmiştir. Bunun üzerine bir yandan Yunan isyancılar İngiltere ve Fransa'nın desteği ile ilerlerken, diğer yandan da Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş açmış ve Rusya'nın baskısıyla imzalanan 1829 Edirne Antlaşması ile Yunanistan bağımsızlığa kavuşmuştur. Başka bir deyişle yüzlerce yıl Osmanlı tebaası olarak yaşayan Yunan halkı, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın destekleriyle Yunanistan Krallığı'nı kurmuştur.

Avrupalı devletlerin Yunan isyanının çıkmasında oynadıkları rol, Türkiye'deki ortaöğretim onuncu sınıf Tarih ders kitabında şöyle anlatılmaktadır:

Yunan isyanı 1814'te Odessa'da kurulan Filik-i Eterya Cemiyeti (Dostluk Derneği) tarafından başlatıldı. Rus çarının yaveri olan Aleksandr İpsilanti tarafından kurulan derneğin amacı, Osmanlı yönetimindeki Rumları ayaklandırmaktı. 1894 yılında Etnik-i Eterya (Millî Dernek) adını alacak olan Filik-i Eterya Cemiyeti önemli merkezlerde şubeler açarak bağımsızlık düşüncesini Rumlar arasında yaymaya çalıştı. 1820 yılında ise ilk isyan hareketini başlattı.²⁹³

Osmanlı Devleti'nin isyanı bastırma çabalarının yine Avrupalı devletler tarafından nasıl engellendiği ise şu şekilde ele alınmaktadır:

İsyanın bastırılması kendisini Ortodoksların koruyucusu olarak Rusya'yı öfkeliendirdi. Bunun üzerine İngiltere ve Rusya yanlarına Fransa'yı da alarak Rumlara özerklik tanınması yönünde Osmanlı Devleti'ne siyasî baskı yapmaya başladılar. Baskıları sonuç vermeyince de 1827 yılında Mora kıyılarındaki Navarin Limanı'nda demirli bulunan Osmanlı-Mısır ortak donanmasını yaktılar.²⁹⁴

Yunan İsyanı'nda olduğu gibi Ermenilerin Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmalarında ve sonrasında yaşanan gelişmelerde de Avrupalı devletler başat rol oynamışlardır. Daha önce değinildiği gibi Osmanlı Devleti'ndeki "Ermeni Sorunu"nun, dolayısıyla Ermenilerin Türkiye'deki geniş grup kimliği açısından "öteki"leşmesi sürecinin, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Osmanlıların bu savaşı kaybetmeleri sonucunda meydana gelen gelişmeler üzerine ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu savaş sırasında Rusların Doğu Anadolu topraklarını işgali, Rusya'ya Osmanlı Ermenileri üzerindeki etkisini artırma olanağı tanımıştır. Rus ordusundaki Ermeni subaylar, Osmanlı Ermenilerini devlet aleyhine kışkırtmaya çalışmışlar ve Ermenilere "Balkanlardaki Hristiyanlar gibi Osmanlılardan ayrılarak kendi muhtar devletlerini kurabileceklerini" telkin etmişlerdir. Rusya'nın Ermenileri kullanarak Osmanlı topraklarını ele geçirmek

²⁹³ Tüysüz, (2017), 161.

²⁹⁴ Tüysüz, (2017), 161.

olduğunu sezen İngiltere de duruma müdahil olmuştur.²⁹⁵ Böylelikle Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren bir konu olan Ermeni halkın durumu, Rusya ve İngiltere arasındaki rekabetin bir parçası haline gelmiştir.

Ermeni meselesini Osmanlı topraklarındaki çıkarların bir parçası olarak gören Avrupalı devletler, bir yandan Ermeni komitacıları ve çetelerine silah desteği yaparken, diğer yandan da Osmanlı Devleti'ni ıslahat yapmaya zorlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin Ermeni isyanlarını bastırmak için aldığı tedbirler ise Yunan İsyanı'nda olduğu gibi Avrupalı devletler tarafından baltalanmıştır.

Avrupalı devletlerden Ermeni isyanlarının ortaya çıkışında oynadığı rol, ortaöğretim onuncu sınıf Tarih kitabında açıklıkla anlatılmaktadır:

Ermeniler Osmanlı yönetimi altında sakin bir yaşam sürerken Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması'yla elde ettiği Osmanlı topraklarındaki Hristiyan halkı koruma hakkına dayanarak Ermenileri kendi yanına çekmeye çalışıyordu. Osmanlı topraklarını kendisinin doğal yayılma alanı olarak gören Rusya, Doğu Anadolu toprakları üzerinden sıcak denizlere açılmayı hedefliyordu. Bu hedefine ulaşmak için de bölgede yaşayan Ermenileri kendi hesabına kullanmak istiyordu.²⁹⁶

İngiltere ve Fransa'nın süreçteki faaliyetleri ise şöyle anlatılmaktadır:

İngilizler ilk olarak Osmanlı ülkesinde açtıkları okullarda Ermeni tarihi ve kültürünü anlatan dersler vererek Ermenilerin millî duygularını harekete geçirmeye çalıştılar. Ayrıca Ermeni Protestan Kilisesi'nin kurulmasını sağlayarak misyonerler aracılığıyla Osmanlı vatandaşı Ermeniler arasında Protestanlığı yaymayı hedeflediler. Böylece bir Ermeni Protestan cemaati oluşturarak Rusya'nın Küçük Kaynarca Antlaşması'nda elde ettiğine benzer nitelikte koruyuculuk hakkı elde etmeye çalıştılar. Aynı dönemde Fransızlar da Osmanlı vatandaşı arasında Katolikliği yaymak amacıyla bir Katolik Ermeni Kilisesi kurdular. Rusya, İngiltere ve Fransa'nın faaliyetleri ilk sonuçlarını XIX. yüzyılın sonlarına doğru vermeye başladılar. Ermeniler 1860'tan itibaren yardım dernekleri adıyla ilk örgütlerini kurdular.²⁹⁷

Bu tarihten itibaren Ermeni örgütlerinin Avrupalı devletlerin yardımlarıyla gerçekleştirdikleri eylemlere aynı kitapta şöyle yer verilmektedir:

²⁹⁵ Taşkiran, (2015), 7.

²⁹⁶ Tüysüz, (2017), 177.

²⁹⁷ Tüysüz, (2017), 177.

“Ermeni ayaklanmalarını örgütlemek için 1887’de İsviçre’de Hınçak ve 1889’da da Rusya’da Taşnaksutyun komitaları kuruldu. Yöntem olarak terörizmi benimseyen bu örgütlere göre, amaca ulaşabilmek için bütün Ermenileri genel bir isyana teşvik ederek Türklere karşı savaştırmak gerekiyordu. İşte bu düşünceyle söz konusu komitalar yabancı devletlerin de desteğiyle bir kısım Ermenileri silahlandırdılar. Silahlı Ermeni çeteleri, İngiltere ve Rusya gibi Osmanlı Devleti’ni parçalamak isteyen devletlerin de kışkırtmalarıyla Doğu Anadolu’da bir devlet kurmak üzere harekete geçtiler.”²⁹⁸

Son olarak Osmanlı Devleti’nin Ermeni isyanlarını bastırma girişimlerini çarpıtarak dünya kamuoyuna duyurması üzerine Avrupalı devletlerin tutumları şu şekilde anlatılmaktadır:

Ermeni isyanları her defasında Osmanlı güvenlik güçleri tarafından bastırıldı. Ancak Ermeniler devletin aldığı haklı savunma tedbirlerini tüm dünyaya ‘Müslümanlar Anadolu’da Hristiyanları katlediyor’ diye duyurdular. Ermeni ihtilalci komitaları bu asılsız propagandalarıyla yabancı devletlerin ve kamuoylarının dikkatini çekerek Avrupa devletlerinin sempatisini ve desteğini kazandılar. Öyle ki bu devletlerin Osmanlı Devleti’ndeki temsilcileri suç işleyen Ermeni komitacılarına ve isyancılarına sığınma hakkı verdiler. Osmanlı güvenlik güçlerinin yakaladığı Ermeni çetecilerin cezalandırılmasına da engel oldular. İngiltere Hükümeti daha ileri giderek İngiltere’de Ermeniler lehine mitingler düzenledi. Bunlardan Liverpool mitingine İngiliz başbakanı da katılarak Ermenileri tahrik eden ifadeler kullandı.²⁹⁹

XX. yüzyılda Avrupa’nın “ötekileşmesi” süreci adeta doruk noktasına ulaşmıştır. Osmanlı Devleti, İttifak Devletleri’nin tarafında savaşa dâhil olmuş ve Çanakkale Cephesi’nde Müttefiklere karşı kazandığı zafere rağmen savaştan mağlup ayrılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında 1915-1917 yılları arasında Avrupalı devletler gizli bir diplomasi yürütmüşlerdir. Yapılan gizli anlaşmalarla Osmanlı toprakları İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya arasında paylaşılmış ve savaş sonrasına dair işgal planları yapılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonunda 30 Ekim 1918 tarihinde İtilaf Devletleri ile imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması neticesinde, Osmanlı Devleti’ne siyasî, askerî ve ekonomik açıdan ciddi sınırlamalar getirilmiştir. Anlaşmanın Müttefiklerin güvenliklerini tehlikede gördükleri stratejik yerleri işgal etmelerini öngören 7. maddesi ile ülke toprakları işgallere açık hale gelmiştir. Bu haliyle Mondros Ateşkes Antlaşması, Avrupalı devletlerin savaş sırasında yaptığı gizli anlaşmalara adeta hukukî dayanak oluşturmuştur. Anlaşmanın imzalanmasından birkaç gün sonra, 7. madde gereğince Anadolu’da işgaller başlamıştır.

²⁹⁸ Tüysüz, (2017), 178.

²⁹⁹ Tüysüz, (2017), 178.

Diğer yandan işgallerin devam ettiği günlerde Paris Barış Konferansı toplanmıştır. Konferansa Müttefiklerin yanı sıra, Osmanlı Devleti'nden ayrılan ve ayrılmayı tasarlayan unsurlar da katılmış; Osmanlı ülkesinin paylaşılması konusunda tartışmalar yaşanmış ve ileriye dönük kararlar alınmıştır.³⁰⁰

Mondros Antlaşması ile Müttefikler ile Osmanlı Devleti arasında ateşkes sağlanırken, Sevr Antlaşması da iki taraf arasında savaş sonrası imzalanan barış anlaşması olmuştur. Sevr Barış Antlaşması, Müttefikler ile Osmanlı İmparatorluğu hükümeti arasında 10 Ağustos 1920 tarihinde Fransa'nın başkenti Paris'in Sevr banliyösünde imzalanmıştır. Sevr Antlaşması, içerdiği ağır hükümler itibarıyla Osmanlı'yı Avrupa'dan tamamen silmek amacını taşıyan bir belge görünümü sunmaktadır. Sevr, Müttefiklerin amacının "Türkleri Avrupa'dan sonsuza dek kovmak" olduğu, ancak bunun o günkü Müttefiklerarası güç dengeleri içinde ancak bu kadar yapılabildiği izlenimi vermektedir.³⁰¹ Türkiye açısından Sevr; eski, köhne ve yenilmiş bir imparatorluğu parçalayan bir anlaşmanın ötesinde, Türklere "yaşama hakkını" tanımayan bir barış anlaşması, hatta bir "ölüm fermanı" olarak değerlendirilmektedir.³⁰²

Sonuç olarak Haçlı Seferleri ile başladığı düşünülen, Avrupalı devletlerin Osmanlı topraklarındaki halkları Osmanlı'dan bağımsızlıklarını kazanmaları yönünde kışkırtmaları, teşvikleri ve destekleriyle devam eden ve nihayetinde Türk kültürünün kalbi olarak anılan Anadolu topraklarının işgaline kadar uzanan süreç, Türk toplumunun Avrupalı devletlere karşı algısını şekillendirmiştir. Tüm bu tarihî dinamikler, Avrupa'yı, Türkiye'deki geniş grup kimliği için bir "öteki" konumuna getirmiştir.

2008 yılında Türkiye'de toplumun Batı algısı üzerine yürütülen derinlemesine mülakat çalışması, Türk halkının Avrupa'ya ve genel olarak Batı'ya dair bu yaklaşımının delillerini sunmaktadır. Söz konusu çalışma, Türkiye'nin değişik bölgelerindeki 10 farklı ilde, tesadüfî olarak seçilmiş 90'dan fazla katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların tesadüfî olarak seçilmesi itibarıyla farklı siyasî eğilimlere sahip ve farklı eğitim

³⁰⁰Ertan, T. F. (2016). "Sevr ve Lozan Antlaşmaları Hakkında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (58), 22-23.

³⁰¹Oran, B. (2006b). "Sévres Barış Antlaşması". B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980)*. (12. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 137-138.

³⁰²Sander, (2011), 409.

düzeylerindeki insanların görüşlerini yansıtması bakımından bu araştırma önemli görülmektedir.

Bu araştırmaya göre, kendisini “ulusalcı düşünceye sahip biri” olarak tanımlayan yöneticilik yapmış bir katılımcı, tarihî olarak temellendirilen olumsuz Batı algısının tipik bir örneğini şu sözleriyle ortaya koymaktadır: “Batı denince benim aklıma ilk olarak Haçlı Seferleri geliyor, kapitalist düzen geliyor.... Batı bana Haçlı Seferlerini, misyonerliği hatırlatıyor. Ama Batı’nın idare şeklinden oluyor bu”.³⁰³ Muhafazakâr eğilimli üniversite mezunu başka bir katılımcının Batı ile özdeşleştirdiği nitelikleri şöyle tanımlamaktadır:

Batı deyince Haçlı Seferleri aklıma geliyor en başta. Her ne kadar Batı medeniyeti demokrasi adı altında kendisini biraz ılımlılaştırmışsa da bunların ruhlarındaki Müslümanlara karşı Haçlılık bir türlü geçmiyor. Sempatik gözüküyorlar bize ama o Haçlı ruhları bir türlü silinmiyor, sürekli kalplerinin derinliklerinde Haçlı ruhu yatıyor onlarda. Onun için sadece İslam ülkelerini değil, Avrupa’nın dışındaki tüm kıtalardaki tüm medeniyetleri sürekli sömürüyorlar. Onlar sömürge üzerine kurulmuş bir medeniyet ve başka taraftaki sömürü kaynaklarını kendi halkına aktararak kendi halklarının refah seviyesini belli bir aşamaya getirmişler.³⁰⁴

Çalışmada, Haçlı Seferleri’nin Türk toplumunun Batı’ya yaklaşımı üzerindeki etkilerinin yanı sıra Batı’nın yayılmacı politikalarına dair yansımalar da bulunmaktadır. Avrupalı devletlerin Osmanlı toprakları üzerindeki yayılmacı hedeflerini ve Anadolu’yu işgallerini bu bağlamda düşünmek yerinde olacaktır. Öğretmen bir katılımcı, gençlik yıllarında imrenerek baktığı Batı’nın, yayılmacı politikalarından dolayı kendisi için artık “ikiyüzlülüğü” ifade ettiğini şöyle dile getirmektedir:

Özellikle işte son yıllarda dünyanın bütününde yaşanan işgal, savaş olayları bana bunları düşündürüyor ve bu yüzden Batı’nın ikiyüzlü olduğunu düşünüyorum. Yani kendi insanları için her şeyin güzelini ve doğrusunu isteyen, demokrasi isteyen ama kendi dışındaki insanlar için asla iyilik düşünmeyen, sadece sömüren bir şey olarak görüyorum şu anda.³⁰⁵

Akademisyen bir katılımcı, Batı’nın kendisi için bir “sömürge medeniyeti”ni; “sonradan oluşturulan bir sömürge medeniyeti”ni ifade ettiğini belirtmektedir. Bu katılımcı sözlerine şöyle devam etmektedir: “Özünde Batı da yoktur. Neyin, nerenin batısı? Avrupa

³⁰³ Bülbül, K., Özipek, B. B. ve Kalın, İ. (2008). *Aşk ile Nefret Arasında: Türkiye’de Toplumun Batı Algısı*. Ankara: SETA Yayınları, 38.

³⁰⁴ Bülbül, Özipek ve Kalın, (2008), 38-39.

³⁰⁵ Bülbül, Özipek ve Kalın, (2008), 39-40.

kendi tarif ediyor ve tariflerini ihraç ediyor”.³⁰⁶ Sol görüş eğilimli bir üniversiteden başka bir akademisyenin de benzer bir yaklaşım benimsediği şu sözlerinden anlaşılmaktadır: “Batı denilince bende ne çağrıştırıyor? Sömürgecilik çağrıştırıyor. Emperyalizm çağrıştırıyor. Böyle şeyler çağrıştırıyor. Bende hiçbir biçimde demokrasi, insan hakları, bu tip çağrışımlar yapmıyor. Batı’nın sahip olduğu iddia edilen bu değerler bende çağrışım yapmıyor”.³⁰⁷

Söz konusu çalışmayı gerçekleştiren araştırmacılar, Batı’yı sömürgecilik ile özdeşleştiren yaklaşımın yalnızca “keşke komünizmi uygulamak mümkün olsa” diyen, Atatürk’e ve Nutuk’a hayranlığını dile getiren ve “gönlünün sosyalizmden yana” olduğunu belirten, doktora düzeyinde eğitilmiş bu akademisyenler ile sınırlı olmadığını belirtmektedirler. Buna göre Ankara’nın banliyösünde bir köyde yaşayan ve çiftçilik yapan ilkokul mezunu bir katılımcı da benzer düşüncelere sahiptir. Bu katılımcı Batı’nın kendisinde neler çağrıştırdığını şu şekilde anlatmaktadır: “Batı deyince benim zihnimde sömürücü bir millet canlanıyor. Geçmişte bütün milleti sömürmüşler. Afrika kıtasını, efendime söyleyeyim, buraları hep sömürmüşlerdir. Oraya kendi şeylerinde özgürlük götürürler, ama işleri güçleri âlemi sömürmek, bir de Hristiyanlaştırmak”.³⁰⁸ Katılımcılar doğrudan Batılı devletlerin Osmanlı topraklarının parçalanmasındaki rolünden ve Anadolu’yu işgallerinden söz etmeseler de yakın geçmişte yaşanan bu olayların, Batı’nın “sömürgeci” ve “emperyalist” olarak tanımlanmasındaki etkileri şüphe götürmemektedir.

2008’de yapılan derinlemesine mülakat çalışmasında göre daha güncel olan bir çalışma olan Kadir Has Üniversitesi’nin 2017 yılında yaptığı kamuoyu algıları anketinde de Türk halkının Avrupa’ya yönelik olumsuz ve güvensiz eğilimleri ön plana çıkmaktadır. “Sizce Türkiye’nin en yakın ‘dostu’ hangi ülkedir?” sorusuna katılımcıların verdiği cevaplara bakıldığında Avrupa ülkelerini Türkiye’nin dostu olarak gören katılımcıların yüzdesinin oldukça az olduğu görülmektedir. Cevap listesinde yer alan Avrupa ülkelerinin her birinin ayrı ayrı aldıkları oranlar %1’in altındadır. Geçmiş yıllarda da bu oran benzer seviyelerde seyretmiştir.³⁰⁹ Aynı ankette katılımcıların %24’ü AB ülkelerini ve %18,5’i Rusya’yı Türkiye’ye tehdit olarak gördüklerini belirtmişlerdir. 2016, 2015 ve 2014

³⁰⁶ Bülbul, Özipek ve Kalın, (2008), 39.

³⁰⁷ Bülbul, Özipek ve Kalın, (2008), 39.

³⁰⁸ Bülbul, Özipek ve Kalın, (2008), 39.

³⁰⁹ İnternet: “Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması Kantitatif Araştırma Raporu”. (20 Temmuz 2017). *Kadir Has Üniversitesi*. Web: <http://www.khas.edu.tr/news/1588> 26 Aralık 2017’de alınmıştır.

yıllarında da bu oran, ne AB ülkeleri için ne de Rusya için %10'un altına düşmüştür.³¹⁰ Aynı anketin 2016 yılında yapılan versiyonunda “Sizce Türkiye dış politikasını yürütürken hangi ülke ya da ülkelerle birlikte hareket etmelidir?” sorusuna katılımcıların verdiği cevaplara bakıldığında AB ülkelerinin ve Rusya’nın son sıralarda yer aldığı görülmektedir.³¹¹

Sonuç olarak Türkiye açısından bakıldığında Avrupa, Türkleri Avrupa’dan silmeye çalışmış, Türk kültürünün kalbi olan Anadolu topraklarına göz koymuş, bu amaçla tarih boyunca defalarca kez birleşmiş, Anadolu’daki halkları Türklere karşı kışkırtmış ve kapalı kapılar ardında gizli anlaşmalara imza atmış güvenilmez bir grubu ifade etmektedir. Türk Kurtuluş Savaşı, esasında bir nevi Avrupalıların elinden kurtuluş savaşını tanımlamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti tarihi bu milatta başlatılmaktadır. Bu anlamda Avrupa, Türkiye’deki geniş grup kimliği için bir “öteki”yi temsil etmektedir. Ancak bir “öteki” olarak Avrupa algısına eşlik eden “Batılılaşma” düşüncesinin varlığının da altını çizmek gerekli görülmektedir.

Avrupa ya da genel anlamda Batı, Türkiye için bir “öteki” olduğu kadar aynı zamanda ulaşılmak istenilen bir “muasır medeniyeti” de tanımlamaktadır. Osmanlı ile Avrupa arasındaki güç dengesini yeniden kurmanın bir yolu olarak, Osmanlı Devleti’nin son döneminden itibaren Batı’yı takip ederek birtakım modernleşme çabalarına girilmeye başlanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren de Batı’nın bir bütün olarak benimsenmesine yönelik bir devlet politikası izlenmiştir. Bu çerçevede Türkiye’de toplumun “Batılı” bir toplum haline gelmesinin önünde engel olarak algılanan geleneksel kurum ve değerler değiştirilmiştir. Geleneksel kurum ve değerlerin kaldırılması, kılık ve kıyafet alanında yapılan değişiklikler ve dil devrimi gibi uygulamalar ile her alanda olması bir Batılılaşma projesi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Siyasal anlamda bir “öteki” olan Avrupa’nın ya da Batı’nın, Türkiye’deki elitler ve onların katkısıyla şekillenen toplumsal bilinç açısından medeniyet anlamında olumlu bir grubu ifade etmesi, “eşzamanlı bir aşk ve nefret ilişkisi” olarak da tanımlanmaktadır.³¹²

³¹⁰ İnternet: “Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması Kantitatif Araştırma Raporu”. (20 Temmuz 2017). *Kadir Has Üniversitesi*. Web: <http://www.khas.edu.tr/news/1588> 26 Aralık 2017’de alınmıştır.

³¹¹ İnternet: “Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması Kantitatif Araştırma Raporu”. (18 Mayıs 2016). *Kadir Has Üniversitesi*. Web: <http://www.khas.edu.tr/news/1367> 29 Aralık 2017’de alınmıştır.

³¹² Bülbül, Özipek ve Kalın, (2008), 30.

Bu durumun bir göstergesi olarak önceki paragraflarda bahsedilen “Türkiye’de Toplumun Batı Algısı” çalışmasında araştırmacılar, Batı’nın neyi ifade ettiğine ilişkin olarak katılımcıların kendi ifadeleri ve öne çıkardıkları kavramların olumsuz olduğu kadar olumlu ifadeler de içerdiğini belirtmektedirler. Bu ifadeler, olumludan olumsuza şu şekilde özetlenmektedir: “Medeniyet”, “uygarlık”, “sanayi, teknoloji ve kültürel olarak gelişmişlik”, “özgürlük ve insan hakları”, “demokrasi”, “rahatlık”, “yaşam standartları”, “modern yaşam”, “sosyal hakları ve güvenceleri oturmuş bir sistem”, “eğitim düzeyinin yüksekliği”, “iş-çalışma”, “çalışma disiplini”, “eğlence”, “tatil”, “kanunların oturduğu, güçlünün güçsüzü ezmediği bir düzen”, “farklı gelenekleri, kültürleri olan ülkeler”, “farklı bir kültür”, “gelişmiş ama sorunlu”, “medeni görünen ama medeni olmayan bir topluluk”, “kendi benliğini kaybetmiş, sadece çıkar ilişkileri üzerine kurulmuş bir sömürü düzeni”, “kendi menfaatleri için her şeyi yapabilen bir topluluk”, “dejenere olmuş bir ülke”, “Haçlı Seferleri”, “Batı’nın bombaları”, “sömürgecilik” “ikiyüzlülük”, “kapitalist düzen”, “esir kampı”, “ukalalık”, “soğukluk”, “kayıtsızlık”, “hiçbir şey”.³¹³ Dolayısıyla Avrupa ya da Batı, Türk halkı açısından medeniyeti, gelişmişliği, insan hakları, bilim ve teknolojisi itibarıyla ulaşılması gereken bir düzeyi de ifade etmektedir. Ancak bu durum, tarihî olayların şekillendirdiği kolektif hafızaya binaen Avrupa’nın Türkiye’deki geniş grup kimliği için bir “öteki” olarak işlenmesine gölge düşürmemektedir.

3.2.4. Liderlerin İç Dünyalarını Kabul Etme: “Ulu Önder” Atatürk İmgesi

Geniş grup kimliğinin dördüncü ilmiği, geniş grup kimliği kumaşına “dönüştürücü” ya da “karizmatik” liderler tarafından işlenmektedir. İçinde bulundukları koşullarda, geniş gruplarının psikolojik, sosyal ve siyasî kimliklerini yeniden şekillendiren bu tür liderlerin görüşleri, duygu ve düşünceleri, geniş grubun üyeleri tarafından içselleştirilmektedir. Liderlerin iç dünyalarının bu şekilde içselleştirilmesi, ulusal duyguları tetikleyerek, yatıştırarak ve kimi zaman dışsallaştırma için elverişli depolar sunarak ulusal kimliğin oluşmasına ya da güçlenmesine katkıda bulunmaktadır.

Türkiye’deki geniş grup kimliği düşünüldüğünde geniş grup kimliğinin bir ögesi olarak yer etmiş ismin, bugünkü Türkiye’nin kurulmasıyla sonuçlanan Millî Mücadele’ye liderlik etmiş olan Mustafa Kemal Atatürk olduğu görülmektedir. Türk Millî Mücadelesi, yalnız siyasî ve askerî kurtuluşun ötesinde, Türk ulusunun her açıdan bağımsız bir devlet

³¹³ Bülül, Özipek ve Kalın, (2008), 35.

ve çağdaş bir toplum kurma yolunda yaptığı savaşı tanımlamaktadır. Her alanda verilen bu topyekûn mücadelenin lideri Mustafa Kemal Atatürk, ülkeyi işgalden kurtararak ve milyonlarca insanı yeni bir siyasî katılıma dâhil ederek, Türkiye’deki geniş grup kimliği kumaşına “Ulu Önder” olarak işlemiştir.

Esasında Mustafa Kemal’in Türk kimliği açısından öneminin Millî Mücadele yıllarının öncesine, Birinci Dünya Savaşı yıllarına dayandığı görülmektedir. Mustafa Kemal ismi, ilk olarak Çanakkale Savaşları sırasında parlamıştır. Müttefik devletlerden İngiltere ve Fransa, Çanakkale Boğazı’nı geçerek sonrasında İstanbul’u işgal etmek amacıyla Gelibolu Yarımadası’na asker çıkarmaya giriştiklerinde Mustafa Kemal komutasındaki 19. Tümen tarafından durdurulmuşlardır. Ağustos 1915’te yeniden saldırıya geçen Müttefik kuvvetleri, yine Mustafa Kemal komutasındaki Anafartalar Grubu tarafından hezimete uğratılmıştır. Anafartalar Zaferi olarak tarihe geçen bu zaferi başka zaferler takip etmiş ve Çanakkale, Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’nda kazandığı tek cephe olarak tarihe geçmiştir. Mustafa Kemal ise askerî dehası ve başarıları ile Çanakkale Cephesi’nin en önemli ve güvenilir ismi olarak parlamıştır. Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi’nin ardından Edirne, Diyarbakır, Muş, Bitlis, Halep ve Şam gibi farklı yerlerde görev alan Mustafa Kemal, askerî başarılarının getirdiği itibar ile Millî Mücadele’ye atılmış, askerlikten istifa etmesine rağmen karşısında kendisine bağlı ve kendisini lider olarak benimsemiş bir ordu ile millet bulmuştur.³¹⁴

Millî egemenlik örgütlenmesinin nihai aşaması olarak Mustafa Kemal, 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni kurmuştur. 29 Ekim 1923 tarihinde cumhuriyetin ilan edilmesiyle de TBMM’nin hükümetlik görevini yürüttüğü yeni Türk devletinin adı konulmuştur. Mustafa Kemal de hem Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu hem de ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Hükümet görevi gören TBMM’nin başkanı olan Mustafa Kemal, Türk ordusunun Eskişehir ve Kütahya’daki yenilginin ardından geri çekilmesi üzerine Başkomutan sıfatıyla Sakarya Meydan Savaşı’na liderlik etmiş ve Yunan ordusuna karşı galibiyet sağlamıştır. 26 Ağustos 1922 tarihinde başlayan Büyük Taarruz ile de bu galibiyet taçlandırılmıştır. Yunan kuvvetleri Anadolu’dan çıkartılmış ve Türk ulusunun kurtuluş mücadelesi zafer ile sonuçlanmıştır.

³¹⁴ Görgülü, İ. (1995). “Çanakkale Zaferi ve Atatürk”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 4 (16), 494.

Savaş meydanlarında kazanılan zaferlerin ardından, Mustafa Kemal için Millî Mücadele'nin ikinci aşaması olan kurtulan vatan topraklarında çağdaş bir toplum kurulması çabaları başlamıştır. Mustafa Kemal'in liderliğinde Türk toplumu, tümünden bir dönüşüm geçirmiş, Türk insanının hem birbirleriyle hem de devlet ile olan bağı yeniden tanımlanmıştır. Geniş grup kimliği kuramının liderler için tanımladığı rolle uyumlu olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün geniş grup kimliğinin değiştirilmesi yönündeki çabaları, ekonomiden güvenliğe, sivilden askeriye kadar tüm “gerçek dünya” meselelerini etkilemiştir. Gerçekleştirdiği inkılâplar ile Türk halkını uygar bir toplum düzeyine taşımayı hedefleyen Mustafa Kemal, bu inkılâpları Atatürk ilkeleri olarak bilinen fikirler üzerine inşa etmiştir. Bu ilkeler; cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılâpçılıktan oluşmaktadır. Atatürk inkılâpları ile birlikte Atatürkçü düşünce sistemini oluşturan bu ilkeler, Atatürk'ün Türk milletine bıraktığı fikrî mirası temsil etmektedirler.

Mustafa Kemal Atatürk, Birinci Dünya Savaşı sırasında ve Millî Mücadele'nin örgütlenmesindeki ve kazanılmasındaki iradesiyle Türk halkı için bir millî kahraman olmuştur. Her alanda yaptığı köklü ve topyekûn yenilikler ile bir geniş grup olarak Türkiye için yeni bir siyasî, sosyal ve psikolojik kimlik tanımlayan ve benimsediği ilkelerle de yeni bir politik ideoloji üreten Atatürk, dönüştürücü ve yapılandırıcı bir lider haline gelmiştir. Bu süreçte Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye'deki geniş grup kimliği kumaşına “Ulu Önder” olarak işlemiştir.

Türkiye'nin Ulu Önderi olarak Atatürk imgesi, ilkokul yıllarından üniversiteye kadar tüm öğretim düzeylerinde işlenmekte ve yeni nesillere aktarılmaktadır. İlkokul üçüncü sınıf Hayat Bilgisi kitabında “Liderlerin Etkileri” başlığıyla Atatürk'ün neden Türk ulusunun lideri olduğu çocukluk çağındaki öğrencilere şöyle anlatılmaktadır: “Türk ulusu, Atatürk'ün önderliğinde bir araya gelmiş ve Kurtuluş Savaşı'nı kazanmıştır. Atatürk yaptığı yeniliklerle de Türk toplumunun yaşantısında köklü değişiklikler yapmıştır.”³¹⁵

Aynı Hayat Bilgisi kitabının diğer cildine, bir öğrencinin ağzından Atatürk'e yazılmış bir mektuba yer verilmekte ve bu mektup üzerinden Atatürk sevgisi öğrencilere işlenmektedir. Bu kurgu mektup şu şekildedir:

³¹⁵ Kapulu, S. ve Bayram, Ö. (2017b). *İlkokul Hayat Bilgisi 3. Sınıf 2. Kitap*. Ankara: Sevgi Yayınları, 86.

Sevgili Ata'm,

Türk milletine önderlik ederek yurdumuzu düşmanlardan kurtardın. 29 Ekim Bin Dokuz Yüz Yirmi Üç'te Cumhuriyet'i kurup yaptığın yeniliklerle çağdaş bir ülke olmamızı sağladın. Kadınlara da seçme ve seçilme hakkı tanınmasını sağladın. Bizleri çok sevip Meclis'in açıldığı 23 Nisan gününü bize armağan ettin. Tüm bunlar için sana ne kadar teşekkür etsek azdır. Sana defalarca teşekkürler, teşekkürler, teşekkürler.³¹⁶

Atatürk'ün Türk milletine yaptığı hizmetler ise şu şekilde anlatılmaktadır:

Atatürk yaşamının büyük bir kısmında zorluklarla mücadele etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yurdumuz işgal edilmişti. Ordularımız dağıtılmış ve silahları elinden alınmıştı. Halkımız çaresiz ve perişan durumdaydı. Tüm güçlüklerle rağmen Türk millerine liderlik yaptı. Dağıtılan orduyu toparlayarak yeni bir ordu kurdu. Yurdumuzu düşmanlardan kurtarmak için tüm gücüyle çalıştı. Onun liderliğinde tüm millet, genç, yaşlı, kadın, çocuk herkes bu savaşa katıldı. Bağımsızlığımızı kazandık.³¹⁷

Atatürk'ün Çanakkale Savaşı'nın kazanılmasındaki rolü, ortaöğretim onuncu sınıf Tarih kitabında şöyle anlatılmaktadır:

Müttefikler, denizde uğradıkları başarısızlık üzerine Boğaz'daki Türk savunmasını çökertmek amacıyla Gelibolu Yarımadası'na asker çıkardılar. Aralarında Avustralya ve Yeni Zelanda'dan getirilen Anzakların da bulunduğu İngiliz ve Fransız birlikleri bu kez de Mehmetçiğin destansı savunmasıyla karşılaştılar. Bu savunmanın mimarı olan Yarbay Mustafa Kemal, şiddetli çarpışmalar sonucunda önce Arıburnu'na, daha sonra da Anafartalar'a çıkarma yapan birlikleri geri püskürtmeyi başardı. Bunun üzerine Müttefikler Çanakkale'yi geçemeyeceklerini anlayarak 1915 yılı sonlarında doğru geri çekildiler.³¹⁸

Mustafa Kemal'in Millî Mücadele'nin lideri oluşu, dördüncü sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında şöyle anlatılmaktadır:

Düşmana karşı başarılı olmak için milletin gücünü birleştirilmesi gerekiyordu. Bunu gerçekleştirmek için Mustafa Kemal (Atatürk, 1881-1938) vatansever arkadaşlarıyla harekete geçti. Mustafa Kemal katıldığı savaşlardaki başarılarıyla ülke içinde tanınan bir komutandı. İstanbul'da arkadaşlarıyla hazırladığı mücadele planını uygulamak için 19 Mayıs 1919'da Samsun'a gitti. Düşmanın yurttan atılabilmesi için önce milletin birlik ve beraberlik içinde hareket etmesini sağlamak gerekiyordu. Mustafa Kemal ve arkadaşları Havza'ya ve ardından Amasya'ya geçti. Havza ve Amasya

³¹⁶ Kapulu, S. ve Bayram, Ö. (2017a). 108.

³¹⁷ Kapulu ve Bayram, (2017a), 110.

³¹⁸ Tüysüz, (2017), 210.

genelgelerini yayınladı. Daha sonra Erzurum ve Sivas'ta kongreler yaptı (1919). Halkı, işgalleri protestoya ve birlik içinde mücadele etmeye çağırdı. Kongrelere başkan seçilen Mustafa Kemal Millî Mücadele'nin lideri haline geldi.³¹⁹

İlköğretim altıncı sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında “Rehberimiz Atatürk” başlığı altında, Atatürk'ün bilime ve akla verdiği önem anlatılmakta; Atatürk, bilimsellik ve akılcılık ile özdeşleştirilmekte ve bu yönüyle Türkiye'nin “Rehberi” olarak anlatılmaktadır.³²⁰ Bu kitap boyunca her ünite, Atatürk'ün o ünite işlenen konu ile ilgili sözlerinin ve açıklamalarının yer aldığı “Atatürk Diyor Ki” başlıklı kutucuklara yer verilmektedir. Bu kutucuklarda, Türk tarih yazımından Türkçe'nin sadeleştirilmesine, Türk ordusundan Türk tarihinin zenginliklerine, eğitimin öneminden vatandaşlık görevlerine, komşu devletlerle ilişkilerden demokrasiye, insan hak ve özgürlüklerinden kadının toplumdaki yerine kadar uzanan çeşitli konularda Atatürk'ün söylediği sözler bulunmaktadır. Rehber olarak Atatürk'ün bu konulardaki düşünceleri öğrencilere aktararak, bunları içselleştirmeleri amaçlanmaktadır.

Yedinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında basın özgürlüğü konusunun işlendiği bölümde, özgür basının nitelikleri, kurgusal bir biçimde bir televizyon kanalının kurucu müdürünün anıları üzerinden anlatılmaktadır. Buna göre kendisinden yeni bir kanalın kurucu müdürü olması istenen bu kişi, kanalın niteliklerini belirlerken “Ulusal çıkarlara aykırı her davranışın karşısında olup, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı kalmak temel ilkelerimiz olmalıdır” demektedir.³²¹ Türkiye’de nüfusun eğitim durumunun işlendiği bölümde Türkiye’nin “Atatürk’ün başlattığı eğitim ve öğretim çalışmalarıyla” iyi yetişmiş insanlar sağlanması yönünde hızla ilerlediğinden bahsedilmektedir.³²² Aynı kitabın ilerleyen bölümlerinde Türkiye’de cumhuriyet yönetiminin kuruluşu şöyle anlatılmaktadır: “Modern Türkiye’nin temellerini atan Atatürk, millî egemenlik ilkesini devletin temel öğelerinden biri haline getirdi.”³²³ Ders kitabının farklı bölümlerinden alınan bu satırlarla, Atatürk'ün modern Türkiye'nin kurucusu olduğu; bu kuruculuğun, yalnızca devlet teşkilatının örgütlenmesinden değil, aynı zamanda eğitim gibi toplumsal konularda da üstlendiği öncü rolden kaynaklandığı ve bu nedenle Atatürk'ün fikrî liderliğinin yalnızca

³¹⁹ Evirgen, Özduval, Özkan ve Öztürk, (2017), 47.

³²⁰ Karakaya, Midilli ve Güven, (2017), 175.

³²¹ Ünal, F., Özdemir, H., Ünal, M., Dağ, Ö. ve Kutay, S. (2017). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları, 24.

³²² Ünal, Özdemir, Ünal, Dağ ve Kutay, (2017), 42.

³²³ Ünal, Özdemir, Ünal, Dağ ve Kutay, (2017), 147.

siyaset alanında değil, basın ve kitlesel iletişim de dâhil olmak üzere her alanda benimsenmesi gerektiği mesajı öğrencilere iletilmektedir.

Bunlara ek olarak ilköğretim müfredatında “Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük” dersi bulunmaktadır. Bu derste Mustafa Kemal Atatürk’ün hayatı “bir kahramanın doğuşu” olarak anlatılmaktadır. Anadolu’nun işgallerine karşı başlayan direniş ve Mustafa Kemal liderliğinde toplanan kongreler “millî uyanış” olarak tanımlanmakta; Sakarya Savaşı “dirilişin destanı”; Büyük Taarruz ise “hayat veren zafer” olarak işlenmektedir. Millî Mücadele’nin askerî boyutlarının ardından takip eden ünitelerde “az zamanda yapılan çok ve büyük işler” olarak Atatürk ilke ve inkılâpları anlatılmaktadır. Askerî, siyasî, ekonomik ve toplumsal alanlarda verilmiş topyekûn bir savaş olarak Millî Mücadele, ders kitabında kısaca şöyle anlatılmaktadır:

Mustafa Kemal’in 1919 yılında başlattığı mücadele, hem Türk bağımsızlığının hem de Türk çağdaşlaşma hareketinin başlangıcı olmuştur. Türk milleti yok olma aşamasında iken Mustafa Kemal’in liderliğindeki bağımsızlık mücadelesini kazanarak bugünlere ulaşmıştır. Askerî zaferleri, siyasal ve ekonomik zaferler takip etmiş, Türk milletinin tam bağımsızlığı sağlanmıştır. Böylece Atatürk’ün en büyük eserim dediği Türkiye Cumhuriyeti, dünya devletleri arasında tam bağımsız olarak yerini almıştır.³²⁴

Tüm ders kitaplarında İstiklâl Marşı’nın ardından Mustafa Kemal Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi ve ondan sonraki sayfada da bir portresi yer almaktadır. Her sınıfta Atatürk tablosu bulunmakta ve Gençliğe Hitabe asılmaktadır. Öğrenciler sınıfta oldukları süre zarfında Atatürk’ü ve onun kendilerine seslenişinin karşılarında görmektedirler. Ders kitapları Atatürk ile başlamakta, sınıflardaki Atatürk köşeleri ulusal bayramlarda Atatürk ile ilgili yazılar, şiirler ve resimlerle donatılmaktadır. Böylelikle “Ulu Önder” imgesi, bilinçli ya da bilinç dışı olarak zihinlerinde yer etmektedir. İlk ve orta öğretim kurumlarındaki bu uygulamaların yanı sıra, yükseköğretim kurumlarında da Atatürk’ün hayatı, yaptıkları, düşünceleri, ilkeleri ve Türk tarihindeki yeri, “Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi” dersi çerçevesinde işlenmektedir. Bu ders, Türkiye’deki tüm üniversitelerde birinci sınıfta zorunlu ders olarak okutulmaktadır.

³²⁴ Başol, S., Yıldırım, T., Koyuncu, M., Yıldız, A. ve Evirgen Ö. F. (2017). *Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük 8 Ders Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları, 166.

Her seviyedeki eğitim öğretim müfredatı ve bu müfredat çerçevesinde okutulan ders kitaplarının yanı sıra, çocuklar için kaleme alınmış hikâye ve roman kitaplarında da Türk ulusunun lideri olarak Atatürk imgesi yeni nesillerin zihinlerine işlenmektedir. Aydoğan Yavaşlı'nın Atatürk ve silah arkadaşlarının Kurtuluş Savaşı dönemindeki mücadelesini ve sonrasında gerçekleştirdiği toplumsal yenilikleri konu alan “Ben Mustafa Kemal” kitabını;³²⁵ Muzaffer İzgü'nün çocukluk anılarını anlattığı serinin ilk kitabı olan “Atatürk'ü Gördüm”ü;³²⁶ Aytül Akal'ın Atatürk'ü her yönüyle çocuklara örnek olarak işlediği “Büyüyünce Ne Olacağım?” kitabını;³²⁷ Hakan Atalay'ın Atatürk'ün “Nutuk” eserini çocukların daha rahat anlayabileceği şekilde, Atatürk'ün ağzından ele alarak hazırladığı “Çocuklar İçin Nutuk” çalışmasını³²⁸ bunlara örnek olarak göstermek mümkündür.

Çocuk edebiyatının ötesinde, Türk edebiyatının her döneminde lider Atatürk imgesinin eserlere konu olduğu görülmektedir. Bu noktada ön plana çıkan iki yazarı Halide Edib Adıvar ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu olarak anmak yanlış olmayacaktır. Bu iki isim, Mustafa Kemal Atatürk'ün yakın çevresinde bulunmuş ve onunla iletişim içinde olmuş kişiler olarak bu tecrübelerini roman kahramanlarına doğrudan yansıtmaları bakımından Atatürk imgesinin romanlar aracılığıyla gelecek nesillere taşınmasında öncü isimler olarak görülmektedirler. Halide Edip Adıvar, Millî Mücadele yıllarını anlattığı “Ateşten Gömlek” romanında Mustafa Kemal'deki “destanî çehreyi” anlatmaktadır.³²⁹ Adıvar'ın çağdaşı Yakup Kadri Karaosmanoğlu da “Yaban”, “Ankara” ve “Panorama” romanlarında Atatürk'ü, Türk milleti ile bütünleşmiş bir lider ve aynı zaman trajik bir kahraman olarak anlatmaktadır. Atatürk'ün kahramanlığının trajik boyutu, kişisel isteklerini her zaman için ülke ve millet çıkarları uğruna feda etmesinden ileri gelmektedir.³³⁰

Turgut Özakman, Millî Mücadele ile başlayan Cumhuriyet'le süren dönemi “Türk Mucizesi” olarak ele almakta ve “Cumhuriyet: Türk Mucizesi” adını verdiği eserinde Atatürk'ü şöyle anlatmaktadır:

³²⁵ Yavaşlı, A. (2017). *Ben Mustafa Kemal*. (Otuz Üçüncü Baskı). İstanbul: Bulut Yayınları.

³²⁶ İzgü, M. (2004). *Mustafa Kemal'i Gördüm*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

³²⁷ Akal, A. (2005). *Büyüyünce Ne Olacağım?*. İzmir: Uçanbalık Yayıncılık.

³²⁸ Atalay, H. (2016). *Çocuklar İçin Nutuk*. İstanbul: İskenderiye Yayınları.

³²⁹ Enginün, İ. (1989). “Edebî Eser Kahramanı Olarak Atatürk”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 5 (14), 346.

³³⁰ Karaosmanoğlu, Y. K. (1996). *Yaban*. (26. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları; Karaosmanoğlu, Y. K. (2006). *Ankara*. (23. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları; Karaosmanoğlu, Y. K. (2016). *Panorama*. (9. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Dünyada ülkesini savaşta zafere kavuşturan birçok komutan var. Milletini daha ileri bir toplum yapmak için çalışmış birçok önder de var. Ama yokluk, yoksulluk içinde ikisini birden başarmış bir kişi var: Atatürk. Sıfır imkânla, işgal edilen vatanını kurtarmış, emperyalizmi ve yordakçıları yenmiş, ülkesini tam bağımsız yapmış, bununla kalmamış, milletini çağdaşlaştırmak, kadın-erkek eşitliğini sağlamak, halkını uyandırmak, kalkındırmak için devrimler gerçekleştirmiş, bir doğu ülkesinde demokrasinin kapısını açmış böyle bir önder, bilge, millet atası hiçbir ülkenin tarihinde yer almıyor.³³¹

Buket Uzuner, Çanakkale Savaşları'nı anlattığı romanında, askerî dehası ile bir kahraman olan yükselen Mustafa Kemal'i işlemektedir. Cepheden ailesine mektup yazan bir askerin ağzından Mustafa Kemal'i şöyle anlatmaktadır:

Çanakkale Cephesi'ndeki en ferahlatıcı, yürek coşturucu haber daha evvelki mektuplarımda müteaddit defalar kendisinden bahsettiğim 19. Tümen Komutanı Miralay (Albay) Mustafa Kemal Bey'le ilgilidir. Mustafa Kemal Bey, Üsküplü İskender'in Selanik'ten aile dostu olmak hasebiyle benim ayriyeten yakınlık duyduğum bir zat olup, adı şimdiden Çanakkale'de bir efsane olmuş büyük bir kahramandır. Mustafa Kemal Bey hakkında anlatılan pek çok kahramanlık hikâyesi mevcuttur. Fakat bunların en mühimi 26 Temmuz gecesi Anafartalar Komutanlığı'na terfi eden Miralay Mustafa Kemal'in düşmanın şiddetle taarruz edip aldığı Conk Bayırı'nda cehennem gibi devam eden Anafartalar Muharebesi'ni büyük muvaffakiyetle neticelendirmiş olmasıdır. Mukabil (karşı) taarruzlara askerin önünde elinde kırbaçıyla yürüyerek bizzat katılan Anafartalar Komutanı hakkında nevi şahsına münhasır (kendine özgü), feraset (sezgi yeteneği), dirayet (zeki), askerlik, cesaret ve kararlılık hususiyetleriyle (özellik) hakiki bir lider olduğu havadisi dilden dile dolaşmaktadır. Çöl sıcağında ve elverişsiz şartlar altında harp ederken, kaybettiğimiz binlerce askerimizin ve Balkan, Filistin ve Kafkasya mağlubiyetinin acısı içimizdeyken Miralay Mustafa Kemal Bey'in adı etrafında kurulan efsaneler ve onun şefliğindeki zaferler hepimizin yaralarına merhem gibi gelmektedir. Sanki onu bize Allah göndermiştir.³³²

Mustafa Kemal Atatürk'ün farklı yönlerini gösteren ve böylelikle lider olarak Atatürk imgesinin Türkiye'deki geniş grup kimliğine işlenmesine katkıda bulunan romanlar burada yer verilenler eserler ile sınırlı değildir. Bu romanlar ve daha birçok edebî eser sayesinde, Atatürk sadece devlet kuran, zafer kazanan, fikirden ibaret bir kişilik olarak değil, aynı zamanda yaşayan canlı bir kişilik olarak tanınmaktadır.³³³

Ders kitapları ve romanların yanı sıra, görsel sanat eserleri olarak filmler de Türkiye'deki geniş grup kimliğinin dönüştürücü lideri olarak Atatürk imgesinin

³³¹ Özakman, T. (2009). *Cumhuriyet : Türk Mucizesi*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 9.

³³² Uzuner, B. (2008). *Uzun Beyaz Bulut Gelibolu*. (33. Baskı). İstanbul: Everest Yayınları, 144.

³³³ Enginün, (1989). 344.

kuşaklararası aktarım araçlarından bir tanesini oluşturmaktadırlar. Bunun bir örneği olarak Kurtuluş Savaşı yıllarının anlatıldığı 2007 yapımı “Son Osmanlı Yandım Ali” filminde Mustafa Kemal Atatürk’ün liderliği, Türk ulusunu Millî Mücadele’ye çekmesi ve inandırması teması üzerinden işlenmektedir.³³⁴ Filmin baş kahramanı olan Yandım Ali, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı askeri olarak savaşmış, ancak çeşitli sebeplerden dolayı Kurtuluş Savaşı döneminde ülke sorunlarına uzak kalmıştır. Mustafa Kemal ile tesadüfî bir şekilde karşılaşan ve ondan oldukça etkilenen Yandım Ali, bundan sonra Millî Mücadele’de yer alarak, vatanının bağımsızlığı için çalışmaya başlamıştır. Film boyunca Mustafa Kemal, duruşu, konuşması, sesi ve vücut dili itibarıyla tepeden tırnağa karizmatik bir figür olarak işlenmektedir. İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan gemilerinden oluşan işgal donanmasının İstanbul’a geldiği sırada Mustafa Kemal’in donanmaya bakarak “Geldikleri gibi giderler!” dediği sahne, silah arkadaşlarını toplayarak vatanının kurtuluş planını anlattığı sahneler ve özellikle Yandım Ali’nin Mustafa Kemal ile tesadüfî bir şekilde karşılaşma sahnesi ve ondan etkilenişi, çarpıcı bir şekilde seyirciye sunulmaktadır.

2010 yapımı “Veda” filminde, Atatürk liderliğinde Kurtuluş Savaşı’nın kazanılışı ve cumhuriyetin kuruluşu, Selanik yıllarından komşusu, okul arkadaşı, silah arkadaşı ve yaveri olan Salih Bozok ile anıları üzerinden izleyenlere aktarılmaktadır. Filmde Atatürk, “dehası bir ülke yaratan” lider; Salih Bozok ise “O’nun gerçek hikâyesinin tek tanığı” olarak işlenmektedir. Yaşamı boyunca hemen her anında yanında olan bir meslektaşı olarak Atatürk’ü kıskanıp kıskanmadığı sorulduğunda Bozok, “Ağrı Dağı’nı kıskanabilir misiniz?” diye cevap vermektedir.³³⁵ Böylelikle Atatürk yüceltilmekte, “en ulu” olarak anılmaktadır. Atatürk’ün yaşamının son iki saatlik zaman diliminde geçen filmde Bozok, oğluna bir veda mektubu yazmakta ve bu mektup vesilesiyle “devrimci, aşık, idealist, Ata” olarak Atatürk’ün hayatı her boyutuyla anlatılmaktadır. Bozok’un mektubunun bir veda mektubu olması ise, Atatürk’ün öldüğü an kendisini vurarak intihar etmesinden kaynaklanmaktadır.

Aynı yıl izleyici ile buluşmuş olan “Dersimiz Atatürk” filminin ise hedef kitle olarak çocukları aldığı görülmektedir. Film, ilkokulda okuyan bir grup çocuğa, Atatürk ile ilgili bir ödev verilmesi üzerine kurgulanmaktadır. Bu çocuklardan birisinin dedesi, ödevleri konusunda onlara rehberlik etmekte ve Atatürk’ün hayatını ve kişilik özelliklerini, askerî

³³⁴ Doğan, M. Ş. (2007). *Son Osmanlı Yandım Ali*. Özen Film.

³³⁵ Livaneli, Z. (2010). *Veda*. Tiglon.

başarılarını ve Millî Mücadele'yi, fotoğraflarla ve videolarla anlatmaktadır.³³⁶ Filmde kullanılan bu görsel öğeler, anlatılanların çocukların aklında daha kolay kalması açısından işlevsel birer araç görevi görmektedirler.

Ders kitapları, roman ve filmlere ek olarak kanunlar, kanun maddeleri ve yönetmelikler, Türk geniş grup kimliğinin bir parçası olarak Atatürk imgesinin içselleştirilmesi için aktarım araçları olarak işlev görmektedirler. Millî Eğitim Bakanlığı Kurum Tanıtım Yönetmeliği'nin 8. maddesine göre:

(1) Her tür kurumda kullanılan; Atatürk Posterî tablosunda, Atatürk fotoğrafının altında 'Mustafa Kemal Atatürk' yazısı ve '1881-1938' tarihleri yer alır. (2) İstiklâl Marşı tablosunda, metnin üst tarafında dalgalanan Türk Bayrağı bulunur. Amblemde yer alan meşale alevi metnin üzerinde filigran olarak yer alır. (3) Gençliğe Hitabe tablosunda metnin üst tarafında Atatürk resmi bulunur. Amblemde yer alan meşale alevi metnin üzerinde filigran olarak yer alır.³³⁷

Kanunların bir kuşaklararası aktarım araçları olarak kullanılmasının başka bir örneğini "Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun" oluşturmaktadır. Bu kanunun 1. maddesine göre:

Atatürk'ün hatırasına alenen hakaret eden veya söven kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Atatürk'ü temsil eden heykel, büst ve abideleri veya Atatürk'ün kabrini tahrip eden, kıran, bozan veya kirleten kimseye bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezası verilir. Yukarıdaki fıkralarda yazılı suçları işlemeye başkalarını teşvik eden kimse asıl fail gibi cezalandırılır.³³⁸

Sonuç olarak Mustafa Kemal Atatürk, önce Birinci Dünya Savaşı sırasında gösterdiği askerî başarılarla, sonrasında Anadolu'daki işgallere karşı yürütülen Millî Mücadele'nin örgütlenmesindeki ve kazanılmasındaki iradesiyle Türk halkı için bir millî kahraman olmuştur. Dönüştürücü bir lider olarak Atatürk, bundan sonraki süreçte rejimi değiştirerek Türk halkını yeni bir siyasî katılıma dâhil etmiştir. Her alanda yaptığı köklü ve topyekûn yenilikler ile bir geniş grup olarak Türkiye'nin, siyasî, sosyal ve psikolojik kimliğini yeniden tanımlayan Atatürk, benimsediği ilkelerle de yeni bir politik ideoloji yaratmıştır.

³³⁶ Alkan, H. (2010). *Dersimiz Atatürk*. Cinefilm.

³³⁷ İnternet: "Millî Eğitim Bakanlığı Kurum Tanıtım Yönetmeliği". *Mevzuat Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Mevzuat Bilgi Sistemi*. Web: http://mevzuat.meb.gov.tr/html/26254_0.html 18 Ocak 2018'de alınmıştır.

³³⁸ İnternet: "Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun". *Mevzuat Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Mevzuat Bilgi Sistemi*. Web: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5816.pdf> 18 Ocak 2018'de alınmıştır.

Tüm bunlar neticesinde Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye’deki geniş grup kimliği kumaşına “Ulu Önder” olarak işlemiştir. Bu imge, ders kitapları, yazılı ve görsel sanat eserleri ve yasal düzenlemeler ile kuşaklararasıda aktarılmaktadır. Böylelikle ulusal duygular tetiklenerek, ulusal kimliğin korunması ve güçlenmesi sağlanmaktadır.

Türkiye’nin geniş grup kimliğine dönüştürücü ve yapılandırıcı bir lider olarak işleyen Atatürk imgesi, Türkiye’nin diğer gruplarla/devletlerle olan ilişkilerinde korunması gereken bir unsur olmakta ve bu anlamda Türkiye’nin dış politika davranışlarını etkileyebilmektedir. 2017 yılının Kasım ayında gerçekleşen bir NATO (North Atlantic Treaty Organization/Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) tatbikatında Atatürk’ün düşman liderler arasında gösterilmesi ve fotoğrafının hedef olarak konulması üzerine yaşanan gerginlik bu durumun bir örneği olmuştur. NATO Müşterek Harp Merkezi’nde 8-17 Kasım tarihleri arasında gerçekleştirilen NATO Tatbikatı’nın son aşamasında, tatbikatın “Karşıt Kuvvet” ülke liderleri fotoğrafları arasına Mustafa Kemal Atatürk’ün fotoğrafının yerleştirildiği tatbikata katılan Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) personeli tarafından tespit edilmiştir. Bu gelişme üzerine Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı, yaşanan olayların kabul edilemez olduğunu açıklamış; konu, NATO nezdinde yazılı ve sözlü olarak protesto edilmiş ve tatbikata katılan TSK personelinin derhal tatbikattan çekilmeleri emredilmiştir.³³⁹ Olayda kusurlu görülen teknisyen ve subayın görevine son verilmiş ve NATO Genel Sekteri Jens Stoltenberg Türkiye’den özür dilemiştir.³⁴⁰ Bu olay ve Türkiye’nin tepkisi, geniş grup kimliğinin bir parçası olan Atatürk imgesinin, diğer gruplarla/devletlerle olan ilişkilerine yansımalarının bir örneği niteliğinde olmuştur.

3.2.5. Seçilmiş Zaferler: Çanakkale Savaşı ve Türk Kurtuluş Savaşı

Volkan’ın kuramına göre geniş grup kimliğinin beşinci ilmiğini seçilmiş zaferler oluşturmaktadırlar. Geniş grubun üyeleri arasında ortak başarı ve zafer duygusu içeren olayların zihinsel temsillerine tutunma eğilimini tanımlayan seçilmiş zaferler, bu nitelikleri itibarıyla grup üyelerini birbirlerine bağlamakta, aidiyet duygusunu güçlendirmekte ve gururu ve özsaygıyı arttırmaktadırlar. Özellikle savaşlar ve ulusal bağımsızlık

³³⁹ İnternet: Özalp, G. (17 Kasım 2017). “NATO’daki Skandalla İlgili TSK’dan Son Dakika Açıklaması”. *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/son-dakika-natodan-flas-aciklama-o-asker-ordudan-atildi-40648718> 6 Haziran 2018’de alınmıştır.

³⁴⁰ İnternet: “NATO’daki Skandal Ortaya Çıkaran Subaylar Anlattı”. *CNN Türk*. Web: <https://www.cnnurk.com/turkiye/natodaki-skandali-ortaya-cikaran-subaylar-anlattı> 6 Haziran 2018’de alınmıştır.

m¼cadelelerinin se¼ilmiř zafferler haline gelerek geniş grup kimliğinin bir ilmiği olmaya elverişli oldukları d¼ř¼n¼ld¼ę¼nde, T¼rk kimliği i¼in ¼anakkale Savaşını ve T¼rk Kurtuluş Savaşını se¼ilmiř zafferler olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Bu olaylar T¼rk insanı i¼in bir gurur kaynağı olarak g¼r¼lmekte ve onları bu ortak gurur duygusu etrafında birleştirmektedir. Ders kitapları, romanlar ve filmler gibi aktarım ara¼ları sayesinde bu olaylara bizzat şahit olmamalarına rağmen yeni nesiller de bunları ¼ğrenmekte ve kimliklerinin bir par¼ası olarak i¼selleřtirebilmektedirler.

3.2.5.1. ¼anakkale savaşı

T¼rkiye'nin Ulu ¼nderi Mustafa Kemal Atat¼rk¼¼n komutasında elde edilen başarılarla Osmanlı Devleti'nin Birinci D¼nya Savaşında kazandığı tek cephe olarak tarihe ge¼en ¼anakkale Cephesi'nde verilen savaş, T¼rkiye'deki geniş grup kimliğine işlenen se¼ilmiř zafferlerden bir tanesini temsil etmektedir. ¼anakkale'deki m¼cadele, İngiltere ve Fransa ile Osmanlı Devleti arasında ger¼ekleřen deniz ve kara savaşlarını kapsamaktadır. ¼anakkale Boğazı'ndan ge¼erek nihayetinde İstanbul'u almayı ve Boğazların kontrol¼ne sahip olmayı planlayan M¼ttefikler, bu planlarının ilk aşaması olarak 19 şubat 1915 tarihinde ¼anakkale Boğazı'na bombardıman d¼zenlemiřlerdir. 18 Mart 1915 tarihinde ise İngiliz ve Fransız zırhlıları, Boğazlardan ge¼me harekâtına başlamışlardır. Zırhlıların bir kısmı mayınlara ¼arparak bir kısmı ise top¼u ateşi sonucunda batmış ya da ağır darbe almışlardır. Boğazları bu şekilde ge¼emeyeceęini anlayan M¼ttefikler, geri ¼ekilmek durumunda kalmışlardır.

Deniz harekâtında başarılı olamayan İngiliz ve Fransız ordusu, bu kez kara harekâtına y¼nelmiřlerdir. Gelibolu'da başlayan harekâtta İngiliz ve Fransız askerlerine, M¼ttefiklerin asker yetersizliği nedeniyle Avustralya ve Yeni Zelanda'dan getirdikleri "Anzak Birlikleri" denilen birlikler de eşlik etmişlerdir. Gelibolu, uzun ve ağır siper savaşlarına sahne olmuş; M¼ttefikler, T¼rklerin şiddetli direnmesi ve Mustafa Kemal'in stratejik savunması karşısında Gelibolu Yarımadası'nı işgal edememişlerdir. Gelibolu'da başarısız olan M¼ttefikler, Arıburnu yakınındaki Suvla Koyu'na bir ¼ıkarma yapmışlar, ancak bu saldırı da birka¼ gün i¼inde durdurulmuştur. Bu gelişmeler sonucunda İngiliz, Fransız ve Anzak birlikleri Gelibolu Yarımadası'nı 1915 yılı sonu itibarıyla tahliye

etmişlerdir. Böylelikle Çanakkale'nin ne denizden ne de karadan geçilemeyeceği, Müttefik devletler tarafından anlaşılmıştır.³⁴¹

Çanakkale Savaşı'nın hem dünya tarihi hem de Türk tarihi açısından önemli sonuçları olmuştur. Dünya tarihi açısından bakıldığında Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakarak Almanya'yı kuşatmayı amaçlayan Müttefik devletler, bu amaçlarına ulaşamamış ve savaş iki yıl daha uzamıştır. Çanakkale Boğazı'nın kapatılması, Rusya'yı müttefiklerinin silah ve cephane yardımıyla yoksun bırakmış ve böylelikle Almanya'nın Doğu Cephesi harekâtını kolaylaştırmıştır. Çanakkale Savaşları, İngiltere'nin denizlerdeki tartışılmaz üstünlüğüne ve İngiliz ve Fransızların askerî ve siyasî itibarına gölge düşürmüştür.³⁴²

Türk tarihi özelinde ise Çanakkale Savaşı, verilen tüm zayıyata rağmen, hem ortaya konan mücadele hem de savaşın sonuçları açısından Türk tarihine “Çanakkale Zaferi” olarak geçmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın en kanlı mücadelesi olarak anılan Çanakkale Savaşı boyunca uzun ve ağır siper savaşları yaşanmıştır. “Yağmur yağdığında Çanakkale hâlâ kan kokar” deyişi, verilen mücadelenin şiddeti ve boyutunu yansıtır niteliktedir. Savaşta yalnızca Osmanlı askerleri değil, sivil halk da siperlerde yerlerini almıştır. Vatan toprağı uğruna savaşmak için Anadolu'dan ve özellikle İstanbul'dan öğretmenler, mülkiyeliler, tıbbiyeli öğrenciler gönüllü olarak savaşa katılmak üzere Çanakkale'ye gitmişlerdir. Okur-yazar ve aydın nüfusun birçoğu savaşta hayatlarını kaybetmiştir. Bu durum, yeni Türk devletinin ilk yıllarına her alanda eğitimli nüfusa duyulan ihtiyaç olarak yansımıştır. Savaşa toplam 300.000 Türk katılmış ve bunun 105.000'i şehit olmuştur. Görgülü, üç yıl süren Kurtuluş Savaşı'nda Türklerin en güçlü olduğu dönemde gerçekleşen Büyük Taarruz'da ancak 100.000 kişilik bir orduyla hareket edildiği ve bütün Kurtuluş Savaşı boyunca 40.000 kişilik şehit verildiği hatırlandığında, Çanakkale Zaferi için ödenen bedelin daha iyi anlaşılacağını ifade etmektedir. Buna göre Türkler, Çanakkale'de bir nesli kaybetmiş, Gelibolu'ya bir nesli gömmüştür.³⁴³ Böylesine ağır bir bedelle kazanılan bir zafer olması Çanakkale'yi, Türk tarihi ve Türkiye'deki geniş grup kimliği için seçilmiş bir zafer haline getiren unsurlardan bir tanesidir.

³⁴¹ Sander, (2011), 375-376.

³⁴² AYTEPE, O. (2000). “Çanakkale Savaşı Bibliyografyası”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (25-26), 2-3.

³⁴³ Görgülü, (1995), 492.

Çanakkale Savaşı'nın Türk geniş grup kimliğindeki yerini belirleyen bir diğer niteliği de Çanakkale'de kazanılan zaferin, Mustafa Kemal adının tanınmaya başladığı ve Millî Mücadele ruhunun temellerinin atıldığı olay olmasıdır. Çanakkale Savaşı'nın kazanılmasıyla birlikte Türk milleti, bir bakıma kendi gücünü yeniden hatırlamış ve kendine olan inancı yerine gelmiştir. Halk, Çanakkale'deki mücadelenin vatan sevgisi, bağımsızlık inancı ve azmiyle zaferleştigiğine inanmıştır. Bu inanç, Türk insanının Kurtuluş Savaşı sırasında ortaya koyduğu mücadelenin arkasındaki motivasyon ve dayanak noktası olmuştur. Mustafa Kemal de burada kazandığı saygınlık ve güvenle birlikte Millî Mücadele'yi başlatmıştır.

Sonuç olarak Çanakkale Zaferi, uğrunda ödenen bedeller ve Millî Mücadele ruhunu ateşlemesi itibarıyla Türk insanı için bir “kahramanlık destanı”nı ifade etmektedir. 18 Mart günü “Çanakkale Şehitlerini Anma Günü” olarak kabul edilmekte, her yıl bu tarihte Çanakkale Zaferi ve şehitleri konulu birçok etkinlik düzenlenmekte ve Çanakkale'de bulunan şehitlikleri sayısı yüzlerle hatta binlerle ifade edilen çok sayıda insan ziyaret etmektedir. Böylelikle “Çanakkale Ruhu” Türk geniş grup kimliğine işlemiş bir zafer olarak canlı tutulmaya çalışılmaktadır.

“Çanakkale Ruhu” Türk geniş grup kimliğinin bir parçası olarak eğitim araçlarıyla da yeni nesillere aktarılmaktadır. Zor şartlarda ve çetin mücadeleler sonucunda kazanılan bir zafer olarak Çanakkale, ilköğretim yedinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında şöyle anlatılmaktadır:

İlk çıkarma harekâtı 25 Nisan 1915 sabahı Fransız birlikleri tarafından gerçekleştirildi. Yandaki haritada görülen yerlerde kanlı çarpışmalar gerçekleşti. İtilaf Devletleri askerleri Osmanlı ordusu askerleriyle silah ve mühimmat bakımından kıyaslanmayacak kadar üstün bulunuyordu. Buna rağmen büyük bir direniş gösteren Osmanlı ordusu düşmanın ilerlemesine izin vermedi. Silah ve teknoloji Osmanlı askerlerinin inanç ve azmine yenilmişti.³⁴⁴

İnanç ve azimle kazanılan zaferin Türk insanı ve tarihi için önemi ise şöyle ifade edilmektedir: “Çanakkale Cephesi Osmanlı ordusunun Birinci Dünya Savaşı'nda kesin zafer kazandığı tek cephedir. Çanakkale direnişi bir milletin dayanışmasının ve şahlanışının destanıdır. Ordumuzun kendinden daha güçlü ordulara karşı durarak tarihin

³⁴⁴ Ünal, Özdemir, Ünal, Dağ ve Kutay, (2017), 173.

akışını değiştirdiği savaştır.”³⁴⁵ Aynı kitabın sonraki sayfalarında şu satırlara yer verilmektedir: “Çanakkale Savaşları Türk milletinin tarihine altın harflerle yazıldı. Bu zafer milletin kanıyla, canıyla, dayanışmasıyla kazandığı; her anı kahramanlıklarla dolu bir destandı.”³⁴⁶ İlerleyen satırlarda Mustafa Kemal’in Çanakkale Savaşı sırasındaki bir anısına ve Mehmet Akif Ersoy’un Çanakkale’yi konu alan dizelerine de yer verilmektedir.

Onuncu sınıf Tarih kitabında da Çanakkale Savaşı’nın sonuçları ve Millî Mücadele ile bağlantısı şöyle ele alınmaktadır:

Çanakkale Savaşları sırasında Türk ordusu, işgalcileri geri püskürtmesine rağmen ağır kayıplar uğradı. Bununla birlikte Çanakkale’nin geçilmez olduğunu tüm dünyaya kanıtlayıp İstanbul’u kurtarmayı başardı. Ayrıca bu cephede kazanılan zafer milletimizin moral gücünü arttırırken ileride başlatılacak olan Millî Mücadele’nin ruhunu da ortaya çıkardı. Gelibolu’da kazandığı başarılarıyla cesaretini ve askeri dehasını gözler önüne seren Mustafa Kemal ise Anafartalar Kahramanı unvanını alarak Türk milletinin sevgisini ve güvenini kazandı.³⁴⁷

İlk ve orta öğretim düzeyindeki bireylere bu şekilde aktarılan Çanakkale Zaferi, yazılı ve görsel yapıtlarda da konu edilmekte ve daha geniş grubun daha fazla sayıda üyesine ulaştırılmaktadır. Gazanfer Sanlıtop emekli bir albay olan Mehmet Hilmi Sanlıtop’un anılarından ve savaştan sonra verdiği konferanslara ait notlardan yararlanarak kaleme aldığı “Çanakkale Geçilmedi: Yüzbaşı Mehmet Hilmi” romanında Çanakkale Zaferi’nin Türk tarihindeki önemi şu satırlarla anlatılmaktadır:

“Çanakkale Zaferi onurlu, azimli bir ulusun, asırlardır iç ve dış düşmanlar tarafından bölünmeye, birbirine düşman edilmeye çalışan Yüce Türk ulusunun zaferidir. O ulus ki, tarihin her döneminde ülkesi zor durumlara düşünce dil, din, mezhep ve ırk farkı gözetmeksizin kadını, erkeğiyle, yaşlısı, genciyle cepheye koşmayı bir gelenek haline getirmiştir. Bu düşünce ve inanç birliği özellikle Çanakkale savaşları sırasında sınır kavramını bile ortadan kaldırmış, ta Pakistan ve Hindistan’dan gelip savaşa katılanlarla, hayranlık uyandıran boyutlara ulaşmıştır.”³⁴⁸

Turgut Özakman, Çanakkale Savaşı’nı ve o dönemi en iyi özetleyen ve sonrasını sonsuza açan sözcüğün “Diriliş” olduğunu düşünmekte ve “Diriliş: Çanakkale 1915” adını verdiği romanında Çanakkale Zaferi’nin Türkler için taşıdığı anlamı şöyle ifade etmektedir:

³⁴⁵ Ünal, Özdemir, Ünal, Dağ ve Kutay, (2017), 172.

³⁴⁶ Ünal, Özdemir, Ünal, Dağ ve Kutay, (2017), 174.

³⁴⁷ Tüysüz, (2017), 211.

³⁴⁸ Sanlıtop, G. (2006). *Çanakkale Geçilmedi: Yüzbaşı Mehmet Hilmi*. İstanbul: GOA, 150.

“Bu zafer yüzlerce yıllık ezikliğe, emperyalizmi yenilmez sanmaya son veriyordu. Balkan yenilgisinin, Sarıkamış felaketinin, Süveyş fiyaskosunun cesaret kırıcı etkilerini silecekti. Emperyalistleri, parayı, çeliği, makineyi, barutu, kader sanılan zavallılığı, aşağılık duygusunu, Avrupa önünde emir eri gibi durma alışkanlığını yenmişlerdi. Bu zafer daha büyük, zorlu direnişlerin, atılımların mayası olacaktı. Yurtseverler mutlu bir Türkiye yaratmak için kimi ciddi, kimi çocuksu, hepsi sevgi ürünü tasarılar düşünecek, hayallere dalacak, reçeteler yazacaklardı.”³⁴⁹

Buket Uzuner “Uzun Beyaz Bulut: Gelibolu” romanında, Çanakkale’de verilen mücadeleyi, bir Anzak askerin ailesine yazdığı mektup üzerinden anlatmaktadır:

...Asıl kahraman olan Türkler. Çünkü Mısır’dayken Araplar’a taktığımız Abdül adıyla önceleri kendileriyle dalga geçtiğimiz, ama şimdi artık kendilerine ‘Johnny Türk’ dediğimiz Türkler vatanlarını savunmak için çok ağır şartlar altında bize karşı direniyorlar. Ve vatanlarını korumak için kahramanca ölenler aslında onlar.³⁵⁰

İsmail Bilgin’in destansı bir anlatımla kaleme aldığı “Gelibolu: Yenilmezlerin Yenildiği Yer” romanında Çanakkale Zaferi sonucunda Müttefiklerin çekilişi, destansı bir anlatımla şöyle betimlenmektedir:

Güneş batmayan bir imparatorluğun askerleri, kendilerini adalara ve Mısır’a götürecek gemilere binebilmenin sevinci içindeydiler. Adalara doğru giderken, Gelibolu Yarımadası’nın tepelerine bakarken hâlâ korkuyor ve titriyorlardı. Zira onlar insanı titreten bu topraklarda uzun süredir titreyip durmuşlardı. İşte şimdiki bu titreme gönüllerinde yer etmiş o tortunun bir eseri idi.³⁵¹

Çanakkale Zaferi’nin bir aktarım aracı olan filmlerde Çanakkale mücadelesinin çetin ve kanlı koşullarının görsel efektlerle ve çarpıcı müziklerle desteklenerek anlatıldığı görülmektedir. 1966 yapımı “Bir Millet Uyanıyor” filminde Çanakkale Savaşı’nda asker eksikliğine rağmen önemli başarılar gösteren 96. Alay konu edilmektedir. Alay, savaşta çok şehit vermiştir. Geride kalanlar ise yeniden bir araya gelerek Kurtuluş Savaşı’na katılmış ve burada da büyük başarılarla imza atmıştır.³⁵² Film boyunca Birinci Dünya Savaşı, Çanakkale Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında yaşananlar yüceltilerek seyirciye aktarılmaktadır.

³⁴⁹ Özakman, T. (2008). *Diriliş: Çanakkale 1915*. (34. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi, 180.

³⁵⁰ Uzuner, (2008), 134.

³⁵¹ Bilgin, İ. (2004). *Gelibolu: Yenilmezlerin Yenildiği Yer*. (3. Baskı). İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 386.

³⁵² Eğilmez, E. (1966). *Bir Millet Uyanıyor*.

2012 yapımı “Çanakkale 1915” filmi, 18 Mart 1915 tarihinde İngiliz ve Fransızlara karşı gerçekleştirilen mücadele ve direniş temasına odaklanmaktadır. Vatan topraklarının savunması için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayıp gönüllü olarak askere gelen gençler, kahramanlık sahneleriyle konu edilmektedirler. Filmin ana karakterlerinden Veli ve Mehmet Ali de bu gençlerin arasındadır. Veli ve Mehmet Ali, eğitimli ve yetenekli gençler olup gönüllü olarak askere yazılmışlardır. Çanakkale’deki mücadele, bu cesur ve kahraman gençlerin Conk Bayırı’nda savaşmaları, Mustafa Kemal komutasındaki 19. Tümen’e katılmaları ve 18 Mart 1915 tarihinde Çanakkale Boğazı’ndan geçmek isteyen Müttefiklere karşı gösterdikleri direniş üzerinden kurgulanmaktadır. Bu direnişin gerçekleştiği koşullar, düşman orduların sahip oldukları donanım konusunda komutanına bilgi veren bir asker ile komutanı arasında geçen bir sahne ile anlatılmaktadır. Buna göre asker, komutanına düşmanın 18 yüzen gemi ve 600 top ile geldiğini rapor ettiğinde komutanı, kaygılı bir ifadeyle “Allah yardımcımız olsun” demektedir. Bu koşullarda inançlarından ve vatan sevgilerinden başka dayanacak gücü olmayan askerler, çeşitli sahnelerde komutanları tarafından şu sözlerle motive edilmektedirler: “Düşmanın arkasında yenilmez donanması varmış, olsun, bizim de arkamızda dualarıyla analarımız var!”, “Hiçbir ordu, hiçbir düşman, hiçbir istila yurt sevgisinden daha güçlü değildir.”³⁵³ Vatan sevgisi ve bağımsızlık inancıyla motive olan askerlerin kefen renginde içlikler giyip, abdest alıp, toplu namaz kılarak adeta ölüme gider gibi savaşıma gitmeleri ve vatan uğrunda ölmeye böylesine gururla hazırlanmaları filmde etkileyici bir şekilde gösterilmektedir.

Çanakkale Cephesi’ndeki kara savaşlarını konu eden 2013 yapımı “Çanakkale Yolun Sonu” filmi, Çanakkale’de verilen mücadeleyi, bölgeye sevk edilen bir destek birliğinde yer alan Muhsin ve Hasan kardeşlerin gözünden seyirciye aktarmaktadır. Bu iki kahraman, Hilal-i Ahmer Cemiyeti’ne (bugünkü haliyle Türk Kızılayı) bağlı destek birliği içinde Çanakkale Cephesi’ne gitmişlerdir. Aslında ilk olarak Hasan, Çanakkale’ye gidecektir, ancak onu cephede yalnız bırakmak istemeyen kardeşi Muhsin de karısının tüm itirazlarına rağmen gönüllü olarak gitmeye karar vermiştir. Hasan ve Muhsin, cepheye ulaştıklarında gördükleri karşısında dehşete kapılmışlardır. Savaş onların tahmin ettiğinden çok daha sert, acımasız ve çetindir. Muhsin keskin ve isabetli vuruşları ile kısa zamanda hem Osmanlı ordusu içinde hem de Müttefik orduları arasında nam salmıştır. Öyle ki Muhsin, Anzaklar arasında “tek başına bir ordu gibi” olarak anılır olmuş, beş saniyede üç adam öldürdüğü görülmüştür. Bu özellikleriyle Muhsin, düşmana karşı mücadelede keskin nişancı olarak

³⁵³ Sezgin, Y. (2012). *Çanakkale 1915*. Tiglon.

görevlendirilmiş ve asker Şeref ile birlikte ön saflarda savaşmıştır. Muhsin keskin atışlarıyla yüksek rütbeli düşman askerlerini birer birer indirmiş ve bunun üzerine Anzakların başındaki İngiliz komutan İngiliz ordusunun en başarılı keskin nişancısını getirterek, yüksek rütbeli Türk subayları ve Anzak koyunda ün kazanmış Muhsin'i öldürmekle görevlendirmiştir. Çanakkale'de ortaya konulan kahramanca mücadele, iki taraf arasındaki bu çekişme üzerinden işlenmektedir. Filmde “Çanakkale ruhu”, “tek başına bir ordu gibi” savaşan kahraman Muhsin'in şu sözleriyle özetlenmektedir: “Hepimiz bu vatani sevdiğimiz için icap ederse ölmek için gelmedik mi?”³⁵⁴

3.2.5.2. Türk Kurtuluş Savaşı

Türk insanının kısıtlı imkânlarla ve zor şartlarda türlü fedakârlıklar ve mücadelelerle ortaya koyduğu varlık mücadelesini ifade eden Kurtuluş Savaşı, Türkiye'deki geniş grup kimliği için diğer bir seçilmiş zaferi temsil etmektedir. Bu varlık mücadelesinin topyekûn bir şekilde gerçekleştiği ve ulusal bir karakter taşıdığı göz önünde bulundurulduğunda Kurtuluş Savaşı'nın, geniş grup üyelerini birbirine bağlayan bir unsur olduğu görülmektedir. Kurtuluş Savaşı'nın kazanıldığı koşullar hâlihazırda Atatürk'ün anlatıldığı kısımda ele alındığından, tekrara girmemek adına burada yalnızca genel hatlarıyla ele alınacaktır.

Türkiye'nin kurucu lideri olarak Atatürk anlatılırken de işlendiği üzere, Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti'nin Müttefik devletlerce işgali ve İstanbul'daki Osmanlı hükümetinin teslimiyet politikası izlemesi sonucunda Mustafa Kemal liderliğinde Anadolu'da ulusal bir kurtuluş hareketi başlamıştır. Bu hareketin amacı, Türkiye'nin kabul ettiği asgari barış şartlarını ve ulusal sınırları tanımlayan Misak-ı Millî dâhilinde vatanın bütünlüğünü korumak olmuştur. 1919-1922 yılları arasında bir yandan Erzurum ve Sivas Kongreleri ile siyasî örgütlenmeler gerçekleşmiş, bir yandan da işgalci kuvvetlere karşı askerî mücadeleler yürütülmüştür. Bu mücadeleler, 30 Ağustos 1922 tarihinde Türklerin Büyük Taarruzunun başarıya ulaşması ve Türk birliklerinin düşman kuvvetlerini Anadolu'dan tamamen temizlemesiyle sonuçlanmıştır. 1922'de imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması ile fiilen biten savaş, 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması ile topyekûn sona ermiştir.

³⁵⁴ Akar, S. ve Uzun, K. (2013). *Çanakkale Yolun Sonu*. Warner Bros.

Millî Mücadele oldukça sınırlı ve kıt kaynaklarla, halkın tüm imkânları seferber edilerek yürütülmüş ve kazanılmıştır. İçinde bulunan tüm zorluklara ve yokluklara rağmen Türk ordusu ve halkı, vatanın dört bir yanında kahramanca mücadelelere imza atmıştır. Doğu Anadolu’da Kazım Karabekir komutasında Ermeniler yenilmiştir. Mondros Antlaşması’ndan sonra, savaş sırasında imzaladıkları gizli anlaşmalarda bölüştükları üzere Güney Anadolu’yu işgal eden İngilizler ve Fransızlara karşı verilen mücadele sonucunda buralar işgalci kuvvetlerden temizlenmiştir. Bu bölgede verilen mücadeleler o kadar çetin geçmiştir ki bölgedeki Urfa, Maraş ve Antep şehirlerinin isimleri, halkın gösterdiği direniş ve kahramanlıklara binaen “Şanlıurfa”, “Kahramanmaraş” ve “Gaziantep” olarak değiştirilmiştir. Batı Anadolu’da ise Yunan kuvvetlerine karşı verilen mücadele sonunda kazanılan zafer ile Yunan askerleri “denize dökülmüş” ve Anadolu işgalcilerden temizlenmiştir.

Bu haliyle Kurtuluş Savaşı, Türk insanı için varını yoğunu ortaya koyduğu bir ölüm kalım savaşını ifade etmektedir. Oldukça kısıtlı ve çetin koşullarda verilen mücadeleler sonucunda bu savaş kazanılmış ve vatanın bağımsızlığı sağlanmıştır. Çanakkale Zaferi’nde olduğu gibi Kurtuluş Savaşı da hem zorlu mücadele hem de sonuçları itibarıyla bir seçilmiş zafer haline gelmiştir. Yeni Türk devletinin temellerinin atıldığı olay olarak Kurtuluş Savaşı, ders kitapları, romanlar ve filmler gibi aktarım araçlarıyla yeni nesillere anlatılmakta ve kimliklerinin bir parçası olarak zihinlerine işlemektedir.

İlköğretim dördüncü sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında Türk Kurtuluş Savaşı’nın ne tür güçlüklerle göğüs gererek kazanıldığı yeni nesillere şöyle aktarılmaktadır:

İtilaf Devletleri (İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan) adı verilen işgalciler yurdumuzda özgürce yaşama hakkımızı elimizden almak istiyorlardı. Bu durumu kabullenmemizi ve esareti kabul etmemizi bekliyorlardı. Milletimiz uzun süren savaşlardan yorgun ve fakir düşmüştü. Ancak düşman, vatani için tüm imkânsızlıkları aşabilecek bir millet olduğumuzu henüz bilmiyordu.³⁵⁵

Kitabın ilerleyen sayfaları şu ifadelerle devam etmektedir: “Millî Mücadelede milletimiz askeri, kadını, yaşlısı çocuğu ile büyük bir özveri ve vatanseverlik gösterdi. Milletimiz fakir olmasına rağmen elinde avucunda ne varsa ordusunun ihtiyaçları için

³⁵⁵ Evirgen, Özduval, Özkan ve Öztürk, (2017), 46.

vermekten çekinmedi. Kadınlar, yaşlılar kağnılarla günlerce süren yolculuklarla cepheye mermi, erzak taşıdı.”³⁵⁶

Bu koşullarda gerçekleşen Büyük Taarruz ise aynı kitapta şu şekilde ele alınmaktadır:

Ordumuzun eksiklerinin giderilmesinden sonra Afyon’da Büyük Taarruz başladı. Önce Başkomutanlık Meydan Savaşı kazanıldı. Ordumuz Mustafa Kemal’in ‘Ordular ilk hedefiniz Akdeniz’dir. İleri!’ emriyle İzmir’e kadar ilerledi (1922). Düşman barış istemek zorunda kaldı. Mudanya Ateşkes Antlaşması ile topraklarımızdan çekildiler (1922). Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye’nin sınırları belirlendi, bağımsız bir devlet olduğu tüm dünyaya kabul ettirildi (1923). On binlerce şehit ve gazi veren milletimiz vatanının işgal edilemeyeceğini gösterdi.³⁵⁷

Millî Mücadele’nin bu şekilde zaferle sonuçlanmasının anlamı ve önemi, beşinci sınıf Sosyal Bilgiler kitabında şu ifadelerle vurgulanmaktadır:

Bin yıldır üzerinde yaşadığımız vatanımız düşman tarafından işgal edilmişti. Bağımsızlığımızın tehlikeye düşmesi üzerine milletimiz Millî Mücadele’yi gerçekleştirerek yurdumuzu işgalden kurtarmıştı. Türkiye’nin bağımsız bir devlet olduğu dünyaya kabul ettirilmişti. Millî Mücadele’de milletimiz başarısız olsaydı ay yıldızlı bayrağımız yerine ülkemizi işgal eden devletlerin bayrakları gökyüzünde dalgalanacaktı. Millî Marşımız yerine onların marşları okunacaktı. Kısaca bağımsızlığımızı kaybetmiş olacaktık.³⁵⁸

Orta öğretimde okutulan “Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük” dersi boyunca Türk Kurtuluş Savaşı, Kuvayı Millîye hareketinin başlamasından, Kongrelerin toplanmasına, Millet Meclisi’ne karşı yapılan ayaklanmalardan cephelerdeki savunmalara kadar mücadelenin her safhasını kapsayacak şekilde işlenmektedir. Türk halkının bağımsızlık mücadelesinde varını yoğunu ortaya koyuşu, ders kitabında şöyle anlatılmaktadır:

Başkomutanlık görevini üstlenen Mustafa Kemal Paşa, bu yetkileri aldıktan sonra ilk olarak ordunun gereksinimlerini sağlamak için 7-8 Ağustos 1921 tarihinde Tekâlif-i Millîye Emirleri (Millî Yükümlülükler Buyrukları) adı verilen bir dizi emirler yayımladı. Bunun üzerine Türk halkı her evden bir takım çamaşır, bir çift çorap, bir çift çarık verdi. Fakat ordunun bunlardan daha fazlasına ihtiyacı vardı. Millet el ele vererek gereken bütün desteği sağlamaya devam etti. Halk genç yaşlı, çoluk çocuk

³⁵⁶ Evirgen, Özdural, Özkan ve Öztürk, (2017), 48.

³⁵⁷ Evirgen, Özdural, Özkan ve Öztürk, (2017), 51.

³⁵⁸ Evirgen, Özkan, Öztürk ve Özdural, (2017), 159.

demeden cepheye cephane ve yiyecek taşıdı. Böylece dayanışmanın, millî birlik ve beraberliğin en güzel örneğini sergiledi.... Yapılan tüm bu hazırlık çalışmaları, bir milletin bütün varlığı ile ölüm kalım savaşına girdiğinin açık bir göstergesiydi.³⁵⁹

Aynı kitapta Kurtuluş Savaşı'nda zafere giden yoldaki son aşama olan Büyük Taarruz şöyle işlenmektedir:

Hücum emrini alan Türk ordusu; İsmet, Fevzi ve Nurettin Paşaların komutasında hızla düşmanı izlemeye başladı. Yunanlılar, bir yandan kaçarken diğer yandan geçtikleri kent, kasaba ve köyleri yakıyor; insanlara büyük zulüm ve eziyet ediyorlardı. 1 Eylül'de Uşak geri alındı ve Yunan ordusu Başkomutanı General Trikopis tutsak edildi. Sırasıyla Eskişehir, Nazilli, Simav, Salihli, Aydın ve Manisa, ordumuzun eline geçti. 9 Eylül 1922'de İzmir kurtarıldı. Mustafa Kemal, 9 Eylül'de İzmir'e geldi. Türk ordusu İzmir'de sevgi gösterileri ile karşılandı. Kadifekale'ye Türk bayrağı asıldı. Geçtikleri köy ve kasabaları büyük zarara uğratan ve İzmir'i ateşe veren Yunanlılar panik içinde gemilere binerek geldikleri gibi ülkelerine döndüler.

Esasında Türkiye'de okutulan ders kitapları incelendiğinde “Atatürk” ve “Kurtuluş Savaşı”nın birbirinden ayrı düşünülmediği görülmektedir. Önceki bölümlerde yer verildiği üzere Atatürk, Millî Mücadele'deki liderliği ile anılmakta, Kurtuluş mücadelesinden bahsedilen her yerde onun adı da geçmektedir. Bu nedenle Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitim öğretim müfredatı çerçevesinde yeni nesillere “Ulu Önder” olarak aktarılması anlatılırken ders kitaplarından yer verilen bölümlerinin tümünü, Türk geniş grup kimliği için seçilmiş bir zaferi ifade eden Kurtuluş Savaşı'nın anlatıldığı bu bölüm için de aynen kabul etmek mümkündür. Aynı durumun romanlar ve filmler için de geçerli olduğu görülmektedir. Bu çalışmada Atatürk'ü anlatırken ele alınan roman ve filmlerin tümünde Kurtuluş Savaşı da işlenmektedir. Örneğin Atatürk imgesini de işleyen “Ateşten Gömlek” kitabında Halide Edip Adıvar, her yaştan ve her kesimden Türk halkının vatanını kurtarmak için elinden geleni yapma iradesini de işlemekte ve bu iradeyi roman karakteri Ayşe'nin şu sözleri üzerinden yansıtmaktadır: “Ben, İzmir için ne tüfek atabilirim ne de İzmir'in düşmanlarını at üstünde kovalayabilirim. Fakat İzmir yolunda gömleksiz, tütünsüz, hatta ekmezsiz, kimsesiz ölenlerin hayatında biraz teselli olabilirim. Hastalıklarına bakarım, ölürlerken bir kardeş gibi gözlerini kaparım.”³⁶⁰

³⁵⁹ Ürküt, M. (2017). *Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük*. Ankara: Ata Yayıncılık, 98.

³⁶⁰ Adıvar, H. E. (2007). *Ateşten Gömlek*. İstanbul: Can Yayınları, 97-98.

Benzer şekilde Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Sodom ve Gomore romanında Millî Mücadele'nin kazanılması şu şekilde anlatılmaktadır:

Anadolu'nun içinden yepyeni bir millet doğmuştur. Bu milletin, sarayının kafesleri arkasında titreyen aciz ve korku heyulasıyla, bu milletin Bâbîâli denilen viranede uluyan yılanmış baykuşlarla hiçbir ilgisi yoktur. Kulaklarını yere koyup dinleyenler işitiyorlar; bu yaklaşanların her adımı bir zelzelenin başlangıcı gibidir ve bunlar bilmeyenlere, işitmeyenlere haber veriyorlar. Diyorlar ki 'Afyonkarahisar geri alındı!', 'Dumlupınar'da düşmanın bütün kuvvetleri yok edildi', 'Ordularımız Uşak'a doğru hızla ilerliyor.'³⁶¹

Turgut Özakman “Şu Çılgın Türkler” kitabında Türk Kurtuluş Savaşı'nı “dünyadaki en meşru, en ahlaklı, en haklı, en kutsal savaşlardan biri”³⁶² olarak tanımlamaktadır. Özakman, Kütahya-Eskişehir Savaşı'nı, Sakarya Savaşı'nı ve Büyük Taarruz'u destansı bir şekilde kurgulayarak değil; belgeler, mektuplar, anılar, makaleler, bilgiler, raporlar ve haberleri gerçeğe bağlı kalarak öyküleştiren anlatmaktadır. Zira Özakman'a göre, Millî Mücadele'nin bir yazarın hayal zenginliğine ihtiyacı yoktur. O, şaşırtıcı bir yakın zaman destanıdır ve Millî Mücadele sırasında yaşanan gerçek olaylar bile hayali çok aşmaktadır.³⁶³

Buket Uzuner'in “Uzun Beyaz Bulut Gelibolu” romanında, roman karakteri Beyaz Hala'nın ağzından Kurtuluş Savaşı yıllarında yaşayan babasının kendisine bulunduğu telkin şöyle anlatılmaktadır:

Türkler onurlarına düşkün millettir. Türkleri kuvvetli yapan heç bi vakit başka milletlerin müstemlekesi-ne denir ona? –sömürgesi, ha sömürgesi- olmamasıdır. Türklerin en büyük sermayesi dik kafalı, müteşebbis ve ihtiraslı insanlar olmasıdır. Türkler ikinci sınıf olmayı kendilerine yediremez, heç kabul edemezler. Millî Kurtuluş Savaşı'nın muzaffer ruhu işte bu milletin ihtiraslı yüreğinden çıkmıştır. Bu ihtiras ateşi onları heç rahat bırakmayacaktır.³⁶⁴

Kemal Tahir'in “Esir Şehrin İnsanları” romanı ise Kurtuluş Savaşı yıllarını, Anadolu'da verilen mücadeleden farklı olarak, İstanbul'daki aydınların işgaller karşısındaki tutumu teması üzerinden işlemektedir. Anadolu halkının bağımsızlık inancının ve bu uğurdaki mücadelesinin aksine, İstanbul'daki inançsızlık havasından bahsedilen

³⁶¹ Karaosmanoğlu, Y. K. (2011). *Sodom ve Gomore*. (26. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 269-270.

³⁶² Özakman, T. (2005). *Şu Çılgın Türkler*. (274. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi, 688.

³⁶³ Özakman, (2005), 9.

³⁶⁴ Uzuner, (2008), 217.

romanda, bu nedenle İstanbul “esir şehir”, onun Anadolu’daki mücadeleye kayıtsız kalan halkının bir kısmı, aydınlar ve işgaller karşısında yetersiz kalan İstanbul Hükümeti de “esir şehrin insanları” olarak anılmaktadırlar. Romanın başkahramanı olan ve II. Abdülhamid’in vezirlerinden Selim Paşa’nın oğlu olan Kamil Bey de bu insanlardan bir tanesiyken, iç dünyasında geçirdiği dönüşümle bir bakıma gerçek benliğini bulmuş ve Anadolu’nun işgalde kurtuluşu için elinden geleni yapmaya çalışan bir aydına dönüşmüştür.³⁶⁵ Bu dönüşümü işleyen Kemal Tahir, Kurtuluş Savaşı’nın farklı bir yönüne odaklanarak, gelecek kuşaklara aktarılmasına katkıda bulunmaktadır.

Burada yer verilen romanlar, bir seçilmiş zafer olarak Kurtuluş Savaşı’nın kuşaklararasıda aktarıldığı yazılı eserlerin yalnızca bazılarını oluşturmaktadırlar. Bunların yanı sıra kurtuluş mücadelesini farklı yönleriyle ve farklı kahramanlık öyküleriyle ele alan çok sayıda eser bulunmaktadır. Benzer şekilde Türk sinema tarihi boyunca Kurtuluş Savaşı’nı konu eden çok sayıda film çekilmiştir. Halide Edip’in romanından uyarlanan 1923 yapımı “Ateşten Gömlek”;³⁶⁶ 1949 yapımı “Fato-Ya İstiklâl Ya Ölüm”;³⁶⁷ ve 1950 yılında çekilen “Yüzbaşı Tahsin”;³⁶⁸ 1954 yapımı “İstiklâl Savaşı (Ruhların Mucizesi)”;³⁶⁹ 1960 yapımı “Aşkdan da Üstün”;³⁷⁰ 1964 yapımı “Dağ Başını Duman Almış”;³⁷¹ 1966 yapımı “Bir Millet Uyanıyor”;³⁷² 1974 yapımı “Kanlı Savaş”;³⁷³ 2007 yapımı “Son Osmanlı Yandım Ali”;³⁷⁴ 2009 yapımı “Dersimiz Atatürk”;³⁷⁵ 2010 yapımı “Veda”³⁷⁶ bunlardan yalnızca bir kısmını oluşturmaktadırlar.

Sonuç olarak Çanakkale Savaşı ve Kurtuluş Savaşı, Türk insanını ortak bir gurur ve özsaygı hissi etrafından birleştiren ve nüfusu milyonlarla ifade edilen bir coğrafyada birbirlerini hiç görmeseler dahi onları birbirine bağlayan, bir grup olduklarını hatırlatan seçilmiş zaferleri tanımlamaktadırlar. Ders kitapları, romanlar ve filmler gibi araçlarla kuşaktan kuşağa aktarılan bu zaferler, stres durumlarında liderler tarafından grup kimliğini

³⁶⁵ Tahir, K. (2005). *Esir Şehrin İnsanları*. (1. Baskı). İstanbul: İthaki Yayınları.

³⁶⁶ Ertuğrul, M. (1923). *Ateşten Gömlek*. Kemal Film.

³⁶⁷ Demirağ, T. (1949). *Fato-Ya İstiklâl Ya Ölüm*.

³⁶⁸ Arıburnu, O. M. (1950). *Yüzbaşı Tahsin*. Duru Film.

³⁶⁹ Esen, H. (1954). *İstiklâl Savaşı (Ruhların Mucizesi)*.

³⁷⁰ Seden, O. F. (1960). *Aşkdan da Üstün*. Kemal Film.

³⁷¹ Ün, M. (1964). *Dağ Başını Duman Almış*.

³⁷² Eğilmez, E. (1966). *Bir Millet Uyanıyor*.

³⁷³ Akovalıgil, M. (1974). *Kanlı Savaş*.

³⁷⁴ Doğan, M. Ş. (2007). *Son Osmanlı Yandım Ali*. Özen Film.

³⁷⁵ Alkan, H. (2010). *Dersimiz Atatürk*. Cinefilm.

³⁷⁶ Livaneli, Z. (2010). *Veda*. Tiglon.

güçlendirmek ve desteklemek için yeniden canlandırmaktadırlar. Örneğin 2016 yılında Suriye iç savaşının ve Irak'taki çatışmaların ve terör faaliyetlerinin Türkiye üzerindeki etkilerinin endişe ve stres yarattığı bir ortamda dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu, şu sözleriyle var olan endişeleri bertaraf edip geniş grup kimliğini desteklemeye çalışmıştır:

Sınırlarımızın ötesinde yaşanan kardeş kavgası, Suriye’de, Irak’ta, kesinlikle ülkemize getirilmeyecek.... Önümüzdeki günlerde, birtakım provokasyonlarla karşı karşıya kalabiliriz. Mart ayı kritik ay gibi gelir ama bizim için mart ayında en sembolik gün 18 Mart günüdür. Yani Çanakkale, İstanbul’u savunmak için bütün milletin omuz omuza verdiği, Çanakkale birliği ruhudur. Ve bu ruh eminim diğer birçok provokasyonun da üstesinden gelecektir.³⁷⁷

2015 yılında yine dönemin Başbakanı Davutoğlu, Almanya’da katıldığı “Türklerle Buluşma” etkinliğinde vatandaşlara şöyle hitap etmiştir: “Bizler Çanakkale ruhunu XXI. yüzyıla taşıyoruz. Aslında önümüzdeki dönemde, gireceğimiz seçimlerde de bundan sonraki yeni Türkiye mücadelesinde de temel mesele Çanakkale ruhunu yaşatmaktır.”³⁷⁸

15 Temmuz 2016 tarihinde terör yapılanması FETÖ tarafından gerçekleştirilen darbe girişimi, Türk toplumu üzerinde büyük bir stres ve psikolojik anlamda bir gerileme yaratmıştır. Darbe girişimine karşı koymak adına siviller de dâhil olmak üzere çok sayıda kişi hayatını kaybetmiş ve yaralanmıştır. Devletin başkenti ve kurumları bombardımana tutulmuştur. Bu ortamda geniş grup kimliğini güçlendirmek ve desteklemek adına, sivil halkın 15 Temmuz’da darbe girişiminde bulunanlara gösterdiği tepkiler ile Çanakkale’de verilen mücadele arasında bir analogi kurulduğu görülmektedir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Çanakkale Zaferi’nin 102. yıldönümünde yayımladığı mesajında, Çanakkale’de yaşananlar ile 15 Temmuz darbe girişimi arasında şöyle bir analogi kurmuştur:

Tıpkı 102 yıl önce Çanakkale’de olduğu gibi, 15 Temmuz gecesi de en modern silahlar, milletimizin azim, inanç ve kararlılığı karşısında çaresiz kalmıştır. En zayıf anında bile ‘Çanakkale geçilmez’ dedirten bir inancın mirasçısı olan bu millet, kadınıyla erkeğiyle, genciyle yaşlısıyla, 15 Temmuz’da vatanını koruma,

³⁷⁷ İnternet: “Başbakan Davutoğlu: ‘Çanakkale ruhu birçok provokasyonun üstesinden gelecektir’ ”. (4 Mart 2016). *Anadolu Ajansı*. Web: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/basbakan-davutoglu-canakkale-ruhu-bircok-provokasyonun-ustesinden-gelecektir/531514> 11 Ocak 2018’de alınmıştır.

³⁷⁸ İnternet: “Davutoğlu: ‘Bizler Çanakkale Ruhunu 21. Yüzyıla Taşıyoruz’ “. (3 Mayıs 2015). *Haberler*. Web: <https://www.haberler.com/davutoglu-bizler-canakkale-ruhunu-21-yuzyila-7267492-haberi/> 11 Ocak 2018’de alınmıştır.

demokrasiye ve bağımsızlığına sahip çıkma konusundaki kararlılığını tüm dünyaya ilan etmiştir.³⁷⁹

Başbakan Binali Yıldırım da Mustafa Kemal Atatürk'ün 78. ölüm yıldönümünde düzenlenen anma töreninde yaptığı bir konuşmasında 15 Temmuz darbe girişimine karşı halk nezdinde gösterilen tepkiler ile Millî Mücadele arasında bir analogi kurmuştur. Yıldırım, konuşmasında “15 Temmuz’da ortaya çıkan ruh Millî Mücadele ve İstiklâl ruhudur” ifadesini kullanmıştır. Buna göre Türk insanı, tıpkı Millî Mücadele’de olduğu gibi 15 Temmuz’da da “Cumhuriyet’e ve demokrasiye olan sadakatini, istiklâline olan sevdasını ölüm pahasına ortaya koymuş ve Türk ulusunun eşsiz kahramanlığını bütün dünyaya göstermiştir”.³⁸⁰

26-29 Ağustos 2017 tarihlerinde hükümetin mevcut birtakım uygulamalarını adaletsiz bularak bunlara dikkat çekmek üzere bir Adalet Kurultayı düzenleyen ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), kurultay için Çanakkale’nin tarihî Gelibolu yarımadasını seçmiştir. Bunun nedeni ise CHP Kadın Kolları Başkanı tarafından; “Özgürlüğünü kenti, Çanakkale’nin ruhuyla, o nedenle Çanakkale seçildi. O nedenle Çanakkale’nin ruhunun yeniden yeşersin diye, bu ülke bağımsızlığının yeniden kavuşsun diye o yüzden Çanakkale seçildi”³⁸¹ ifadeleriyle izah edilmiştir.

Muhalefetteki Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) lideri Devlet Bahçeli, 2017 Ocak ayı itibarıyla Türkiye’nin içinde bulunduğu durumu bir darboğaz olarak nitelendirmekte ve bu darboğaz kurtulmanın yolu olarak Millî Mücadele ruhuna şu sözleriyle işaret etmektedir:

Türkiye asimetrik bir saldırının, barbar bir akının, vicdansız bir operasyonun odağı ve hedefindedir. Karşı karşıya olduğumuz zincirleme suikast dehşet vericidir. Bu darboğazdan çıkmalıyız. Bu oyunu hep birlikte bozmak durumundayız. Ve bu, ancak

³⁷⁹ İnternet: “Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan 18 Mart Mesajında 15 Temmuz Vurgusu.” (17 Mart 2017). *Milliyet*. Web: <http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-dan-18-mart-m-siyaset-2415445/> 11 Ocak 2018’de alınmıştır.

³⁸⁰ İnternet: “Binali Yıldırım: 15 Temmuz’da ortaya çıkan ruh Millî Mücadele ve istiklal ruhudur.” (10 Kasım 2016). *NTV*. Web: https://www.ntv.com.tr/turkiye/binali-yildirim15-temmuzda-ortaya-cikan-ruh-milli-mucadele-ve-istiklal-ruhudur.6HY1_72hjEeOnliQeDXtxA 12 Ocak 2018’de alınmıştır.

³⁸¹ İnternet: “CHP’li Köse’den O Fotoğrafa AK Parti Eleştirisine Yanıt.” (24 Ağustos 2017). *Haberler*. Web: <https://www.haberler.com/canakkale-chp-li-kose-den-o-fotografa-ak-parti-9963921-haberi/> 11 Ocak 2018’de alınmıştır.

ve ancak yeni bir Millî Mücadele ruhuyla başarılabilecektir. Aksi halde terörizm Türkiye'yi yutacaktır.³⁸²

Cumhurbaşkanı, başbakan ve muhalefet partisi liderleri düzeyinde stres yaratan çeşitli olaylar ile seçilmiş zaferler arasında kurulan bu analogiler, tamamen geniş grup başarısının hâlihazırda var olan ortak bir göstergesini uyarmak suretiyle grup üyelerini heyecanlandırmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla seçilmiş zaferler bir yandan geniş grubun üyelerini birbirlerine bağlarken, diğer yandan da stres zamanlarında aktive edilerek geniş grup kimliğinin güçlenmesini ve desteklemesini sağlamaktadırlar.

3.2.6. Seçilmiş Travma: Sevr Barış Antlaşması

Volkan'ın geniş grup kimliği kuramına göre geniş grup kimliğinin altıncı ilmiği, seçilmiş travmaları içermektedir. Bir geniş grubu ağır kayıplarla karşı karşıya bırakan ve başka bir grup tarafından mağdur edilmiş hissetmesine ve ortak olarak hissedilen küçük düşürücü zararlara yol açan bir olayın kolektif zihinsel temsillerini tanımlayan travmalar, seçilmiş zaferlerle birlikte, geniş grup kimliğinin detaylarının oluşmasında ve grubun geçmişe bağlanmasında en önemli rolü oynamaktadırlar. Türkiye'deki geniş grup kimliği açısından Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Sevr Barış Antlaşması'nın Türk insanı için bir seçilmiş travmayı temsil ettiği görülmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Müttefikler ile Osmanlı İmparatorluğu hükümeti arasında 10 Ağustos 1920 tarihinde Fransa'nın başkenti Paris'in Sevr banliyösünde imzalanan Sevr Barış Antlaşması, Türk toplumu için oldukça sarsıcı bir gelişme olmuştur. 433 maddeden oluşan anlaşma, Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın her zaman için tüm devletlere açık tutulması; ayrı bir bütçesi ve bayrağı bulunan bir komisyon tarafından yönetilmesi ve bu komisyonda Türk bir üye olmaması; Osmanlı Devleti'nin askerî gücünün sınırlandırılması ve ordunun ağır silah ve uçak bulundurmaması; azınlıklara geniş haklar verilmesi; müttefik devletlere çeşitli malî ve adlî ayrıcalıklar tanınması; Anadolu'nun muhtelif bölgelerinin Yunan, Fransız ve İtalyan nüfuzu altında olması; Arabistan ve Irak'ın İngiltere'ye verilmesi gibi son derece ağır hükümler içermiştir. Sevr Antlaşması, içerdiği ağır hükümler itibarıyla Osmanlı'yı Avrupa'dan tamamen silmek

³⁸² İnternet: “Devlet Bahçeli'den Millî Mücadele Çağrısı!”. (3 Ocak 2017). *Haber Alp*. Web: <http://www.haberalp.com/gundem/devlet-bahceliden-milli-mucadele-cagrisi-h81373.html> 12 Ocak 2018'de alınmıştır.

amacını taşıyan bir belge görünümü sunmuştur. Oran, Müttefiklerin amacının “Türkleri Avrupa’dan sonsuza dek kovmak” olduğunu, ama bunun o günkü Müttefikler arası güç dengeleri içinde ancak bu kadar yapılabildiğinin anlaşıldığını belirtmektedir.³⁸³ Sander, Sevr’i eski, köhne ve yenilmiş bir imparatorluğu parçalayan bir anlaşmanın ötesinde, Türkler’e “yaşama hakkını” tanımayan bir barış anlaşması, hatta bir “ölüm fermanı” olarak değerlendirmektedir.³⁸⁴

Sevr Antlaşması, bir yandan Mebusan Meclisi’nde onaylanmadığı ve sadece hükümet tarafından imzalandığı için yasal dayanaktan yoksun olması, bir yanda da TBMM bu anlaşmayı tanımadığını ve onu imzalayanların ve onaylayanların vatan haini sayılmalarını kabul etmesi nedeniyle uygulamaya konulmamış bir anlaşma olarak kalsa da bu ağır hükümler, Türk toplumu üzerinde güçlü psikolojik etkiler bırakmıştır. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerindeki toprak kayıpları, milliyetçi isyanlar sonucunda bağımsızlığını kazanan halklar ve Avrupalı devletlerin çöküşe geçen Osmanlı’nın topraklarını aralarında bölüşme girişimleri ile birlikte düşünüldüğünde Sevr Antlaşması, Türk toplumunda bölünme ve toprak kaybetmeye dayalı bir korku yaratmıştır. “Sevr sendromu” olarak adlandırılan bu korku, Türk toplumunun ağır kayıplara uğramış ve Batılı devletler tarafından mağdur edilmiş hissetmesine sebep olan ve ortak olan hissedilen küçük düşürücü zararlara yol açan bir travma haline gelmiştir. Mağdur olan ve mağduriyete sebep olanlar farklı grup kimlikleri adına hareket ettikleri için gerçekleşen bu travma, Türkiye’nin seçilmiş travması olmuştur. Avrupa’nın Türkiye’deki geniş grup kimliği için bir “öteki”yi temsil etmesinin nedenlerinden bir tanesi, Türk toplumunun Avrupa’nın ellerinde maruz kaldığı bu travmadır.

Sevr sendromunun temelinde, Avrupalıların Türkleri, Avrupa-Hristiyan topraklarını gayrimeşru biçimde istila ve işgal eden ve Avrupalı-Hristiyan halklara zulmeden bir millet olarak algıladıkları varsayımı yatmaktadır. Bu varsayıma göre Avrupalılar, Türkleri, atalarına ait Avrupa-Hristiyan topraklarından çıkarmaya ve bu toprakları esas sahiplerine, geçmişte Ermeni ve Rumlara, şimdi de Kürtlere, vermeye çalışmaktadırlar. Haçlı Seferleri

³⁸³ Oran, B. (2006b), 137-138.

³⁸⁴ Sander, (2011), 409.

ile başlayan bu çabanın, Sevr Antlaşması ile zirveye ulaşarak Türkiye'deki geniş kimliği kumaşına işleyen bir travma haline geldiği görülmektedir.³⁸⁵

Bu travmaya sebep olan paylaşılmış trajedinin zihinsel temsilleri, yeni nesillere aktarılmaktadırlar. Bu aktarımın en güçlü araçlarından bir tanesi olarak ders kitapları, ilkökul çağlarından itibaren bireylerin seçilmiş travmaya konu olan olaylar hakkında bilgi sahibi edilmesi işlevini görmektedirler. İlkokul üçüncü sınıf Hayat Bilgisi ders kitabında “Türkiye’ m” başlıklı bölümde, Türkiye’nin bölgeleri, bir öğrencinin bir radyo spikeri ile diyalogu üzerinden anlatılmaktadır. Bu diyaloga göre, radyoda bir çocuk programı dinleyen Aygen isimli dokuz yaşında, üçüncü sınıf öğrencisi bir çocuğu radyo spikeri ile radyoya bağlanıp sohbet etmektedir. İç Anadolu Bölgesi’nde yer alan başkent Ankara’da oturduğundan bahseden Aygen, spikerin bunu biraz daha açık anlatmasını istemesi üzerine şöyle devam etmektedir:

Türkiye, hepimizin bildiği gibi büyük bir ülkedir. Yurdumuzun her yeri aynı özellikleri göstermez. Toprağında yetişen ürünler, geçim kaynakları, havası, yaşayan kişi sayısı, dağları, gölleri, nehirleri bakımından çeşitlilik gösterir. Bu farklılıklar dikkate alınarak yurdumuz yedi bölgeye ayrılmıştır. Yani ortak özellikleri olan iller bir bölge oluştururlar. Yurdumuz büyük bir ev, bölgeler de bu evin odaları gibi. Nasıl ki evimizin bir bölümü olmadaki evimizi düşünemiyorsak yurdumuzu da bu bölgeler olmadan düşünemeyiz. Ülkemiz de evimiz gibi bölgeleriyle bir bütündür.³⁸⁶

Radyo spikeri Aygen’in açıklamalarını destekleyerek, bazı eklemeler yapmaktadır:

Ne güzel söyledin Aygen. Bununla ilgili bir şey eklemek istiyorum. Birinci Dünya Savaşı sonrasında bazı bölgelerimiz düşmanlar tarafından işgal edilmişti. Vatanını ve milletini çok seven Atatürk, böyle bir durumu asla kabul etmemiştir. Bunun için Türk milletine önderlik ederek yurdumuzu düşman işgalinden kurtarmıştır.³⁸⁷

Bunun üzerine Aygen, bunları okulda öğrendiklerini söylemekte ve yurdunu da tıpkı evi ve okulu gibi kendini güvende hissettiği bir yuva olarak gördüğünü ifade etmektedir. Doğrudan Sevr Antlaşması’ndan bahsedilmese de bu diyalogla Türkiye’nin bölgelerinin birbirinden ayrılamayacağı, bölünemeyeceği ve “bölünmez bir bütün olarak” Türkiye’nin

³⁸⁵ İnternet: Yılmaz, H. (2006). “Türkiye’deki Milliyetçi Avrupa-Şüpheliğinin İki Dayanağı: Tanzimat ve Sévres Sendromları”. *Hakan Yılmaz*. 13. Web: http://www.hakanyilmaz.info/yahoo_site_admin/assets/docs/HakanYilmaz-2006-TanzimatveSevrSendromlari-Turkce-SIEPS.28460414.pdf 4 Aralık 2017’de alınmıştır.

³⁸⁶ Kapulu, S. ve Bayram, Ö. (2017b), 94-95.

³⁸⁷ Kapulu, S. ve Bayram, Ö. (2017b), 95.

bir yuvayı temsil ettiği mesajı öğrencilere iletilmektedir. Onuncu sınıf Tarih ders kitabında ise Sevr Antlaşması doğrudan işlenmekte ve şu şekilde ele alınmaktadır: “Sevr, Türk vatanını parçalamayı ve Türk milletinin bağımsızlığını elinden alarak onu tutsak etmeyi amaçlayan bir anlaşmaydı. Ancak tarih boyunca bağımsız yaşamış Türk milleti kendisine yaşama hakkı tanımayan bu belgeyi hiçbir zaman kabul etmedi.”³⁸⁸

Görüldüğü üzere bir parçalanma ve bölünme endişesi olarak Sevr, ilkökul ve ortaokul olmak üzere farklı düzeylerdeki eğitim araçlarıyla çocukluk dönemindeki bireylere anlatılmaktadır. Böylelikle Türkiye için bir seçilmiş travma olarak Sevr, kolektif hafızaya yerleşmektedir. Günlük hayatta ve normal koşullarda aktif olmayan bir şekilde kolektif hafızada bekleyen “Sevr sendromu”, stres zamanlarında ve Türk geniş grup kimliği tehdit altında olduğunda, yeniden canlandırılabilir. Bölücü terör faaliyetleri ve Batı’nın bu faaliyetlere verdiği gizli destek, Sevr sendromunun en çok aktive edildiği konular olarak ön plana çıkmaktadırlar. Bu anlamda 1970’li yıllarda başlayan ASALA (Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia/Ermenistan’ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu) terör eylemlerinin Ermenilerin, 1980’lerde başlayıp 1990’ların sonuna kadar 30.000 kişinin ölümüne yol açan PKK (Partiya Karkerên Kurdistanê/Kürdistan İşçi Partisi) terör eylemlerinin de Kürtlerin Türkiye’den toprak kopararak 1920 Sevr Barış Antlaşması’nın kadük kalan parçalamasını tamamlayacağı endişesini yarattığı görülmektedir. Irak’ın kuzeyindeki Iraklı Kürt örgütlenmesi ve bunun gibi gelişmelerin Batı ülkeleri ve kamuoyları tarafından sempatiyle karşılanması ise, bu ülkelerin de bu parçalanmayı destekledikleri izlenimini vermekte ve Sevr sendromunu ve bölünme korkusunu tetiklemektedir.³⁸⁹

Yılmaz ve ekibi araştırmalarında, özellikle Avrupa ile ilişkilerde kendisini gösteren bu korkunun varlığını verilerle desteklemişlerdir. Bu korkunun göstergesi olarak 2003 yılında katılımcıların %41,8’i ve 2012 yılında %54’ü AB üyeliğinin Türkiye’nin bölünmesine sebep olacağını belirtmiştir. 2003 yılında katılımcıların %51,4’ü ve 2012 yılında %56,7’si AB’ye girmenin Türkiye’nin millî egemenlik esasını zedeleyeceği görüşünde birleşirken, aynı yıllar için AB üyeliğinin Türkiye’de bölücü örgütlerin artmasına sebep olacağı düşüncesinde olanların oranı sırasıyla %53 ve %57’yi

³⁸⁸ Tüysüz, (2017), 213.

³⁸⁹ İnternet: Oran, B. (2003). “Ulusal Egemenlik Kavramının Dönüşümü, Azınlıklar ve Türkiye”. *Anayasa Mahkemesi*, 31. Web: http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg20/b_oran.pdf 5 Aralık 2017’de alınmıştır.

bulmuştur.³⁹⁰ 2003 yılında katılımcıların %61,9'u ve 2012 yılında %62,6'sı Avrupalı devletlerin geçmişte Osmanlı devletini bölüp parçaladıkları gibi şimdi de Türkiye'yi bölüp parçalamak istediğini belirtmiştir. Son olarak her iki yılda da katılımcıların yarıdan fazlası, AB'nin Türkiye'den talep ettiği reformların geçmişte Sevr Antlaşması'nda istenenler ile benzer olduğunu düşünmektedir. Bu düşüncedekilerin oranı 2003 yılında %57,5 iken, 2012 yılında %56,3 olarak tespit edilmiştir.³⁹¹

Mevcut kaygılar ve korkular, zaman zaman liderler tarafından grubun kendisi ve düşmanı/düşmanları hakkındaki ortak duygularını tetiklemek için kullanılabilirler. Bunun bir örneği olarak dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel gazetecilerle güncel olaylar konusundaki görüşlerini paylaşırken şu ifadeleri kullanmıştır:

Bunların (Batı'nın) ne istediğini ben biliyorum. Sevr'i istiyorlar. Fırat'ın ötesini istiyorlar. Ne yapsak Batı'yı tatmin edemeyiz. Biz Osmanlı ülkesiyiz. Osmanlı'dan 25 devlet çıkmış. İki devlet çıkamamış: Kürt devleti ve Ermeni devleti. Şimdi adam ne diyor? Uzat kolunu. Ne yapacaksın? Keseceğim. Kolumuzu kestirmeyiz.³⁹²

PKK lideri Abdullah Öcalan'ın silah bırakmak için PKK'yı olağanüstü kongre toplamaya çağırmasını değerlendiren ve hükümetin terör örgütüne yönelik tutumunu eleştiren MHP lideri Devlet Bahçeli; "Sevr Antlaşması'na da barış diyorlardı ve 4 Türk milletine nasıl bir cehennem yaşatacağı da herkesin malumuydu. AK Parti PKK ile mütareke yapmış, müzakereye hız vermiştir. 433 maddelik Sevr Anlaşması'yla ihanet metni arasında esasta hiçbir fark yoktur" şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir.³⁹³

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Orman ve Su İşleri Bakanlığı toplu açılış töreninde yaptığı konuşmada şöyle konuşmuştur:

Bugünde 4 milyar liralık yatırımı bir anda açıyoruz. Milletimiz bu hizmetleri biliyor. Sadece konuşmayı, hakareti maharet sananlara inat gece gündüz çalıştık. Türkiye 2003'ten bu güne yılda ortalama 5,9 büyüdü. Gayri Safi Milli Hasılamız 949 milyar dolara kadar çıkardık. Dikkat ederseniz biz ne zaman bu rakamlara ulaştık kimi öz yönetim diyerek kimi darbe yapmaya kalkarak bizi kendilerince durdurmak istediler. Onlar dur dedikçe biz daha ileri gittik. Değerli kardeşlerim, bölgemizin yeniden

³⁹⁰ Yılmaz, (2012), 18.

³⁹¹ Yılmaz, (2012), 19.

³⁹² "Batı Sevr'i İstiyor". (2 Mayıs 1995). *Milliyet*, 1.

³⁹³ İnternet: "Bahçeli: Sevr Antlaşması'na da barış diyorlardı". (3 Mart 2015). *Posta*. Web: <http://www.posta.com.tr/bahceli-sevr-antlasmasina-da-baris-diyorlardi-270922> 15 Ocak 2018'de alınmıştır.

yapılandırılmaya çalıştığı şu kritik dönemde eğer durmaya kalkarsak kendimizi bulacağımız yer Sevr şartlarıdır.³⁹⁴

Liderler, geçmişte yaşanan Sevr travmasının zihinsel temsilleri ile güncel olaylar arasında bağ kurmakta ve böylelikle geçmiş travmaya bağlı olarak birtakım korkular, beklentiler, fanteziler ve savunmalar yeniden ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte seçilmiş travma tıpkı dün olmuşçasına yaşanmakta ve travmanın uyandırdığı ortak duygular tetiklenmektedir. Sonuç olarak “Sevr sendromu” olarak anılan seçilmiş travma, Türkiye’nin diğer gruplarla/devletlerle ilişkilerine bölünme korkusu olarak yansımakta ve Türkiye’nin tehdit algılarını etkilemektedir.

3.2.7. Türkiye’nin Geniş Grup Kimliği Sembolü Olarak Türk Bayrağı

Geniş grup kimliğinin yedinci ilmiğini oluşturan semboller, aynı zamanda diğer ilmiğlerinin bazılarını ya da hepsini birbirine bağlamaktadırlar. Birçok benzer kültürde görülseler de anlamları itibarıyla geniş gruba özgü olan semboller de geniş grup kimliğinin diğer ilmiği gibi bebeklik döneminden itibaren aile, ilerleyen dönemde de okul ve arkadaş çevresi içinde birey tarafından içselleştirilmektedirler. Türkiye’deki geniş grup kimliğinin oluşmasında ve güçlenmesindeki rolü düşünüldüğünde Türk bayrağını, geniş grup kimliğinin sembolü olarak almak yerinde olacaktır.

Geniş grup sembolleri, eşsiz olma eğilimindedirler; ancak birçok grup aynı sembolü benimsediğinde bu grupların her biri sembole küçük ya da büyük birtakım farklılıklar atfederek, ortak sembolün o gruba özgü önemini belirlemektedir. Bayraklar da bu tür sembollerden bir tanesidir. Türk bayrağının al rengi ve üzerinde bulunan hilal ve yıldız, birçok ülkenin bayrağında da bulunmaktadır. Ancak bunların Türk tarihi açısından önemi ve Türkler için anlamı, onları diğer bayraklardaki sembollerden ayırarak Türk geniş grup kimliği ile özdeşleştirmektedir. Bu önem ve anlam, Türk geniş grup kimliğinin paylaşılmış depoları anlatıldığı bölümde hâlihazırda ele alınmıştır.

Türkiye’deki geniş grup kimliğinin bir sembolü olarak Türk bayrağının anlamı ve önemi, sosyalleşme süreci ile kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Bu sosyalleşme sürecinin

³⁹⁴ İnternet: “Erdoğan: Durursak kendimizi Sevr şartlarında buluruz”. (22 Aralık 2016). *Yeni Akit*. Web: <http://www.yeniakit.com.tr/haber/erdogan-durursak-kendimizi-sevr-sartlarinda-buluruz-248565.html> Ocak 2018’de alınmıştır. 15

bir parçası olan eğitim ve öğretim yaşamının erken dönemlerinden itibaren bireylere bayrak sevgisi işlenmektedir. İlkokul Hayat Bilgisi üçüncü sınıf ders kitabında Türk bayrağının Türk kimliği için ne ifade ettiği “Hür ve bağımsız her ülkenin kendine ait bir bayrağı vardır. Bayrağımız kendine özgü rengi ve sembolleriyle bağımsızlığımızın simgesidir”³⁹⁵ şeklinde anlatılmaktadır.

Beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında ise “Egemenlik ve Bağımsızlık Sembollerimiz” başlığı altında Türk bayrağı şu şekilde ele alınmaktadır:

Bayrağımız, İstiklâl Marşımız, Türkçemiz, başkentimiz, paramız, meclisimiz bizim bağımsızlığımızın ve millî egemenliğimizin sembolleridir. Şimdi bu sembollerimizi daha yakından tanıyalım. Ay yıldızlı bayrağımız Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Bayrağımızda kırmızı renk şehitlerimizin kanını temsil eder. Bayrağımız şairlere ilham vermiş, şairlere konu olmuştur.³⁹⁶

Aynı kitapta bayrağın önemi, bir öğrencinin ağzından kurgulanarak “Bayrağımızı özel günlerde evlerimize, işyerlerimize asıyoruz. Okulda karşısında geçip İstiklâl Marşımızı okuyoruz. Oturulan veya ayakla basılan yerlere koymuyoruz. Daima temiz tutuyor ve ona her baktığımızda şehitlerimizi anıyoruz”³⁹⁷ ifadeleriyle anlatılmıştır.

Türk bayrağını, Türk kimliği ve insanı açısından anlamının kuşaktan kuşağa aktarıldığı bir başka araç da “İstiklâl Marşı” olmuştur. Tüm ulusal bayramlardan okul açılışı ve kapanışlarına; görev teslim törenlerinden devlet törenlerine; spor oyunlarından askerî birliklerdeki yemin törenlerine; yabancı elçilerin ağırlandığından devlet başkanlarının karşılandığı ve uğurlandığı törenlere kadar çeşitli platformlarda okunan İstiklâl Marşı, Türk bayrağı ile Türk insanı arasındaki bağı açıkça ifade etmektedir. Mehmet Akif Ersoy’un kaleme aldığı ve Millî Mücadele ruhunun bir eseri olan İstiklâl Marşı’nın ilk iki dördlüğü tamamen Türk bayrağına hitaben yazılmıştır:

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

³⁹⁵ Kapulu ve Bayram, (2017a), 111.

³⁹⁶ Evirgen, Özkan, Öztürk ve Özdural, (2017), 159.

³⁹⁷ Evirgen, Özkan, Öztürk ve Özdural, (2017), 160.

Çatma, kurban olayım, çehrene ey nazlı hilal!
Kahraman ırkıma bir gül... Ne bu şiddet, bu celal?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helal;
Hakkıdır, Hakk’a tapan, milletimin İstiklâl.”

İstiklâl Marşı’nın son dizeleri ise şu şekildedir:

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilal!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helal.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlal:
Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır, Hakk’a tapan, milletimin İstiklâl.”

Görüldüğü üzere Türkiye’nin ulusal marşında bayrak, bağımsızlık sembolü olarak işlenmekte ve Millî Mücadele’nin bayrak uğrunda yapıldığı vurgulanarak Türk bayrağı kutsallaştırılmaktadır.

Türk bayrağının kutsallığını korumaya yönelik kanunlar, onun kuşaklararası aktarıldığı bir diğer araç olarak ön plana çıkmaktadırlar. Buna göre Türk kimliğine özgü nitelikleri ile Türkiye’deki geniş grup kimliğinin ve bağımsız Türk devletinin bir sembolü olan Türk bayrağının şekli ve yapımı, bayrağın göndere çekilmesi ve indirilmesi, ulusal yas işareti olarak bayrağın yarıya çekilmesi, bayrağın selamlanması, örtülebileceği yerler, bayrak ile ilgili yasaklar ve bunları çiğnemenin cezaları, “Türk Bayrağı Kanunu” ile belirlenmiştir. Türk bayrağının üretimi ve kullanımı ile ilgili her konunun titizlikle bir kurala bağlanması, bayrağın ne denli kutsal olduğuna işaret etmektedir. Bu kutsallığın yansımalarını Kanunun yedinci maddesinde açıkça görmek mümkündür. Buna göre:

Türk Bayrağı, yırtık, sökülük, yamalı, delik, kirli, soluk, buruşuk veya layık olduğu manevi değeri zedeleyecek herhangi bir şekilde kullanılamaz. Resmi yemin törenleri dışında her ne maksatla olursa olsun, masalara kürsülere, örtü olarak serilemez. Oturulan veya ayakla basılan yerlere konulamaz. Bu yerlere ve benzeri eşyaya Bayrağın şekli yapılamaz. Elbise veya üniforma şeklinde giyilemez.³⁹⁸

2004 yılında kabul edilen yeni Ceza Kanunu’nun “Devletin egemenlik alametlerini aşağılama” suçlarının konu edildiği 300. maddesi ise şu şekildedir:

³⁹⁸ İnternet: “Türk Bayrağı”. *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı*. Web: <https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi/resmi-simgeler/bayrak/> 12 Ocak 2018’de alınmıştır.

(1) Türk Bayrağını yırtarak, yakarak veya sair surette ve alenen aşağılayan kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Bu hüküm, Anayasa’da belirlenen beyaz ay yıldızlı al bayrak özelliklerini taşıyan ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin egemenlik alâmeti olarak kullanılan her türlü işaret hakkında uygulanır. (2) İstiklâl Marşı’nı alenen aşağılayan kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (3) Bu maddede tanımlanan suçların yabancı bir ülkede bir Türk vatandaşı tarafından işlenmesi hâlinde, verilecek ceza üçte bir oranında artırılır.³⁹⁹

Bu kanunlar, bir yandan Türk bayrağının kutsallığını koruma altına alırken bir yanda da onun gelecek nesillere aktarılma aracı görevi görmektedirler. Ders kitapları, İstiklâl Marşı ve kanunlar gibi yazılı aktarım araçlarının yanı sıra Türk bayrağının özel günlerde, kurum ve kuruluşlarda sürekli çekili halde bulunması, onun Türk geniş grup kimliğinin sembolü olarak içselleştirilmesini sağlamaktadır. Tüm ders kitaplarında, öğretim kurumlarında her derslikte Türk bayrağı asılı bulunmaktadır. İlk ve orta öğretim kurumlarında hafta tatili başlarken Türk bayrağı çekilmekte ve tatil bitiminde indirilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti tarihi için önemli olan günlerde ve ulusal bayramlarda resmî binalara büyük boyutlarda Türk bayrakları asılmaktadır. Cumhurbaşkanlığı’nda, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde; Anıtkabir’de; Hükümet Konaklarında; polis, jandarma, hudut ve gümrük muhafaza karakolları ile hudut kapılarında; bağımsız takım ve bölükler ile daha üst askerî birlik veya karargâhlarda; eğitim ve öğretim kurumlarında; köy ve mahalle muhtarlıklarında; bunların dışındaki kamu kurum ve kuruluşlarında ve kamu kurum ve kuruluşlarına ait fabrika ve işletmelerde Türk bayrağı sürekli çekili halde bulunmaktadır. Dolayısıyla çocukluk döneminden itibaren bireyler, hayatlarının her döneminde Türk bayrağını sıklıkla görmekte, onun önemini öğrenmekte ve kutsallığını benimsemektedirler.

Bu benimsemenin bir göstergesi olarak Türk bayrağına karşı yapılan herhangi bir saygısızlığın ya da ona karşı işlenen bir suçun, yalnızca kanunlar çerçevesinde hukukî olarak değil, toplumsal olarak da cezalandırıldığı görülmektedir. Bu tür bir olay, Türk toplumunun her kesimde tepki uyandırmakta ve olayın failleri dışlanmaktadır. Bunun bir örneği olarak 20 Mart 2005 tarihinde Mersin’de Nevruz kutlamaları sırasında bazı kişiler tarafından Türk bayrağının çiğnenmesi ve yakılması girişimini ve bu olaya verilen tepkileri düşünmek mümkündür. Genelkurmay Başkanlığı olay ile ilgili olarak yaptığı açıklamada şu ifadeleri kullanmıştır:

³⁹⁹ İnternet: “Türk Ceza Kanunu”. (26 Eylül 2004). *Türkiye Büyük Millet Meclisi*. Web: <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html> 12 Ocak 2018’de alınmıştır.

Hiçbir değerden nasip almamış bir grup tarafından, insanlığın ortak değeri olan baharın gelişini kutlama adına düzenlenen masum etkinliklerin, yüce Türk ulusunun sembolü ve her zerresi şehit kanıyla bezenmiş şanlı Türk bayrağına saldırı densizliğinde bulunulacak kadar ileri götürülmüştür....Savaş meydanında vuruştğu bir düşmanın bayrağına dahi saygı gösteren bir ulusun, kendi bayrağının, kendi topraklarında, sözde kendi vatandaşları tarafından böyle bir muameleye maruz kalması, hiçbir şekilde izah edilemez ve mazur görülemez, bu haince bir davranıştır.⁴⁰⁰

Dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, bu olayı lanetlediğini “Ülkemizin birlik ve bütünlüğünü bozmaya ve bunun simgesi olan bayrağımızı yırtmaya yönelik davranışta bulunanları ve buna azmettirenleri en hafif sözcükle lanetliyorum”⁴⁰¹ sözleri ile belirtmiştir. Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Abdullah Gül ise olayın faillerini “bedhahtlar” olarak nitelendirerek şunları söylemiştir:

Vatan sevgisi ay yıldızlı bayrakta sembolleştirilmiştir. Ve bunun için şehit olanlar vardır. Ne yazık ki bugünlerde omuz omuza şehit olanların çocuklarının arasından bunun farkında olmayanların çıktığını görüyoruz. Ne yazık ki atalarımız ay yıldızlı bayrak için şehit olurken, bugün bazı bedhahtlar, bazı zavallılar bu bayrağı ne yazık ki yere düşürüyorlar.⁴⁰²

Yalnızca Genelkurmay ve Hükümet mensupları değil, muhalefet liderleri de Türk bayrağına yönelik eylemi sert bir diller eleştirmişlerdir. Dönemin ana muhalefet partisi CHP’nin Genel Başkanı Deniz Baykal, olay ile ilgili şunları dile getirmiştir:

Mustafa Kemal, Yunan bayrağını, merdivenlere serenlere ‘Kaldırın o bayrağı o bir milletin şerefidir’ demiştir. Öte yandan Türkiye Cumhuriyeti’nin bilmem ne ilindeki çapulculara bakın. Ne acı manzara. Bunları konuşmak zorundayız ki, onları caydıralım. Aklında böyle şeyler geçirenler geçiremez olsunlar. Türkiye olarak demokratik sorunlarımızı çözmenin içindeyiz. Bir milletin en temel kutsal kimliğine karşı sorumsuzluğun ‘canım ne önemi var’ diye seyretmenin mümkün olmadığını biliyoruz.⁴⁰³

⁴⁰⁰ İnternet: “Genelkurmay’dan ‘Bayrak Yakma’ Tepkisi”. (22 Mart 2005). *CNN Türk*. Web: <https://www.cnnturk.com/2005/turkiye/03/22/genelkurmaydan.bayrak.yakma.tepkisi/81831.0/index.html> 12 Ocak 2018’de alınmıştır.

⁴⁰¹ İnternet: “Bayrak Yakma Girişimine Sert Tepki”. (22 Mart 2005). *NTVMSNBC*. Web: <http://arsiv.ntv.com.tr/news/315038.asp> 12 Ocak 2018’de alınmıştır.

⁴⁰² İnternet: “Gül: Türk bayrağına saldıranlar bedhahttır’ ”. (22 Mart 2005). *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/gul-turk-bayragina-saldiranlar-bedhahttir-38709733> 12 Ocak 2018’de alınmıştır.

⁴⁰³ İnternet: “ ‘Sözde Vatandaş’ ”. (22 Mart 2005). *Vatan*. Web: <http://www.gazetevatan.com/-sozde-vatandas--49748-gundem/> 12 Ocak 2018’de alınmıştır.

O dönemde Kürt siyasal hareketinin temsilcisi olan Demokratik Halk Partisi (DEHAP) Genel Başkanı Tuncer Bakırhan da “Türk bayrağı Kürtlerin de bayrağıdır” diyerek bayrak yakma girişimi ile görüşlerini ifade etmiştir.⁴⁰⁴

Türk bayrağına zarar verilmesi ve yakılması girişimi yalnızca siyasî ve askerî elitler düzeyinde değil, halk nezdinde de tepki ile karşılanmıştır. Olayın ardından Türkiye’nin birçok yerinde protesto gösterileri düzenlenmiştir. Çeşitli sivil toplum kuruluşlarının öncülüğünde bayrak kampanyaları başlatılmış, çok sayıda Türk bayrağı dağıtılmış ve yüz binlerce insan “Bayrağına Sahip Çık, Bayrağını As” sloganı etrafında birleşmiştir.

Mersin’de gerçekleşen olay, Türk bayrağına karşı gerçekleşen tek eylem değildir. Yurt içinde ve yurt dışında çeşitli defalar benzer olaylar yaşanmıştır. Bu olayların hepsinde, tıpkı Mersin’deki olayda olduğu gibi, farklı siyasî görüşlere hatta farklı etnik kökenlere sahip insanlar, ortak bir tavır sergilemişlerdir. Saldırıları hem halk düzeyinde hem de siyasî ve askerî elitler tarafından kınanarak, protesto edilmiştir. Bu durum, Türk bayrağının Türkiye’deki geniş grup kimliğinin birleştirici ve bütünleştirici bir unsuru olduğunu ortaya koymaktadır.

Nihayetinde Türk bayrağı, yalnızca Türkiye Cumhuriyeti devletinin bağımsızlık ve egemenlik sembolü değil, aynı zamanda Türkiye’deki geniş grup kimliğinin bütünleştirici ve birleştirici bir simgesidir. Bu simge, ulusal bayramlarda Türk insanının ortak sevinç ve coşkusunun, Atatürk’ün ölümü gibi yas zamanlarında ise yarıya çekilerek ortak üzüntüsünün bir ifadesi haline gelmektedir. Türkiye’deki geniş grup kimliğinin simgesi olan Türk bayrağı, bütünleştirici ve birleştirici işlevine ek olarak gruplararası/devletlerarası ilişkilerinde Türkiye’yi temsil etmekte; Türkiye’nin varlığını ve egemenliğini göstermektedir.

25 Aralık 1995 tarihinde Türk bandıralı bir yük gemisinin Ege Denizi’ndeki Kardak kayalıkları açıklarında karaya oturması, Türkiye ile Yunanistan arasında kayalıkların statüsü ilgili bir kriz yaratmıştır. İki ülke arasındaki nota trafiğinin başlattığı gerginlik, bir grup Yunanlı ve Türk gazeteci arasında gerçekleşen adacıklara bayrak dikme mücadelesi ile iyice tırmanmıştır.⁴⁰⁵ Kriz sırasında taraflar, egemenliklerinin göstergesi olarak kendi

⁴⁰⁴ İnternet: “Bayrak Yakma Girişimine Sert Tepki”. (22 Mart 2005). *NTVMSNBC*. Web: <http://arsiv.ntv.com.tr/news/315038.asp> 12 Ocak 2018’de alınmıştır.

⁴⁰⁵ “Bayrak Savaşı”. (28 Ocak 1996). *Hürriyet*, 1; “O Bayrak İncecek”. (30 Ocak 1996). *Hürriyet*, 1.

geniş gruplarını simgeleyen ulusal bayrağı kayalıklara dikme mücadelesinde olmuşlar, kriz adeta bir bayrak dikme mücadelesi haline dönüşmüştür. Geniş grup kimliği kuramının önerdiği üzere bu durum, stres durumlarında geniş grupların, grubun ortak simgelerinin proto-simgeler olarak yaşamalarının bir örneği olmuştur.

Sonuç olarak Türk insanı için birtakım ortak duyguları ve yaşanmışlıkları ifade eden paylaşılmış depolar, iyi özdeşimler, “öteki” olarak kabul edilen grupların varlığı, dönüştürücü liderin benimsenmesi, seçilmiş zaferler, seçilmiş travmalar ve sembollerin bir araya gelmesiyle oluşan Türk geniş grup kimliği, Türkiye’nin diğer ülkeler olan ilişkilerinin temelini oluşturmaktadır. Türkiye’nin dış ilişkilerini yürütürken sahip olduğu temel motivasyon, burada zikredilen geniş grup kimliği ilmklerinin korunmasından, sürdürülmesinden ve güçlendirilmesinden oluşmaktadır.

Türkiye için ortak bir tarih, bu ortak tarihe ait zaferler ve trajediler, kahramanlık öyküleri ve tarihî hafıza, ortak bir kamu kültürü ve ortak gelenekleri içeren Türk geniş grup kimliği, bir yandan siyasî olarak örgütlenmiş bir topluluğun kimliğini ifade etmekte diğer yandan da üyeleri için bir değerler, inançlar ve düşünceler sistemi ortaya koymaktadır. Normal ve günlük şartlarda sürekli olarak bu kimlikle ve onun unsurlarıyla meşgul olunmasa da Türk kimliğine, devletin ve insanına yönelik saygısızlık, saldırı veya tehdit durumlarında Türk geniş grup kimliğinin sağladığı ortak “bizlik” duygusu etrafında birleşilmektedir. Böyle durumlarda sürekli olarak geniş grup kimliği ile meşgul olunmakta ve onun korunması ve güçlendirilmesi için çeşitli yollara başvurulmaktadır.

Stres dönemi olmayan dönemlerde de Türkiye’deki geniş grup kimliği, Türkiye’nin çıkarlarının ve önceliklerinin belirlenmesinde ve diğer aktörlere yönelik algılarının şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu rolün somut göstergeleri olarak paylaşılmış depolar ve iyi özdeşimler “öteki” gruplara karşı ayırtedicilik unsurları olarak korunmaya çalışılmakta ve bazı gruplarla yakınlıklar kurulması için temel oluşturmakta; seçilmiş travmaların belirleyici olduğu “ötekiler”, dış politika kararlarının zihinsel arka planında yer tutmakta ve sınırlayıcı bir etki göstermekte; Sevr sendromu, Türkiye’nin güvenlik stratejilerini ve önceliklerini şekillendirmektedir. Bunlara ek olarak Türk geniş grup kimliği, Türkiye’nin “benliği”ni temsil etmesi itibarıyla Türk Dış Politikasının temel dayanağını oluşturmaktadır. Türk Dış Politikasının ana hedefi, bu kimlik tarafından belirlenen çıkarlar ve önceliklere göre hareket ederek Türk geniş grup kimliğini korumak,

sürdürmek ve güçlendirmektir. Bu amaca ulaşılmasında sosyal kimlikler rol oynamaktadırlar. Çalışmanın sonraki bölümünde Türkiye'nin sosyal kimlik tanımlamaları ve bu kimliklerin dış politika yapımındaki rolleri incelenecektir. Geniş grup kimliği ve sosyal kimliğin/kimliklerin dış politikada rolü, örnek olaylar üzerinden sentezlenerek bütüncül bir dış politika analizi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

4. TÜRKİYE’NİN SOSYAL KİMLİKLERİ VE TÜRK DIŞ POLİTİKASINA YANSIMALARI

Birinci Dünya Savaşı sonrasında maruz kaldığı kitlesel örselenmenin neticesinde Türk toplumunun yaşadığı gerileme, yeni bir geniş grup kimliği inşası ile sonuçlanmıştır. Türk toplumu için tümenden bir dönüşüm süreci başlamış, toplumu oluşturan bireylerin hem birbirleriyle hem de devlet ile olan bağları yeniden tanımlanmıştır. Geçmişin istenmeyen unsurlarını dışarıda bırakan ilmiklerle yeni bir siyasi kimlik örülmüştür. Bu kimlik, 29 Ekim 1923 tarihinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin geniş grup kimliği olarak benimsenmiştir. Bundan sonra yeni kurulan Türk devleti, geniş grup kimliğinin sürdürülmesi, korunması ve güçlendirilmesine odaklanmıştır. Kimliğin korunması ve güçlendirilmesi güdüsü, Türkiye’nin diğer uluslararası aktörlerle ilişkilerinde önceliklerinin ve algılarının belirlenmesinde önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Devletin benliğini temsil eden geniş grup kimliğini korumak ve güçlendirmek adına daimi olarak olumlu sosyal kimlikler tanımlanmış ve dış politika kararları, bu sosyal kimliklerin gerektirdiği şekilde alınmaya ve uygulanmaya çalışılmıştır. Buna göre, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren *tam bağımsız Türkiye, mutlak egemen Türkiye, Avrupalı devlet, ABD’nin daimi müttefiki, çok yönlü aktör* ve *merkez ülke* olarak tanımlanan sosyal kimliklerin ön plana çıktıkları görülmektedir.

Türk geniş grup kimliği, Türkiye’nin benliğini/bireysel kimliğini tanımlarken, söz konusu sosyal kimlikler Türkiye’nin uluslararası sistem içinde diğer aktörlere karşı kendisini nasıl konumlandığını göstermektedirler. Türk geniş grup kimliği sürekli ve değişmesi zor bir kimlik iken, Türkiye’nin sosyal kimlikleri uluslararası sistemdeki gelişmelere bağlı olarak değişmekte, mevcut sosyal kimlikler yeterince tatmin edici bulunmadığında yeni sosyal kimlikler tanımlanmakta ve/veya mevcut sosyal kimlikler kendi içlerinde bir içerik değişikliğine uğrayabilmektedirler. Türkiye’nin geniş grup kimliği ile sosyal kimlikleri arasındaki bir diğer fark, Türk geniş grup kimliğinin tek, sosyal kimliklerin ise birden fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Buna göre *tam bağımsız, mutlak egemen, Avrupalı devlet, ABD’nin daimi müttefiki, çok yönlü aktör* ve *merkez ülke* sosyal kimlikleri bir arada var olabilmektedirler. Türkiye’nin ne zaman hangi sosyal kimliğini ön plana çıkararak dış politikasını yürüteceği, içinde bulunulan bağlama göre belirlenmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'nin sosyal kimlik tanımlamaları ve bunların dış politikanın yapımındaki ve yürütülmesindeki rolleri incelenecektir. Bu doğrultuda söz konusu sosyal kimliklerin ortaya çıkışları, bu kimliklere uygun olarak alınan dış politika kararları ile gerçekleştirilen dış politika uygulamaları, kimliklerin değişimi ve aynı anda var olabilen bu kimliklerin birbirleri ile olan etkileşimleri ortaya konulacaktır. Burada iki noktanın altını çizmekte fayda görülmektedir. Birincisi, çalışmanın bu bölümünde amaç, söz konusu dış politika uygulamalarının başarısını ya da başarısızlığını, doğruluğunu ya da yanlışlığını tartışmaktan ziyade Türkiye'nin sosyal kimlik tanımlamalarını ve dış politika uygulamalarına yansımalarını ortaya koymaktır. Başka bir deyişle Türkiye'nin dış politikasının başarılı ya da gerçekçi olup olmadığını tartışma amacı güdülmemektedir. İkinci olarak, bu çalışmada ele alınan belirli sosyal kimlikler, Türkiye için tespit edilebilecek sosyal kimlik tanımlamalarının bunlar ile sınırlı olduğu anlamına gelmemektedir. Türkiye'nin sosyal kimliklerini çoğaltmak mümkün olabileceği gibi, burada anılan sosyal kimliklere örnek olarak alınan dış politika kararlarını ve uygulamalarını da çoğaltmak mümkün olabilecektir.

4.1. Tam Bağımsız Türkiye

Yeni kurulan Türk devletinin geniş grup kimliği inşa edilirken bu yeni kimliği sürdürmek ve güçlendirmek için tanımlanan olumlu sosyal kimliklerinden bir tanesini *tam bağımsız Türkiye* olarak zikretmek mümkündür. Kurucu lider ve devletin ilk cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün ülkesinin içinde bulunduğu işgal koşulları karşısında *tam bağımsız bir Türk devleti* şeklinde tezahür eden sosyal kimlik tanımlamasını kendi ağzından çıkan şu ifadelerde yakalamak mümkündür: “Efendiler, bu vaziyet karşısında tek bir karar vardı. O da hâkimiyeti millîyeye müstenit, bilakaydüşart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek!”⁴⁰⁶ Atatürk, kayıtsız ve şartsız olarak bağımsız bir Türk devleti kurulmasını, Türk kimliğinin devamlılığının tek yolu olarak görmüştür. Bu düşüncenin temel mantığını ise şu sözleriyle açıklamıştır:

Esas, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak istiklâli tamme malikiyetiyle temin olunabilir. Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun istiklâlden mahrum bir millet, beşeriyeti mütemeddine muvacehesinde

⁴⁰⁶ Atatürk, M. K. (1970). *Nutuk Cilt I: 1919-1920*. (10. Baskı). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 12.

uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye kesbi liyakat edemez.... Binaenaleyh, ya istiklâl ya ölüm!⁴⁰⁷

Türkiye'nin *tam bağımsız* sosyal kimliği, yalnızca siyasî anlamda değil, adlî, malî ve ekonomik bağımsızlığı da önceleyecek şekilde her alanda bağımsız olmayı tanımlamaktadır. Bu minvalde Türkiye Cumhuriyeti'nin adlî bağımsızlığı, dış devletlerin müdahalesinin önünü açarak bağımsızlığa gölge düşürecek her türlü adlî ayrıcalığın kaldırılması anlamına gelmiştir. Atatürk'ün tam bağımsızlığın bir koşulu olarak gördüğü malî bağımsızlık, devletin bütçesinin ekonomik bünye ile denk ve orantılı tutularak dış borçlanmadan kaçınılmasını ifade etmektedir. Dış borçlanma, malî anlamda bir bağlanmayı da beraberinde getireceğinden tam bağımsızlığı tehlikeye sokacağı düşünülmüştür. Ekonomik bağımsızlık ise, kendi iç kaynaklarına dayanan ve güvenen; yabancı sermayeyi, herhangi bir bağımlılığın önünü açacak ekonomik imtiyazlardan uzak ve kanunlara uygun olması koşuluyla kabul eden bir ekonomiye sahip olmayı tanımlamaktadır.⁴⁰⁸

Atatürk liderliğindeki Türkiye'nin *tam bağımsız* kimliği benimsenirken, sosyal kimlik kuramının önerdiği üzere, uluslararası sistem dâhilinde diğer aktörlere göre karşı kendini konumlandırma süreci belirleyici olmuştur. Türkiye kendisini konumlandırırken, geniş grup kimliğinin “öteki”sini temsil eden devletler ile olan tarihî ilişkilerinin etkisi altında kalmıştır. Geçmişe bakıldığında, Osmanlı Devleti döneminde gayrimüslim tebaa, kendi özel hukuklarından doğan haklarını sürdürmüş ve kendi mahkemelerinde kendi hukuk esaslarına göre yargılanmışlardır. Bu adlî ayrıcalıkların yanı sıra devletin dağılma sürecini engellemek için yapılan ıslahatlar çerçevesinde de azınlıklara birtakım ayrıcalıklar tanınmıştır. Bunlar, Rusya da dâhil olmak üzere Avrupalı devletlerin, gayrimüslim azınlıkları bahane ederek Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmalarının önünü açmıştır. Fransa, Katolik azınlık üzerinde etkili olmaya çalışmış; İngiltere, Protestanların haklarının savunucusu olmuş ve Rusya, Osmanlı topraklarında yaşayan Ortodoksları himaye etmeye çalışmıştır. Bu tür müdahaleler, Osmanlı Devleti'nin bölünmesi sürecini hızlandırmıştır. Osmanlı Devleti'nin artan dış borçlanmasının bir sonucu olarak 1881'de Düyûn-ı Umûmiye kurulmuş ve Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve malî faaliyetleri, bu kurumun etkisi altında gerçekleşmiştir. Bu tür bir bağımlılık, borçların ödenemeyerek artmasıyla

⁴⁰⁷ Atatürk, (1970), 13.

⁴⁰⁸ Kalambekova, B. (2003). “Atatürk'ün Millî Ekonomi Anlayışı ve Çağın Küreselleşme Gerçeği”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 19 (56), 669-671.

birlikte, Osmanlı ekonomisini çökertir hale gelmiş ve bölünme sürecini hızlandırmıştır. Fransa, İngiltere ve Rusya gibi yabancı devletlere tanınan ekonomik ayrıcalıklar sonucunda Osmanlı Devleti adeta bir açık pazar haline gelmiştir.

Sonuç olarak adlî, malî ve ekonomik alanda verilen imtiyazlar, bir yandan Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmasının önünü açarken diğer yandan Osmanlı Devleti'ni her açıdan bu devletlere bağımlı hale getirmiştir. Bu farkındalıktan hareketle Atatürk, yeni kurulan devlete, hiçbir dış müdahaleye imkân tanımayacak şekilde her alanda bağımsızlığı tanımlayan *tam bağımsız* sosyal kimliğini biçmiştir. Böylelikle ortaya çıkan *tam bağımsız* kimliği, Türkiye'nin olumlu sosyal kimliklerinden bir tanesi olmuştur. Bu dönemdeki dış politika kararları, bu sosyal kimliğin gereklerine uygun olarak düşünülmüş ve uygulamaya konulmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar olan dönemde *tam bağımsız Türkiye* kimliğinin dış politika uygulamalarına yansımaları, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması; sıkı müttefiklik ilişkisi gerektiren ittifaklardan kaçınılması ve İkinci Dünya Savaşı sırasında savaşıdışılık politikasının izlenmesi şeklinde olmuştur.

4.1.1. Lozan Barış Antlaşması

Millî Mücadele'nin askerî kanadı, 11 Ekim 1922 tarihinde Mudanya Ateşkes Antlaşması ile sona ermiştir. Bu aşamadan sonra Türkiye'nin önceliği, askerî alanda elde ettiği başarıyı siyasî alanda tamamlayacak, Türkiye'nin tam bağımsızlığını uluslararası alanda tescil eden bir barış anlaşması yapılması olmuştur. Atatürk bu önceliği şöyle ifade etmiştir:

Biz istiklâlimizi temin eden bir sulh istiyoruz. Bunu müemmen görmedikçe yaşayabilmek için muhtaç olduğumuz esbab-ı hayatiyeyi temin etmek üzere istiklâl-i tâmmeye erinceye kadar başladığımız işte devam edeceğiz. Millettin ciddî kararı budur. Milletimizin bu kararını behemehâl tatbik için her türlü tedabir zaten ittihaz edilmiş bulunuyor.⁴⁰⁹

Atatürk'ün sözlerinden anlaşıldığı üzere Türkiye, *tam bağımsız* sosyal kimliğinin bir gereği olarak, savaş sonrası yapılacak barışın, bağımsızlığını garanti altına alan bir anlaşma ile sağlanmasını istemiştir. Bu kararın mutlak suretle uygulanması ve bunun için gerekli

⁴⁰⁹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt III (1918-1937)*. (2. Baskı). (1961). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 60.

her türlü araca başvurulması kararı benimsenmiştir. İçinde bulunulan bağlamda tam bağımsızlığı garanti altına alan bir anlaşmanın sağlanması, Türk geniş grup kimliğinin sürdürülmesinin bir ön koşulu olmuştur. Türkiye, Kurtuluş Savaşı sonrası yapılacak barış anlaşmasını görüşmek üzere Lozan’da toplanan konferansa bu kararlılıkla katılmıştır. Atatürk, barış konferansında Türkiye’nin dile getireceği tekliflerin ana hatlarını şu şekilde açıklamıştır:

Şeraitimiz çok açık ve çok sadedir, istiklâlimizin bilâkaydüşart tasdikini talep ediyoruz. Bu mücmel cümlede programımızın bütün hudud-u esasiyesi mündemiçtir. Hudud-u millîmiz dâhilinde bulunan toprakların bize verilmesinde ısrar edeceğiz. Ondan sonra, bu topraklar dâhilinde tamamıyla müstakil, yani kapitülasyonsuz bir Türkiye yaşamasını istiyoruz, işte bütün istediklerimiz budur.⁴¹⁰

Lozan Konferansı’na gönderilen heyete hükümet, tam bağımsızlığa gölge düşüren kapitülasyonların kabul edilemeyeceği ve bu konudaki bir anlaşmazlıktan dolayı görüşmelerin kesilmesi gerekirse, gerekenin yapılması talimatını vermiştir. Nitekim kapitülasyonlar, Lozan’da görüş ayrılıkları ve çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle görüşmelerin kesilmesine sebep olmuştur. Atatürk bu konudaki görüşlerini şu ifadelerle dile getirmiştir:

Maatteessüf adlî, malî, kapitülâsyonlar mesailinde muhataplarımız eski zihniyetlerini tebdil etmemişlerdir. Bu mesailde İtalyanlar ve bilhassa Fransızlar müşkülât ihdas etmişlerdir. Bu iki sebepten dolayı Lausanne konferansının mesaii ciddiyesi tevakkuf etmiştir. İtilâf devletleri heyeti murahhasaları hükümetleriyle temasta bulunmak üzere Lausanne’dan mufarekat etmişlerdir. Bizim heyeti murahhasamızın da hükümet ve Büyük Millet Meclisi ile müşavere etmek üzere gelmesi memuludur. Biliyorsunuz ki, Lausanne’da İtilâf heyeti murahhasası aylardan beri devam eden mesaiden sonra bize bir sulh projesi vermişlerdir. Bu proje kapitülâsyonlar hakkında ihtiva ettiği mevaddan dolayı milletimizce katiyen kabili kabul değildir. Kapitülâsyonlar bir devleti behemehâl münkariz eder.⁴¹¹

Bu sözleriyle Atatürk, kapitülasyonların bir devleti mutlaka tüketeceğine ve bu nedenle *tam bağımsız Türkiye* için bir kırmızı çizgi olduğuna işaret etmiştir. Konuşması sırasında kullandığı “muhataplarımızın eski zihniyetleri” ile Atatürk, Türk geniş grup kimliğinin “öteki”leri olan devletlerle tarihî ilişkilerine atıf yapmıştır. Buradaki “eski zihniyet”, Batılı devletlerin geçmişte olduğu gibi yeni kurulan Türk devletinden de kapitülasyonlar istemelerini tanımlamıştır. Bu durum, Türk geniş kimliğine işleyen “öteki”

⁴¹⁰ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri Cilt III (1918-1937)*. (2. Baskı). (1961). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 50.

⁴¹¹ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri Cilt II (1906-1938)*. (2. Baskı). (1959). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 96-97.

temsiline daima zihinlerde var olduğunu ve bu temsiline güncel gelişmelerle geçmiş tecrübeler arasında benzerlikler kurulması suretiyle dış politikaya yansıdığını göstermektedir.

“Eski zihniyetin” sürdürülmesini mümkün görmeyen Atatürk, Türkiye’nin bu tutumundan ödün vermeyeceğini “Türkiye, esir olarak mahvolmaktansa son nefesine kadar mücadele ve mücahede bulunmaya azmetmiştir”⁴¹² sözleriyle vurgulamıştır. Nihayetinde 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile ekonomik kapitülasyonlar kaldırılmıştır. Buna ek olarak “Müslüman olmayan azınlıklara ilintili olan Türk yurttaşları hukuk bakımından ve fiilen öteki Türk yurttaşlarına uygulanan işlemlerin ve sağlanan güvencelerin tıpkısından yararlanacaklar”⁴¹³ hükmüyle adlî ayrıcalıklar kaldırılmıştır. Düyûn-ı Umûmiye’nin kaldırılması ile ise malî ayrıcalıklar sona erdirilmiştir. Adlî, malî ve ekonomik alandaki ayrıcalıkların kaldırılmasıyla bu alanlarda Türkiye’nin bağımsızlığını tescil etmesinin yanı sıra Lozan, Türkiye’nin siyasî bağımsızlığının da belgesi olmuştur. Bazı kısıtlamalar dışında ulusal sınırlar içinde tanımlanan topraklar alınmış ve Türkiye’nin bu topraklar üzerindeki siyasî bağımsızlığı uluslararası bir platformda onaylanmıştır. Bu haliyle Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanması, Türkiye’nin *tam bağımsız* sosyal kimliğine uygun olarak gerçekleşen bir dış politika uygulaması olarak Türk geniş grup kimliğinin sürdürülmesine ve güçlendirilmesine hizmet etmiştir.

4.1.2. İttifaklardan Kaçınma Politikası

Tam bağımsız Türkiye sosyal kimliğinin, Türkiye’nin yeni kurulduğu yıllardaki dış politikasına bir yansıması da sıkı müttefiklik ilişkisi gerektiren askerî ittifaklardan ve bağlantılardan kaçınma politikası olmuştur. İttifaklardan, özellikle sistemin “baskın” devletleriyle yapılacak ittifaklardan uzak kalınmak istemesinin önemli bir sebebi, bir büyük devletle ittifak halinde, iki müttefik devlet arasındaki ilişkilerin kolaylıkla hami/koruyucu ve mahmi/himaye edilen ilişkisi haline geldiği değerlendirmesi olmuştur. Kurucu lider Atatürk, diğer devletlerle ilişkiler kurulmasının bir gereklilik olduğunu ancak

⁴¹² *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri Cilt III (1918-1937)*. (2. Baskı). (1961). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 57.

⁴¹³ Soysal, İ. (1989). *Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları Cilt: I (1920-1945)*. (2. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 96.

bunun bağımsızlığa zarar vermeyecek bir çerçeve içinde gerçekleşmesi gerektiğini şu sözleriyle ifade etmiştir:

Ben yaşayabilmek için mutlaka müstakil bir milletin evlâdı kalmalıyım. Bu sebeple millî istiklâl bence bir hayat meselesidir. Millet ve memleketin menafii icap ettirdiği takdirde beşeriyeti teşkil eden milletlerden her biriyle medeniyet muktezasından olan dostluk ve siyaset münasebatını büyük bir hassasiyetle takdir ederim. Ancak benim milletimi esir etmek isteyen herhangi bir milletin de bu arzusundan sarfinazar edinceye kadar bîâman düşmanıyım.⁴¹⁴

Medeniyetin gereği olarak görülen dostluk ve siyaset ilişkileri çerçevesinde yeni kurulan Türk devleti, birçok devletle barış, iyi komşuluk, tarafsızlık ve saldırmazlık anlaşmaları yapmıştır. Barış ve güvenliği söz konusu olduğunda da Briand-Kellogg Paktı (1929), Balkan Antantı (1934) ve Saadabat Paktı'nda (1937) olduğu gibi uluslararası paktlara dâhil olmuştur. Ancak Türkiye, bu anlaşma ve paktlar yapılırken sıkı sıkıya bağlı bir müttefiklik ilişkisinden kaçınmıştır. Bu tutumun gerekçesini Atatürk döneminin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Birinci Dünya Savaşı tecrübesinin gözleri önünden asla gitmediğini; mecbur olmadıkça ve savunma gereği belirmedikçe acele ittifaklara koşmanın ne büyük yanlışlık olduğunu iyi öğrendiklerini söyleyerek açıklamıştır.⁴¹⁵

Bu dönemde barış, iyi komşuluk, tarafsızlık ve saldırmazlık anlaşmaları imzalarken ve paktlara dâhil olurken Türkiye'nin önem verdiği bir hususun da muhatap olunan devletlerin çeşitli olması, tek bir devlete ya da gruba bağlı kalınmaması olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Avusturya, Macaristan, İspanya, Çekoslovakya gibi Avrupa ülkelerinden Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya gibi Balkan ülkelerine; Mısır, İran, Irak ve Afganistan gibi Orta Doğu ülkelerinden Şili gibi Latin Amerika ülkelerine; ABD'den SSCB'ye kadar çok sayıda devletle anlaşmalar imzalanmıştır. İkinci Dünya Savaşı öncesinde İngiltere ve Fransa ile Üçlü İttifak Antlaşması imzalayan Türkiye, savaş sırasında ise Sovyet Rusya ve Almanya ile saldırmazlık anlaşmaları imzalamıştır.

Sonuç olarak *tam bağımsız* sosyal kimliğinin bir gerekliliği olarak sıkı müttefik ilişkileri gerektiren ittifaklardan uzak durmaya çalışan Türkiye, ancak barış ve güvenlik gibi geniş grup kimliğinin mevcudiyeti ile doğrudan ilgili konular söz konusu olduğunda

⁴¹⁴ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt III (1918-1937)*. (2. Baskı). (1961). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 24.

⁴¹⁵ Çiftçi, K. (2010). *Tarih, Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 234.

uluslararası paktlara katılmış ve bu amaçla birlikte hareket ettiği devletleri çeşitlendirme gayretinde olmuştur.

4.1.3. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Savaşdışı Kalma Politikası

İkinci Dünya Savaşı, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti için oldukça çetin bir dış politika sınavı olmuştur. *Tam bağımsız Türkiye* sosyal kimliği, savaş döneminde de Türkiye'nin önelediği sosyal kimliği olmaya devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan barış anlaşmaları ile kurulan uluslararası düzenden memnun olmayan revizyonist devletler ile düzeni sürdürmek isteyen statükocu devletler arasındaki çatışmada Türkiye, *tam bağımsız* sosyal kimliğinin savaşdışı kalmasını gerektirdiğini değerlendirmiştir.

Atatürk'ün vefatının ardından cumhurbaşkanı olan ve dönemin dış politikasına yön veren Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, savaşdışılık politikasının temelinde bu politikanın “siyasî istiklal ve mülkî tamamiyetin mahfuziyetini esas tutması”⁴¹⁶ olduğunu ifade etmiştir. Bu ifadelerle, Türkiye'nin savaşa girmesinin toprak bütünlüğünü tehlikeye sokacak olmasının ve kendisinden daha güçlü devletlere sıkı sıkıya bağlı bir müttefiklik ilişkisi gerektirmesinin, ülkenin tam bağımsızlığına gölge düşüreceği endişesi ortaya konulmuştur. Başka bir deyişle *tam bağımsız Türkiye* kimliği, buna uygun olarak düşünülmelerini ve davranılmasını gerektirmiş ve bu gerekliliğin bir sonucu olarak Türkiye, savaşdışı kalma politikası izlemiştir.

Cumhurbaşkanı İnönü, savaşın başlamasından iki ay sonra, 1 Kasım 1939 tarihinde Meclis'te yaptığı konuşmada Türkiye'nin savaşdışı kalma politikası izleyeceğini şu sözleriyle ilan etmiştir:

Biz, bu muahede ile, harp ferayii içinde ıstırap çeken Avrupa'da bir emniyet mıntıkası tesisi suretiyle, bu facianın müstakbel ittisa ve inkişaflarına mani olmak gayesini güdüyoruz.... Bugün olduğu gibi yarın da memleketimizi harp mıntıkası haricinde bırakmayı, emniyet ve taahhütlerimizi ihlal etmemek şart ile, milletimize karşı vazife icabı olarak cidden arzu ediyoruz.⁴¹⁷

⁴¹⁶ *TBMM Zabut Ceridesi*. (1 Kasım 1940). Devre 6. Cilt 14. İtikad 1. Ankara: TBMM Matbaası, 4.

⁴¹⁷ *TBMM Zabut Ceridesi*. (1 Kasım 1939). Devre 6. Cilt 6. İtikad 1. Ankara: TBMM Matbaası, 3.

İnönü, Türkiye’yi savaşın dışında tutabilmeyi Türk milletine karşı görevinin bir gereği olarak değerlendirmiştir. İnönü’nün bahsettiği bu görev, Türk geniş grup kimliğinin sürdürülmesi, korunması ve güçlendirilmesini tanımlamaktadır. Buna göre savaştan yeni çıkmış ve savaşın ne demek olduğunu iyi bilen bir milleti, toprak bütünlüğüne yönelik doğrudan bir tehdit olmadığı sürece, başka bir savaşa sürüklemekle bu görevin ifa edilemeyeceği değerlendirilmiştir.

Türkiye, savaşı dışılık politikasını sürdürmek için 19 Ekim 1939 tarihinde İngiltere ve Fransa ile imzaladığı Üçlü İttifak Antlaşması’nın maddelerini hukuksal gerekçeler olarak kullanmıştır. Bu anlaşma, bir yandan Türkiye’ye savaş ile ilgili yükümlülükler yüklerken diğer yandan da Türkiye’nin savaşa girmesini belirli koşullara bağlaması itibarıyla savaşı dışılık durumunu sürdürmesi için hukuksal bir dayanak görevi görmüştür.⁴¹⁸ Türkiye ayrıca SSCB’ye karşı kendisini garanti altına almak ve Almanya’yı ürkütmemek adına bu ülkelerle saldırmazlık deklarasyonları imzalanmıştır. Böylelikle savaşı dışılık politikasını yürüten Türkiye, savaşa girmesi yönünde şiddetlenen baskılar üzerine 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya’ya savaş ilan etmiş, ancak bu savaş ilanı fiiliyata yansımamıştır. Sonuç olarak Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sırasında savaşı dışı kalmanın özellikle siyasî bağımsızlığının korunmasının temeli olarak değerlendirmiştir. Bu anlamda savaşı dışılık politikası, Türk geniş grup kimliğini korumak ve güçlendirmek üzere benimsenen *tam bağımsız* sosyal kimliğinin dış politika kararlarına yansıdığı bir örnek oluşturmuştur.

Buraya kadar ele alındığı üzere kuruluşunun ardından kendisini uluslararası sistemde *tam bağımsız* bir aktör olarak konumlandıran ve bunu Türk geniş grup kimliğini koruyan ve güçlendiren olumlu bir sosyal kimlik olarak benimseyen Türkiye, diğer aktörlerle ilişkilerinde bu kimliğin gereklerine uygun olarak düşünmüş ve hareket etmeye çalışmıştır. Buna göre Türkiye, herhangi bir dış müdahalenin önünü açabilecek yabancılara malî ayrıcalıklar sağlamak, dış borçlanma, sıkı müttefiklik ilişkileri kurmak gibi uygulamalardan uzak durmak istemiştir. Ancak ekonomik alanda yalnızca kendi kaynaklarına ve sermayesine dayanarak hedeflerine ulaşmasının mümkün olmaması,

⁴¹⁸ İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye’nin Üçlü İttifak’ı savaşı dışı kalmak için hukukî gerekçe olarak kullanmasının detayları için bakınız: Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2013). *Dış Siyaseti ve Askerî Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si Cilt I*. İstanbul: İletişim Yayıncılık; Oran, B. (2006c). “Dönemin Bilançosu”. B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980)*. (12. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 394-395; Esmer, A. Ş. ve Sander, O. (1996). “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türk Dış Politikası”. M. Gönübol ve diğerleri (Editörler). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. (9. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi, 160-178.

Türkiye'nin bu anlayışını genişletmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda Atatürk, Türkiye'nin dış borçlanmaya gidebileceğini şu sözleriyle dile getirmiştir:

Geçmişin ve düşmanların, memleket ve milletimizi bütün uygarlık dünyasıyla birlikte ileriye götürmekten alıkoymuş olan zincirleri, bugün bizi, az zamanda olağanüstü girişimlerde ve çalışmalarda bulunmaya zorluyor. Ancak bu zorluğun tatmini ve kayıplarının karşılanması bugünkü maliye gücümüzün üstündedir. Bundan dolayı hükümetimizin, her uygar devlet gibi dış borçlanmalar yapmasına gerek vardır. Şu kadar ki ödünç alınan yabancı paralarını, şimdiye kadar Babiâli'nin yaptığı şekilde, ödemeye mecbur değişmişiz gibi, amaçsız harcama ve kullanma ile borçlarımızın yükünü artırarak malî bağımsızlığımızı tehlikede bırakmaya kesin şekilde karşıyız. Biz, memlekette bayındırlığı, üretimi ve halkın refahını temin edecek, gelir kaynaklarımız geliştirecek verimli borçlanmalara taraftarız.⁴¹⁹

Atatürk'ün “geçmişin ve düşmanların, memleket ve milletimizi bütün uygarlık dünyasıyla birlikte ileriye götürmekten alıkoymuş olan zincirleri” ifadeleri Türk geniş grup kimliğinin “öteki”lerini temsil eden Batılı devletlere ve bu temsillerin ortaya çıkmasına sebep olan tarihî sürece vurgu yapmıştır. Batılı devletlere verilen kapitülasyonların Osmanlı Devleti'ni bir açık pazar haline getirdiği bu sürece yapılan vurgu, devletlerin geniş grup kimliğini oluşturan ilmeklerin, dış dünyaya dair algıların şekillenmesi ve sosyal kimliklerin oluşumu üzerindeki etkisini yansıtmaktadır.

Bu sözlerinden anlaşıldığı üzere Atatürk, dış borçlanmanın malî bağımsızlığa ve dolayısıyla tam bağımsızlığa gölge düşürmemesi için Türkiye'nin gelir kaynaklarını geliştirecek verimli bir borçlanma olması gerekliliğinin altını çizmiştir. Bu tür dış borçlanmaların ve yabancı sermayenin kabulü, Atatürk için tam bağımsızlığın bir unsuru olan millî ekonomiden bir taviz değil, bir anlayış genişlemesi anlamına gelmiştir. Buna göre Atatürk, “Bu noktada dar bir milliyetçilikten çıkıyoruz; biraz daha geniş milliyetçi oluyoruz”⁴²⁰ ifadesini kullanmıştır.

Atatürk'ün ifade ettiği yeni anlayışla Türkiye, 1930'dan itibaren dış borçlanmaya başvurmuştur. Bunun yanı sıra devlet eliyle sanayileşme sürecinin gerçekleşmesi için

⁴¹⁹ İnternet: “Ekonomi ve Kalkınma”. *Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi*. Web: <http://www.atam.gov.tr/duyurular/ekonomi-ve-kalkinma> 2 Mart 2018'de alınmıştır.

⁴²⁰ İnternet: “Ekonomi ve Kalkınma”. *Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi*. Web: <http://www.atam.gov.tr/duyurular/ekonomi-ve-kalkinma> 2 Mart 2018'de alınmıştır.

yabancı kredi alınması yoluna gidilmiştir.⁴²¹ Dış borç ve kredi alımı ilerleyen dönemlerde de devam etmiştir. Türkiye, 1944 yılında kurulan ve 1947 yılında faaliyete başlayan IMF'ye (International Monetary Fund/Uluslararası Para Fonu) aynı yıl üye olmuş ve bu üyelik gereği, ödemeler dengesinde açık ya da fazlalık olduğunda IMF'nin düzenleyici müdahale yapmasını ve gerektiğinde bütçe kısıtlamaları talep etmesini kabul etmiştir. 1950'li yıllardan fonda kredi alan Türkiye, stand-by anlaşması olarak adlandırılan ilk koşullu anlaşmasını da 1961 yılında imzalamıştır. Özellikle Türkiye'nin karma ekonomik politikadan serbest piyasa ekonomisine geçiş yaptığı 1980'lerden itibaren IMF'nin Türkiye ekonomisi ve finansal piyasaları üzerindeki etkinliği ve ağırlığı belirginleşmiştir.⁴²²

Bu gelişmelere istinaden ve Atatürk'ün açıklamasından ilham alarak, kalkınma hedeflerine ulaşmak için Türkiye'nin dar bir bağımsızlıktan çıkarak daha geniş bir bağımsızlık anlayışı benimsediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu genişleme, ekonomik alanın ötesinde siyasî, askerî ve adlî alanları da kapsamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu sistemde Türkiye, SSCB'den algıladığı tehdit dolayısıyla ABD liderliğindeki Batı ittifakında yer almıştır. Bu doğrultuda ABD ile sıkı müttefiklik ilişkileri kurmaya başlamıştır. 1949 yılında ortak savunma prensibine dayanan bir savunma ve işbirliği örgütü olarak kurulan NATO'ya 1952 yılında dâhil olmuştur. NATO üyeliği dolayısıyla taraf olduğu "Kuzey Atlantik Antlaşmasına Taraf Devletler Kuvvetlerinin Statüsüne İlişkin Anlaşma" ile Türkiye, topraklarında yabancı devletler tarafından askerî tesisler ve üsler kurulmasını ve askerî personel bulundurulmasını kabul etmiştir. Bu personelin cezai durumu ile ilgili olarak ise yargı yetkisini paylaşmayı taahhüt etmiştir.⁴²³

Tam bağımsızlık anlayışındaki genişlemeye işaret eden bu gelişmelere ek olarak Türkiye, ABD'nin 1947 yılında açıkladığı Truman Doktrini çerçevesinde yapılacak ABD yardımını kabul ederken "yapılan yardımı tahsis etmiş bulunduğu gayeler uğrunda kullanmayı" ve bunun kontrolünü yapacak "misyon şefine ve temsilcilerine, yapılan yardımın kullanılışı ve ilerleyişi hakkında rapor, malumat ve müşahade şeklinde

⁴²¹ İnternet: Demirel, M. A. "Atatürk ve Yabancı Sermaye". *Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi*. Web: <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-67-68-69/ataturk-ve-yabanci-sermaye> 2 Mart 2018'de alınmıştır.

⁴²² Apak, S. ve Uyar, M. (2010). "IMF-Türkiye İlişkileri ve Bankacılık Sektörü". *MUFAD Journal*, 47, 49-50; Turhan, İ. ve Gündüz, L. (2003). *Türkiye-IMF İlişkilerinin Kronolojisi*. İstanbul: Müsiad; İnternet: "Türkiye ve Uluslararası Para Fonu (IMF)". (14 Temmuz 2009). *IMF*. Web: <https://www.imf.org/external/np/exr/facts/tur/071409T.pdf> 10 Mayıs 2018'de alınmıştır.

⁴²³ Soysal, İ. (1991). *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları Cilt II (1945-1990) Kesim A*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 417.

isteyebilecekleri her türlü kolaylık ve yardımı sağlamayı”⁴²⁴ taahhüt etmiştir. Benzer şekilde 1947’den sonra yapılan askerî yardımlarda aynı şarta bağlı olarak alınmıştır. 1948 yılından itibaren ABD’nin Marshall Planı çerçevesinde alınan ekonomik yardımların da Amerikalı uzmanların görüşleri doğrultusunda kullanılması ve kullanım alanlarının temel hedeflerinin ABD tarafından belirlenmesi sonucunda, Truman Doktrini ile gelen yardımlar gibi Marshall yardımları da Türkiye’nin dışa bağımlılığını arttırmıştır.

AB üyeliği süreci Türkiye’nin tam bağımsızlık anlayışındaki genişlemenin bir başka örneği olarak görülmektedir. Bu süreçte, üyeliğin belirli koşullara bağlı olması dolayısıyla birçok alanda reformlar yapılmış, birlik müktesebatı ve siyasî koşulluluk gereği uyum paketleri geçirmiş ve anayasal düzenlemelere gidilmiştir.

Sonuç olarak uluslararası örgütlere üyelikler gereği verdiği taahhütler, belirli şartlara göre aldığı ekonomik ve askerî yardımlar, dış borçlanma ve AB üyeliği sürecinde müktesebat gereği yapılan yasal düzenlemeler, Türkiye’nin adlî, malî, ekonomik ve siyasî olmak üzere her alanda bağımsızlığını kapsayan *tam bağımsız* sosyal kimliğinde bir anlayış genişlemesine işaret eden uygulamalar olmuştur. Kalkınma ve savunma hedeflerine ulaşabilmesinin yalnızca kendi kaynakları ile mümkün olmayacağı gerçeği ve uluslararası örgütlere üyeliğin doğal olarak beraberinde getirdiği koşulluluk sebebiyle Türkiye’nin tam bağımsızlık anlayışı daha geniş bir yorum gerektirmiş ve nispi bir bağımsızlığa doğru evrilmiştir. Bu durum, sosyal kimliklerin kendi içlerinde değişime açık olduğunu ortaya koymaktadır.

4.2. Mutlak Egemen Türkiye

Türkiye’nin Millî Mücadele sonrasında inşa edilen geniş grup kimliğinin sürdürülmesini ve güçlendirilmesini sağlayan olumlu sosyal kimliklerden bir diğerini *mutlak egemen Türkiye* olarak ifade etmek mümkündür. Yeni Türk devletinin *mutlak egemen* sosyal kimlik tanımlamasını Atatürk şu sözleriyle ortaya koymuştur:

Düşmanlarımız Osmanlı Devleti’ni yıkarak unsuru asli olan Türk milletini de imha etmek istiyorlardı. Hâlbuki Türk milleti yeni bir iman ve kat’i bir azmi millî ile yeni

⁴²⁴ Erhan, Ç. (2006a). “ABD ile İlişkiler”. B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980)*. (12. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 533-534.

bir devlet kurmuştur. Bu devletin istinat ettiği esaslar ‘istiklâli tam’ ve ‘bilâkaydüşart hâkimiyeti millîye’den ibarettir.⁴²⁵

Türkiye için mutlak egemenlik, ulusal sınırlarla belirlenen toprakların ve bu topraklarda yaşayanların bölünmezliğine işaret etmektedir. Başka bir deyişle Türkiye Cumhuriyeti devletin, ulusal sınırları üzerinde mutlak egemenliği bulunmasını ve bunun bir sonucu olarak vatan topraklarının bölünmezliğini tanımlamaktadır. Türkiye’nin bu olumlu sosyal kimliği benimsemesinde Türk geniş grup kimliğinin ilmeklerinden birisini oluşturan seçilmiş travmasının etkili olduğu görülmektedir. Sevr Antlaşması, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerindeki toprak kayıpları, milliyetçi isyanlar sonucunda bağımsızlığını kazanan halklar ve Avrupalı devletlerin çöküşüne geçen Osmanlı’nın topraklarını aralarında bölüşme girişimleri ile birlikte düşünüldüğünde, Türk toplumunda bölünme ve toprak kaybetmeye dayalı bir travma yaratmıştır. Bu travma, Türkiye’nin dış politikasına bölünme korkusu olarak yansımış ve ulusal sınırlar dahilinde mutlak egemenlik sağlanmadığı takdirde Türkiye’nin bölüneceği endişesi yerleşmiştir.

Bu endişenin yansımalarını Atatürk’ün şu ifadelerinde görmek mümkündür: “Bu kadar matemler ve felâketler geçirdikten sonra elbette Türk öğrenmiştir ki, vatanı yeniden yapmak ve orada mesut ve hür yaşayabilmek için behemehâl hâkimiyetine sahip kalmak ve Cumhuriyet bayrağı altında bütün evlâtlarını toplu ve dikkatli bulundurmak lâzımdır.”⁴²⁶ Burada “Cumhuriyet bayrağı” ifadesi ile Atatürk, Türk geniş grup kimliğinin sembolü olan Türk bayrağına işaret etmiş ve bayrağı, Türkiye topraklarının bölünmezliğinin bir simgesi olarak sunmuştur. Bu bayrak altında, yani bölünmez Türkiye topraklarında yaşayanların “toplu” bir şekilde bulunması ise Türk insanının bütünlüğünü tanımlamıştır. Bu topraklarda yaşayanlar için kullanılan “dikkatli bulundurmak lazımdır” ifadesi ise bu bütünlüğü sürdürmek ve korumak için, doğrudan dışarıdan gelebilecek (geçmişte Batılı devletlerin Osmanlı topraklarını bölme çabalarında olduğu gibi) ya da Türkiye topraklarında yaşayan halkların dışarıdan kışkırtılmaları suretiyle oluşabilecek (Yunan ve Ermenilerin isyan ederek Osmanlı Devleti’nden ayrılma girişimlerinde olduğu gibi) bölücü girişimlere karşı dikkatli olunması gerekliliğine işaret etmiştir. Dolayısıyla zihinlerdeki “öteki” temsilleri ve seçilmiş travmanın yol açtığı bölünme endişesi, Türk geniş grup

⁴²⁵ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri Cilt II (1906-1938)*. (2. Baskı). (1959). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 92.

⁴²⁶ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri Cilt II (1906-1938)*. (2. Baskı). (1959). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 180.

kimliğinin korunması için Türkiye'nin kendisini *mutlak egemen* olarak tanımlamasına yol açmıştır.

“Sevr sendromu” olarak anılan seçilmiş travmanın bir yansıması olarak Türkiye, toprak bütünlüğüne ve bölünmezliğine tehdit algıladığı dönemlerde bu sosyal kimliğini ön plana çıkarmaktadır. Böyle zamanlarda dış politika kararları, *mutlak egemen* kimliğinin gereklerine uygun olarak alınmakta ve uygulanmaktadır. Bu kimlik, dış politika uygulamalarına egemenliğe gölge düşürecek her türlü toprak talebine ve bölücü faaliyete karşı çıkılması şeklinde yansımaktadır. Bu bağlamda Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Hatay'ın anavatana katılması meselesi, Sovyet Rusya'nın toprak talepleri, Kıbrıs Barış Harekâtı, Yunanistan ile Ege Denizi sorunları, Ermenistan ile sınırların tanınması sorunu, ASALA terörü ve PKK terör örgütü ile mücadele konuları, *mutlak egemen* kimliğinin dış politikada belirleyici olduğu örnek olaylardan bazılarını oluşturmaktadırlar.

4.2.1. Montrö Boğazlar Sözleşmesi

Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye'nin siyasî bağımsızlığı uluslararası alanda tanınmış, ancak birtakım sınırlamalar söz konusu olmuştur. Bu sınırlamalardan bir tanesi, Boğazlar'dan geçişi düzenleyen rejimdir. Lozan Barış Antlaşması çerçevesinde imzalanan Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının sınırlandırılmış bölgeleri boyunca iki kıyısının, Emir-Ali Adası kapsam dışında kalmak üzere tüm Marmara Denizi Adaları'nın ve Ege Denizi'ndeki beş adanın askerden arındırılmasına karar verilmiştir.⁴²⁷ Buna ek olarak anlaşmada bir Türk temsilcisinin başkanlığında uluslararası bir “Boğazlar Komisyonu”nun kurulması ve Boğazların suları konusunda bu komisyonun yetkili olması hükmüne yer verilmiştir.⁴²⁸

Bu iki madde, Türkiye'nin Boğazlardaki egemenliğine gölge düşürmekle birlikte, dönemin koşulları gereği kabul edilmiştir. Türkiye, *mutlak egemen* kimliği ile bağdaşmayan bu düzenlemeyi değiştirmek için sürekli fırsat kollamış, katıldığı uluslararası konferanslarda konuyu gündeme getirmiş ve nihayetinde İkinci Dünya Savaşı'na doğru ilerleyen uluslararası gelişmeleri bu anlamda bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Lozan'da egemenlik haklarının kısıtlanmasını kabul etmesinin bir sebebi olan Milletler Cemiyeti'nin

⁴²⁷ Soysal, (1989), 146-147.

⁴²⁸ Soysal, (1989), 149.

barışı tesis edeceği umudunun gerçekleşmemesi ve Almanya ile İtalya'nın yayılmacı politikalarının yarattığı kaygı ortamını fırsat bilen Türkiye, ortaya çıkan yeni siyasî ve askerî durumda Boğazlar rejimi ile ilgili yeni bir düzenleme yapmak üzere bir konferans toplanmasını teklif etmiştir.

Türkiye'nin çağrısı üzerine toplanan ve bir ay süren Montrö Konferansı sonunda, 20 Temmuz 1936 tarihinde Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır. Sözleşmeye eklenen protokolde “Türkiye, anılan sözleşmenin giriş kesiminde tanımlanan Boğazlar bölgesini hemen yeniden askerselleştirebilecektir” hükmü yer almıştır.⁴²⁹ Sözleşmenin 24. maddesi ile Boğazlar rejimine ilişkin 24 Temmuz 1923 günü sözleşme uyarınca kurulmuş olan Uluslararası Komisyon'un yetkileri Türk hükûmetine devredilmiştir.⁴³⁰ Böylelikle Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliğini kısıtlayan hükümler kaldırılmıştır. Bu hükümlerin kaldırılması ve bunun Türkiye'nin isteğiyle düzenlenen bir konferans sonucunda gerçekleşmesi, “Türk siyasetinin zaferi” olarak görülmüş⁴³¹ ve bir zafer olarak Türk geniş grup kimliğini güçlendirmiştir.

4.2.2. Hatay'ın Anavatana Katılması

Osmanlı Devleti zamanında İskenderun Sancağı ya da kısaca Sancak olarak adlandırılan Hatay, Türklerin yaşadığı bir bölge olarak Misak-ı Millî sınırları içinde yer almıştır. Fransa 1918'de bu bölgeyi işgal etmiş; 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması ile Hatay, Suriye sınırları içinde bırakılmış, ancak TBMM Hükûmeti, anlaşmaya bölgedeki Türklerin çıkarlarını koruyacak ve bölgeye özerklik verilmesi için gerekli zemini hazırlayacak özel hükümler koydurmayı ihmal etmemiştir.⁴³² Buna göre bölgede özel bir yönetim rejimi kurularak Türk millî kültürünün gelişmesi için her türlü kolaylığın sağlanması ve Türk dilinin resmî bir niteliğe sahip olması karara bağlanmıştır.⁴³³

Lozan Konferansı sırasında Suriye ile Türkiye sınırı belirlenirken, gerçekleşen uzun tartışmalardan sonra Hatay, Türkiye'nin ulusal sınırlarının dışında kalmıştır. Boğazlar konusunda olduğu gibi Hatay konusunda da Türkiye, günün koşulları itibarıyla Hatay'ın

⁴²⁹ Soysal, (1989), 518.

⁴³⁰ Soysal, (1989), 510.

⁴³¹ “Mukavele Dün Gece İmzalandı ve Ordumuz Sabaha Karşı Boğazları İşgal Etti”. (21 Ekim 1021). *Son Posta*, 1.

⁴³² Sarınoy, Y. (1996). “Atatürk'ün Hatay Politikası”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12 (34), 6.

⁴³³ Soysal, (1989), 51.

sınırları dışında kalmasını kabul etmiş, ancak Misak-ı Millî sınırları dâhilinde olması itibarıyla Türk yurdunun ve milletin bir parçası olarak görülen bu toprakların takipçisi olmuştur. Türkiye, uluslararası gelişmelerin elverişli olduğu durumda Hatay konusunu gündeme getirmek üzere de beklemiştir.

1936 yılında Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlığını vermesi ve Suriye'den çekilirken Hatay üzerindeki yetkilerini Suriye'ye bırakması, Türkiye'yi harekete geçirmiştir. Türk yurdunun ve milletin bir parçası olarak ve dolayısıyla bir egemenlik alanı olarak görülen Hatay'ın, önce bağımsızlığını kazanması ardında da Türkiye'nin ulusal sınırlarına dâhil edebilmesi için çaba gösterilmiştir. Bu bağlamda konunun doğrudan Fransa ile görüşülmesinden Milletler Cemiyeti'ne başvurulmasına kadar çeşitli diplomatik yollar denenmiş, Hatay Türkleri ile ilişkiler geliştirilmiş, Hatay'ın içişlerine yönelik bazı faaliyetler yürütülmüş ve bölgedeki Türkler teşkilatlandırılmıştır.⁴³⁴ 1936 yılında Atatürk'ün emriyle İskenderun-Antakya ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin adı "Hatay Hâkimiyeti Cemiyeti" olarak değiştirilmiş, Mersin, Dört Yol, Hassa ve Kilis'te şubeleri açılmıştır. Atatürk, Hatay bayrağının şeklini belirlemiş ve Hatay bayrağı ilk olarak 27 Aralık 1936 tarihinde cemiyetin İstanbul'daki merkezine çekilmiştir.⁴³⁵

Hatay bölgesindeki Türklerin teşkilatlandırılmasına yönelik bu çalışmalar, Hatay Türklerinin geniş grup kimliklerine dair bilinçliliklerinin artmasına ve "öteki" gruplara karşı Türkiye ile bağlarının kuvvetlenmesine hizmet etmiştir. Hatay bayrağının tasarlanmasının arkasında da aynı amacın olduğunu düşünmek mümkündür. Geniş grubu sembolize eden, onun diğer gruplardan "farklı" ve "ayrı" olduğunu simgeleyen Hatay bayrağının şeklinin belirlenmesinde söz sahibi olan Atatürk, bir yandan Hatay'ın ve halkının Suriye'den "ayrı" bir grubu tanımladığına dikkat çekmiş, diğer yandan ise bayrağa son şeklini Türkiye'nin Cumhurbaşkanı sıfatıyla bizzat kendisi vererek Hatay'da yaşayanların Türk geniş grup kimliği ile olan bağını ve bu bağın bölünmezliğini göstermiştir.

Bunların yanı sıra Atatürk, gerekirse bölgeye askerî harekât düzenlemeyi göze alabileceğini, Hatay meselesinden dolayı Türkiye'nin haysiyet ve izzetinefsini korumak zorunda olduğu ile hareketlerin en ileri derecesine gitmek mecburiyet ve kararında olduğunu, bu

⁴³⁴ Sarıay, (1996), 27.

⁴³⁵ Melek, A. (1991). *Hatay Nasıl Kurtuldu*. (3. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 36-37.

mecburiyet Fransa ile savaş halini gerektirirse buna sadece teessüf edeceğini ifade etmiştir.⁴³⁶ Sonuç olarak Türkiye, Hatay konusundaki kararlı ve gerektiğinde sert tavrı ile mutlak egemenlik alanı olarak gördüğü bu bölgeyi, 1939 yılında topraklarına dâhil etmeyi başarmıştır.

4.2.3. Sovyet Rusya'nın Toprak Taleplerinin Reddedilmesi

Türkiye'nin *mutlak egemen* sosyal kimliği çerçevesinde hareket ettiği dış politika olaylarından birisi de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gündeme gelen Sovyet Rusya'nın toprak talepleri olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sırasında izlediği savaştışılık politikası, savaş sonrası dönemde Türkiye'yi SSCB'ye karşı zor durumda bırakmıştır. SSCB'nin Türkiye'nin savaşa girmesine yönelik ısrarlarına karşı savaştışılı kalmayı sürdürmesi bu devleti kızdırmış, Türkiye 1945 yılında Almanya'ya savaş ilan ettiğinde ise SSCB bundan tatmin olmamıştır.

SSCB, savaşın bitiminden kısa bir süre önce, 19 Mart 1945 tarihinde, Türkiye ile imzalanan 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın süresinin uzatılmayacağını bildirmiştir. Bunu bildirirken, savaş sonrası koşulların değiştiğine vurgu yapmış ve yeni koşullarda bir anlaşma yapmak için Türkiye ile görüşmeye hazır olduğunu açıklamıştır.⁴³⁷ İki ülkenin dışişleri bakanları arasında yapılan görüşmede SSCB, yeni bir anlaşma için koşullarını bildirmiştir. Buna göre SSCB, Türkiye ile arasındaki dostluk anlaşmasını yenilemek için Boğazların idaresinden ayrıcalıklı bir konum ve Kars ile Ardahan'ın kendilerine verilmesini istemiştir.⁴³⁸

Literatüre “Sovyet talepleri” olarak geçen bu gelişme, Türkiye'nin seçilmiş travmasını yeniden canlandırmış ve bölünme endişesini tetiklemiştir. Bu bağlamda *mutlak egemen* sosyal kimliğini ön plana çıkaran Türkiye, SSCB'nin bu taleplerine karşı çıkmıştır. Talepler karşısında Türkiye'nin tutumunu İsmet İnönü, Meclis'te yaptığı konuşmada şu sözlerle dile getirmiştir:

Herhangi bir bahane ile toprağı ve hakları üzerinde Türkiye'den bir şey istemek, en ufak bir insaf ile izah edilemez....Açıkça söyleriz ki, Türk topraklarından ve

⁴³⁶ Sarıay, (1996), 18.

⁴³⁷ Tellal, E. (2000). *Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB-Türkiye İlişkileri (1953-1964)*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 23-24.

⁴³⁸ “Sovyet Şartları”, (27 Haziran 1945). *Cumhuriyet*, 1.

haklarından hiç kimseye verilecek bir borcumuz yoktur. Şerefli insanlar olarak yaşayacağız ve şerefli insanlar olarak öleceğiz.⁴³⁹

Türkiye'nin bu tutumuna karşılık SSCB'nin isteklerinden vazgeçmemesi ile iki ülke arasında yeni bir dostluk anlaşması olasılığı ortadan kalkmıştır. Taleplerini gündeme getirmekten vazgeçmeyen SSCB, 1946 yılında Türkiye'ye iki kez nota vererek, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında Boğazlardan Mihver devletlerinin savaş gemilerini geçirdiğini ileri sürmüş ve Boğazların savunmasına ortak olmayı isteğini dile getirmiştir.⁴⁴⁰ Türkiye, her iki notaya verdiği cevapta da Sovyet taleplerini reddetmiş ve Montrö hükümleri dışına çıkmadığını bildirilmiştir. Cevabî notalarda yer alan "İşbu Sovyet teklifi, millî bakımdan Türkiye'nin hiçbir suretle feragat edemeyeceği ve takyidini kabul edemeyeceği egemenlik haklarına ve güvenliğine aykırıdır" ifadesi, Türkiye'nin Boğazlar konusunu *mutlak egemen* kimliğine göre değerlendirdiğinin işareti olmuştur.⁴⁴¹ SSCB'nin, Türkiye'den toprak talebi olmadığını açıkladığı 1953 yılına kadar iki devlet arasında birtakım protestolar ve karşılıklı cevabî notalar verilmiştir.⁴⁴²

İnönü'nün şu ifadeleri Türkiye'nin SSCB talepleri karşısında izlediği politikanın ifadesi niteliğindedir: "Hiç kimseye karşı tecavüz emeli beslememekteyiz; fakat toprak bütünlüğümüze, haklarımıza karşı herhangi bir tecavüz emeli beslemesine de asla müsaade etmeyeceğiz. Bu, bizim türlü imtihanlardan geçmiş dürüst ve açık siyasetimizdir."⁴⁴³ Böylelikle İnönü, Osmanlı Devleti'nin dağılması sürecini ve bu sürecin Türk insanı için bir travma haline gelmesini hatırlatarak, bu imtihanlardan geçmiş Türkiye'nin, Sovyet talepleri de dâhil hiçbir toprak ve hak talebini karşılamayacağını ortaya koymuştur. Sonuç olarak Türkiye, *mutlak egemen* kimliğinin bir gereği olarak SSCB'den gelen egemenliğine aykırı talepleri daima ve kesin bir dille reddetmiş, bu konudaki her türlü baskıya direniş göstermiştir.

⁴³⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*. (1 Kasım 1945). Dönem 7. Cilt 20. Birleşim 1. Ankara: TBMM Matbaası, 6.

⁴⁴⁰ "Sovyet Notasına Cevabımız Hazır". (13 Ağustos 1946). *Vatan*, 1.

⁴⁴¹ Gürün, K. (1983). *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 173.

⁴⁴² Umar, Ö. O. (2004). "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türk-Sovyet İlişkileri". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 20 (59), 411.

⁴⁴³ *TBMM Tutanak Dergisi*. (1 Kasım 1947). Dönem 8. Cilt 7. Birleşim 1. Ankara: TBMM Matbaası, 3.

4.2.4. Ege Denizi Sorunları

Ege Denizi bağlamında Yunanistan ile arasındaki sorunlarla ilgili Türkiye'nin tutumu ve politikaları, *mutlak egemen* sosyal kimliğinin dış politika kararlarında ve uygulamalarında ön plana çıkmasına örnek oluşturmaktadırlar. İki ülke arasında Ege Denizi'ndeki egemenlik alanları ile ilgili olan karasuları, hava sahası, kıta sahanlığı ve bazı kayalıkların durumu konularında sorunlar bulunmaktadır. Üzerinde bulunduğu kara parçası ile birlikte karasuları, hava sahası ve kıta sahanlığının da ülkelerin topraklarının birer parçası kabul edilmesine bağlı olarak Türkiye, Ege Denizi sorunlarını egemenliği ve güvenliği ile doğrudan ilgili olarak görmekte ve bu konularla ilgili olarak dış politika kararlarını alırken *mutlak egemen* sosyal kimliğine göre hareket etmektedir.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki Ege Denizi sorunlarından bir tanesi karasularının genişliği ile ilgilidir. Yunanistan'ın, BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne taraf olmasıyla birlikte bu sözleşme uyarınca karasularını 12 mile çıkaracağını açıklamasına karşılık Türkiye, böyle bir kararı *casus belli* (savaş nedeni) sayacağını duyurmuştur.

Türkiye ile Yunanistan arasında karasularının konu olduğu sorun, ulusal hava sahasının belirlenmesine de yansımıştır. Bir ülkenin karasularının genişliğinin, o ülkenin hava sularını belirlemesine ve kendi karasularının 6 mil olması itibarıyla hava sularının da aynı genişlikte olması gerekmesine rağmen Yunanistan'ın hava sahasını 10 mil olarak ilan etmesine Türkiye karşı çıkmıştır. Karasuları genişliğine bağlı olarak, Yunanistan hava sahasını 6 mil kabul ettiğini bildiren Türkiye, bu kararı gündeme getirmek adına askerî uçaklarını sistematik ve periyodik bir şekilde Yunan hava sahası olarak kabul etmediği 4 millik hava sahasına göndermektedir.⁴⁴⁴

Yunanistan, 1963-1972 yılların arasında bazı şirketlere Ege'de petrol aramaları için ruhsat verdiğinde, Ege'nin kıta sahanlığının tek taraflı olarak Yunan kıta sahanlığı olarak görüldüğü anlamına gelen bu gelişme karşısında Türkiye, mütekabiliyete dayalı bir politika izlemiştir. Buna göre Yunanistan'ın her hamlesine karşılık karşı bir hamlede bulunmuştur. Ege Denizi'ndeki egemenliğini korumak adına sıcak çatışmayı göze almış, araştırma gemilerini savaş gemileri eşliğinde Ege Denizi'ne göndermiş ve birçok kere Yunanistan ile savaş pozisyonunda beklemiştir. 1987'de iki ülkenin birlikleri teyakkuz durumuna

⁴⁴⁴ Fırat, (2006a), 759.

geçtiğinde dönemin Başbakanı Turgut Özal, saldırının bir savaş sebebi olacağını ifade etmiş ve ancak Yunanlılar kendi suları dışına çıkarsa Türkiye'nin de çıkacağını söylemiştir.⁴⁴⁵ ABD başta olmak üzere NATO üyesi devletlerin araya girmeleriyle iki donanma kendi karasularına çekilmiş ve kriz dondurulmuştur.⁴⁴⁶ Kıta sahanlığı sorunu, bu dönemden sonra daha az gündeme gelmekle birlikte Türkiye, *mutlak egemen* kimliği doğrultusunda, zaman zaman araştırma gemilerini, Türkiye'nin uluslararası sular, Yunanistan'ın ise kendi kıta sahanlığı olarak gördüğü bölgeye göndererek kıta sahanlığı konusundaki kendi tezini hatırlatmaktadır.

Türkiye ve Yunanistan arasında egemenlik konusunda sorun yaratan bir diğer mesele Ege adalarının silahlandırılması olmuştur. Soruna konu olan Ege adalarının tümü 1923 Lozan Barış Antlaşması ve 1947 Paris Barış Antlaşması ile askerden arındırılmış bir hukukî statü altında bulunmalarına rağmen Yunanistan, 1960'lerden itibaren Doğu Ege adalarını silahlandırmaya çalışmış ve bunun için NATO'yu bir araç olarak kullanmıştır. Yunanistan'ın bu girişimleri, Türkiye tarafından kabul edilemez bulunmuştur.⁴⁴⁷ Yunanistan'ın Ege Adaları'nda konuşlu bazı kuvvetlerini NATO'ya tahsisli gibi göstermesi üzerine Türkiye, Yunanistan'ın NATO'ya tahsis ettiği tüm kuvvetleri üzerinde veto kullanmıştır.⁴⁴⁸

25 Aralık 1995 tarihinde Türk bandıralı bir yük gemisinin Ege Denizi'ndeki Kardak kayalıkları açıklarında karaya oturması, Türkiye ile Yunanistan arasındaki mevcut sorunlara bir yenisini eklemiştir. Söz konusu geminin kurtarılması için Yunan devriye botları çalışma başlatmış, Türkiye ise Yunan botlarının kendi karasularına girdiğini belirten bir nota göndermiştir. Yunanistan'ın da kayalıkların kendisine ait olduğunu açıklamasıyla kayalıkların statüsü bir egemenlik sorunu haline gelmiştir.⁴⁴⁹ İki ülke arasındaki nota trafiğinin başlattığı gerginlik, bir grup Yunanlı ve Türk gazeteci arasında gerçekleşen adacıklara bayrak dikme mücadelesi ile iyice tırmanmış ve iki ülke bir kez daha sıcak çatışmanın eşiğine gelmiştir.

⁴⁴⁵ "Ege'de Kritik 24 Saat". (27 Mart 1987). *Cumhuriyet*, 1.

⁴⁴⁶ "Kriz Donduruldu". (28 Mart 1987). *Milliyet*, 1.

⁴⁴⁷ "Atina, Limni'nin Uluslararası Statüsünü Değiştirmek İstiyor". (16 Ocak 1983). *Milliyet*, 8.

⁴⁴⁸ Fırat, M. (2006b). "Yunanistan'la İlişkiler". B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II (1980-2001)*. 9. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 109-110.

⁴⁴⁹ Fırat, M. (2006c). "Yunanistan'la İlişkiler". B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II (1980-2001)*. 9. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 464.

Dönemin Başbakanı Tansu Çiller'in "Toprak verilmez, bizde tek çakıl taşı verilmez. Bizde can verilir ama çakıl taşı verilmez." açıklaması ile Türkiye'nin topraklarının bölünmezliği ile ilgili gördüğü hiçbir konuda geri adım atmayacağına işaret etmiştir.⁴⁵⁰ Türkiye, soruna konu olan Kardak kayalıklarının karşısındaki kayalara asker çıkarmış ve adaya Türk bayrağı dikilmiştir. Şubat 1996'da ABD'nin devreye girmesiyle Kardak krizi sıcak çatışmaya dönüşmeden sona ermiştir.

Hâlihazırda bahsedildiği üzere Kardak Krizi, aynı zamanda devletlerin geniş grup kimliklerinin simgesi olan ulusal bayrakların sembolik önemini yinelemeye imkân tanıyan bir örnek olmuştur. Kriz sırasında tarafların egemenliklerinin göstergesi olarak kendi geniş gruplarını simgeleyen ulusal bayrağı kayalıklara dikme mücadelesine girmeleri, krizi adeta bir bayrak dikme mücadelesi haline getirmiştir. Bu durum, stres durumlarında geniş grupların, grubun ortak simgelerinin proto-simgeler olarak yaşamalarının bir örneği olmuştur.

İki ülkenin birbirlerinin geniş grup kimliği kumaşlarına "öteki" olarak işlemiş olmaları, "öteki" temsilinin zihinlerdeki varlığı ve ortaya çıkardığı güven problemi, Ege Denizi sorunlarının çözülmesinde kısıtlayıcı bir rol oynamaktadır. Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in "Ege'deki sorunlarımızın nedenleri tarihseldir"⁴⁵¹ açıklaması, bu duruma işaret etmektedir. İki ülke arasındaki fiziksel sınırlar, Ege Denizi sorunlarında psikolojik anlam kazanmakta ve Türk ve Yunan geniş grup kimliklerini birbirinden ayıran sınırlar haline gelmektedirler. Bu durumda Türk geniş grup kimliğini korumak adına Türkiye, bu konularla ilgili dış politika kararlarını alırken *mutlak egemen* sosyal kimliğine göre hareket etmektedir. Bu kimliğin şekillendirdiği dış politika uygulamaları, Türkiye'nin Yunanistan ile yaşadığı bu sorunlar karşısında uluslararası hukukun araçlarına başvurmasını, NATO'da veto yetkisini devreye sokmasını, kendi tezlerini gündeme getirmek adına Yunanistan'ın kendi egemenlik alanı olarak gördüğü sulara ve sahalara girmesini, gerektiğinde ise egemenlik haklarını korumak adına sıcak çatışmanın eşiğine gelmeyi göze almasını içermektedir.

⁴⁵⁰ İnternet: "Tansu Çiller: O Asker Gidecek, O Bayrak İnecek". (17 Aralık 2016). *Youtube*. Web: <https://www.youtube.com/watch?v=M8VXA3C122E> 22 Mart 2018'de alınmıştır.

⁴⁵¹ Cem, İ. (2009). *Türkiye, Avrupa, Avrasya Cilt I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 69.

4.2.5. Kıbrıs Barış Harekâtı

1571 yılında Osmanlı topraklarına katılan ve 1878 tarihinde geçici olarak İngiltere'nin egemenliğine verilen Kıbrıs Adası, Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere tarafından ilhak edilmiştir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devleti, Lozan Barış Antlaşması ile "Britanya Hükümeti'nce Kıbrıs'ın 5 Kasım 1914'te açıklanan ilhakını tanıdığını"⁴⁵² bildirmiştir. İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dekolonizasyon sürecinde, iki askerî üs bölgesi dışında, Ada'daki egemenliğinden feragat etmesiyle, "Kıbrıs sorunu" ortaya çıkmıştır.⁴⁵³ Bu sorun, Kıbrıs'ta sömürgeciliğe karşı bir hareket oluşması, etnik ve irredentist çatışmaların yaşanması, devletlerarası anlaşmazlıkların çıkması, etnik ve millî toplumlar arasında şiddetli tartışmalar görülmesi, iç ve dış göç gibi olayların yaşanmasıyla giriftleşmiş ve uluslararası boyutta bir sorun olarak Türk Dış Politikasının bütününü etkileyen bir unsur haline gelmiştir.⁴⁵⁴

Kıbrıs'ta yaşayan Rumlar, Ada'daki Osmanlı egemenliğinden beri Yunanistan ile birleşme isteğinde olmuşlar ve zaman zaman bunun için ayaklanmışlardır. 1954 yılında Yunanistan hükümetinin Kıbrıs adasına self-determinasyon hakkı tanınmadığı gerekçesiyle konuyu BM Genel Kurulu'na taşımasına kadar Rumların girişimleri bir iç sorun olarak kalmış, bu tarihten sonra ise uluslararası bir boyut kazanmıştır. Olayları iç sorun olarak gören ve Yunanistan'ın BM nezdindeki girişiminin başarısız olmasını konunun kapanması olarak değerlendiren Türkiye, 1955 yılında Kıbrıslı Rumlar tarafından Yunanistan'la birleşmek için silahlı mücadele yürütmek üzere EOKA (Ethniki Organosis Kyprion Agoniston/Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü) terör örgütünün kurulması ve Ada'da şiddet eylemlerinin yoğunlaşması ile birlikte konuyu *mutlak egemen* sosyal kimliği çerçevesinde değerlendirmeye başlamıştır. Adada yaşayan Türklerin Rumlar tarafından maruz bırakıldıkları baskı, şiddet ve yaşadıkları köyleri terk etmek zorunda kalmaları durumu, Türk insanının bütünlüğünü de içeren *mutlak egemen* sosyal kimliğine göre hareket edilmesine yol açmıştır. Buna göre Türkiye'nin Ada'ya müdahalesi gündeme

⁴⁵² Soysal, (1989), 91.

⁴⁵³ Tamçelik, S. (2013). "Editörden". S. Tamçelik (Editör). *2012 Kuzey Kıbrıs Kuzey Gelecek Vizyonu*. Ankara: EkoAvrasya Yayınları, 1.

⁴⁵⁴ Tamçelik, S. (2012). *Kıbrıs'taki Çatışmanın Hukukî Boyutu*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 63.

gelmiş ancak “Johnson Mektubu olayı” olarak bilinen gelişme, müdahale hazırlıklarına engel olmuştur.⁴⁵⁵

1974 yılında yaşanan gelişmeler üzerine ise Türkiye, uluslararası hukuktan doğan haklarını kullanarak Kıbrıs’a askerî harekât düzenlemiştir. Türkiye’nin harekâtına yol açan gelişme, 15 Temmuz 1974 tarihinde eski EOKA temsilcilerinden olan ve Türklere karşı işlediği cinayetler ile tanınan Nikos Sampson’ın bir darbe yaparak Kıbrıs Elen Cumhuriyeti’ni ilan etmesi olmuştur. Başbakan Ecevit bu gelişmeyi şu sözlerle değerlendirmiştir:

Ege denizinde hakkı olandan çok daha fazlasını almak ve elinde tutmak iddiasında bulunan Yunanistan, bu kez Akdeniz’de de bir fiilî durum olarak, aynı imkanları elde etmiş olacaktı.... Yunanistan, Ege’de Türkiye’ye nefes sahası bırakmadığı gibi, Akdeniz’de de hiç şüphesiz aynı durumu yaratacaktı.⁴⁵⁶

Ada’daki ve genel olarak Akdeniz’deki dengelerin ve statükonun bozulması, Kıbrıs’ın fiilen Yunanistan’a ilhakı ve adadaki Türkler için baskı, şiddet hatta yok edilme anlamına gelen bu gelişme karşısında Türkiye, *mutlak egemen* kimliği gereği, askerî seçenekleri devreye sokma girişimlerine başlamıştır. Bu çerçevede 21 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs Barış Harekâtı’nı başlatan Türkiye, 14 Ağustos 1974 tarihinde de ikinci bir harekât başlatmış ve 16 Ağustos’ta sona eren harekât sonucunda Mağusa-Lefke hattını çizerek yeni sınırlar dâhilinde ateşkes ilan etmiştir.

Türkiye’nin Kıbrıs’a askerî müdahalesi, hem Türk Dış Politikası hem Türk-Yunan ilişkileri hem de Kıbrıs sorunu açısından bir dönüm noktası olmuştur. Kore dışında ilk kez kendi sınırları dışına asker gönderen Türkiye, ikinci harekâtın ardından başta ABD olmak üzere Batılı müttefikleri ile ilişkilerinde ciddi sorunlar yaşamıştır.⁴⁵⁷ Sonuç olarak Kıbrıs Barış Harekâtı, *mutlak egemen* sosyal kimliği çerçevesinde aldığı dış politika kararlarında ve gerçekleştirdiği dış politika uygulamalarında Türkiye’nin gerektiğinde askerî seçeneklere başvurabileceğini gösteren bir örnek olmuştur. Harekât, Türk basınında “Türk

⁴⁵⁵ “Johnson Mektubu Olayı”, Türkiye’nin ABD ile olan ilişkilerini kapsayan “ABD’nin Daimi Müttefik” başlığı altında detaylı bir şekilde ele alınacağından, tekrara düşmemek adına burada ayrıca incelenmemiştir.

⁴⁵⁶ **TBMM Tutanak Dergisi (Gizli Oturum)**. (20 Temmuz 1974). Dönem 13. Cilt 13. Birleşim 3. Oturum 1 ve 4. Ankara: TBMM Matbaası, 21.

⁴⁵⁷ Fırat, (2006a), 749.

ordusunun zaferi” olarak yer bulmuş⁴⁵⁸ ve Türk geniş grup kimliği açısından bir gurur ve prestij kaynağı olmuştur.

4.2.6. ASALA Terör Örgütü ile Mücadele

ASALA, Agop Agopyan tarafından 1975 yılında kurulmuştur. Örgütün lider kadrosu, örgütün temel amaçlarından bir tanesini “işgal altında bulunan Ermeni topraklarını uluslararası destek gören Türk emperyalizminden kurtarmak ve bu toprakları mevcut Ermeni toprakları ile birleştirmek”⁴⁵⁹ olarak tanımlamışlardır. Türkiye’nin toprak bütünlüğünü doğrudan tehdit eden bu amacı itibarıyla ASALA ile mücadele, Türkiye’nin *mutlak egemen* sosyal kimliğine göre hareket ettiği bir dış politika konusu olmuştur.

ASALA terör örgütü, amaçlarına dikkat çekmek ve uluslararası destek sağlamak amacıyla çok sayıda suikast düzenlemiş, bombalı ve silahlı saldırı gerçekleştirmiştir. ASALA’nın terör eylemleri ağırlıklı olarak yurtdışında görev yapan Türk diplomatları hedef almıştır. 24 Ekim 1975 tarihinde Paris’teki Türk büyükelçisi ve koruması ASALA terör örgütü tarafından katledilmiş, izleyen yıllarda da Avusturya, Yunanistan, Hollanda, İspanya, İsviçre, Avustralya olmak üzere çok sayıda ülkedeki Türk diplomatik temsilcileri ASALA’nın hedefi olmuşlardır.⁴⁶⁰ ASALA, 15 Temmuz 1983 tarihinde Fransa’da bulunan Orly Havalimanı’na silahlı saldırıda bulunmuştur. Bu tarihe kadar Batılı ülkelerin yumuşak tutumundan destek bulan ASALA’nın terör eylemleri, Türk vatandaşlarının yanı sıra Fransız, Amerikan ve İsveç vatandaşlarının da hayatını kaybettikleri bu saldırının ardında Fransa başta olmak üzere Batılı devletler tarafından eleştirilmeye başlanmıştır.⁴⁶¹ Orly saldırısından sonra Avrupa’dan gördüğü desteği kaybetmeye başlayan ASALA, örgüt içinde ayrışmaların da başlamasıyla etkinliğini kaybetmiştir.

ASALA’nın bu terörist eylemleri karşısında Türkiye’nin örgüt ile mücadele politikasını dönemin Dışişleri Bakanı İltar Türkmen şöyle özetlemiştir:

⁴⁵⁸ “Zafer Bizim”. (21 Temmuz 1974). *Türkiye*, 1; “Kıbrıs’ta Zafer Ordumuzun”. (21 Temmuz 1974). *Günaydın*, 1.

⁴⁵⁹ İnternet: “Armenian Secret Liberation Army Leader Describes the Aims of His Organisation”. (16 Ağustos 2016). *Youtube*. Web: https://www.youtube.com/watch?v=Agni4gy_sxw 18 Nisan 2018’de alınmıştır.

⁴⁶⁰ Mango, A. (2005). *Turkey and the War on Terror : For Forty Years We Fought Alone*. London; New York : Routledge, 12.

⁴⁶¹ Şehirli, Y. A. (2006). “ASALA’nın Ortaya Çıkışı, Eylemleri, İlişkileri ve Sonu”. İ. Bal ve M. Çufalı (Editörler). *Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri*. (Genişletilmiş 2. Baskı). Ankara: Lalezar Kitabevi, 672.

Türkiye bir yandan ırkçı Ermeni propagandasıyla mücadele ederken diğer yandan temsilcilikleri ve görevlileri için gerekli önlemleri artırmaya devam etmektedir. Bu son noktada temsilciliklerimizin bulundukları ülkeler makamları ısrarla uyarılmakta ve Türkiye'nin kendi ülkesindeki yabancı temsilcilikleri koruduğu gibi, bu ülkelerin de Türk temsilcilikleri ve mensupları aynı etkinlikte korumaları istenmektedir.⁴⁶²

ASALA terörünün önlenmesi konusunda aldığı önlemler, diğer ülkelere bu konuda yaptığı çağrılar ve resmî kınama açıklamalarının yanı sıra Türkiye'nin örgütle mücadele için birtakım örtülü operasyonlar gerçekleştirdiği ve örgütün etkinliğini kaybetmesinde bu operasyonların da etkili olduğu iddiası bulunmaktadır.⁴⁶³ Bu iddialara dayanak teşkil eder şekilde 1982 yılında Kanada'daki Türk askerî ateşesinin katledilmesinin ardından dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren şu açıklamayı yapmıştır: “Türk Hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti’ne açılmış bir savaş olarak gördüğü bu cinayetleri sona erdirmek için gerekli bütün önlemleri almakta kararlıdır. Bu bağlamda, gücümüzü gerekli gördüğümüz yerlerde ve gereken zamanlarda kullanmamız doğal karşılanmalıdır”.⁴⁶⁴ Evren’in bu ifadelerini, Ermeni terörüne işaret eden “Türk diplomatlarını katleden teröristlerin, bundan böyle dünyanın hiçbir ülkesine güven içinde olmayacakları”⁴⁶⁵ şeklinde yapılan resmî açıklamalar takip etmiştir. Ancak bu açıklamaların ötesinde resmî olarak delillendirilmeleri güç olduğu için ASALA'nın etkinliğini kaybetmesinde Türkiye'nin gizli operasyonlarının etkili olduğu görüşü bir iddia olarak kabul edilmektedir.

4.2.7. Ermenistan ile Sınırların Tanınması Sorunu

Türkiye'nin *mutlak egemen* sosyal kimliğinin dış politika uygulamalarına bir yansıması da Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkilerinde görülmektedir. Ermenistan ile olan sınırın tanınması sorunu, Türkiye'nin bu ülke ile ilişkilerinde toprak bütünlüğünden taviz vermeyen *mutlak egemen* kimliğini ön plana çıkarmaktadır.

⁴⁶² *Danışma Meclisi Tutanağı*. (6 Mayıs 1982). Cilt 5. Birleşim 91. Ankara: TBMM Matbaası, 310.

⁴⁶³ Türkiye'nin ASALA'ya gizli operasyonlar düzenlediği iddialarının detayları için bakınız: İnternet: Kılıç, E. (27 Eylül 2008). “ASALA Operasyonları Efsane Mi?”. Sabah. Web: <http://arsiv.sabah.com.tr/2008/09/28/haber.B5E3B51FA2F94618A781886CB7B3B590.html> 10 Nisan 2018’de alınmıştır; İnternet: Şimşek, A. (9 Temmuz 2009). “‘ASALA’yı Kuru Kafa Resimleriyle Çözdük’ “. Sabah. Web: https://www.sabah.com.tr/gundem/2009/07/09/asalayi_kuru_kafa_resimleriyle_cozduk 10 Nisan 2018’de alınmıştır; İnternet: Dilek, H. (17 Ağustos 2010). “MİT’in Dış Operasyonları”. Takvim. Web: https://www.takvim.com.tr/yazi_dizisi/2010/08/17/mitin_dis_operasyonlari 10 Nisan 2018’de alınmıştır; İnternet: Üstel, A. (19 Ekim 2017). “ASALA Operasyonları Nasıl ve Kimlerce Yapıldı?”. Star. Web: <http://www.star.com.tr/yazar/asala-operasyonlari-nasil-ve-kimlerce-yapildi-yazi-1265730/> 10 Nisan 2018’de alınmıştır.

⁴⁶⁴ Çitlioğlu, E. (1998). *Yedekteki Taşeron ASALA*. (Genişletilmiş 2. Baskı). Ankara: Ümit Yayıncılık, 89.

⁴⁶⁵ Şehirli, (2006), 673.

Gerek Ermenistan’da yaşayan Ermenilerin gerekse diaspora Ermenilerinin bir kısmı “soykırım” iddialarının tanınmasına ek olarak, Türkiye’nin “tarihî Ermeni topraklarını” geri vermekle yükümlü olduğunu iddia etmektedirler. Bu iddiaları destekler biçimde Ermenistan’ın 23 Ağustos 1990 tarihli Bağımsızlık Bildirgesi’nin 11. maddesinde “Ermenistan Cumhuriyeti, 1915 Osmanlı Türkiye’si ve Batı Ermenistan’da gerçekleştirilen soykırımın uluslararası alanda kabulünün sağlanması yönündeki çabaları destekleyecektir”⁴⁶⁶ ifadesi yer almaktadır. Bu hedefe bağlı kalınacağı 1995 yılında kabul edilen Ermeni Anayasası’nda da teyit edilmektedir.⁴⁶⁷

“Batı Ermenistan” ifadesi Türkiye için bir toprak talebi endişesi ortaya çıkarmaktadır. Batı Ermenistan olarak adlandırılan topraklar, Türkiye’nin doğu topraklarıdır. Ermeni Parlamentosu’nun 1991 yılında Kars ve Gümrü Antlaşmalarının geçerliliğini tanımadığını beyan eden bir karar aldığı bilinmesi, bu endişeyi güçlendirmektedir. Buna ek olarak Ermenistan, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) çerçevesinde kabul ettiği ilkelere rağmen, sınırların değişmezliği konusunda kesin bir taahhüt altına girmek istememektedir. Ermenistan, Türkiye ile sınırını belirleyen 1921 tarihli Kars ve Gümrü Antlaşmalarını tanıdığını beyan etmekten kaçınmaktadır. Bu durum, Türkiye açısından, Ermenistan’ın ortaya attığı bazı “tarihî haklar” çerçevesinde toprak talep edebileceği endişesi yaratmaktadır.⁴⁶⁸ 1998-2008 yılları arasında Ermenistan Cumhurbaşkanı olan Koçaryan’ın 11 Nisan 2005 tarihli bir konuşmasında Ermenistan’ın herhangi bir hükümet organı adına toprak talebinde bulunmadığını söylemişse de bu sözlerinin ardından gelen şu cümleler “soykırım” iddialarının kabul edilmesinin beraberinde toprak talebi de getireceğini ima etmektedir: “Bugün dış politika gündemimizde ‘soykırımın’ kabul edilmesi var. Bunun ne gibi yasal sonuçları olacağı ise gelecek cumhurbaşkanlarını ve gelecek siyasî görevlileri ilgilendiren bir konudur.”⁴⁶⁹

⁴⁶⁶ İnternet: “Armenian Declaration of Independence”. *The Government of the Republic of Armenia*. Web: <http://www.gov.am/en/independence/> 1 Mart 2018’de alınmıştır.

⁴⁶⁷ İnternet: “Constitution of the Republic of Armenia”. *President of the Republic of Armenia*. Web: <http://www.president.am/en/constitution-2005/> 1 Mart 2018’de alınmıştır.

⁴⁶⁸ Görgülü, A. (2008). *Türkiye-Ermenistan İlişkileri: Bir Kısır Döngü*. İstanbul: TESEV Yayınları, 12-13.

⁴⁶⁹ İnternet: Sassounian, H. “What Did Kocharian Actually Say About Demanding Territories from Turkey?” *Armeniapedia*. Web: http://www.armeniapedia.org/wiki/What_Did_Kocharian_Actually_Say_About_Demanding_Territories_from_Turkey%3F 1 Mart 2018’de alınmıştır.

Toprak talepleri olasılığının yarattığı endişe Türkiye'nin *mutlak egemen* kimliğini ön plana çıkarmakta ve Türkiye bu kimliğin gereklerine göre hareket etmektedir. "Soykırım" iddialarını hâlihazırda hiçbir zaman kabul etmeyen ve tehcir sırasında Ermenilerin yaşadıkları olumsuzlukları savaş koşullarına ve çöküş halindeki bir devletin genel hukuksuzluk durumuna bağlı bir trajedi olarak gören Türkiye, Ermenistan'ın bağımsızlığının ardından Erivan'a atayacağı büyükelçinin göreve başlamasının ön koşulu olarak, Ermenistan'ın Türkiye'ye yönelik toprak taleplerinden tamamıyla vazgeçtiğini onaylayan ikili bir protokolün imzasını sunmuştur. Bu protokolün gerçekleşmemesi üzerine Ermenistan ile diplomatik ilişkiler kurulmamıştır.⁴⁷⁰ Yunanistan ile ilişkilerde olduğu gibi Ermenistan ile olan ilişkilerde de "öteki" temsilinin ortaya çıkmasına yol açan tarihî süreç, iki ülke arasındaki ilişkilerde kısıtlayıcı bir rol oynamış ve fiziksel sınırlar, Türk ve Ermeni geniş grup kimliklerini birbirinden ayıran psikolojik sınırlar olarak yeni bir anlam kazanmıştır.

4.2.8. Ayrılıkçı PKK Terörü ile Mücadele

27 Kasım 1978 tarihinde Diyarbakır'da gerçekleşen kongre ile kurulan terör örgütü PKK'nın amacı, Türkiye'nin doğusu ve güneydoğusunu, Irak'ın kuzeyini, Suriye'nin kuzeydoğusunu ve İran'ın kuzeybatısını içine alan "bağımsız birleşik Kürdistan devleti" kurmaktır. Bu amacı ve amacına ulaşmak için başvurduğu terör faaliyetleri, Türkiye'nin topraklarının bölünmezliğine ve bu topraklarda yaşayanların bütünlüğüne yönelik doğrudan bir tehdit oluşturmaktadır. Suriye, Irak ve İran'da PKK'nın uzantıları olan örgütlerin faaliyet göstermeleri, PKK'nın Avrupa ülkelerinde temsilcilik ve bürolarının bulunması, bazı devletlerden ya da devletdışı aktörlerden finansal yardım alması, yakalandığı zamana kadar örgütün elebaşı Abdullah Öcalan'ın diğer ülkelerde barındırılmış olması ve başta Kandil Dağı olmak üzere Türkiye sınırları dışında onlarca kampının bulunması itibarıyla PKK, Türkiye için bir iç güvenlik sorunu olduğu kadar bir dış politika meselesi de oluşturmaktadır. *Mutlak egemen* sosyal kimliği, bu mesele ile ilgili dış politika gelişmelerinde belirleyici olmaktadır. Türkiye'nin, PKK ile mücadelede ve diğer devletlerle PKK bağlamında gerçekleşen etkileşimlerde, bu sosyal kimliğin gereklerine göre hareket ettiği görülmektedir.

⁴⁷⁰ Winrow, G. (2000). *Turkey and the Caucasus: Domestic Interests and Security Concerns*. London: Royal Institute of International Affairs, 11.

Mutlak egemen kimliğinin bir gereği olarak Türkiye, bölücü terör örgütü PKK'ya yönelik sınır ötesi operasyonlar düzenlemektedir. PKK'nın Irak'ın kuzeyine geçerek burada kamplar ve üsler kurması ve bölgenin dağlık yapısından da faydalanarak Türkiye'ye sızıp terör eylemleri gerçekleştirmesi üzerine Türkiye'nin bu bölgeye yönelik sınırötesi operasyonları başlamıştır. İlki 1983 yılında olmak üzere Türkiye, Irak'ın kuzeyine PKK militanlarını, sığınaklarını, kamp ve depolarını hedef alan hava ve kara harekâtları düzenlemektedir.

Irak'ın kuzeyine düzenlenen operasyonların yanı sıra Türkiye, Mart 2011'de başlayan ve sınır güvenliğini tehlikeye sokan Suriye iç savaşı sırasında, PKK'nın Suriye kolu olan PYD (Partiya Yekîtiya Demokrat/Demokratik Birlik Partisi)-YPG'ye (Yekîneyen Parastina Gel/Halk Koruma Birlikleri)mensup teröristlerin Türkiye'ye sızarak terör eylemlerinde bulunmalarına karşılık olarak Suriye'nin kuzeyine de sınırötesi operasyonlar düzenlemektedir. 20 Ocak 2018 tarihinde başlayan Zeytin Dalı Harekâtı bunun bir örneği olmuştur. Dolayısıyla toprak bütünlüğünü önceleyen *mutlak egemen* kimliği çerçevesinde Türkiye, sınırlarının güvenliğini ve bu sınırlar dâhilinde yaşayanların bütünlüğünü korumak adına askerî operasyonlara başvurabilmektedir.

PKK terör örgütü ile ilgili olarak komşularıyla yaşadığı sorunların yanı sıra Türkiye, bölücü terör örgütüne verdikleri siyasî ve ekonomik destek dolayısıyla zaman zaman ABD ve Avrupa ülkeleri ile de gerginlikler yaşamaktadır. ABD ve birçok Avrupa ülkesi, PKK'yı terörist örgüt olarak kabul ederek resmî ve ilkesel olarak Türkiye'nin yanında yer alsalar da, aynı zamanda örgüte dış destek sağlamaktadırlar. PKK'nın çeşitli düzeylerde siyasal ve kültürel etkinlikler yürütmelerine geniş imkân tanıyan bu ülkeler, terör örgütünün propagandasını yapan televizyon kanallarının yayın yapmasına, konferans ve kongreler düzenlenmesine, PKK'nın kanadı olan siyasî örgütlenmeler kurulmasına izin vermekte, hatta zaman zaman bunları teşvik etmektedirler.⁴⁷¹ Bunun yanı sıra bazı devletler, PKK'nın yasadışı ekonomik faaliyetlerine karşı yeterince önlem almayarak ya da doğrudan terör örgütüne para yardımı yaparak finansal destek; silah, mühimmat, patlayıcı, telsiz gibi gereksinimleri karşılayarak askerî destek vermektedirler.

⁴⁷¹ Kurubaş, E. (2009). "Etnik Sorun-Dış Politika Bağlamında Kürt Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri". *Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 8 (1), 51-52.

PKK'nın Batılı ülkelerden gördüğü destek, Avrupalı devletlerin Osmanlı'ya tâbi halkların isyanlarında sağladığı destek ile bir analogi kurulmasına yol açmaktadır. Bunun bir örneği olarak dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel gazetecilerle güncel olaylar konusundaki görüşlerini paylaşırken şu ifadeleri kullanmıştır:

Bunların (Batı'nın) ne istediğini ben biliyorum. Sevr'i istiyorlar. Fırat'ın ötesini istiyorlar. Ne yapsak Batı'yı tatmin edemeyiz. Biz Osmanlı ülkesiyiz. Osmanlı'dan 25 devlet çıkmış. İki devlet çıkamamış: Kürt devleti ve Ermeni devleti. Şimdi adam ne diyor? Uzat kolunu. Ne yapacaksın? Keseceğim. Kolumuzu kestirmeyiz.⁴⁷²

Bu ifadelerin ortaya koyduğu üzere mevcut kaygılar ve korkular, zaman zaman liderler tarafından grubun kendisi ve düşmanı/düşmanları hakkındaki ortak duygularını tetiklemek için kullanılabilmektedirler. Türkiye'nin Batı'nın eline yaşadığı travma ve bu devletlerin geçmişte Türkleri bölmek için birçok kez birleşmiş olmaları, Türkiye'nin dış dünyaya yönelik algılarına bu şekilde yansımaktadır. Bu algıya bağlı olarak Türkiye, PKK'ya dış destek sağlanması konusunda, müttefiki olan Batılı devletlerle karşı karşıya gelmekte ve bölücü terör örgütü ile mücadelesinde benimsediği *mutlak egemen* sosyal kimliğinin gereklerine uygun olarak çeşitli yoğunlukta tepkiler vermektedir. Türkiye, PKK terörüne sağlanan dış destekten duyduğu rahatsızlığını uluslararası platform ve toplantılarda sürekli dile getirmektedir.⁴⁷³ Buna ek olarak Türkiye, PKK terör örgütünün Avrupa'daki yayın organlarının kapatılmaları ve örgüte finansal desteğin kesilmesi konularında baskı yapmaktadır.⁴⁷⁴ Tüm bunların ötesinde Türkiye, Zeytin Dalı Harekâtı'nda olduğu gibi, gerek ABD gerekse Avrupa ülkeleri ve AB olmak üzere Batılı müttefikleri ile ilişkilerinde ciddi kopukluklara yol açabilen restleşmelere girebilmektedir.

Sonuç olarak Türkiye, topraklarının ve toprakları üzerinde yaşayan insanların bütünlüğüne ve bölünmezliğine bir tehdit olarak algıladığı bölücü PKK terörü ile mücadelesinde ve diğer ülkelerle bu konuyu içeren etkileşimlerinde *mutlak egemen* sosyal

⁴⁷² “Batı Sevr'i İstiyor”. (2 Mayıs 1995). *Milliyet*, 1.

⁴⁷³ *TBMM Tutanak Dergisi*. (4 Ocak 1994). Dönem 19. Cilt 50. Birleşim 59. Ankara: TBMM Matbaası, 542; İnternet: “Avrupa, Ecevit'in Sabrını Taşır”. (28 Mart 2000). *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/avrupa-ecevitin-sabrini-tasirdi-39143041> 28 Şubat 2018'de alınmıştır.

⁴⁷⁴ İnternet: “Demirel: Seçimle İç Barış Geldi”. (27 Nisan 1999). *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/demirel-secimle-ic-baris-geldi-39076021> 27 Şubat 2018'de alınmıştır; İnternet: “Başbakanın Terk Ettiği Toplantılar”. (11 Mayıs 2014). *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/basbakan-erdoganin-terk-ettileri-toplantilar-26391445> 27 Şubat 2018'de alınmıştır; İnternet: “Avrupa'ya PKK Ablukası”. (4 Ekim 2011). *Sabah*. Web: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2011/10/04/isbirligi-yapmayan-14-ulke-mercek-altinda> 27 Şubat 2018'de alınmıştır.

kimliğinin gereklerine göre hareket etmektedir. Buna göre gerektiğinde askerî seçeneklere başvuran Türkiye, bunun için başta ABD olmak üzere Batılı müttefiklerini de karşısına alabilmektedir. 2010 yılında terörü bitirmek ve terörün beslendiği ortamı ortadan kaldırmak amacıyla Demokratik Açılım başlatılması, Oslo Görüşmeleri olarak adlandırılan Millî İstihbarat Teşkilatı (MİT)-PKK görüşmelerinin yapılması, PKK'nın silah bırakması için 2013 yılında PKK elebaşı Abdullah Öcalan ile İmralı görüşmelerinin başlaması gibi gelişmeler Türkiye'nin bölücü PKK terörü ile mücadelesinde benimsediği *mutlak egemen* kimliğine ters düşen gelişmeler gibi gözükmekle birlikte, 2015 yılında Şanlıurfa'da gerçekleştirilen ve PKK tarafından üstlenilen Ceylanpınar saldırısının ardından yeniden güvenlik önlemleri devreye sokulmuştur. Bu bağlamda PKK ile mücadelede atılan sivil adımlar ve gerçekleşen açılımlar karar alıcılar tarafından *mutlak egemen* kimliğinden bir ödün olarak değil; devletin, bekası için gerektiğinde şefkat, gerektiğinde de kudret elini uzatması olarak değerlendirilmiştir.⁴⁷⁵

4.3. Avrupalı Devlet Türkiye

Türkiye Cumhuriyeti devleti, Avrupalı devletlere karşı yürütülen kurtuluş mücadelesi sonrasında kurulmuştur. Bu nedenle Avrupa, Türk geniş grup kimliği için Anadolu topraklarına göz koyan, halkı kışkırtan, amaçlarına ulaşmak için birlik olan ve gizli anlaşmalar düzenleyen bir “öteki”yi temsil etmektedir. Ancak bu temsile, Avrupa'nın bilim, sanayi, askerî ve yasal örgütlenme alanlarındaki üstünlüğüne işaret eden “muasır medeniyet” algısı eşlik etmektedir. Başka bir deyişle kuruluş yıllarından itibaren Türkiye için Avrupa, ilişkilerinde temkinli olmasını gerektiren bir “öteki”yi ve çağdaşlaşma anlamında ulaşılması gereken bir hedefi ifade etmiştir. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk, Avrupalı devletlerle ilişkilerinde sıkı müttefiklik ilişkilerinden kaçınmış, bu devletlerin Türkiye'nin her alanda bağımsızlığını tanımalarına ve Türkiye'nin mutlak egemenlik alanı içinde gördüğü toprakların geri alınmasına odaklanmıştır. Bu gelişmelerle eş zamanlı olarak ise siyasetten hukuka, ekonomiden eğitime, kılık kıyafetten ölçülere kadar her alanda çağdaşlaşmayı temsil eden Avrupalı normlara uygun değişiklikler yapılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ise Avrupa, Türkiye için bir çağdaşlaşma hedefi olmanın ötesinde siyasî, askerî ve ekonomik anlamda parçası olunması gereken bir

⁴⁷⁵ İnternet: “Aslolan Milletin, Devletin Bekasıdır”. (2018). *TBMM Ak Parti Grup Başkanlığı*. Web: <https://www.akparti.org.tr/tbmm/haberler/aslolan-milletin-devletin-bekasidir/78283> 8 Nisan 2018'de alınmıştır.

toplumu ifade etmeye başlamıştır. Bu toplumun bir üyesi olmanın SSCB tehdidi ile karşı karşıya kaldığı iki kutuplu sistemde Türkiye'nin askerî, siyasî ve ekonomik bekasını sağlayacağı değerlendirilmiştir. Başka bir deyişle içinde bulunulan bağlamda *Avrupalı devlet* olmanın Türk geniş grup kimliğini koruyacağı ve güçlendireceği varsayılmıştır.

Başbakan İnönü, Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerine bu bakış açısını şu sözleriyle ifade etmiştir:

...Biliyorsunuz ki arkadaşlar, dış siyasetimizin ağırlık merkezi Batı dünyasındadır. İngiltere ve Fransa ile ittifakımız, Amerika ile gittikçe artan dostluğumuz ve menfaat birliğimiz, dış siyasetimizin istikametini daha fazla Batı'ya çevirmiştir.... Yine ancak Avrupalı devlet sıfatı iledir ki Amerikan Marshall yardımından istifade edebiliyoruz.⁴⁷⁶

Türkiye'nin kalkınma ve savunma hedeflerine ulaşabilmesi ve güvenliği için kendisini bir *Avrupalı devlet* olarak tanımladığı ve diğer aktörlerin de kendisini bu şekilde görmesini de geniş grup kimliğini güçlendiren bir durum olarak değerlendirdiği görülmektedir. *Avrupalı devlet* sosyal kimliğinin dış politika kararlarına ve uygulamalarına yansımaları, Türkiye'nin Batı Avrupa'da gerçekleşen her türlü oluşuma dâhil olmak isteğinde olması ve kendisini bu oluşumların dışında bırakan girişimlere karşı çıkması şeklinde olmuştur. Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne, Batı Avrupa Birliği'ne (BAB), NATO'ya ve AB'ye üyelik çabaları bunların örneklerini oluşturmuşlardır.

Avrupalı devlet sosyal kimliğine uygun olarak kendisini Batı Avrupa'da oluşan her türlü oluşumun içinde görmek isteyen Türkiye, 5 Mayıs 1949 tarihinde imzalanan anlaşma ile kurulan Avrupa Konseyi'nin kuruluşuna davet edilmediği için endişeye kapılmış ve ısrarlı tutumu sonunda 6 Ağustos 1949 tarihinde, üye olmak için davet edilmiş ve kurucu üyelerden bir tanesi olarak örgüte dâhil olmuştur.⁴⁷⁷ *Avrupalı devlet* sosyal kimliğinin gereklerine göre hareket eden Türkiye, BAB'a tam üye olma arzusunu belirtmiştir ancak komisyonlara ve kararlara katılmaksızın BAB'ın parlamentosunda sadece gözlemci milletvekili bulundurmakla yetinmek durumunda kalmıştır. BAB ile AB arasında kurulan

⁴⁷⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*. (12 Aralık 1949). Dönem 8. Cilt 22. Birleşim 16. Ankara: TBMM Matbaası, 180.

⁴⁷⁷ Turan, İ. ve Barlas, D. (2004). "Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri". Sönmeoğlu, F. (Derleyen). *Türk Dış Politikasının Analizi*. İstanbul: Der Yayınları, 155.

yeni ilişki bağlamında ortak üyelik çağrısı geldiğinde ise Türkiye, bu çağrıya olumlu yanıt vermiş ve 1992 yılında ortak üye olmuştur.⁴⁷⁸

Türkiye, 4 Nisan 1949 tarihinde Avrupalı devletlerin ve ABD'nin katılımı ile ortak bir savunma örgütü olarak kurulan NATO'nun kuruluşuna da dâhil edilmemiştir. Örgütü, güvenliği ve savunması açısından bir teminat olarak gören Türkiye, bunun yanı sıra NATO üyeliğinin *Avrupalı devlet* sosyal kimliği için bir gereklilik olduğunu değerlendirmiştir. Buna uygun olarak Türkiye, örgüte katılabilmek yönünde çaba göstermeye başlamıştır. Türkiye'nin çabaları 1952 yılında karşılık vermiş ve Türkiye, NATO'ya kabul edilmiştir.

18 Şubat 1952 tarihinde Türkiye'nin NATO'ya katılımını öngören kanun tasarısının oylanması öncesinde Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü şu açıklamayı yapmıştır: “Atlantik Antlaşması yalnız bir askerî müdafaa vasıtası değil, çok geniş manada, maddî ve manevî yükselişi hedef tutan bir dayanışma ve işbirliği anlaşmasıdır”.⁴⁷⁹ Bu açıklama, Avrupalı devlet olarak NATO'ya üyeliğin, Türkiye'nin güvenliğine katkıda bulunarak Türk geniş grup kimliğinin korunmasına hizmet etmenin ötesinde, Avrupa toplumunun bir üyesi olarak kabul edilmenin sağladığı “manevî yükselişin” de geniş grup kimliğini güçlendireceği anlayışına işaret etmiştir. Bu “manevî yükseliş”, içinde bulunulan bağlamda en ileri medeniyet olarak görülen Avrupa'nın bir parçası olmanın getireceği psikolojik/pozitif ayırtediciliğe işaret etmektedir. Sosyal kimlik kuramının önerdiği üzere diğer aktörler nezdinde ortaya çıkan bu ayırtedicilik, Türkiye'nin benliğini temsil eden geniş grup kimliği için bir saygınlık kaynağı olmakta ve bu kimliğin güçlenmesine hizmet etmektedir.

Köprülü, 1955 yılında ise Türkiye'nin NATO üyeliği ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır:

Atlantik Paktı bizim için millî bir politikadır. Çünkü BM misakında ifadelerini bulmuş olan gaye ve prensiplere bağlılık, bütün diğer milletlerle sulh içinde yaşamak arzusu, hürriyet ve toprak bütünlüğünü her ne pahasına olursa olsun korumak azmi

⁴⁷⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*. (12 Kasım 1992). Dönem 19. Cilt 20. Birleşim 26. Ankara: TBMM Matbaası, 374-375.

⁴⁷⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*. (18 Şubat 1952). Dönem 9. Cilt 13. Birleşim 41. Ankara: TBMM Matbaası, 314.

gibi, Türk dış siyasetinden gelen sarsılmaz esasları, aynı zamanda NATO'nun da ana prensipleridir.⁴⁸⁰

Buna göre NATO'nun temel prensiplerinden olan üye ülkelerin toprak bütünlüklerinin ne pahasına olursa olsun korunması, Türkiye'nin seçilmiş travmasının yarattığı bölünme endişesine karşılık bir güvenlik garantisi olarak değerlendirilmiştir. Bu tür bir garanti, Kıbrıs meselesi, Ermeni terörü ve bölücü PKK terörü gibi Türkiye'yi Batılı müttefikleri ile karşı karşıya getiren konuların henüz gündeme gelmediği 1950'li yıllarda, Türkiye'nin *mutlak egemen* kimliği ile de örtüşmüştür. Bu durum NATO'nun, Türkiye için ulusal bir politika olarak görülmeye başlamasına yol açmıştır.

NATO üyeliği bir yandan Türkiye için savunma ve güvenlik teminatları sağlarken diğer yandan da beraberinde bir takım sorunlar getirmiştir. Farklı tehdit değerlendirmeleri ve çatışan önceliklerden kaynaklanan bu sorunların, Türkiye'nin *mutlak egemen* sosyal kimliğine dokunduğu noktada, ittifak üyesi ülkeler ile ilişkilerin gerginleşmesine yol açtığı görülmektedir. *Mutlak egemen* kimliğine göre hareket ettiği Kıbrıs'a askerî müdahale ve bölücü terörle mücadele gibi konularda Türkiye, gerektiğinde NATO müttefiklerini karşısına alabilmektedir.⁴⁸¹

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'daki işbirliği ve bütünleşme girişimlerinin bir parçası olarak ekonomik bütünleşme gündeme gelmeye başladığında Türkiye, *Avrupalı devlet* sosyal kimliğine göre girişimlerin bir parçası olmayı dış politika hedeflerinin arasına almıştır. AET'ye katılım, Topluluk'un kurulduğu 1957 yılından itibaren hükümet programlarında yer almaya başlamıştır. Adnan Menderes'in başkanlığında 1957 yılında kurulan hükümetin programında şu ifadeler yer almıştır: "Hükümetimiz bu sahadaki çalışmalara faal bir surette iştirak eylemekte ve bu teşebbüsün bir an evvel tahakkuk sahasına intikaline gayret edilmektedir. Bu teşebbüs çerçevesi içinde memleketimizin iktisadî faaliyeti tarsin edilmiş ve süratlendirilmiş olacaktır."⁴⁸² Buna göre Türkiye'nin Avrupa ekonomik bütünleşmesinin bir parçası olması ile Türkiye'nin ekonomik etkinliğinin sağlanacağı ve hızlanacağı öngörülmüştür. Türkiye'nin ekonomik

⁴⁸⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*. (27 Şubat 1955). Dönem 10. Cilt 5. Birleşim 51. Ankara: TBMM Matbaası, 914.

⁴⁸¹ Bu konu Türkiye'nin AB üyeliğinin anlatıldığı bir sonraki alt başlıkta ve Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini tanımlayan *ABD'nin daimi müttefik*i sosyal kimliğinin işlendiği kısımda detaylı bir biçimde ele alınacağından tekrara düşmemek adına burada detaylandırılmamıştır.

⁴⁸² *TBMM Tutanak Dergisi*. (4 Aralık 1957). Dönem 11. Cilt 1. Birleşim 10. Ankara: TBMM Matbaası, 63.

etkinliğinin ve gelişmişliğinin sağlanmasının Türk geniş grup kimliğinin bekası ve prestiji için gerekli olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Avrupa bütünleşmesinin Türkiye açısından önemi ortaya çıkmaktadır.

Bu öneme binaen Türkiye, 31 Temmuz 1959 tarihinde AET'ye ortaklık başvurusunda bulunmuş ve 2018 yılı itibarıyla hâlâ tamamlanmamış olan Avrupa bütünleşmesinin bir parçası olma süreci başlamıştır. Yarım asrı aşkın bu süreçte Türkiye'nin AET ve AB ile olan ilişkilerinde birçok iniş çıkış yaşanmış, kimi zaman ilişkilerin dondurulması noktasına gelinmiştir. Ancak *Avrupalı devlet* sosyal kimliğine sahip olmanın Türk geniş grup kimliğinin bekasına ve güçlenmesine hizmet edeceğini değerlendiren Türkiye, yine bu sosyal kimliğinin bir gereği olarak, Avrupa bütünleşmesinin bir parçası olma arzusundan vazgeçmemiştir.

1959 yılında AET'ye yaptığı tam üyelik başvurusundan 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde Avrupa genişlemesinin dışında bırakıldığı zaman kadar Türkiye, *Avrupalı devlet* sosyal kimliği doğrultusunda, Avrupa bütünleşmesi sürecinin tam ve eşit bir parçası olmayı hedeflemiştir. Bu hedefine ulaşmak için birtakım reformlar ve düzenlemeler yapmıştır. Ancak bu girişimleri Avrupa tarafından yeterli bulunmadığı için tam üyelik başvuruları geri çevrilmiş ve Lüksemburg Zirvesi'nde alınan kararlar da Türkiye, genişlemenin dışında bırakılmıştır. Türkiye'nin tüm çabalarına ve girişimlerine rağmen bu genişleme sürecinden dışlanması ve birkaç yıl öncesine kadar sosyalist rejimlerle yönetilen ve Batı Avrupa tipi katılımcı parlamenter demokrasi ve pazar ekonomisi deneyimleri oldukça sınırlı olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin üyelik yarışında kendisini geçmeleri, Türkiye'de büyük hayal kırıklığı yaratmıştır.⁴⁸³

Türkiye, *mutlak egemen* sosyal kimliği ile çelişen kararlar çıkan Lüksemburg Zirvesi'nden sonra AB ile ilişkilerini dondurmış ve bu durum aynı zamanda Türkiye'nin *mutlak egemen* kimliği gerektirdiğinde Batılı müttefiklerini karşısına alabilmesine örnek oluşturmuştur. Ancak Türkiye bu gelişmeden sonra *Avrupalı devlet* sosyal kimliğini terk etmemiştir. Bu kimliğin gereklerine uygun olarak AB'ye tam üyelik girişimlerini sürdürmüş, ancak artık bunu bir hedeften öte bir hak olarak addetmeye başlamıştır. Buna göre Türkiye, o zamana kadarki süreçte Avrupa normlarının ve değerlerinin benimsenmesi

⁴⁸³ Baykal, S. ve Arat, T. (2006). "AB'yle İlişkiler". B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II (1980-2001)*. 9. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 348.

konusunda kat edilen yol gereği Avrupa bütünleşmesinin bir parçası olmayı “hak ettiği” kanısında olmuştur. Daha önce hükümet programlarında bir dış politika hedefi olarak alınan AB üyeliği, 12 Ocak 1999 tarihinde Bülent Ecevit tarafından açıklanan hükümet programında bir hak olarak şöyle anılmıştır: “Türkiye Avrupa bütünleşme sürecinde hakkı olan yeri, ulusal haklarından hiçbir ödün vermeksizin, er geç alacaktır”.⁴⁸⁴

Lüksemburg Zirvesi’nden sonra oluşan, elinden gelen her şeyi yaptığı ve hak ettiği halde Birlik’e kabul edilmediği, üstelik bu anlamda kendisinden geride olan birçok ülkenin üyeliğinin gerçekleştiği ve bunun bir haksızlık olduğu algısı, Türkiye’de öfkeye yol açmıştır. Toplumun her kesiminde görülen bu öfkenin giderilmesi isteği ve Avrupa’daki bazı hükümet değişiklikleriyle Türkiye’nin üyeliğine ılımlı bakan koalisyonların göreve gelmeleri, AB’nin Türkiye ile ilişkilerindeki tavrının yumuşamasına yol açmıştır. Bunlara ek olarak Yunanistan ve Türkiye arasında “deprem diplomasisi” olarak adlandırılan ilişkilerin gelişmesi ile Yunanistan’ın Türkiye’ye dair tutumunda bir yumuşama söz konusu olmuştur. ABD de bu dönemde AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişmesi için rol üstlenmiştir. Nihayetinde 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde gerçekleşen Helsinki Zirvesi’nde Avrupa Konseyi, Türkiye’ye AB için aday ülke statüsü vermiştir.

Bu süreçle birlikte Türkiye, Kopenhag Kriterleri’ni artık AB’nin dayattığı kriterler olarak değil, bizzat kendi ulusal değerleri olarak değerlendirmeye başlamıştır. Başbakan Ecevit bu durumla ilgili olarak, “Aslında, Kopenhag ölçütleri, yabancıların bize dayattığı değil, bizim kendimizi layık gördüğümüz yaşam biçiminin güvenceleridir”⁴⁸⁵ ifadelerini kullanmıştır. Bu ifadeler, AB’nin dayandığı ve üyelik koşulu olarak dayattığı siyasî prensiplerin, bir geniş grup olarak Türkiye’nin layık olduğu yere ve koşullara sahip olmasının garantileri olarak görüldüğünü ortaya koymuştur. Buna göre tıpkı NATO’ya üyeliğin Türk geniş grup kimliğinin korunmasına hizmet eden millî bir politika olarak görülmesi gibi AB üyeliği de “Türk milletinin dünya milletleri arasında layık olduğu yeri alması(nı)”⁴⁸⁶ sağlayarak Türk geniş grup kimliğini güçlendireceği değerlendirilen millî bir politikayı ifade etmiştir.

⁴⁸⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*. (12 Ocak 1999). Dönem 20. Cilt 69. Birleşim 42. Ankara: TBMM Matbaası, 76.

⁴⁸⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*. (14 Aralık 1999). Dönem 21. Cilt 19. Birleşim 33. Ankara: TBMM Matbaası, 217.

⁴⁸⁶ İnternet: “Başbakan Erdoğan AB Zirvesini Değerlendirdi”. (4 Temmuz 2007). *Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı*. Web: <https://www.ab.gov.tr/31106.html> 14 Mart 2018’de alınmıştır.

Bu bakış açısından hareketle Türkiye'nin AB üyeliği için gereken siyasî kriterleri karşılamak için elinden geleni yapmaya devam etmesine rağmen müzakere sürecini sekteye uğratan gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye'nin Birlik ile ilişkilerinin başından itibaren sunulan ve aşılamayan siyasî engeller ve Türkiye'nin AB standartları açısından kendisinden geride gördüğü ülkelerin tam üyeliklerinin gerçekleşmesine rağmen kendisinin hâlâ bekletiliyor olması, AB ile ilişkilerde koşulluluğu zayıflatmış ve Türkiye açısından müzakere sürecinin güvenilirliğini zedelemiştir. Bu duruma, yaşanan bölgesel krizlerin Türkiye ve AB açısından hem politika dengesini oynatması hem de kendi tercihlerini etkilemesi gibi boyutlar eklenince durum, taraflar açısından daha da sıkıntılı hale gelmiştir. Hem güvenlik politikalarının hem de bölgesel krizlerin etkisiyle, Türkiye'nin terörle mücadele gibi ulusal öncelikleri öne çıkmış, AB ile müzakerelerin tıkanmasıyla da üyelik süreci, dolayısıyla da koşulluluk sekteye uğramıştır.⁴⁸⁷

Üyelik müzakereleri sürecinde yaşanan tüm sorunlara ve zaman zaman dondurulma noktasına gelen ilişkilere rağmen Türkiye, *Avrupalı devlet* sosyal kimliğini benimsemeye devam etmiştir. Nitekim sosyal kimlik kuramına göre var olan sosyal kimliklere atfedilen önem sorgulanır hale geldiğinde, grupla özdeşleşme tamamen sona ermemektedir. Bu durum Türkiye için de geçerli olmuş, Türkiye, Avrupa toplumu ile özdeşleşmekten vazgeçmemiştir. Bu süreçte Türkiye, Avrupalı devlet olmanın AB'nin onayına bağlı olmadığını değerlendirmiştir. İsmail Cem'in şu ifadeleri Türkiye'nin bu değerlendirmesini bütünüyle yansıtan ve hâlihazırda geçerli olan bir değerlendirme olmuştur:

Türkiye, yedi yüzyıldan beri 'zaten' Avrupalıdır. Kendi Avrupalılığını yabancı ülkelere ya da birliklere tescil ettirmek gibi bir sorunu, bir zorunluluğu yoktur. Türkiye, Avrupalı olduğunu daha 1453 yılında dünyaya ilan etmiş ve hep Avrupalı kalmış bir ülkedir. 'Avrupalı olmak', coğrafi bir olguysa, Türkiye tarihinin büyük kesiti, çok geniş bir Avrupa coğrafyasında yaşanmıştır; günümüz Türkiye'sinin çok önemli bir bölümü, Avrupa kıtasında yer almaktadır. ... 'Avrupalı olmak' tarihi bir olguysa, Türkiye'nin tarihi, örneğin bir Bursa'da bir Kayseri'de bir Sivas'ta şekillendiği kadar, İstanbul'da, Edirne'de, Manastır'da şekillenmiştir. Bizim tarihimiz yüzlerce yıl zaten Avrupa tarihinin bir parçası olarak, Avrupa bütünüyle karşılıklı etkileşim içinde yaşandı. 'Avrupalı olmak' bir kültür olgusuysa, Türkiye, 'çağdaş Avrupa kültürünün temelini' oluşturan demokrasi, çoğulculuk, laiklik, insan hakları, kadın-erkek eşitliği gibi değerleri paylaşan ve bazı eksikliklerini gidermekte

⁴⁸⁷ İnternet: Mercan, S. (2015). "The Role of Turkey in EU Policies in the 2000s: An Examination of Foreign Policy Partnership". *Research Turkey*. Web: <http://researchturkey.org/tr/the-role-of-turkey-in-eu-policies-in-the-2000s-an-examination-of-foreign-policy-partnership/> 24 Mart 2018'de alınmıştır.

olan bir ülkedir. Türkiye'nin Avrupalılığı, başkalarının onayına bağlı bir 'muhtemel durum' değildir; tarihi, coğrafi ve kültürel bir 'vakiadır'.⁴⁸⁸

Bunların ötesinde Türkiye, AB'ye Avrupa'nın değerlerini hatırlatan bir ülke konumuna gelmiştir. Ermeni soykırımını inkâr yasaları, Türkiye'ye karşı siyasî propaganda yasağı gibi konularda Türkiye, Avrupalı ülkelere Avrupa'nın temel değerleri olarak benimsenen ve üyelik müzakerelerinde Türkiye'nin karşısına engel olarak sunulan düşünce ve ifade özgürlüğü ve demokrasi gibi değerleri hatırlatan bir *Avrupalı devlet* olmuştur.

Sonuç olarak *Avrupalı devlet* olmanın siyasî, ekonomik ve askerî bekasına katkıda bulunacağını değerlendiren Türkiye, bu doğrultuda Avrupa'daki oluşumların bir parçası olmak istemiştir. Avrupa Konseyi ve NATO'ya tam üye; artık işlevini yitiren BAB'a ortak üye olan Türkiye, hâlihazırda AB'ye aday ülke durumundadır. AB üyeliği sürecinde yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin *Avrupalı devlet* sosyal kimliğinde birtakım değişimleri de beraberinde getirmiştir. Buna göre Avrupa'daki her türlü oluşuma dâhil olmak şeklinde dış politikaya yansıyan *Avrupalı devlet* sosyal kimliği, Türkiye'nin Avrupalı devletlere Avrupa'nın değerlerini hatırlattığı bir içerikle tanımlanır hale gelmiştir.

4.4. ABD'nin Daimi Müttefiki Türkiye

Türk geniş grup kimliğini korumak ve güçlendirmek üzere tanımlanan olumlu sosyal kimliklerden bir diğeri *ABD'nin müttefiki Türkiye* olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye ve ABD'nin devlet adamları arasında bir ölçüde samimiyet ve yakınlık kurulmuş olsa da bu yakınlık siyasî ilişkilere pek yansımamıştır.⁴⁸⁹ 1930 yılında "iktisadî cihazlanma" amacıyla borç ve İkinci Dünya Savaşı sırasında "Ödünç Alma ve Kiralama Kanunu" uyarınca ABD'den askerî yardım alınmış, ancak iki ülke arasındaki siyasî ilişkilerin gelişmesi İkinci Dünya Savaşı sonrasının iki kutuplu sisteminde gerçekleşmiştir. SSCB'nin Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine aykırı talepleri ve buna bağlı olarak algılanan tehdit karşısında Türkiye, SSCB'yi "tehdit", ABD'yi ise bu tehdide karşı "dost" ve "müttefik" olarak sınıflandırmış ve geniş grup kimliğinin bekası için kendisini *ABD'nin müttefiki* olarak konumlandırmıştır. Bu ortamda kurulan ilişkiler, iki ülkenin

⁴⁸⁸ Cem, (2009), 67.

⁴⁸⁹ Armaoğlu, F. (1999). "Yarım Yüzyılın Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1997). İ. Soysal (Editör). *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 425.

stratejik çıkarlarının örtüşmesi ile daha da gelişmiş ve zaman içerisinde Türkiye'nin ABD ile müttefikliği, *daimi* bir ilişki olarak tanımlanır olmuştur.

*ABD'nin daimi müttefik*i olarak Türkiye, Soğuk Savaş döneminde Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde ABD'den askerî ve ekonomik yardım almıştır. Özellikle Truman Doktrini'ne bağlı olarak alınan ABD yardımının Türkiye açısından önemini Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım 1948 tarihinde yaptığı Meclis konuşmasında şu sözleriyle dile getirmiştir:

Dünya olayları millî savunmamız için her zaman gösterilen uyanıklığın artan bir dikkatle muhafaza edilmesi hususundaki kararımızı kuvvetlendirmiştir....Dost Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin şükranla karşıladığımız askerî malzeme yardımları silahlı birliklerimizin modern teçhizatla takviye edilmesine geniş ölçüde hizmet etmekte ve sistemli bir eğitimle gelişmesini sağlamaktadır.⁴⁹⁰

İnönü “dünya olayları” ile Sovyet Rusya'nın toprak taleplerini kast ederek, bu gelişmeden kaynaklanan tehdit karşısında Türkiye'nin bütünlüğünü korumak ve savunmak için gerekli olan desteği sağlayan ABD'yi bir geniş grup olarak Türkiye'nin “dostu” addetmiştir. Türk geniş grup kimliğine “öteki” olarak işlememiş ve Türkiye'nin seçilmiş travmasında doğrudan rol almamış bir aktör olması, başka bir deyişle ABD'nin Türk geniş grup kimliği nezdindeki “temiz sicili”, ABD'ye yönelik bu algının oluşmasını kolaylaştırmıştır. Bu algı, 1960'lı yılların ortalarına kadar Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerinde belirleyici olmuştur.

*ABD'nin daimi müttefik*i sosyal kimliğine uygun olarak ABD ile ikili ilişkilerin geliştirilmesinin yanı sıra Türkiye, ABD'nin Batı Avrupa ile ittifakını ifade eden ortak savunma örgütü NATO'ya üye olmak için çabalamış ve bu çabasının karşılığını 1952 yılında almıştır. Bunun yanı sıra Türkiye, diğer ülkeler ile ilişkilerinde de *ABD'nin daimi müttefik*i sosyal kimliğini ön plana çıkararak hareket etmiş ve bunun sonucunda bu sosyal kimlik tek yönlü bir dış politika izlenmesine yol açmıştır. Ancak 1962 yılında yaşanan U-2 krizi ve 1964 yılında gerçekleşen Johnson Mektubu Olayı, ABD'nin Türk geniş grup kimliği nezdindeki “temiz siciline” gölge düşüren gelişmeler olmuştur. 1962 yılında SSCB ile yaşadığı U-2 füze krizinde Türkiye'yi pazarlık konusu etmesi ve gizli bir pazarlıkla

⁴⁹⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*. (1 Kasım 1948). Dönem 8. Cilt 13. Birleşim 1. Ankara: TBMM Matbaası, 5.

Türkiye’deki füzelerini sökmesi, ABD’nin Türkiye’nin güvenliğini ve hatta varlığını tehlikeye düşürebilecek kararlar alabileceğini ortaya koymuştur.⁴⁹¹

Kıbrıs’taki Türkler ve Rumlar arasındaki çatışmaların şiddetlenmesi ve Türklerin rehin alınması olaylarının artması dolayısıyla Türkiye’nin Kıbrıs’a müdahalesi gündeme geldiğinde Amerikan Başkanı Lyndon B. Johnson’un, dönemin Başbakanı İsmet İnönü’ye gönderdiği ve kamuoyunda “Johnson Mektubu” olarak bilinen mektup ise U-2 olayı ile zedelenen ABD algısına tamamen zarar vermiştir. Mektupta yer alan “Türkiye’nin Kıbrıs’a müdahalesi onu Sovyetler Birliği ile karşı karşıya bırakabilir. Bu durumda NATO ve ABD Türkiye’yi savunmayabilir”⁴⁹² ifadeleri, Türkiye’nin olası bir Sovyet Rusya saldırısı karşısında yalnız kalacağına işaret etmiş ve doğrudan Türk geniş grup kimliğinin varlığına tehdit oluşturmuştur. Türkiye, Sovyet Rusya’dan algıladığı tehdit karşısında geniş grup kimliğini ve bu kimliğin bütünlüğünü korumak için müttefiklik ilişkisi kurduğu ABD’nin bizzat kendisinin tehdidi altında kalmıştır.

Bu içeriği ile Johnson Mektubu Türkiye’de, müttefiki olarak kabul ettiği Amerika tarafından Kıbrıs konusunda yarı yolda bırakıldığı ve ABD’ye rağmen hareket etmesine karşı üstü kapalı tehdit edildiği şeklinde yorumlanarak, bir “ihanet mektubu” olarak kabul edilmiş ve farklı kesimlerde ve düzeylerde ortak bir tepkiye yol açmıştır. Johnson Mektubu’nun tamamının yayınlanmasıyla birlikte Türkiye’de her kesimden ve görüşten insanlar, tepkilerini ortaya koymuştur. Milliyetçi ve sağ eğilimli çevreler Johnson Mektubu’na “gurur kırıcı” olarak nitelendirmişlerdir. Sol görüşü benimseyenler için ise Johnson Mektubu, Türkiye’nin dış politikasının ipotek altına alındığına işaret eden bir gelişme olmuştur.⁴⁹³ Bu durum Türkiye’ye tek taraflı ve sıkı müttefiklik ilişkilerinin yol açtığı geçmiş tecrübelerini hatırlatmış ve ABD ile olan ilişkilerini buna göre gözden geçirmesini gerektirmiştir. Bu haliyle Johnson Mektubu, Türkiye-ABD ilişkilerinde bir “dönüm noktası” olarak tanımlanmaya başlamış, Türk Dış Politikasında önemli izler bırakmıştır.

⁴⁹¹ Erhan, Ç. (2006b). “ABD ve NATO’yla İlişkiler”. B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980)*. (12. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 684.

⁴⁹² Şahin, H. (2002). *Johnson Mektubu: Türk-ABD İlişkilerini Değiştiren Olayın Perde Arkası*. İstanbul: Gendaş, 13.

⁴⁹³ Sönmezoğlu, F. (1995). *Kıbrıs Sorunu Işığında Amerika Birleşik Devletleri’nin Türkiye Politikası (1964-1980)*. İstanbul: Der Yayınevi, 16.

Türkiye'nin 1974 yılında Kıbrıs'a müdahalesini takip eden dönemde, Türkiye'ye yapılan Amerikan yardımının kesilmesinin gündeme gelmesi ile iki ülke arasında yaşanan krizler derinleşmiştir. *Mutlak egemen* sosyal kimliğini benimseyerek gerçekleştirdiği harekâtın sonucunda gündeme gelen bu olasılık karşısında Türkiye, yine *mutlak egemen* kimliğinin gereklerine göre hareket ederek, tavizkâr olmayacağını belirten bir yanıt vermiştir. Buna göre Dışişleri Bakanı Melih Esenalp şu açıklamayı yapmıştır:

Kıbrıs meselesiyle Amerikan yardımı arasında bir ilişki kurulabilmesine asla müsaade etme niyetinde değiliz.... Kıbrıs'ta hakkaniyete uygun bir çözüme varılacaktır. Bunun planı, programı daha evvelden yapılmıştır, aynı yolda, aynı dikkatle, titizlikle devam edilmektedir. Bu yoldan geri dönmek veya bu yolda taviz vermek hiçbir zaman söz konusu olamaz; Amerikan Kongresi'nin alacağı hiçbir karar bizim bu kararlılığımız üzerinde bir tesir icra edemez.⁴⁹⁴

Mutlak egemen sosyal kimliğine uygun olarak kazandığı haklardan taviz vermek istemeyen Türkiye, ABD'nin ambargo kararına karşılık olarak, 25 Temmuz 1975 tarihinde toplanan Bakanlar Kurulu'nda bütün Amerikan üslerinin faaliyetlerinin durdurulması ve derhal TSK'ya devredilmesi kararı almıştır. Amerikalıların ikili anlaşmaları tek taraflı olarak feshedip sona erdirmesi üzerine Genelkurmay Başkanlığı ve Dışişleri Bakanlığı temsilcileri, fesholunmuş anlaşmalardaki hükümleri gözden geçirerek Amerikalılara kolaylık sağlayan hükümleri yürürlükten kaldırmışlardır.⁴⁹⁵

Bu durum, aynı zamanda Türkiye'nin *mutlak egemen* ve ABD'nin *daimi müttefiki* sosyal kimlikleri arasındaki bir çatışmada, *mutlak egemen* sosyal kimliğini öncelediğini ve bunun gereklerine göre dış politika kararları aldığını ortaya koymaktadır. Türkiye'nin *mutlak egemen* sosyal kimliği çerçevesinde bölücü terör örgütü PKK'nın Suriye'deki yapılanmasına yönelik tutumu da bu tespiti destekler niteliktedir. Türkiye, Suriye sınırının güvenliğine yönelik kaygıları doğrultusunda gerçekleştirdiği sınırötesi operasyonlara karşılık ABD'nin kendisine yönelik en güçlü tehdit olarak gördüğü DAESH (Devlet'ül Irak Ve's Şam/Irak ve Şam Devleti) terör örgütünü öncelemesi ve bununla baş etmenin yolu olarak PYD'yi desteklemesi üzerine *daimi müttefiki* ile karşı karşıya gelmiştir. Bu noktada

⁴⁹⁴ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*. (17 Aralık 1974). Toplantı Yılı 14. Cilt 18. Birleşim 14. Ankara: TBMM Tutanağı, 324.

⁴⁹⁵ "Üslere El Koyduk". (26 Temmuz 1975). *Hürriyet*, 1.

geri adım atmayan Türkiye, ABD ile karşılıklı restleşmelerde bulunmuş ve ilişkilerde krizlerle tanımlanan bir döneme şahitlik edilmeye başlanmıştır.⁴⁹⁶

Dolayısıyla Türkiye, *Avrupalı devlet* sosyal kimliğinde olduğu gibi, *ABD'nin daimi müttefiki* sosyal kimliğine göre hareket ederken de mutlak egemenliğine tehdit algıladığı durumlarda *mutlak egemen* kimliğini öncelemektedir. Sosyal kimlikleri arasındaki etkileşimin bu sonucu, Türk Dış Politikasının bir sürekliliğini ortaya koymaktadır. Ancak, yine *Avrupalı devlet* sosyal kimliğinde olduğu gibi, iki taraf arasındaki sorunların varlığına rağmen Türkiye'nin *ABD'nin daimi müttefiki* sosyal kimliğini terk etmemesi de Türk Dış Politikasının bir başka sürekliliğini tanımlamaktadır. Buna göre Türkiye, uluslararası sistemde kendisini konumlandırırken, *mutlak egemen* kimliğine ters düşmediği sürece, *ABD'nin daimi müttefiki* sosyal kimliğine göre hareket etmektedir. ABD ile müttefiklik ilişkisinin “daimiliği” buradan kaynaklanmaktadır.

Bu daimiliğin bir göstergesi olarak Türkiye, Sovyet tehdidine karşı kendisini konumlandırırken tanımladığı *ABD'nin müttefiki* sosyal kimliğini SSCB dağıldıktan ve iki kutuplu sistem sona erdikten sonra da benimsemeye devam etmiştir. Hatta oluşan yeni düzende ABD nezdindeki stratejik önemini kaybetmekten endişe duyan ve bunun geniş grup kimliği açısından prestij kaybı yaratacak bir gelişme olarak değerlendiren Türkiye, *ABD'nin daimi müttefiki* sosyal kimliğini güçlü bir şekilde ön plana çıkarmıştır. Buna uygun olarak 1991 yılında Cumhurbaşkanı Turgut Özal “stratejik işbirliği” projesini ortaya koymuştur. Özal bu projeyi şu sözleriyle açıklamıştır:

ABD ile stratejik işbirliği uzun dönemli bir şeydir. Sadece askerî işbirliği değil pek çok alanda karşılıklı danışma söz konusudur. ABD günümüz dünyasında tek süper güçtür. Türkiye ise çalkantılı bir yerdedir. Sadece Orta Doğu değil, Balkanlar,

⁴⁹⁶ İnternet: “Osmanlı Tokadı Yemedikleri Belli”. (14 Şubat 2018). *Milliyet*. Web: <http://www.milliyet.com.tr/osmanli-tokadi-yemedikleri-belli--siyaset-2609624/> 28 Şubat 2018’de alınmıştır.; İnternet: “Başbakan Yıldırım: ABD Yanlıstan Vazgeçmeli”. (15 Ocak 2018). *NTV*. Web: https://www.ntv.com.tr/turkiye/basbakan-yildirim-abd-yanlistan-vazgecmeli,bxrq2SKmhEuPfBHOVSy_oQ 2 Mart 2018’de alınmıştır.; İnternet: “ABD Büyükelçiliği Önündeki Caddeye ‘Zeytin Dalı Caddesi’ Tabelası Asıldı”. (19 Şubat 2018). *Milliyet*. Web: <http://www.milliyet.com.tr/abd-buyukelciligi-onundeki-caddeye-gundem-2612887/> 1 Mart 2018’de alınmıştır.; İnternet: “Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan Avrupa Parlamentosu’na Afrin Tepkisi”. (15 Mart 2018). *NTV*. Web: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogandan-avrupa-parlamentosuna-afrin-tepkisi,557oOtcjcfEG82dZrJAAtQfA> 18 Mart 2018’de alınmıştır.

Kafkasya ve SSCB açısından da... Bu nedenle stratejik işbirliği dünya barışına yarayacaktır.⁴⁹⁷

Bu sözleri ile Özal, SSCB'nin dağılmasıyla açısından ortadan kalkan tehdit yerine Orta Doğu, Balkanlar, Kafkasya coğrafyalarındaki uyuşmazlıkları ve çatışmaları koyan Türkiye'nin, bu çalkantılar karşısında bir tür garanti olarak ABD ile arasındaki uzun dönemli, daimi müttefikliğe vurgu yapmıştır. Sözleri ile ABD'nin Türkiye ile yapacağı stratejik işbirliğinin aynı zamanda bölgesel barışa yapılmış bir katkı olacağını da ortaya koyan Özal, ortaya çıkan yeni sistemde Türkiye'nin ABD açısından önemli bir konumda olduğunu göstermeye çalışmıştır. Zira müttefiklik ilişkisinin karşılıklılık gerektirmesi itibarıyla Soğuk Savaş sonrası dönemde de ABD ile müttefiklik ilişkisinin devam etmesi için ABD'nin bu ilişkinin gerekliliğine inanması gerektiği değerlendirilmiştir. Dolayısıyla Türkiye, yeni ortaya çıkan sistemde kendisini konumlandırırken içinde bulunduğu coğrafyadaki siyasî tabloda geniş grup kimliğini korumak ve sistemin “tek süper gücünün” yanında yer alarak bu kimliğini güçlendirmek için kendisini *ABD'nin daimi müttefik*i olarak konumlandırmaya devam etmiştir.

*ABD'nin daimi müttefik*i sosyal kimliğine uygun olarak Türkiye, Orta Doğu'da, Balkanlar'da ve Kafkasya'da yaşanan silahlı çatışmalarda ve siyasal şiddet olaylarında ABD ile birlikte hareket ederek bölgesel istikrarın önemini vurgulamış ve statükoyu değiştirmeye yönelik yayılmacı politikalara karşı çıkmıştır. 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen terör saldırılarının ardından ABD'ye doğrudan desteğini açıklamıştır.⁴⁹⁸ 2010 yılında Orta Doğu ülkelerinde halk ayaklanmaları yaşanmaya başladığında ABD ve Türkiye, “demokrasi” ve “İslam”ı bağdaştırmış, piyasa ekonomisine uyum sağlamış bir ülke olarak Türkiye'nin halk hareketleriyle kurulacak yeni rejimlere “model ülke” olabileceği görüşünü paylaşmışlardır. Bu gelişmelerde Türkiye'nin öncelikleri ile ABD'nin önceliklerinin uyuşması, Türkiye'nin *ABD'nin daimi müttefik*i olarak hareket etmesini kolaylaştırmıştır. Türkiye'nin eylemleri ile ABD'nin öncelikleri arasında uyuşmazlık olduğunda ise Türkiye, *mutlak egemen* sosyal kimliğine ters olmadığı sürece, geri adım atabilmiştir.

⁴⁹⁷ Yaraç Laçınok, N. (2007). “Turgut Özal”. A. F. Demir (Editör). *Türk Dış Politikasında Liderler*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 571.

⁴⁹⁸ *TBMM Meclis Tutanağı*. (17 Eylül 2001). Dönem 21. Cilt 69. Birleşim 129. Ankara: TBMM Matbaası, 32.

Örneğin ABD'nin Irak'ın kuzeyinde yürüteceği operasyon için Türkiye topraklarını ve hava sahasını kullanmasına izin veren tezkerenin 1 Mart 2003 tarihinde TBMM tarafından onaylanmaması ABD nezdinde kızgınlık yarattığında Türkiye, hava sahasının savaş amacıyla açılmasına ve Türk birliklerin Irak'ın kuzeyine gönderilmesine izin vermiştir. Türkiye'nin İran nükleer krizinde üstlendiği arabulucu rol ve BM Güvenlik Konseyi'nde İran'a uygulanacak yaptırımla ilgili kararda kullandığı olumsuz oyun ABD ile olan ilişkilerinde gerginliğe yol açması üzerine Türkiye, tutumunu yumuşamış, Soğuk Savaş yıllarında ABD üssü olarak SSCB'ye karşı kullanılan Kürecik radar üssünün 2011 yılında İran'a karşı aktif hale getirilmesi kabul edilmiştir.⁴⁹⁹ Arap Baharı olarak adlandırılan gelişmelerde Mısır ve Libya konusunda yaşanan görüş ayrılıkları 2000'li yıllarda iki ülke arasında sorun yaratmış, ancak Libya'ya karşı yapılacak müdahaleye karşı çıkan Türkiye, bu tutumunu değiştirmiş ve NATO askerî planlamasına Türk savaş uçak ve gemileri dâhil edilmiştir.⁵⁰⁰

Sonuç olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında algıladığı Sovyet tehdidi karşısında geniş grup kimliğini korumak ve güçlendirmek adına *ABD'nin daimi müttefiki* sosyal kimliğini benimseyen Türkiye, bu kimliğe uygun olarak, ABD ile ilişkilerini her alanda geliştirme gayretinde olmuş, bu gayret kimi zaman Türkiye'nin dış politikasında “ABD'nin sözcüsü” olarak davrandığı algısına yol açacak boyutlara ulaşmıştır. Stratejik önceliklerin ve çıkarların ayrıştığı noktada iki ülke ilişkilerinde sorunlar ve gerginlikler de yaşanmış, ancak bunlar, Türkiye'nin *mutlak egemen* kimliği ile doğrudan çatışmadığı sürece, ilişkilerde ciddi kopukluklara yol açmamıştır. Sosyal kimlik kuramının önermeleriyle uyumlu olarak, Türkiye'nin *ABD'nin daimi müttefiki* sosyal kimliği ile özdeşleşmesi tamamen değişmemiştir. İki ülke arasındaki ikili anlaşmaların niteliklerinin ve NATO ittifakı çatısı altında bulunmalarının Türkiye ile ABD arasında kurumsallaşmış bir ilişki ortaya çıkarması, iki ülke arasındaki gerginliklerde ve sorunlarda tarafların geri adım atabilmelerinin önünü açmaktadır.

Türkiye'nin *ABD'nin daimi müttefiki* sosyal kimliği ile aldığı dış politika kararları ve uygulamalarının ardındaki temel motivasyon Türk geniş grup kimliğinin korunması ve

⁴⁹⁹ İnternet: “Radar, Malatya'dan Koruyacak”. (15 Eylül 2011). *Milliyet*. Web: <http://www.milliyet.com.tr/radar-malatya-dan-koruyacak--gundem-1438588/> 16 Şubat 2018'de alınmıştır.

⁵⁰⁰ İnternet: Yetkin, M. (20 Mart 2011). “NATO Operasyonu'na Türkiye de Katılıyor”. *Radikal*. Web: <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/libya-operasyonuna-turkiye-de-katiliyor-1043514/> 18 Şubat 2018'de alınmıştır.

güçlendirilmesi olmaktadır. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun, ABD Başkanı Obama'nın Türkiye'yi "model ortak" olarak tanımlaması ile ilgili değerlendirmesi, bu motivasyonu ortaya koymaktadır. Davutoğlu, Obama'nın Türkiye ziyaretinde "model ortaklık" kavramını kullandığına işaret ederek, Obama'nın neden böyle değişik bir tanımlama yoluna gittiğinin iyi anlaşılması gerektiğini belirtmiş ve "ABD Başkanı, bu ilişkinin benzersizliğinin altını çizmek istedi. Bu sıradan bir ilişki değil, bir prototip, benzersiz bir ilişki" açıklamasını yapmıştır.⁵⁰¹ ABD ile arasındaki ilişkinin, bu devletin diğer aktörlerle olan ilişkilerinden farklı olması, Türkiye açısından psikolojik/pozitif bir ayırtedicilik unsuru olarak değerlendirilmiştir. Bu durum, sosyal kimliklerin devletlerin geniş grup kimliğinin korunması ve güçlendirilmesi işlevini ortaya koymaktadır.

4.5. Çok Yönlü Aktör Türkiye

Çok yönlü aktör, Türkiye'nin bir diğer sosyal kimliği olarak dış politika kararlarının ve önceliklerinin belirlenmesinde ön plana çıkmaktadır. Türkiye, kendisini *Avrupalı devlet* ve *ABD'nin daimi müttefiki* olarak konumlandığı iki kutuplu sistemde çok yönlü bir dış politika izlemek ve ilişkilerini çeşitlendirmek kaygısı taşımamıştır. Ancak 1964 yılındaki Johnson Mektubu Olayı ve aynı dönemde BM Genel Kurulu'nda Kıbrıs konusunda yapılan görüşmelerde ve oylamalarda Yunanistan karşısında yalnız kaldığını görmesi, Türkiye'nin bu tutumunu gözden geçirmesine yol açmıştır. Kıbrıs konusunda destek bulma kaygısıyla ortaya çıkan *çok yönlü aktör* kimliği, ilerleyen dönemlerde de Türkiye'nin Batı ittifakı üyeleri ile sorun yaşadığında ön plana çıkardığı sosyal kimliği haline gelmiştir.

4.5.1. Kıbrıs Sorunu Özelinde Çok Yönlülük Uygulamaları

Johnson Mektubu, bir geniş grup olarak Türkiye'ye karşı yapılmış bir hakaret ve ihanet olarak algılanmıştır. "Türk milletinin en hassas ve haklı davasında ortaya konan bu fevkalade sakat tutum"⁵⁰² Türkiye'nin ABD'ye karşı kendisinin nasıl konumlandığını gözden geçirmesini gerektirmiştir.

⁵⁰¹ İnternet: "Davutoğlu: Model Ortaklık Gereklilik". (3 Haziran 2009). **Haber7**. Web: <http://www.haber7.com/siyaset/haber/408425-davutoglu-model-ortaklik-gereklilik> 2 Mart 2018'de alınmıştır.

⁵⁰² Armaoğlu, (2012), 942.

Johnson Mektubu'ndan bir yıl sonra bu kez BM bünyesinde Kıbrıs ile ilgili önemli bir gelişme yaşanmıştır. 1965 yılında Kıbrıs konusu BM Genel Kurulu'nda gündeme gelmiş ve yapılan görüşmelerde 2077 (XX) sayılı karar oylamaya sunulmuştur. Kararda şu ifadeler yer almıştır:

Genel Kurul,... Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletler'in eşit bir ülkesi olarak BM Yasası uyarınca, herhangi bir yabancı müdahale veya karışma olmaksızın tam egemenlik ve bağımsızlığını kullanma hakkı olduğu ve kullanması gerektiği olgusunu dikkate alarak, bütün devletleri, Yasa önündeki ve özellikle öngörülen yükümlülükleri uyarınca Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğine, birliğine, bağımsızlığına ve ülke bütünlüğüne saygı göstermeye ve kendisine yönelik herhangi müdahalede bulunmaktan kaçınmaya çağırır.⁵⁰³

Kararın içeriği Kıbrıs'ın egemen bir devlet olduğuna ve Kıbrıs'ta yaşanan bunalıma Türkiye'nin müdahale etmesine karşı çıkıldığına işaret etmektedir. Bu karar, 5 olumsuz, 54 çekimser oya karşılık 47 oyla kabul edilmiştir. Türkiye ile birlikte olumsuz oy veren ülkeler, Yunanistan'a karşı çıkma güdüsüyle hareket eden Arnavutluk; Türkiye'de oluşan anti-Amerikan havayı yumuşatmak isteyen ABD ile İran ve Pakistan olmuştur.⁵⁰⁴ ABD dışındaki NATO ülkeleri çekimser oy kullanmıştır. Bağlantısızlara dâhil olan ülkelerin ise hem bu oylamadaki hem de genel olarak 1964 sonrasında BM Genel Kurulu'nda Kıbrıs konusu gündeme geldiğindeki tutumları ile Türkiye'ye karşı Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ve lider Makarios'un arkasında durdukları görülmüştür.⁵⁰⁵

1964 yılındaki Johnson Mektubu olayı ve 1965 yılında BM Genel Kurulu'nda Kıbrıs konusunda yapılan oylamada yalnız kaldığını görmesi ile birlikte *ABD'nin daimi mütefiki* sosyal kimliğinin ve bu kimliğin gereği olduğu düşünülerek yürütülen tek yönlü dış politikanın Türk geniş grup kimliğine zarar verdiğini değerlendirmiştir. Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel bu durumu şu sözleriyle dile getirmiştir:

Türkiye'nin muhtelif bölgesel anlaşmalara dâhil olması, dış siyasetinde zümreci bir görüşle hareket edeceği mânasına gelemez. Son yıllarda vukubulan milletlerarası gelişmelerin mütebâriz vasfı, mahiyeti ne olursa olsun münhasır blok mefhumunun dünya realitelerine uygun düşmediğinin anlaşılmış olmasıdır.... Bu zihniyetle,

⁵⁰³ İnternet: "2077 (XX). Question of Cyprus". *United Nations*. Web: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2077\(XX\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2077(XX)) 2 Mart 2018'de alınmıştır.

⁵⁰⁴ Sönmezoğlu, F. (1984). "Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler: 1954-1975". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 38 (3-4), 240.

⁵⁰⁵ İnternet: Fırat, M. (20 Kasım 2009). "Türkiye-Afrika İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı ve Afrika Açılımında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü". *TASAM*. Web: <http://www.tasamafrika.org/pdf/afk5/12-Prof-Melek-FIRAT.pdf>, 2. 7 Mart 2018'de alınmıştır.

Türkiye'nin bütün devletlerle âzami ölçüde ilişkilerini artırmasının her bakımdan faydalı olacağına inanmaktayız ve bu inanç bu alandaki icraatımızda bize rehber olacaktır.⁵⁰⁶

Demirel'in bu sözlerine göre Kıbrıs sorununda Yunanistan'ın Türkiye karşısında uluslararası destek bulması ve aynı konuda Türkiye'nin daimi müttefiki olarak gördüğü ABD tarafından yalnız bırakılmasıyla Türkiye, Batı Bloğu ekseninde tek taraflı bir politika izlemenin sürdürülebilir olmadığı fark etmiştir. Uluslararası alanda hissedilen bu yalnızlık ve daimi müttefiki tarafından “yarı yolda bırakılma” ve “ihanete uğrama” algısı, Türk geniş grup kimliğinde bir örselenmeye neden olmuştur. Türkiye, *ABD'nin daimi müttefiki* sosyal kimliğine atfettiği anlamı ve değeri sorgulamaya başlamıştır. Sosyal kimlik kuramının savunduğu üzere bu tür bir sorgulama, yeni bir olumlu sosyal kimlik tanımlanmasının önünü açmıştır. Yeni bir olumlu sosyal kimlik edinmek için sosyal yaratıcılık yoluna başvuran Türkiye, kendisini konumlandırırken dikkate aldığı devletleri çeşitlendirerek kendisini, iki kutuplu sistemde çok yönlü hareket edebilen bir aktör olarak tanımlamıştır. Demirel'in “Bu inanç bu alandaki icraatımızda bize rehber olacaktır” ifadesi, Türkiye'nin dış politikasında yeni sosyal kimliğin gereklerine göre hareket edeceğinin bir işareti olmuştur.

Çok yönlü aktör sosyal kimliğine uygun olarak Türkiye, 1964 yılından itibaren SSCB ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. 1964 yılının sonunda Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in Moskova'ya gerçekleştirdiği ziyaret, iki ülke arasındaki ilişkilerin yumuşaması için atılan bir adım olmuştur. SSCB'ye Kıbrıs konusunda Türkiye'nin görüşünün ve bu görüşün uygunluğunun anlatılması ve ticarî ve kültürel ilişkilerin mevcut imkânlar dâhilinde geliştirilmesi için Erkin, 30 Ekim 1964 tarihinde Moskova'ya gitmiştir.⁵⁰⁷ Erkin'in ziyaretinde SSCB'nin Kıbrıs ile ilgili Türk görüşünü kabul etmesi ile birlikte yumuşamaya başlayan ilişkiler, 1965 yılından itibaren hem siyasî hem de ekonomik anlamda gelişmiştir.⁵⁰⁸ Bazı sanayi tesislerinin yapımında SSCB'nin makine aksamı ve teknik yardım yapması karar bağlanmış; ortak bir baraj yapımı konusunda teknik esasları içeren metinler onaylanmıştır.⁵⁰⁹ Söz konusu projeler ile ilgili ABD'den ve

⁵⁰⁶ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*. (3 Kasım 1965). Toplantı Yılı 5. Cilt 31. Birleşim 3. Ankara: TBMM Matbaası, 36.

⁵⁰⁷ “Erkin Bugün Moskova'ya Gidiyor”. (30 Ekim 1964). *Cumhuriyet*, 7.

⁵⁰⁸ Tellal, E. (2006). “SSCB'yle İlişkiler”. B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980)*. 12. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 773.

⁵⁰⁹ Fırat, M. (1997). *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 231-234.

Avrupa'dan kaynak istediğinde geri çevrilen Türkiye'nin isteği, SSCB tarafından karşılanmıştır. Bu gelişme karşısında ABD, Türkiye'yi eksen değiştirmekle itham etmiştir. Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel bu durumu şöyle anlatmıştır:

Kaynak aradığımız zaman çok 'rantable' projelerimiz olmasına rağmen, ödeme gücümüz yok dediler. Bizim 1966'da elimizde altı tane büyük proje vardı. Bu projeleri biz Batı'ya teklif ettik. ...O zaman Sovyetler biz bunları yaparız dediler ve karşılıklı anlaşmayla, yani mal satarak bunları ödersiniz dediler. Biz bu istikamette adım attığımız zaman Amerika bundan gocundu.... 'Are you changing axis?' diye geldiler bana. Yani aks mı değiştiriyorsunuz? Tabii aks falan değiştirmiyoruz haliyle. Sizden istedik, siz bunları vermiyorsunuz, ülkemizin menfaati burada.⁵¹⁰

Demirel'in bu ifadeleri, yeni sosyal kimliği gereği Türkiye'nin çıkarları gerektirdiğinde iki kutuplu sistemde Batı Bloğu dışındaki devletlerle de işbirlikleri kurabileceğini ve devletin çıkarı neredeyse ona göre hareket edileceğini ortaya koymuştur. Bu durum sosyal kimliklerin, geniş gruplar olan devletlerin grup çıkarlarına hizmet etmek üzere tanımlandıklarını ve dolayısıyla çok yönlülüğün de Türk geniş grubunun çıkarlarını koruyan bir uygulama olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

ABD tarafından eksen değişikliği ihtimali olarak yorumlanan gelişmeleri, 1972 yılında iki ülke "İyi Komşuluk ve İlkeleri Bildirgesi" ve 1978 yılında "İyi Komşuluk ve Dostça İşbirliği Siyasal Belgesi"nin imzalanması takip etmiştir. Ayrıca Türkiye 1972 ve 1975 yıllarında SSCB'den iki ayrı kredi kabul etmiştir. 1970'lerin sonlarında Türkiye'nin diğer tüm üçüncü dünya ülkelerinden daha fazla Sovyet yardımı aldığı söylenmiştir.⁵¹¹

SSCB ile ilişkilerin geliştirilmesinin yanı sıra, *çok yönlü aktör* sosyal kimliğine uygun olarak Türkiye, bağımsızlıklarını yeni kazanan Asya ve Afrika devletleri ile ilişkilerin iyileştirilmesine odaklanmıştır. Kıbrıs konusunda bu ülkelerin Türkiye karşısında tutumu, Türkiye'yi harekete geçirmiştir. Türkiye, özellikle 1960'lı yıllardan itibaren bağımsızlıklarını kazanmaya başlayan ülkelerin o dönemde Kıbrıs sorunuyla ilgili olarak lehte verecekleri oyların BM'de önemli bir sayı oluşturmalarından dolayı önemli olduğunu ve bu ülkeler ile ilişkilerin düzeltilmesi gerektiğini fark etmiştir. Bu bağlamda *çok yönlü aktör* sosyal kimliğinin gereklerine uygun olarak ilk kez 1965 yılında Türkiye'de Afrika açılımından söz edilmiştir. 1965 yılı içinde siyaset adamları, diplomatlar,

⁵¹⁰ Tuncer, H. (2007). "Süleyman Demirel". A. F. Demir (Editör). *Türk Dış Politikasında Liderler*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 162.

⁵¹¹ Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 156.

gazeteciler ve öğretim üyelerinden oluşan üç tane iyi niyet heyeti Afrika ülkelerine gönderilmiştir.⁵¹² Türkiye'nin olumsuz imajını silmek ve ilişkileri geliştirmek adına Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Haluk Bayülken 1966 yılında Mısır'ı ziyaret etmiş ve iki ülke arasında bir ticaret anlaşması imzalanmıştır. Aynı yıl Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Tunus'u ziyaret etmiştir.⁵¹³

Bu dönemde Türkiye, Balkanlar bölgesine de önem vermiştir. 1966 ve 1970 yılları arasında Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya ve Arnavutluk ile Türkiye arasında parlamento heyetleri, dışişleri bakanları, başbakan ve cumhurbaşkanı düzeylerinde karşılıklı resmî ziyaretler gerçekleşmiştir. Bu ziyaretler sırasında çeşitli konularda anlaşmalar yapılmıştır. Bu dört Balkan ülkesinin yanı sıra Doğu Avrupa'nın sosyalist ülkelerinden Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan ile teknik, hukukî ve ekonomik alanlarda ilişkilerin geliştirilmesine yönelik adımlar atılmıştır.⁵¹⁴

Afrika, Balkanlar ve Doğu Avrupa'nın sosyalist ülkelerine ek olarak 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'nin çok yönlü aktör sosyal kimliğinin dış politika kararlarına yansımalarının görüldüğü bir bölge de Orta Doğu olmuştur. Bölge ile ilişkilerinde “ABD liderliğindeki Batı ittifakının sözcüsü” olarak algılanmasına sebep olan politikalarını gözden geçiren Türkiye, özellikle bölge ülkeleri ile ilişkilerini düzeltme yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda Türkiye, Arap-İsrail Savaşı uyuşmazlığında Arap ülkelerinin tezlerini desteklemiş; 21 Ağustos 1969 tarihinde Kudüs'teki el-Aksa Camisi'nin yanmasına tepki olarak toplanan İslam Zirve Konferansı'na dışişleri bakanı düzeyinde katılmış ve akabinde İslam Konferansı Örgütü'ne (İKÖ) üye olmuştur. 1958 Lübnan çıkarmasında ABD'nin İncirlik üssünden yararlanmasına izin veren Türkiye, bu tutumunun aksine Ürdün'de 1970 yılında ortaya çıkan buhranda Amerikan Altıncı Filosu'na limanlarından yararlanma izni vermemiştir.⁵¹⁵

⁵¹² Fırat, (2009), 2.

⁵¹³ Erhan, Ç. Ve Kürkçüoğlu, Ö. (2006). “Arap Devletleriyle İlişkiler”. B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980)*. 12. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, , 788-789.

⁵¹⁴ Gönlübol, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. (1996). “1965-1973 Dönemi Türk Dış Politikası”. M. Gönlübol ve diğerleri. (Editörler). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. (9. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi, 529-534.

⁵¹⁵ Kürkçüoğlu, Ö. (2010). *Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)*. Ankara: Barış Kitap, 192.

Sonuç olarak *Avrupalı devlet ve ABD'nin daimi müttefiki* sosyal kimliklerini, Soğuk Savaş'ın iki kutuplu düzeninde tek yönlü dış politika ile özdeşleştirmenin Türk geniş grup kimliğini güçlendirmedığının fark edilmesi üzerine Türkiye için ilişki kurduğu aktörlerin çeşitlendirilmesini içeren *çok yönlü aktör* sosyal kimliği tanımlanmıştır. Türkiye'nin 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren ön plana çıkardığı *çok yönlü aktör* sosyal kimliğine uygun olarak aldığı dış politika kararları ve gerçekleştirdiği dış politika uygulamaları ile ilgili olarak iki önemli noktanın altını çizmekte fayda görülmektedir.

Birincisi, Türkiye'nin *çok yönlü aktör* sosyal kimliği bağlamında politikalar yürütebilmesinin uluslararası sistemde buna imkân tanıyan birtakım gelişmelerin meydana gelmesiyle mümkün olduğudur. 1962 yılında yaşanan Küba Krizi'nde bir nükleer savaşın eşiğine gelen ABD ve SSCB, bu durumun sakıncalarını görmüşlerdir. Bunun üzerine 1963 yılında Moskova'da Nükleer Denemelerin Kısmen Yasaklanması Antlaşması imzalanmıştır. Batı Bloğu, 1960'ların ortalarından sonra bir çeşit çözülme içine girmiş ve aynı zamanda Doğu Bloğu'nun monolitik görüşlerinde de değişiklikler başlamıştır. Nükleer silahların sınırlandırılması görüşmeleri ve her iki blokta görülen birtakım görüş ayrılıklarının yanı sıra, "Üçüncü Dünya" olarak bilinen Asya, Afrika ve Latin Amerika devletlerinin sayılarının hızla artması, uluslararası alandaki bir diğer önemli gelişme olmuştur.⁵¹⁶ Bu gelişmelerin hepsi birlikte değerlendirildiğinde, iki kutuplu uluslararası sistemde bir yumuşama (detant) ve çoğulcu bir uluslararası ortam görünümü olduğu görülmektedir. Bu durum, blok üyesi ülkelere görece de olsa daha serbest hareket etme imkânı tanımıştır. Buna bağlı olarak Türkiye de *çok yönlü aktör* sosyal kimliğinin gerektirdiği şekilde politikalar üretebilme ve uygulayabilme şansına sahip olmuştur.

Çok yönlü aktör sosyal kimliği ile ilgili olarak altı çizilmesi gereken ikinci önemli nokta, Türkiye'nin bu kimliği doğrultusunda gerçekleştirilen dış politika uygulamalarının Kıbrıs konusunu temel almasıdır. Hâlihazırda değinildiği gibi *çok yönlü aktör* kimliğinin benimsenmesi, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda uluslararası alanda yalnızlığının ve bu yalnızlığın blok politikaları nedeniyle diğer devletlerle olan ilişkilerin ihmal edilmesinden kaynaklandığının anlaşılması sonucunda gerçekleşmiştir. Bunun bir yansıması olarak Türkiye'nin 1960'lı ve 1970'li yıllardaki çok yönlü dış politikasının Kıbrıs konusunda destek bulma kaygısını merkeze koyarak uyguladığı görülmektedir. Bunun bir göstergesi olarak Türkiye ile diğer ülkeler arasında gerçekleşen resmî ziyaretlerin ardından

⁵¹⁶ Gönlübol ve Kürkçüoğlu, (1996), 491-492.

yayınlanan ortak bildirilerde, görüşmelerde Kıbrıs konusunun ele alındığı sıklıkla vurgulanmıştır.⁵¹⁷ Benzer şekilde, Arap devletleri ile Türkiye arasındaki karşılıklı resmî ziyaretler sonrasında yayınlanan ortak bildirilerde de Kıbrıs konusunun görüşmelerde ele alındığı ortaya konulmuş ve “Kıbrıs’ta her iki cemaatin meşru hak ve çıkarlarına uygun barışçıl bir çözüm yolu bulunması gerektiği”⁵¹⁸ ifadelerine yer verilmiştir. 1965 yılı içinde Afrika, Asya ve Latin Amerika’ya gönderilen iyi niyet heyetlerine yüklenen temel misyon da Kıbrıs sorununda Türk görüşünü açıklamak olmuştur.⁵¹⁹ Ayrıca Kıbrıs konusu, İKÖ’nün toplantılarında da gündeme alınmıştır.

4.5.2. Batı’ya Tepkisel Bir Durum Olarak Çok Yönlülük

Türkiye’nin Kıbrıs konusunda uluslararası destek sağlama kaygısıyla ön plana çıkan ve uluslararası sistemdeki gelişmelerin sağladığı manevra yapabilme fırsatı ile dış politika uygulamalarına yansıyan *çok yönlü aktör* sosyal kimliği, 1970’li yıllardan sonra evrilerek Türkiye’nin sosyal kimliklerinden bir tanesi olmaya devam etmiştir. Türkiye, ABD ile ilişkilerinde ve AB üyeliği sürecinde *mutlak egemen* kimliğine tehdit olarak gördüğü sorunlar yaşadığında, *çok yönlü aktör* sosyal kimliğini ön plana çıkarmayı tercih etmiştir. Bu haliyle çok yönlülük, Batı’nın dengelenmesi için diğer aktörlerle ilişkilerin ve işbirliğinin geliştirilmesini içeren bir denge politikasını ifade etmiştir.

1997 yılındaki Lüksemburg Zirvesi’nin ardından AB ile ilişkilerde yaşanan gerilim ve Türkiye açısından müzakere sürecinin güvenilirliğinin zedelenmesi üzerine dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz yabancı bir gazeteye verdiği röportajda Lüksemburg Kararları sonrasında Türk Dış Politikasında yeni ayarlamalar yapıldığını ve Türkiye’nin bundan sonra komşu ülke Rusya ile ilişkilerine ağırlık vererek ilişkilerini çeşitlendireceğini belirtmiştir.⁵²⁰ Özellikle 2006 yılından itibaren Türkiye’nin Birlik ile ilişkilerinde koşulluluğun giderek zayıflamasıyla Türkiye’nin diğer devletlerle olduğu kadar diğer bölgesel oluşumlarla da ilişkilerinin geliştirilmesinin önemi vurgulanmıştır. Bunun bir örneği olarak 2012 yılındaki Rusya ziyaretinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan,

⁵¹⁷ Bu dönemdeki resmî ziyaretler sonrası yayınlanan Ortak Bildiriler’de Kıbrıs konusunun ele alınışının detayları için bakınız: Gönübol ve Kürkçüoğlu, 528-533.

⁵¹⁸ Gönübol ve Kürkçüoğlu, (1996), 537.

⁵¹⁹ Fırat, (2009), 2.

⁵²⁰ Özcan, G. (2000). “Doksanlı Yıllarda Türkiye’nin Değişen Güvenlik Ortamı”. G. Özcan ve Ş. Kut (Derleyenler). *En Uzun On Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*. (2. Baskı). İstanbul: Buke Yayınları, 22.

Türkiye'nin AB üyeliğine alternatif olarak Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üyeliği ihtimalini dile getirmiştir.⁵²¹

Çok yönlü aktör sosyal kimliğinin Batı'ya tepkisel bir duruma dönüşmesinin başka bir örneği olarak Türkiye, yine AB ile yaşanan problemler ve ABD'nin Suriye'de PKK'nın uzantısı olan YPG'ye yardım etmesi üzerine bu iki aktörden uzaklaşarak, o dönemde birtakım sorunlar yaşadığı Rusya ile ilişkilerini onarma yoluna gitmiştir.⁵²² Bu adımı, Kasım 2016'da Türkiye'nin Rusya ile S-400 füze savunma sistemi alınması konusunda görüşmeler yaptığının açıklanması takip etmiştir. Kendisine ait bir hava savunma sistemi kurmak isteyen Türkiye, NATO müttefiklerinin bu ihtiyacı görmezden gelmeleri üzerine bu konuda Rusya ile görüşmeler yaptığını açıklamıştır. S-400 savunma sisteminin NATO'nun savunma sistemleri ile uyumlu olmaması nedeniyle ABD ve NATO, bu alımın tamamlanması halinde bunun Türkiye'nin NATO ile ilişkilerini yeniden tanımlamak adına attığı bir adım olarak yorumlanabileceğini belirtmişlerdir.⁵²³ Buna karşın 29 Aralık 2017 tarihinde Türkiye ile Rusya arasında S-400 anlaşması imzalanmıştır.⁵²⁴

Suriye iç savaşına yönelik politikasında ABD ve Avrupalı ülkeler ile görülen farklılaşmalar üzerine Türkiye, Suriye'de Batı koalisyonu ile birlikte hareket etmek yerine Rusya ile yakınlaşmıştır. Suriye krizinde önceliği "Esad'sız bir Suriye" olan Türkiye, Suriye'de güvenliğine ve mutlak egemenliğine tehdit olarak gördüğü PYD-YPG dolayısıyla bu önceliğini ikinci plana atmıştır. Bu bağlamda Rusya ile ortak stratejiler izlemeye başlayan Türkiye, İran ve Rusya ile masaya oturmuştur.⁵²⁵

⁵²¹ İnternet: "Erdoğan'dan Putin'e: Bizi Şangay Beşlisi'ne Alın, Biz de AB'yi Gözden Geçirelim". 26 Temmuz 2012). **T24**. Web: <http://t24.com.tr/haber/erdogandan-putine-bizi-sangay-beslisine-alin,209288> 4 Mart 2018'de alınmıştır.

⁵²² İnternet: "Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kalın'dan Rusya Açıklaması". (27 Haziran 2016). **Hürriyet**. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskanligi-sozcusunden-rusya-aciklamasi-40122995> 4 Mart 2018'de alınmıştır.

⁵²³ İnternet: "6 Soruda Türkiye'nin Rusya'dan Satın Alacağı S-400 Füze Savunma Sistemi". (29 Aralık 2017). **BBC Türkçe**. Web: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41239094> 10 Mart 2018'de alınmıştır.

⁵²⁴ İnternet: "Türkiye ile Rusya Arasında S-400 Anlaşması İmzalandı". (29 Aralık 2017). **NTV**. Web: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/turkiye-ile-rusya-arasında-s-400-anlaşması-imzalandı,rGJzdHMSW0qLGc0J-AENIQ> 10 Mart 2018'de alınmıştır.

⁵²⁵ İnternet: "Rusya Federasyonu, Türkiye Cumhuriyeti ve İran İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlarının Suriye İhtilafının Sonlandırılmasına Matuf Siyasî Süreci Yeniden Canlandırmak İçin Mutabık Kaldıkları Adımlara İlişkin Ortak Açıklama". (2016). **Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı**. Web: http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu_-turkiye-cumhuriyeti-ve-iran-islam-cumhuriyeti-disisleri-bakanlarinin-suriye-ihtilafinin-sonlandirilmesine-mat.tr.mfa 20 Mart 2018'de alınmıştır.

Sonuç olarak 1964 yılındaki Johnson Mektubu olayı ve 1965 yılında BM’de gerçekleşen Kıbrıs oylaması ile Türkiye, tek yönlü dış politika uygulamalarının zararını görmüştür. Bu durum, sosyal kimlik kuramının değişimin bir nedeni olarak gördüğü kötü tanımlanmış bir konumlandırmaya işaret etmiştir. Türkiye, kendisini Avrupalı devlet ve ABD’nin daimi müttefiki olarak konumlandırırken bunu tek taraflılıkla özdeşleştirerek kötü bir tanımlama yapmıştır. Bunun fark edilmesiyle, bu kimliklere atfedilen anlam sorgulanmaya başlamış ve yeni bir sosyal kimlik tanımlamasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu şekilde tanımlanan *çok yönlü aktör* kimliği, zaman içerisinde Türkiye’nin ABD ve Avrupa ile ilişkilerinde sorun yaşadığında ön plana çıkan bir kimlik haline gelmiştir. Bu anlamda Türk Dış Politikasındaki çok yönlülük uygulaması, Türk geniş grup kimliğinin “ötekisi” olan Batı’dan ne kadar uzaklaşılabileceğinin ve Doğu’ya ne kadar yaklaşabileceğinin genel sınırlarını ortaya çıkarmıştır.⁵²⁶

4.6. Merkez Ülke Türkiye

Türkiye’nin dış politika kararlarında ve uygulamalarında belirleyici rol oynayan sosyal kimliklerinden bir tanesi de *merkez ülke Türkiye* kimliği olmuştur. Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından Orta Asya ve Kafkasya’da Türkiye için gelişmelerine kayıtsız kalınamayacak yeni bir siyasî coğrafya ortaya çıkmıştır. Siyasî ve ekonomik sorunlarla meşgul olan Rusya’nın bölgedeki etkisinin azalmasından doğan bir güç boşluğu oluşmuştur.⁵²⁷ Bu güç boşluğunun nasıl doldurulacağı sorusuna, bağımsızlıklarını kazanan eski Sovyet Cumhuriyetleri’nin yeni uluslararası sisteme sorunsuz bir şekilde entegrasyonu meselesi eşlik etmiştir. Orta Asya ve Kafkasya’daki bu gelişmeleri, Balkanlar’daki rejim değişiklikleri ve buna bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik ve siyasî sorunlar takip etmiştir.

Uluslararası sistemde “üstün” ya da “süper güç” olan aktörlerden bir tanesi olan SSCB’nin üstünlüğünün ortadan kalkmasıyla ortaya çıkan bu gelişmeler, sosyal kimlik kuramına uygun olarak, Türkiye’nin çevresindeki ülkelerle ilişkilerini değiştirmiştir ve oluşan yeni tabloda geniş grup kimliğinin sürdürülmesi, korunması ve güçlendirilmesi için yeni yollara başvurulmasını gerektirmiştir. Bu doğrultuda Türkiye’nin sosyal kimlik kuramının sosyal yaratıcılığın farklı yolları olarak önerdiği üç yöntemi de uyguladığı görülmektedir. Birinci olarak Türkiye, oluşan yeni sistemde kendisini konumlandırırken

⁵²⁶ Kürkcüoğlu, Ö. (1980). “‘Dış Politika’ Nedir? Türkiye’deki Dünü ve Bugünü”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 35 (1), 330.

⁵²⁷ Özcan, (2000), 19.

referans aldığı aktörleri çeşitlendirmiş ve Orta Asya, Kafkasya ve Balkanları referans olarak kendisini bu coğrafyanın merkezinde konumlandırmıştır.

İkinci olarak Türkiye, bölge ülkeleriyle olan ilişkilerinde ön plana çıkardığı özelliği değiştirmiştir. İki kutuplu sistemde Orta Asya, Kafkasya ve Balkan ülkeleriyle kurulan ilişkilerde ideoloji unsuru, başka bir deyişle Türkiye'nin kapitalist blokta yer alması, belirleyici olmuştur. Bölge ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra ise Türkiye, ilişkilerinde ideolojik değil, siyasî ve ekonomik üstünlüğünü temel almaya başlamıştır. Kendisini bu ülkelerin oluşturduğu coğrafyanın en gelişmiş, demokratik değerleri benimsemiş, hukukun üstünlüğünü sağlamış, piyasa ekonomisini gerçekleştirmiş ve laik ülkesi olarak görmüştür ve tanımlamıştır.⁵²⁸ Bu tanımlama, aynı zamanda Türk geniş grup kimliği için bir öz-saygı kaynağı ve psikolojik/pozitif ayırtecdilik unsuru olmuştur.

Üçüncü sosyal yaratıcılık yöntemi olarak Türkiye, grup özelliklerine atfedilen değerlerin değiştirilmesi yoluna gitmiştir. Buna göre Türk geniş grup kimliği oluşturulurken bu kimliğin ilmekleri arasında yer bulmayan Türkiye'nin imparatorluk geçmişi, pozitif bir değer olarak algılanmaya ve sunulmaya başlamıştır. Ortaya çıkan devletlerin birçoğu imparatorluk geçmişinden dolayı Türkiye ile ortak bir tarih, din ya da dil paylaşmışlardır. Bu durum, Türkiye'ye tarihî ve kültürel yeni bir uluslararası ortam sunmuş ve güçlü ekonomik ilişkiler ve siyasî işbirliği için benzersiz bir platform sağlamıştır.⁵²⁹ Bu ortamda imparatorluk geçmişi, pozitif bir özellik olarak algılanır olmuştur. Osmanlı tecrübesi, beraber inşa edilen ve paylaşılan ortak bir payda olarak sunulmaya başlanmıştır. Türkiye'nin bu tecrübenin ve ondan kalan mirasın merkezi olduğu vurgusu ile etkileşim alanlarının arttırılması amaçlanmıştır.⁵³⁰ Böylelikle Türk geniş grup kimliğini güçlendirmek üzere Türkiye'nin güç ve statü açısından üstünlüğü ve tarihî ve kültürel ortaklıkları dolayısıyla ortasında yer aldığı bölgelerde istikrarın sağlanmasına ve korunmasına liderlik etmesini ve bu bölgelerdeki gelişmeleri etkileyebilmesini tanımlayan *merkez ülke Türkiye* kimliği ortaya çıkmıştır.

⁵²⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*. (7 Mayıs 1992). Dönem 19. Cilt 10. Birleşim 74. Ankara: TBMM Matbaası, 414.

⁵²⁹ İnternet: Cem, İ. (5 Haziran 2002). "Turkish Foreign Policy: Opening New Horizons for Turkey at the Beginning of a New Millennium". *Turkish Policy Quarterly*. Web: <http://turkishpolicy.com/Files/ArticlePDF/turkish-foreign-policy-opening-new-horizons-for-turkey-at-the-beginning-of-a-new-millennium-spring-2002-en.pdf>, 6. 28 Mart 2018'de alınmıştır.

⁵³⁰ İnternet: Kalın, İ. "Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi". *Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü*. Web: <https://kdk.gov.tr/sag/turk-dis-politikasi-ve-kamu-diplomasisi/20> 28 Mart 2018'de alınmıştır.

Yeni sosyal kimlikle uyumlu olarak Cumhurbaşkanı Demirel, “Soğuk Savaş sonrasının yeni coğrafyasında Türkiye, kilit ve öncü bir ülkedir”⁵³¹ ifadelerini kullanmış ve “Türkiye’nin Avrasya’nın geniş coğrafyasındaki merkezî konumunu anlamak için haritaya şöyle bir bakmanın yeterli olacağını”⁵³² dile getirmiştir. Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Türkiye’nin 2000’li yılların başındaki durumunu değerlendirirken “Türkiye, sadece bir ‘transit koridoru’ ya da ‘üzerindeki Asya ve Avrupa’nın birbirleriyle ticaret yaptıkları ve mallarını geçirdikleri bir köprü’ olmaktan uzaklaşıyor. Bunun yerine Türkiye, 2000’li yıllarda artan bir biçimde bir ‘terminal’ ve bir ‘varış noktası’ haline geliyor”⁵³³ demiş ve *merkez ülke* kimliğini şöyle vurgulamıştır:

Türkiye’nin, geniş bir coğrafyanın en güçlü üretim altyapısının sahibi, en köklü demokrasisi ve en etkili silahlı kuvvetleri olduğu bilinciyle, Türkiye’nin dış siyaset hedefi, ‘bir yandan Avrupalı kimliğini ve Avrupa Birliği’ndeki iddiasını sürdürürken, öte yandan, gelişen Avrasya gerçeğinin başlıca bir merkezi, merkez ülkesi olmak’ şeklinde belirlendi.⁵³⁴

2009 yılında dışişleri bakanlığı görevine gelen, ancak bu göreve gelmeden önceki süreçte de dış politikada etkili olan Ahmet Davutoğlu, başbakan başkanışmanlığı görevinde bulunduğu 2004 yılında kaleme aldığı yazısında Cem’inkine benzer bir vurgu yapmış ve *merkez ülke* kimliğinin geçerliliğini şu sözleriyle ifade etmiştir:

Türkiye, merkez ülkedir ve asla köprü ülke olamaz. Köprü’nün tek işlevi, iki entite arasında irtibat kurmak ve bir tarafı diğer tarafa taşımaktan ibarettir; kendi bağımsız varlığı olan bir ülke olarak algılanmaz. Türkiye yeni dönemde ‘köprü’ değil, ‘merkez’ ülke olarak tanımlanmalıdır.⁵³⁵

Merkez ülke olarak Türkiye’nin ilk etaptaki öncelikli alanları Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar gibi yakın coğrafyalar olmuş, bu bölgelerdeki gelişmeler ve çatışmalar Türkiye’nin dış politika uygulamalarının odağında bulunmuştur. 1990’lı yılların sonlarına doğru ise bir rekabet alanı olarak önemi artan Afrika ve Latin Amerika gibi bölgelerle de

⁵³¹ *TBMM Tutanak Dergisi*. (1 Ekim 1996). Dönem 20. Cilt 11. Birleşim 1. Ankara: TBMM Matbaası, 17.

⁵³² *TBMM Tutanak Dergisi*. (1 Ekim 1996). Dönem 20. Cilt 11. Birleşim 1. Ankara: TBMM Matbaası, 16.

⁵³³ İnternet: Cem, İ. (5 Haziran 2002). “Turkish Foreign Policy: Opening New Horizons for Turkey at the Beginning of a New Millennium”. *Turkish Policy Quarterly*. Web: <http://turkishpolicy.com/Files/ArticlePDF/turkish-foreign-policy-opening-new-horizons-for-turkey-at-the-beginning-of-a-new-millennium-spring-2002-en.pdf>, 5. 28 Mart 2018’de alınmıştır.

⁵³⁴ Cem, (2009), 82.

⁵³⁵ İnternet: Davutoğlu, A. (26 Şubat 2004). “Türkiye Merkez Ülke Olmalı”. *Radikal*. Web: <http://www.radikal.com.tr/yorum/turkiye-merkez-ulke-olmali-702116/> 18 Mart 2018’de alınmıştır.

ilgilenilmeye başlanmış, 1998 yılı itibarıyla Afrika Eylem Planı ve Latin Amerika Eylem Planı belirlenmiştir.

4.6.1. Ortak “Bizlik” Söyleminin Geliştirilmesi

Türkiye’nin kendisini *merkez ülke* olarak tanımlamaya başladığı dönem, aynı zamanda uluslararası ilişkilerde gücün askerî boyutunun sınırlılığının fark edildiği ve devletlerin siyasî çevrelerini kontrol edebilmelerinde yumuşak güç unsurlarının daha belirleyici oldukları farkındalığının arttığı bir döneme denk gelmiştir. Bu farkındalıktan hareketle Türkiye, bölgesel gelişmeleri etkileyen, bölgesinde lider rolü oynayan bir aktör olarak Türk geniş grup kimliğini güçlendirmeye çalışırken, yumuşak güç unsurlarını sıklıkla kullanmıştır.

Türk kültürü ve Osmanlı geçmişi Türkiye’nin yumuşak güç unsurlarının en etkilileri olarak ön plana çıkmışlardır. Türkiye, bu unsurlara dayanarak karşısına çıkan tarihî ve kültürel coğrafya ile ortak bir “biz” anlayışı inşa etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Türkî cumhuriyetlerin SSCB’den bağımsızlıklarını kazanmaları, “Adriyatik’ten Çin Seddi’ne kadar büyük bir toplumunun meydana çıkışı” olarak çerçevelenmiş ve bu toplumun ortak tarihî ve kültürü itibarıyla ortak bir “bizlik” algısı yaratılmaya çalışılmıştır. Bu çabanın bir örneği olarak dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel şu sözleri sarf etmiştir: “Aslında bu ülkeler, bizim müşterek bir medeniyeti beraberce taksim ettiğimiz ülkelerdir. Bu ülkelerle bizim destanlarımız birdir, bu ülkelerle şiirlerimiz birdir, ninnilerimiz birdir, manilerimiz birdir ve nihayet, manevî değerlerimiz birdir ve atasözlerimiz birdir...”.⁵³⁶ Bu ifadeleriyle Demirel, Türk geniş grup kimliğinin iyi özdeşimlerini oluşturan Türk kültürünün unsurlarını kullanarak Türkî cumhuriyetler ile Türkiye arasında medeniyet anlayışına dayalı bir bütünlük algısı ortaya koymuştur.

Türkiye, geniş grup kimliğinin bir ilmiği olan Türk kültürünün yanı sıra “barıştığı” Osmanlı geçmişini bölgesinde ortak bir “bizlik” duygusunu tetiklemek için kullanmıştır. Bunun bir örneği olarak Dışişleri Bakanlığı görevi sırasında İsmail Cem şu değerlendirmeyi yapmıştır:

⁵³⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*. (7 Mayıs 1992). Dönem 19. Cilt 10. Birleşim 74. Ankara: TBMM Matbaası, 415.

Türkiye’ olarak XIV. ve XX. yüzyıllar arasında yakın çevresindeki ulusların çoğu ile aynı devleti (Osmanlı İmparatorluğu) paylaşmış bir ulustan bahsediyoruz. Bu ortak yaşam, kendine özgü tarihsel sorunları, fırsatları, hoşgörüyü ve umudu barındırmaktadır. Bu da günümüz Türkiye’sine Balkanlar’dan Orta Asya’ya, Orta Doğu’dan Akdeniz’e, Kafkasya’ya ve Karadeniz’e uzanan geniş bir coğrafya ile yakınlık sağlamaktadır. ...Batı ve Orta Asya’daki yaklaşık yüz milyon insanla aynı kökleri ortak bir dili konuşuyoruz. Balkanlar, Kafkaslar, Kuzey Afrika ve Orta Doğu’da yaşayan insanlarla aynı devletin yedi yüzyıllık inişli çıkışlı kaderini paylaştık.⁵³⁷

Cem, Osmanlı çatısı altındaki “ortak” yaşamın “kendine özgü” dinamiklerine vurgu yaparak, bu ortaklığın söz konusu uluslara onları diğer uluslardan ayıran bir “bizlik” hissi sağladığını anlatmak istemiştir. Dolayısıyla Orta Asya ülkeleri ile ortak kültürel unsur olarak dili ön plana çıkaran Cem, diğer bölgelerle ortaklı zemini olarak ise “Osmanlı kaderini” sunmuştur. Değerlendirmesinin devamında Cem, Türkiye’nin “birçok ülkeyle olan kültürel yakınlığı, birlikte paylaştığı tarihi ve bazılarının geçmişteki manevi lideri olmak özelliğiyle, öncelikli bir konuma sahip”⁵³⁸ olduğunu belirterek, bu konunun Türk geniş grup kimliğine sağladığı psikolojik/pozitif ayırtediciliğe işaret etmiştir.

Afrika’da oynanacak merkezî rol için alt yapı oluşturacak, kolaylaştırıcı etki yaratacak bir çerçeve olarak ise Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, “Biz kendimizi kültürel olarak Afrika’nın içinde görüyoruz. Afrika’da herhangi bir kötü hatıramız yoktur, aksine paylaşacak güzel bir geçmişimiz var”⁵³⁹ ifadelerini kullanmıştır. Batılı ülkelerin Afrika’daki sömürgecilik geçmişlerinin aksine Türkiye’nin Afrika ülkeleri ile ilişkilerinde psikolojik engeller olarak görülecek böyle bir dinamiğin olmamasını vurgulayan Davutoğlu, Osmanlı tecrübesine işaret ederek Türkiye’nin kıta ülkeleri ile olan “güzel” geçmişini ön plana çıkarmıştır. Böylelikle bölge devletleri ile ortak bir “bizlik” hissinin yaratılması amaçlanmıştır. Bölge devletleri nezdinde oluşacak “bizlik” algısının, Türkiye ile bölge ülkeleri arasında güven tesis edilmesini kolaylaştırarak Türkiye’nin bölgedeki gelişmelerde etkili olabilmesi için bir zemin hazırlayacağı değerlendirilmiştir. Bölgesel gelişmelerde söz sahibi olmak ise Türk geniş grup kimliği için bir prestij kaynağı olarak görülmüş, bu kimliği korumanın ve güçlendirmenin bir yolu olarak tercih edilmiştir.

⁵³⁷ Cem, (2009), 69.

⁵³⁸ Cem, (2009), 69.

⁵³⁹ İnternet: “Davutoğlu: Afrika ile İşbirliğimizin Sınırları Yok Ufukları Var”. (16 Aralık 2011). *Haberler.com*. Web: <https://www.haberler.com/davutoglu-afrika-ile-isbirligimizin-sinirlari-yok-3197025-haberi/> 18 Nisan 2018’de alınmıştır.

4.6.2. Kültürel ve Akademik İşbirliklerinin Kurulması

Merkez ülke sosyal kimliğinin bölgesindeki gelişmeleri etkileyebilme gücünü gerektirmesine bağlı olarak söylemlerini bu doğrultuda kurgulayan Türkiye, aynı zamanda kültürel ve akademik alanda kurulacak işbirliklerinin de “bizlik” duygusunu tetikleyerek bu gücü kazanmasına katkıda bulunacağını değerlendirmiştir. Buna göre 1990’lı yılların başından itibaren bu alanlarda işbirlikleri kurulması için girişimlerde bulunmuştur.

Türk geniş grup kimliğinin iyi özdeşimlerini oluşturan kültür ve özellikle kültürün bir parçası olan dil, ortak unsurlar olarak kolaylaştırıcı rol oynamıştır. Türkiye, Türk dili konuşan ülkeler arasındaki dayanışmanın artırılması ve yeni işbirliği yaratılması amacıyla 1992 yılından itibaren düzenlenmeye başlayan “Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri” sürecine öncülük etmiştir. Orta Asya ülkeleri ile kültür ve eğitim alanındaki ilişkilerin geliştirilmesine hizmet etmek amacıyla 1993 yılında TÜRKSOY kurulmuştur. 2008’de Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan tarafından imzalanan İstanbul Antlaşması ile TÜRKPA kurulmuştur.⁵⁴⁰ 2009 yılında Yunus Emre Enstitüsü faaliyete geçmiş ve yurt dışında kurduğu merkezlerde yabancılara Türkçe öğretimi çalışmalarının yanı sıra Türkiye’nin tanıtımı amacıyla kültür ve sanat faaliyetleri yürütmeye, ayrıca bilimsel çalışmalara destek vermeye başlamıştır. Enstitünün, yurtdışında ABD, Avrupa, Balkanlar, Kafkasya, Afrika, Orta Doğu, Rusya’da olmak üzere 50’den fazla kültür merkezi bulunmaktadır.⁵⁴¹ Bu, söz konusu coğrafyalarda Türk geniş grup kimliğinin temel unsurlarından olan Türk dilinin öğrenilmesi anlamına gelmektedir. Türkiye’nin *merkez ülke* olarak gerçekleştirdiği bu uygulama, Türk geniş grup kimliği için bir etki alanı oluşturmakta, aynı zamanda da geniş grup kimliği için bir öz-saygı ve prestij kaynağı olmaktadır.

Kültürel işbirliklerinin yanı sıra Türkiye, *merkez ülke* olarak akademik işbirliklerinin geliştirilmesine önem vermiştir. Yabancı öğrencilere burs sağlanarak Türkiye’de okumaları sağlanmaktadır. Bu politikanın, söz konusu öğrencilerin geldiği ülkelerde Türkiye dostu bir nesil yetişmesine ve bu sayede Türkiye’nin etkisinin artmasına katkıda bulunacağı değerlendirilmektedir.

⁵⁴⁰ İnternet: “Orta Asya Ülkeleri ile İlişkiler”. *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa> 10 Nisan 2018’de alınmıştır.

⁵⁴¹ İnternet: “Yunus Emre Enstitüsü”. *Yunus Emre Enstitüsü*. Web: <https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu> 10 Nisan 2018’de alınmıştır.

4.6.3. Diplomatik İlişkilerin Geliştirilmesi

Merkez ülke olarak bölgesel gelişmelerde söz sahibi olabilmenin temeli olarak “bizlik” algısı inşa etmeye çalışan Türkiye, başka bir yumuşak güç aracı olarak da diplomatik ilişkilerini geliştirerek bölgesindeki görünürlüğünü arttırma yoluna gitmiştir. Bu çerçevede yeni bağımsız olan Orta Asya ve Kafkasya devletlerinin büyük bir kısmında büyükelçilik açılmasına karar verilmiş, bu ülkelerle diplomatik ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Cumhurbaşkanı Demirel bu kararı ve kararın uygulamasını “bu ülkelerin hükümet merkezlerinde bize tahsis edilmiş veya bulabildiğimiz binalarda Türkiye Büyükelçiliğinin üzerine ay yıldızlı bayrağı çektik; biz buradayız diye”⁵⁴² sözleriyle açıklamıştır. Demirel, Türk geniş grubunun sembolü olan Türk bayrağının dalgalandığı diplomatik temsilcilikleri, Türkiye’nin bölgedeki varlığını gösteren ve hatırlatan işaretler olarak yorumlamıştır.

Türkiye ayrıca Afrika ve Latin Amerika ülkeleri ile de diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi yoluna gitmiş ve bu çerçevede, diplomatik tanınma, yeni diplomatik temsilciliklerin kurulması ve vizesiz geçiş kolaylığı uygulamalarını hayata geçirmiştir. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Türkiye ile bu ülkeler arasındaki vizelerin kaldırılması için seferberlik ilan edildiğini belirterek, “Çok sayıda ülke ile vizeleri kaldırdık. Şimdi üzerinde ay-yıldız olan pasaportun üzerinde çok kudretli bir devletin mührü var”⁵⁴³ değerlendirmesini yapmıştır. Demirel’in ifadelerinde olduğu gibi Davutoğlu’nun değerlendirmesinde de geniş grup kimliğini sembolize eden Türk bayrağına atıf yapılmıştır. Buna göre Türk insanının vize uygulamasına tabi olmaksızın çok sayıda ülkeye girip çıkabilme serbestisine sahip olması, Türk devletinin gücünü gösteren ve böylelikle Türk geniş grup kimliğine prestij ve güç katan bir durum olarak değerlendirilmiştir.

4.6.4. Dış Yardımlar Yapılması

Türkiye’nin *merkez ülke* sosyal kimliğinin dış politikaya bir yansıması da dış yardımlar olmuştur. 1980’li yıllardan itibaren kalkınma yardımlarını ve insanî yardımları içerecek şekilde dış yardım sağlayan Türkiye, *merkez ülke* kimliği çerçevesinde bu

⁵⁴² *TBMM Tutanak Dergisi*. (7 Mayıs 1992). Dönem 19. Cilt 10. Birleşim 74. Ankara: TBMM Matbaası, 415.

⁵⁴³ İnternet: Özgür, S. (5 Haziran 2011). “Davutoğlu: Vizeleri Kaldırmak İçin Seferberlik İlan Ettik”. *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/davutoglu-vizeleri-kaldirmak-icin-seferberlik-ilan-ettik-17961841> 18 Nisan 2018’de alınmıştır.

yardımlara daha fazla önem vermeye başlamıştır. Kalkınma yardımları Türkiye'nin yardımda bulunduğu ülkeler ile ilişkilerinin gelişmesinin ve buralardaki gelişmelerde söz sahibi olabilmenin önünü açan bir unsur olarak değerlendirilirken insanî yardımlar ise *merkez ülkenin*, ihtiyaç sahibi ülkelere karşı bir sorumluluğu olarak algılanmıştır.

Türkiye, 1980'lerden itibaren uygulanmaya başlayan dış yardım politikasını, *merkez ülke* sosyal kimliği doğrultusunda, geliştirmiş ve güçlendirmiştir. Türkiye, dış yardım faaliyetlerinin bu şekilde seyretmesinin *merkez ülke* olarak, yardım sağladığı ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesinin önünü açtığını değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeden hareketle dış yardım faaliyetlerine odaklanan Türkiye, 2016 yılında dünya genelinde geri kalmış ülkelere ve mültecilere yaptığı yardımlarla millî gelirine oranla en fazla insanî yardım yapan ülke konumuna gelmiştir.⁵⁴⁴ Toplam kalkınma yardımları alanında ise bunların millî gelire oranı açısından Türkiye, dördüncü sırada yer almıştır.⁵⁴⁵ *Merkez ülke* sosyal kimliği çerçevesinde uluslararası ilişkilerde önde gelen donör ülkelerden birisi olması, Türkiye'nin etkinliğini ve etki alanını genişleten ve prestij sağlayan bir uygulama olması itibarıyla sosyal kimliklerin, geniş grup kimliğinin güçlendirilmesine hizmet etmesine örnek oluşturmuştur.

4.6.5. Komşu Ülkelerle Sorunların Çözülmesi

Süleyman Demirel'in "iyi komşuluk sorumluluğu"⁵⁴⁶, Ahmet Davutoğlu'nun ise "komşularla sıfır sorun" olarak çerçevelediği komşularla sorunların çözülmesi, Türk Dış Politikasında daima gözetilen bir yaklaşım olmakla birlikte, *merkez ülke* sosyal kimliği bağlamında daha fazla vurgulanır ve aktif olarak uygulanır olmuştur. Türkiye'nin komşu olduğu ülkeler ile arasındaki sorunların çözülmesi, merkezinde bulunduğu coğrafyada söz sahibi olması için bir gereklilik olarak değerlendirilmiştir. "Komşularla sıfır sorun" olarak çerçevelediği komşularla sorunların çözülmesi politikasına uygun olarak Ahmet Davutoğlu, "komşu ülkelerle geleceğimiz sıfır problem noktası, bize dış politika yapımı

⁵⁴⁴ İnternet: "İnsanî Yardımlarda En Cömert Ülke Türkiye".(18 Ağustos 2017). *Anadolu Ajansı*. Web: <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/insani-yardimlarda-en-comert-ulke-turkiye/887243> 12 Nisan 2018'de alınmıştır.

⁵⁴⁵ İnternet: "Cumhurbaşkanı Erdoğan TİKA Toplantısında Konuştu". (10 Nisan 2018). *Habertürk*. Web: <https://www.haberturk.com/cumhurbaskani-erdogan-tika-toplantisinda-konusuyor-1914258> 12 Nisan 2018'de alınmıştır.

⁵⁴⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*. (1 Ekim 1996). Dönem 20. Cilt 11. Birleşim 1. Ankara: TBMM Matbaası, 16.

anlamında olağanüstü bir manevra kabiliyeti kazandıracaktır”⁵⁴⁷ ifadelerini kullanmıştır. Buna göre komşularıyla sorunlarını çözmüş bir Türkiye imajının, Türkiye’nin etkinliğini arttırarak geniş grup kimliğini güçlendirmesi beklenmiştir. Bu çerçevede İsmail Cem döneminde Yunanistan ile ilişkilerin geliştirilmesine önem verilirken, Davutoğlu’nun başkanlığı sırasında da Ermenistan ile sorunların çözülmesi öncelenmiştir.

Sonuç olarak Türkiye, *merkez ülke* olarak bölgesel gelişmelerde etkin rol oynayabilmesi için öncelikle yakın çevresi ile olan sorunların çözülmesi ve ilişkilerin mümkün olan en üst düzeyde geliştirilmesi adına çaba sarf etmiştir. Ancak bu çabalar her zaman olumlu sonuç vermemiştir. Yunanistan ve Ermenistan ile ilişkilerde görülen yakınlaşmalar, geçmişten gelen siyasî sorunları ortadan kaldıracak düzeye hiçbir zaman ulaşamamıştır. Bu iki komşu ülke ile ilişkilerde geniş grup kimliklerine işleyen karşılıklı “öteki” algısı, fırsat bulduğunda büyüyerek ilişkileri gölgeleyen bir kıvılcım olarak zihinlerde var olmuştur.

4.6.6. Bölgesel Barış ve İstikrarın Sağlanmasına Katkıda Bulunulması

Uluslararası ilişkilerde yumuşak gücün artan önemi, askerî gücün önemini tamamen yitirmesi anlamına gelmemektedir. Buna bağlı olarak *merkez ülke* sosyal kimliği çerçevesinde Türkiye, yumuşak güç uygulamalarının yanı sıra bölgesel barış ve istikrarın sağlanmasında ve korunmasında aktif olarak yer alma çabasında olmuştur. Türkiye, Mart 1993’te ABD’nin havadan yardım ulaştırılması operasyonlarına katılan ilk ülke olmuş ve NATO’nun uçuş yasağını denetleme operasyonlarına katılmıştır. 24 Kasım 1995 tarihinde imzalanan ve Bosna Savaşı’nı sona erdiren Dayton Antlaşması’nın imzalanmasından sonra da Türkiye, Barışı Uygulama Gücü’ne katılmış, savaş sırasında Hırvatistan’a sığınan mültecilerin evlerine güvenli bir şekilde dönmelerinde sorumluluk üstlenmiş ve ayrıca Bosna’nın imarı için girişimlere öncülük etmiştir.⁵⁴⁸ 1990’ların son çeyreğinde Kosovo Krizi patlak verdiğinde, diğer bölge ülkeleriyle de ortak bir zemin oluşturmak için girişimlerde bulunan Türkiye, NATO çerçevesinde askerî müdahale söz konusu olduğunda NATO’nun Sırlara karşı yürüttüğü hava saldırılarına katılmıştır.

⁵⁴⁷ İnternet: Davutoğlu, A. (26 Şubat 2004). “Türkiye Merkez Ülke Olmalı”. *Radikal*. Web: <http://www.radikal.com.tr/yorum/turkiye-merkez-ulke-olmalı-702116/> 18 Mart 2018’de alınmıştır.

⁵⁴⁸ Gönübol, M. ve Bingün, F. H. (1996). “1990-1995 Dönemi Türk Dış Politikası”. M. Gönübol ve diğerleri. (Editörler). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. (9. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi 687-688.

Türkiye, Balkanlar dışında dünyanın farklı yerlerindeki barışı koruma operasyonlarına katılmıştır. Lübnan, Sudan, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Kosova, Doğu Timor, Burundi, Fildişi Sahili, Liberya, Haiti, Sudan, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad gibi ülkelerdeki BM misyonlarında ve Darfur'daki Afrika Birliği ve BM Hibrid Operasyonu'nda yer almıştır. Somali'deki BM Operasyonu'na 1993 ve 1994 yıllarında toplam 300 personelle katkıda bulunmuştur. Türkiye, Afganistan'da barış ve istikrarın sağlanmasına da hem askerî hem sivil araçlarla rol üstlenmiştir.⁵⁴⁹ Latin Amerika bölgesinde, Kolombiya Hükümeti ile Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri arasındaki barış sürecine, Belize ile Guatemala arasındaki sınır sorununa maddi ve teknik destek sağlamış ve Bogota'daki Barış Süreci Misyonu'na personel katkısı sağlamıştır. Türk Emniyet mensupları, Haiti'de düzen ve istikrarın sağlanması için kurulan BM Haiti İstikrar Misyonu ve BM Haiti Adalet Destek Misyonu'nda görev almışlardır.⁵⁵⁰

“Küresel Savunma Perspektifleri 2017” raporuna göre Türk Ordusu, ABD'den sonra yurt dışında en aktif olan ikinci ordu olmuştur. Rapora göre 2014'te mevcut personelinin %8.6'sı yurt dışı görevinde bulunan TSK, 2016'da askerî personelinin %13.2'sini yurt dışı görevlere göndermiştir.⁵⁵¹ Türk ordusunun “yurt dışında en çok büyüyen ordu” olması olarak gösterilen bu durum, Türk geniş grup kimliğini güçlendiren bir unsur olarak algılanmıştır. Bu algı, Türkiye'nin *merkez ülke* kimliği çerçevesinde gerçekleştirdiği barışa ve istikrara katkı faaliyetlerinin Türk geniş grup kimliği üzerindeki olumlu etkisini ortaya koymaktadır.

4.6.7. Ekonomik İlişkilerin ve İşbirliklerinin Geliştirilmesi

Diğer aktörlerle ekonomik ilişkilerin ve işbirliklerinin geliştirilmesi, Türkiye'nin *merkez ülke* sosyal kimliği bağlamında dış politika uygulamalarına yansıyan bir unsur olmuştur. Bir alanda oluşturulan supranasyonel kurumun avantajlarından yararlananların diğer alanlarda da entegrasyonu destekleyeceğini ifade eden “yayılma etkisi” mantığı

⁵⁴⁹ Bayer, R. And Keyman, F. (2012). “Turkey: An Emerging Hub of Globalization and Internationalist Humanitarian Actor?”. *Globalizations*, 9 (1), 79-80.

⁵⁵⁰ İnternet: “Türkiye'nin Latin Amerika ve Karayiplere Yönelik Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri”. *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. Web: http://www.mfa.gov.tr/i_-turkiye_nin-latin-amerika-ve-karayiplere-yonelik-politikasi-ve-bolge-ulkeleri-ile-iliskileri.tr.mfa 5 Nisan 2018'de alınmıştır.

⁵⁵¹ İnternet: Akgüngör, İ. (25 Kasım 2017). “Yurt Dışında En Çok Büyüyen Türk Ordusu!”. *Vatan*. Web: <http://www.gazetevatan.com/yurt-disinda-en-cok-buyuyen-turk-ordusu--1121404-gundem/> 18 Nisan 2018'de alınmıştır.

üzerine inşa Avrupa entegrasyonu örneği⁵⁵² ile ABD’de Reagan ve İngiltere’de Thatcher’ın iktidara gelmesi ile bu ülkelerde serbest pazar ve ticareti teşvik eden neoliberal modelin yükselmesinin etkileri birleşerek Türkiye’nin dış politikasında ekonominin önceliğinin artmasına yol açmıştır. Ekonomik işbirliğinin gelişmesinin siyasî ilişkilerin de gelişmesinin önünü açtığını gösteren AB örneği ve neoliberal eğilimden hareketle, Türkiye’de iyi ekonomik ilişkilerin iyi siyasî ilişkilere de temel oluşturacağı görüşü benimsenmeye başlamıştır.

1980’li yıllarda başbakanlık yapan Turgut Özal bu yaklaşımı çeşitli konuşmalarında şöyle ifade etmiştir: “Aralarında sorun bulunan ülkeler, ekonomik ilişkiler kurmak suretiyle bir çeşit ‘karşılıklı bağımlılık’ yaratırlar ve sorunlarını çözmeye bu alandan başlarlar, ardından da siyasî çözüm gelir. İnsanlar serbest bir şekilde ticaret yapabilirlerse, savaş ihtimali düşer.” Buna göre dış politik gücün artması için ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi bir önkoşul olarak görülmüş ve aksi halde bölgesel ve uluslararası gelişmelerde söz sahibi olmanın mümkün olmayacağı değerlendirilmiştir.⁵⁵³

Dışişleri Bakanlığı görevinde olduğu 2010 yılında Ahmet Davutoğlu yaptığı şu açıklama ile aynı bakış açısını ortaya koymuştur:

...istiyoruz ki, bütün sınırlar açılsın, istiyoruz ki, iş adamları, insanlar, mallar, bu bölgelerde istediği gibi serbestçe hareket edebilsin. İstiyoruz ki, bu bölgelerde güvenlik hâkim olsun, şüphe hâkim olmasın, çatışma hâkim olmasın. İşgaller bitsin, donmuş krizlere çözümler bulunsun. Bu perspektif hayata geçerse, bütün bu bölgelerin lokomotifi Türkiye olacaktır. Hem barış lokomotifi Türkiye olacaktır hem ekonomik lokomotifi Türkiye olacaktır hem de düzen kurucu aktörü Türkiye olacaktır.⁵⁵⁴

Buna göre Türkiye’nin *merkez ülke* olarak bölgesel gelişmeleri etkileyebilmesi ve onlara yön verebilmesinin önündeki siyasî engellerin kalkmasının, ülkeler arasında ticarî ilişkilerin gelişmesiyle mümkün olacağı varsayılmıştır. Bu varsayım doğrultusunda Türkiye, ticarî ilişkilerinin geliştirilmesi yoluna gitmiştir. Ekonomik ilişkilerin ve işbirliklerinin geliştirilmesi politikasının bir unsuru olarak Türkiye’nin ticarî ilişki kurduğu ülkeler çeşitlendirilmiş ve bu ilişkilerin boyutu derinleşmiştir. Karadeniz Ekonomik

⁵⁵² Açıkmese, S. A. (2004). “Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi”. *Uluslararası İlişkiler*, 1 (1), 8.

⁵⁵³ Yaraç Laçınok, (2007), 555-556.

⁵⁵⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*. (24 Nisan 2010). Dönem 23. Cilt 68. Birleşim 95. Ankara: TBMM Matbaası, 229.

İşbirliği Örgütü (KEİ)’nin kurulmasına öncülük eden Türkiye, komşu ve çevre ülkelerle dış ticaretin geliştirilmesi adına da karşılıklı yarar esasına dayalı serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır.

Türkiye, ticaretin yanı sıra enerjiyi ekonomik karşılıklı bağımlılık yaratarak siyasî ilişkilerin gelişmesine ve sorunların çözülmesine imkân tanıyan bir alan olarak görmüş ve *merkez ülke* sosyal kimliğine uygun olarak, enerji ihtiyacını güvenilir bir şekilde karşılamanın ötesinde bir enerji merkezi olmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda tedarikçi çeşitlendirmesini gözeterek Kafkasya ve Orta Doğu’daki kaynaklara erişim için hem doğu-batı hem de kuzey-güney ekseninde birçok boru hattının kesişme noktasında kendisini konumlandırmıştır.⁵⁵⁵ Bu konumlandırmanın Türkiye açısından psikolojik/pozitif ayırtedicilik unsuru olduğu ve Türk geniş grup kimliğini güçlendireceği kabul edilmiştir.

Sonuç olarak Türkiye, Soğuk Savaş’ın bitmesiyle ortaya çıkan yeni tabloda kendisini, aktif politikalar izleyen ve bölgesel gelişmelere etki edebilen bir *merkez ülke* olarak konumlandırmıştır. Bu doğrultuda öncelikle Orta Asya, Kafkasya, Balkanlar ve Orta Doğu, ardından Afrika ve Latin Amerika başta olmak üzere coğrafi olarak daha uzak bölgeleri içerek şekilde, kültürel ve akademik işbirlikleri kurulması, diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi, komşularla sorunlarla çözülmesi, bölgesel barış ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunulması, dış yardımlar sağlanması, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi yoluna gidilmiştir. Çok yönlü aktör kimliğinden farklı olarak *merkez ülke* kimliği çerçevesinde izlenen bu politikalar, ABD ve Avrupa ile ilişkilere alternatif olarak değil, bu ilişkilere paralel olarak kurgulanmıştır. Türkiye, *merkez ülke* kimliği bağlamındaki dış politika uygulamaları özellikle ABD tarafından tepki gördüğü noktada, mutlak egemenlikle doğrudan ilgili olmadığı sürece, geri adım atabilmektedir.

Türkiye’nin *merkez ülke* kimliğinin Batı ile uyumlu olmasını yansıtan bir örnek olarak Başbakan Süleyman Demirel, yeni bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya ülkelerine resmî geziye gitmeden önce, 10-15 Şubat 1992 tarihlerinde ABD’ye resmî ziyarette bulunmuş ve bu ziyaret sırasında “SSCB’nin çökmesi sonucu ortaya çıkan gelişmeler, bu çerçevede bağımsız devletler topluluğunu oluşturan yeni cumhuriyetlerin, özellikle Türk Cumhuriyetlerinin uluslararası toplumla siyasî ve ekonomik yönden bütünleşmeleri, bu yönde karşılaşılan güçlükler, Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri’nin bu alanda

⁵⁵⁵ İşeri, E. “Türk Dış Politikasında ‘Barış Boru Hattı’ Vizyonu”. *Orta Doğu Analiz*, 6 (61), 11.

yapabilecekleri işbirliği” ele alınmıştır.⁵⁵⁶ Ziyarete, yeni bağımsız devletlerin, içinde bulundukları geçiş döneminde karşılaştıkları güçlüklerin aşılmasında ve dünya ile bütünleşmelerinde bu ülkelere yapılacak yardımla ilgili olarak Türk-Amerikan işbirliğinin muhtemel çerçevesi konusunda Türkiye’nin değerlendirmeleri yazılı olarak ABD Başkanı Bush’a iletilmiştir. Demirel, ABD’nin bu konuda Türkiye ile aynı görüşleri paylaştığını ve bundan memnuniyet duyduğunu belirtmiştir.⁵⁵⁷

Merkez ülke çerçevesinde kurulan işbirliklerinin Türkiye’nin Batılı devletler ile ilişkilerine bir tezat teşkil etmediğinin bir örneğini de KEİ’nin oluşumunda görmek mümkündür. Zamanlama olarak 1989’da Türkiye’ye AB tarafından yakın bir gelecekte tam üye olamayacağını bildirilmesinden sonrasına denk gelmesi, KEİ’nin AB’ye alternatif olarak düşünüldüğü fikrini gündeme getirirse de Türkiye, bunun söz konusu olmadığına vurgu yapmıştır. KEİ Şartı’nda tanımlanan işbirliğinin ilkeleri ve amaçları arasında bulunan “ekonomik işbirliğini, üye devletlerin uluslararası örgütlere ya da kuruluşlara tam veya diğer nitelikteki üyeliklerinden kaynaklanan uluslararası yükümlülükleriyle çelişmeyecek ve üçüncü ülkelerle ilişkilerini geliştirmelerini engellemeyecek tarzda geliştirmek” ifadesi, örgütün AB’ye alternatif olarak düşünülmeyeceğine ve üye ülkelerin Birlik ülkeleri ile olan ilişkilerini engellemeyeceğine işaret etmektedir.⁵⁵⁸ Bunun yanı sıra, 25 Haziran 1992 tarihinde imzalanan anlaşmanın 7. maddesinde “ekonomik işbirliğinin üye devletlerin üçüncü taraflara olan yükümlülükleriyle çelişmeyen ve Avrupa Topluluğu ve diğer bölgesel girişimlerle işbirliği dâhil, ilişkilerini geliştirmelerine engel olmayan bir şekilde geliştirilmesi” öngörülmüştür.⁵⁵⁹

Dönemlerinin dış politikalarına yön veren İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu’nun *merkez ülke* söylemlerine de bu tanımlamanın ABD ya da Avrupa’ya bir alternatif niteliğinde olmadığı vurgulanmıştır. Cem, bu vurguyu şu ifadelerle yapmıştır:

⁵⁵⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*. (19 Şubat 1992). Dönem 19. Cilt 4. Birleşim 38. Ankara: TBMM Matbaası, 132.

⁵⁵⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*. (19 Şubat 1992). Dönem 19. Cilt 4. Birleşim 38. Ankara: TBMM Matbaası, 132-133.

⁵⁵⁸ İnternet: “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Şartı”. *Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Mevzuat Veritabanı*. Web: <http://denizmevzuat.udhb.gov.tr/doyam/Karadeniz%20Ekonomik%20%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi%20%C3%96rq%C3%BCt%C3%BC%20%C5%9Eart%C4%B1.doc> 16 Nisan 2018’de alınmıştır.

⁵⁵⁹ Uzgel, İ. (2006). “Balkanlarla İlişkiler”. B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II (1980-2001)*. 9. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları 520.

Gelecek vizyonumuzu belirleyen iki temel hedef vardır. Birinci hedef, Türkiye’yi Avrupa bütünleşme sürecinin ayrılmaz bir parçası yapmaktır....İkinci, ancak eşit derecede önemli hedef ise Türkiye’yi Avrasya coğrafyasında bir merkez ve refah ülkesine dönüştürmektir.... Bu iki hedef birbirlerine ters değildir. Esasında birbirlerini tamamlamakta ve güçlendirmektedirler.⁵⁶⁰

Ahmet Davutoğlu ise aynı konu ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: “Girilen ilişkilerin hiçbirisini diğerine alternatif görmemek ve göstermemek gerektiği gibi, bir tarafa ölçsüz ağırlık vererek dengeyi bozmamak da büyük önem taşımaktadır. Ne ABD ile ilişkilerimiz AB’ye, ne komşu ülkelerle ilişkilerimiz ABD’ye bir alternatiftir.”⁵⁶¹ Nihayetinde *merkez ülke* sosyal kimliği, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye’nin diğer aktörlerle ilişkilerinde belirleyici rol oynayan bir sosyal kimlik olarak sürekli var olmuş, dış politika kararlarına ve uygulamalarına yansımıştır.

Sonuç olarak *tam bağımsız, mutlak egemen, Avrupalı devlet, ABD’nin daimi müttefiki, çok yönlü aktör* ve *merkez ülke* sosyal kimlikleri, Türkiye’nin uluslararası sistemde diğer aktörlerle ilişkili olarak kendisini konumlandırmasıyla ortaya çıkan kimlikler olmuşlardır. Bu kimlikler, Türkiye Cumhuriyeti devletinin benliğini ifade eden ve çeşitli araçlarla kuşaktan kuşağa aktarılan Türk geniş grup kimliğinin sürdürülmesine, korunmasına ve güçlendirilmesine hizmet etmektedirler. Diğer yandan ise yine Türk geniş grup kimliğinin unsurları tarafından şekillendirilmektedirler. Başka bir deyişle geniş grup kimliği ile sosyal kimlikler arasında çift yönlü bir etkileşim bulunmaktadır. Türk Dış Politikasında kararlar, bu etkileşimin etkisi altında alınmakta ve uygulamaya konulmaktadır. Türkiye’nin sosyal kimlikleri, uluslararası gelişmelere ve değişimlere bağlı olarak değişebilmekte, bu gelişmelere uyum sağlamak için yeni sosyal kimlik tanımlamaları yapılabilmektedir. Bu analiz, kimliğin dış politika üzerindeki etkisini ortaya koyan bir örnek sunmaktadır.

⁵⁶⁰ İnternet: Cem, İ. (5 Haziran 2002). “Turkish Foreign Policy: Opening New Horizons for Turkey at the Beginning of a New Millennium”. *Turkish Policy Quarterly*. Web: <http://turkishpolicy.com/Files/ArticlePDF/turkish-foreign-policy-opening-new-horizons-for-turkey-at-the-beginning-of-a-new-millennium-spring-2002-en.pdf>, 5. 28 Mart 2018’de alınmıştır.

⁵⁶¹ İnternet: Davutoğlu, A. (26 Şubat 2004). “Türkiye Merkez Ülke Olmalı”. *Radikal*. Web: <http://www.radikal.com.tr/yorum/turkiye-merkez-ulke-olmali-702116/> 18 Mart 2018’de alınmıştır.

5. SONUÇ

Uluslararası ilişkilerde aktörlerin yalnızca maddi unsurlara dayanarak hareket etmedikleri, maddi olmayan birtakım unsurların da aktörlerin davranışları üzerinde belirleyici rol oynadığı farkındalığının artmasına bağlı olarak kimlik olgusu ve devletlerin dış politika davranışları üzerindeki etkisi de Uluslararası İlişkiler alanında sıklıkla çalışılan konulardan bir tanesi haline gelmiştir. Ancak mevcut çalışmalarda kimlik, özü itibarıyla psikolojik bir olgu olduğu çoğu zaman göz ardı edilerek, psikoloji kuramlarının bağlamından soyutlanarak ele alınmıştır. Kimlik olgusunu psikolojinin kuramsal ve kavramsal açıklayıcılığına başvurmaksızın çalışmanın noksan kaldığı düşüncesinden hareketle bu çalışmada, kimliğin dış politika üzerindeki etkisi analiz edilirken kimlik, psikolojik bağlamına (yeniden) oturtularak çalışılmıştır. Buna göre devletler psikolojik anlamda geniş gruplar olarak tanımlanmış olup, devletlerin birbirleri ile olan ilişkileri de gruplararası ilişkiler olarak değerlendirilmiştir. Dış politika ise devletlerin gruplararası ilişkilerdeki tutum ve davranışlarının bütünü olarak tanımlanmıştır. Kimliğin dış politika üzerindeki etkisi bu temel üzerine inşa edilmiştir.

Kimliğin dış politika üzerindeki etkisini incelerken devletlerin farklı ama birbiri ile ilişkili iki kimlik türü arasında bir ayırım yapmak gerekmektedir. Bunlardan birincisi devletlerin bir nevi bireysel kimliklerini ya da benliklerini tanımlayan *geniş grup kimlikleridir*. Bu çalışmada Vamık Volkan'ın geniş grup kimliği kuramına dayanarak ele alındığı haliyle geniş grup kimliği; *paylaşılmış depolar, iyi özdeşimler, "ötekilerin" varlığı, dönüştürücü liderin iç dünyasının özümsemesi, seçilmiş zaferler, seçilmiş travmalar ve grup simgelerinin biçimlenmesi* olarak tanımlanan yedi ilmiğin bir araya getirilmesiyle ve kuşaklararasıda aktarılmasıyla oluşmaktadır.

Devletlerin dış ilişkilerini yürütürken temel motivasyonları, devleti oluşturan bireyler için ortak duyguları ve yaşanmışlıkları ifade eden ilmiiklerden oluşan geniş grup kimliğinin korunmasından, sürdürülmesinden ve güçlendirilmesinden meydana gelmektedir. Benliklerini temsil eden bu kimliği korumanın ve güçlendirmenin yolu olarak devletler, kendilerini diğer aktörlere karşı konumlandırırken kendilerini daima olumlu bir şekilde tanımlama eğilimi göstermektedirler. Bu eğilim sonucunda devletlerin ikinci tür kimliğini oluşturan *sosyal kimlikler* ortaya çıkmaktadırlar.

Bu çalışmada faydalanılan sosyal kimlik kuramına göre bireyler, benliklerini koruma ve güçlendirme güdüsüne sahiptirler. Bu güdüyü karşılamak için kendi üyesi oldukları gruplar ile diğer grupları karşılaştırmakta ve bu karşılaştırmalar sonucunda kendi grupları lehine olumlu kimlik tanımlamaları yapmaya çalışmaktadırlar. Bu tanımlamalar gurur ve öz-saygı kaynağı olmaktadır. Sosyal kimlikler, iç-grup lehine yapılan bu olumlu kimlik tanımlamalarını ifade etmektedirler. Bu çalışmada sosyal kimlik kuramının önermelerinin uluslararası ilişkilere uyarlanmasıyla devletlerin sosyal kimlikleri, onların uluslararası sistemde birbirleriyle olan etkileşimleri sırasında kendilerini diğerlerine göre konumlandırma sürecinde ortaya çıkan kimlikler olarak tanımlanmıştır. Devletlerin kendilerini nasıl konumlandıkları dayanağı itibarıyla sosyal kimlik, bir kendi tanımlamasıdır. Daima olumlu olma eğilimi gösteren bu tanımlamalar, geniş grup kimliği için öz-saygı kaynağı olmaktadır.

Geniş grup kimliğinin korunması ve sürdürülmesi işlevini gören sosyal kimliklerin kaynağı, geniş grup kimliğinin bizzat kendisi olmaktadır. Geniş grup kimliği bir yandan siyasî olarak örgütlenmiş bir topluluğun kimliğini ifade ederken, diğer yandan da üyeleri için değerler, inançlar ve düşünceler sistemi ortaya koymaktadır. Bu işlevi ile geniş grup kimliği, devletlerin önceliklerinin ve dış dünyaya yönelik algılarının şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Devletlerin diğer aktörlere karşı kendilerini nasıl tanımladıklarını ifade eden sosyal kimliklerin ortaya çıkışında da geniş grup kimliğinin bu belirleyici etkisi görülmektedir. İçinde bulunulan bağlama göre geniş grup kimliğinin farklı ilmekleri, sosyal kimliklerin tanımlanmasında doğrudan etkili olabilmektedirler.

Dolayısıyla devletlerin geniş grup kimliği ile sosyal kimlikleri arasında karşılıklı bir etkileşim bulunmaktadır. Kimliğin dış politikası üzerindeki etkisi esasında geniş grup kimliği ile sosyal kimlikler arasındaki bu etkileşimden kaynaklanmaktadır. Devletler, benliklerini oluşturan geniş grup kimliklerinin sürdürülmesi ve güçlendirmesi güdüsüne sahiptirler. Bu güdünün karşılanması için eşitsiz güç ve statü ilişkilerinden oluşan yapı içerisinde kendilerini daima olumlu bir şekilde konumlandırmaya çalışmaktadırlar. Uluslararası yapıdaki gelişmeler geniş grup kimliğinin belirlediği algılardan geçirilerek sosyal kimlikler tanımlanmakta ve bu sosyal kimlikler, dış politikadaki tutum ve davranışlarının ne olacağını belirlemektedirler. Bu değerlendirme, kimliğin dış politika üzerindeki etkisine dair bir yaklaşım sunmaktadır.

Bir devletin yalnızca bir geniş grup kimliği bulunurken, aynı anda var olabilen çok sayıda sosyal kimliği bulunabilmektedir. Devletlerin benliğini temsil eden geniş grup kimliği daha köklü, uzun vadeli, birtakım etkilere açık, ancak değişmesi zor bir kimlik iken sosyal kimlikler, daha kısa süreli ve değişmesi daha kolay olan, hatta değişim içinde var olan kimliklerdir. Buna göre değişen sosyal bağlam dolayısıyla mevcut kimliklerinin tatmin edici olmadığı durumlarda devletler, kendileri için yeni sosyal kimlikler tanımlama yoluna gitmektedirler. Devletler, yeni olumlu sosyal kimlikler edinmenin yolu olarak, sosyal kimlik kuramının ortaya koyduğu *sosyal yaratıcılık* ya da *sosyal rekabet* yöntemlerine başvurabilmektedirler.

Uluslararası ilişkiler sistemi içindeki konumlarının kendilerine sağladığı sosyal kimlikten tatmin olmayan devletler, statükonun meşru ve istikrarlı olduğu, dolayısıyla alternatif bir yapının uzak görüldüğü durumlarda, yeni sosyal kimlikler tanımlamak için *sosyal yaratıcılığı* kullanmaktadırlar. Sosyal yaratıcılık, (1) devletlerin kendilerini konumlandırırken temel alınan özelliğin yerine başka bir özellik seçilmesi; (2) geniş grubun bazı özelliklerine verilen önemin yeniden tanımlanması ve/veya (3) kendini konumlandırırken referans olarak alınan aktörlerin değiştirilmesiyle gerçekleşmektedir.

Sosyal rekabet ise statükonun meşru görülmediği, olumsuz sosyal kimlikleri tersine çevirmenin tek yolunun statükoya doğrudan meydan okumakla mümkün olacağı değerlendirmesine dayanan bir yöntemi tanımlamaktadır. Olumlu sosyal kimliğin sosyal rekabet yoluyla elde edilmeye çalışılmasının devletlerarası ilişkilere yansımaları, çatışmalar ve savaşlar şeklinde olmaktadır.

Kimliğin dış politika üzerindeki etkisine dair çizilen bu kuramsal çerçevenin Türk Dış Politikasına uygulanması, bu çalışmanın örnek olayını oluşturmuştur. Buna göre Türkiye'nin geniş grup kimliği incelendiğinde Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan psikolojik gerilemenin Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde yeni bir grup kimliği inşa edilmesi ile sonuçlandığı görülmektedir. Bu süreçte önce Misak-ı Milli sınırları işgalci kuvvetlerden arındırılmış, sonrasında ise topyekûn bir çağdaşlaşma ile yeni kurulan Türk devletinin geniş grup kimliği şekillenmiştir. Volkan'ın geniş grup kimliğini tanımlarken bahsettiği yedi ilmi, Atatürk'ün ilke ve inkılaplarından oluşan düşünce sistemi üzerine örülmüştür.

Ay-yıldız figürü paylaşılmış depolar olarak; Türk kültürü iyi özdeşimler olarak; Yunanistan, Ermenistan ve Avrupa/Batı “ötekiler” olarak; “Ulu Önder” Mustafa Kemal Atatürk dönüştürücü lider olarak; Çanakkale Zaferi ve Türk Kurtuluş Savaşı seçilmiş zaferler olarak; Sevr Barış Antlaşması’nın yarattığı bölünme korkusu seçilmiş travma olarak ve Türk bayrağı geniş grup sembolü olarak Türk geniş grubu kimliğine işlemişlerdir. Bu ilmler, genellikle bir gurur kaynağı ve “üstün” olarak kabul edilmektedirler. Böylelikle oluşan geniş grup kimliği, ders kitapları, kanunlar gibi resmî araçlar ile yazılı ve görsel sanat eserleri gibi resmî olmayan birtakım araçlar ile kuşaklararası aktarılmaktadır.

Türkiye’nin geniş grup kimliğinin korunması ve güçlendirilmesi, Türk Dış Politikasının temel amacını ve önceliğini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda devletin benliğini temsil eden geniş grup kimliğini korumak ve güçlendirmek adına daimi olarak olumlu sosyal kimlikler tanımlanmaktadır. Buna göre, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan günümüze kadar *tam bağımsız Türkiye, mutlak egemen Türkiye, Avrupalı devlet, ABD’nin daimi müttefiki, çok yönlü aktör ve merkez ülke* olarak tanımlanan sosyal kimliklerin ön plana çıktıkları görülmektedir.

Bu kimlikler, yalnızca Türkiye’nin uluslararası sistemde diğer aktörlere göre kendisini nasıl konumlandığını tanımlamamakta, aynı zamanda Türkiye için uygun davranışları ve belirli taktikleri tayin etmektedirler. Kendini bu kimliklerle tanımlamak Türkiye için bu kimliklere özgü şekillerde düşünmeyi ve davranmayı gerektirmektedir. Böylelikle sosyal kimlikler, dış politika davranışına dönüşmekte; dış politika kararları, bu sosyal kimliklerin gerektirdiği şekilde alınmaya ve uygulanmaya çalışılmaktadır.

Örneğin Türkiye’nin *tam bağımsız Türkiye* sosyal kimliği, adlî, malî, ekonomik, siyasî ve askerî anlamda bağımsız olmasını, Türkiye’nin iç işlerini müdahale edilmesine yol açacak her türlü imtiyazdan ve dışa bağımlılıktan uzak durmasını gerektirmektedir. Bu gerekliliğin dış politika uygulamalarına, Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanması; ittifaklardan kaçınılması ve İkinci Dünya Savaşı sırasında savaşıdışılık politikasının izlenmesi şeklinde yansıdığı görülmektedir.

Mutlak egemen kimliği, her koşulda Türkiye topraklarının ve bu topraklarda yaşayanların bölünmezliğinin korunmasını gerektirmektedir. Bu gerekliliğe binaen Montrö

Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazlarda Türkiye'nin egemenliği sağlanmış; Hatay anavatana katılmış; Sovyet toprak taleplerine karşı direnç gösterilmiş; Kıbrıs Barış Harekâtı ile Ada'daki Türk varlığı garanti altına alınmış; ASALA terörü ve teröre destek sağlayan devletlerle mücadele edilmiştir. Hâlihazırda Yunanistan ile Ege Denizi sorunlarında mütekabiliyet ilkesine göre hareket edilmekte ve gerektiğinde sıcak çatışma göze alınarak bazı konularda casus belli (savaş nedeni) kabul edilmekte; Ermenistan'ın sınır anlaşmalarını tanıması diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi için bir önkoşul olarak sunulmakta ve ayrılıkçı PKK terör örgütü ile silahlı mücadele yürütülmekte, bu çerçevede sınırötesi operasyonlar düzenlenmekte ve teröre dış destek sağlayan ülkelere desteklerini kesmeleri konusunda baskı yapılmaktadır.

Avrupalı devlet sosyal kimliğinin Türkiye'nin Avrupa'daki her türlü oluşuma dâhil olmasını gerektirdiği değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne, NATO'ya, BAB'a ve AB'ye üyelik çabaları Avrupalı devlet sosyal kimliğinin Türk Dış Politikasına yansımalarının örneklerini oluşturmaktadırlar.

ABD'nin daimi müttefiki sosyal kimliğini benimseyen Türkiye, bu kimliğe uygun olarak, ABD ile ilişkilerini her alanda geliştirme gayreti göstermiştir. Bu gayret, Türkiye'nin dış politikasında kimi zaman “ABD'nin sözcüsü” olarak davrandığı algısına yol açacak boyutlara ulaşabilmektedir. Stratejik önceliklerin ve çıkarların ayrıştığı noktada iki ülke ilişkilerinde sorunlar ve gerginlikler de yaşanmakta olsa da bunlar, Türkiye'nin *mutlak egemen* kimliği ile doğrudan çatışmadığı sürece, ilişkilerde ciddi kopukluklara yol açmamaktadır.

Çok yönlü aktör sosyal kimliği Türkiye'nin kendisini konumlandırırken referans aldığı aktörlerin çeşitlendirmesine işaret etmektedir. Bu çerçevede Türkiye, 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren SSCB, o dönemde yeni bağımsız olan Asya ve Afrika devletleri, Balkan ülkeleri ve Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bu dönemde Kıbrıs konusunda destek bulmak için ilişkilerini çeşitlendiren Türkiye'nin çok yönlülüğü, 1970'li yıllardan itibaren ise dış politika uygulamalarına genel anlamda Batı'nın dengelenmesi için diğer aktörlerle olan ilişkilerini geliştirmesi şeklinde yansımıştır.

Bölgesel gelişmeleri etkileyebilen, Avrupa ile Asya arasında bir köprü vazifesi görmek için bu coğrafyanın bizzat “merkezi”, “kalbi”, “kilit” ve “öncü” ülkesi

olmayı tanımlayan *merkez ülke* kimliği, Türkiye'nin etki alanını genişletmesi için farklı coğrafyalarla ilişkilerinin ve işbirliklerinin geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu gereklilikten hareketle 1990'lı yılların başında Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar gibi yakın coğrafyalar Türkiye'nin öncelikli ilgi alanları olurken, 1990'lı yılların sonlarına doğru ise bir rekabet alanı olarak önemi artan Afrika ve Latin Amerika gibi bölgelerle de ilgilenilmeye başlanmıştır. *Merkez ülke* olarak Türkiye, bu bölgeler ile diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi, bölgesel barış ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunulması, kültürel ve akademik işbirliklerinin kurulması, dış yardım sağlanması, ekonomik ilişkilerin ve işbirliklerinin geliştirilmesi ve bunların yanı sıra komşularla sorunların çözülmesi politikalarını izlemektedir.

Türk geniş grup kimliği bir yandan bu kimliklerden beslenirken, diğer yandan ise onlara kaynak oluşturmaktadır. Hâlihazırda açıklandığı üzere geniş grup kimliği devletlerin önceliklerini ve dış dünyaya yönelik algılarını etkilemektedir. Sosyal kimlikler de bu etkiden nasibini almaktadırlar. Buna göre Türkiye de kendisini diğer aktörlere göre konumlandırırken geniş grup kimliğinin etkisinde kalmaktadır. Örneğin paylaşılmış depo olarak ay-yıldız figürü ve iyi özdeşimler olarak Türk kültürü, Türkiye'nin kültürel ortaklıklar paylaştığı devletlerle iyi ilişkiler geliştirmesi için bir zemin oluşturmaktadır. Ortak kültürel değerlerin paylaşıldığı Orta Asya ve Kafkasya ve uzun yıllar bir arada yaşanmasından dolayı kültürel etkileşim içinde olunun Balkan coğrafyası ile ilişkiler bu durumun örneklerini oluşturmaktadır. Türk geniş grup kimliğine “öteki” olarak işleyen Yunanistan, Ermenistan ve Avrupa ile ilişkilerde söz konusu “öteki” algısı parlamayı bekleyen bir kıvılcım olarak zihinlerde var olmakta ve aktörler arasında güven tesis edilmesini zorlaştırarak ilişkilerdeki mevcut sorunların tamamen çözülmesini engellemektedir. Türkiye'nin güvenlik stratejileri ve öncelikleri Türk geniş grup kimliğinin seçilmiş travmasını oluşturan Sevr Sendromu'nun yarattığı bölünme korkusundan etkilenmektedir. Geçmişte yaşadığı örselenme ve travmaya bağlı olarak Türkiye topraklarının ve bu topraklarda yaşayanların bütünlüğünün ve bölünmezliğinin korunması Türkiye'nin özellikle güvenlik ve savunma ile ilgili dış politika kararlarında belirleyici rol oynamaktadır. Bunlara ek olarak “Ulu Önder” Atatürk imgesi ve geniş grup kimliği sembolü olan Türk bayrağı, Türkiye'nin diğer aktörlerle olan ilişkilerinde korunması gereken unsurlar olmaktadır. Bu unsurlara yönelik tehdit ya da saygısızlık içeren tutum ve davranışlara Türkiye tepki göstermekte ve buna göre adımlar atmaktadır.

Önceki satırlarda bahsedildiği üzere sosyal kimlikler bir değişim içinde var olmaktadır. Sosyal bağlamdaki değişimler nedeniyle mevcut sosyal kimliklerin geniş grup kimliğinin güçlendirilmesi için artık yeterince tatmin edici olmadıklarını değerlendiren devletler, yeni olumlu sosyal kimlik tanımlamalarına yönelmektedirler. Türkiye de mevcut sosyal kimliklerinin Türk geniş grup kimliğine ihtiyacı olan öz-saygıyı sağlamakta yetersiz kaldığı durumlarda sosyal yaratıcılığın farklı yollarına başvurarak yeni sosyal kimlikler edinmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu yeni sistemde Türkiye, SSCB'den algıladığı tehdit karşısından kendisini *ABD'nin müttefiki* olarak konumlandırmıştır. Aynı dönemde Avrupa'nın bir parçası olmanın güvenliğini olduğu kadar kalkınmasını da garanti altına alacağını değerlendiren Türkiye, kendisini *Avrupalı devlet* olarak tanımlamıştır.

ABD'nin daimi müttefiki ve *Avrupalı devlet* sosyal kimliklerinin benimsendiği bu dönemde, Batı'ya dönük tek taraflı dış politika, Türk Dış Politikasının temel meselelerinden olan Kıbrıs sorunu konusunda yalnız kalmasına yol açmıştır. Bu yönde destek bulamama ve yalnızlık durumu, Türk geniş grup kimliği adına yaralayıcı olarak değerlendirilmiş ve Türkiye bunu onarmak için yeni bir olumlu sosyal kimlik edinme yoluna gitmiştir. Bunun için sosyal yaratıcılık yöntemlerinden olan devletlerin kendilerini konumlandırırken referans aldıkları aktörlerin değiştirilmesi tercih edilmiştir. Buna göre Türkiye kendisini ABD ve Avrupa ülkeleri dışındaki devletlerle iyi ilişkiler kurabilen ve ilişkilerini geliştirebilen *çok yönlü bir aktör* olarak konumlandırmıştır. 1960'li yıllara denk gelen bu dönemde uluslararası sistemde kutuplar arasında yaşanan yumuşamanın da manevra kabiliyetini arttırmasıyla Türkiye, Kıbrıs konusunda ihtiyaç duyduğu desteği bulmak ve bu konuda Türk geniş grup kimliğinin yaşadığı örselenmeyi onarmak adına *çok yönlü aktör* kimliğine göre hareket etmeye başlamıştır.

İki kutuplu uluslararası sistemin çözülmesi ve SSCB'nin dağılmasının ardından Türkiye, gelişmelerine kayıtsız kalamayacağı yeni bir siyasî coğrafya ile karşı karşıya kalmıştır. Ortaya çıkan bu yeni tabloya uyum sağlamak ve Türk geniş grup kimliğini korumak ve güçlendirmek için yeni bir olumlu sosyal kimliğe ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyacı gidermek için sosyal yaratıcılık yönteminin üç farklı yolunu izlemiştir. Birincisi, Türkiye kendisini konumlandırırken referans aldığı grupları çeşitlendirilmiştir. Ortaya çıkan yeni siyasî tabloda Türkiye, Orta Asya, Kafkasya ve Balkan ülkelerine göre kendisini konumlandırmıştır. İkincisi, bu ülkelerle olan ilişkilerinde ön plana çıkan özelliğini

yeniden tanımlamıştır. Kendisini bu ülkelerin oluşturduğu coğrafyanın en gelişmiş, en önde, demokratik değerleri benimsemiş, hukukun üstünlüğünü sağlamış, piyasa ekonomisini gerçekleştirmiş ve laik ülkesi olarak tanımlamıştır. Üçüncü sosyal yaratıcılık yöntemi olarak grup özelliklerine atfedilen değer değiştirilmesi yoluna gidilmiştir. Buna göre Türk geniş grup kimliği oluşturulurken dışarıda bırakılan imparatorluk geçmişi, pozitif bir değer olarak sunulmaya ve algılanmaya başlamıştır. Yeni siyasî coğrafyada ortaya çıkan devletlerin birçoğu ile paylaşılan Osmanlı tecrübesi, beraber inşa edilen ve paylaşılan ortak bir payda olarak sunulmaya başlanmıştır. Türkiye'nin bu tecrübenin ve ondan kalan mirasın merkezi olduğu vurgusu ile etkileşim alanlarının arttırılması amaçlanmıştır. Böylelikle Türk geniş grup kimliğini güçlendirmek üzere, Türkiye'nin güç ve statü açısından üstünlüğü ve tarihî ve kültürel ortaklıkları dolayısıyla ortasında yer aldığı bölgelerde istikrarın sağlanmasına ve korunmasına liderlik etmesini ve bu bölgelerdeki gelişmeleri etkileyebilmesini tanımlayan *merkez ülke Türkiye* kimliği ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak sosyal kimlikler sürekli bir değişimle var olmaktadırlar. Yapısal birtakım değişimlerde mevcut sosyal kimlikler sürdürülemez olduklarında ya da yeterince tatmin edici olmadıklarında yeni sosyal kimlik tanımlamalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun yanı sıra, sosyal kimlik kuramına bir katkı olarak, sistemik ya da dış gelişmelerin etkisiyle mevcut bir sosyal kimliğin kendi içinde de değişime açık olduğu sonucuna varılmaktadır. Türkiye'nin *tam bağımsız* sosyal kimliği, dış borçlanma ve yardıma başvurulmaksızın kalkınma ve savunma hedeflerine ulaşmanın gerçekçi olmadığı değerlendirilmesine ve uluslararası ilişkilerde artan karşılıklı bağımlılığa bağlı olarak nispi bağımsızlığa doğru evrilmiştir. Türkiye'nin bir hedef olarak gördüğü *Avrupalı devlet* olmak, zamanla bir hedeften çok hak olarak algılanmaya başlamış ve Türkiye, coğrafî, tarihî, siyasî ve kültürel anlamda bir parçası olduğu Avrupa'nın entegrasyon sürecinin tam üyesi olmasının hakkı olduğunu savunmuştur. *Çok yönlü aktör* sosyal kimliği de kendi içinde bir değişime uğramıştır. Türkiye'nin Kıbrıs konusunda uluslararası destek sağlama kaygısıyla ön plana çıkan ve uluslararası sistemdeki gelişmelerin sağladığı manevra yapabilme fırsatı ile dış politika uygulamalarına yansıyan *çok yönlü aktör* sosyal kimliğinin, 1970'li yıllardan sonra evrilerek Türkiye'nin Batılı müttefikleri ile sorun yaşadığında ön plana çıkardığı, Batı'ya tepkisel bir sosyal kimlik haline geldiği görülmektedir.

Sosyal kimlik kuramının ortaya koyduğu üzere birden fazla sosyal kimlik bir arada var olabilmektedir. Ne zaman hangi kimliğin benimseneceği, içinde bulunulan sosyal bağlama bağlı olmaktadır. Türkiye, toprak bütünlüğüne tehdit algıladığında *mutlak egemen* sosyal kimliğini ön plana çıkarmaktadır. Böyle zamanlarda gerektiğinde askerî önlemlere başvurulmakta ve silahlı mücadeleye girilebilmektedir. Türkiye, ABD ve Avrupa ile ilişkilerinde *ABD'nin daimi müttefiki* ve *Avrupalı devlet* kimlikleri ile hareket emekte, ancak bu ilişkilerde mutlak egemenlik alanında gördüğü konularla ilgili sorunlar yaşadığında *mutlak egemen* kimliğinin bu kimliklerin önünde tutmaktadır. Bu durumun örnekleri olarak Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında, bölücü terör örgütü PKK'nın Suriye uzantısı olan PYD-YPG yapılanmasına yönelik askerî operasyonu sırasında başta ABD olmak üzere Batılı müttefikleri ile yaşadığı sorunlarda Türkiye, *mutlak egemen* kimliğine göre hareket etmiş, müttefiklerini karşısına almaktan çekinmemiştir.

Türkiye'nin Batı ittifakı ile sorun yaşadığı dönemlerde ön plana çıkardığı sosyal kimliklerden birisi de *çok yönlü aktör* kimliği olmaktadır. AB üyeliği sürecinde yaşanan problemler, üyelik için gerekli koşulları sağlamak için elinden geleni yapmasına rağmen “oyalandığı” ve kendisine çifte standart uygulandığı algısının oluşması Türkiye’de alternatif oluşumlara üyeliğin dillendirilmesine yol açmıştır. Türkiye savunma sistemine olan ihtiyacını karşılamak için gereken desteği NATO’lu müttefiklerinden bulamadığında Rusya’ya başvurmuş ve bu ülke ile anlaşmıştır. Suriye iç savaşı sırasında PYD/YPG yapılanmasına olan desteği nedeniyle ters düştüğü müttefiki ABD’ye karşı Rusya’nın yanında yer almaya başlamıştır. *Çok yönlü aktör* kimliğinin aksine *merkez ülke* kimliği ise ABD ve Avrupa’ya karşı tepkisel bir durumu ifade etmemekte ve *ABD'nin daimi müttefiki* ve *Avrupalı devlet* sosyal kimlikleri ile birlikte var olabilmektedir.

Türkiye'nin ne zaman hangi sosyal kimliğini benimsediğine yönelik bu analiz, aynı zamanda Türk Dış Politikasının sürekliliklerini de ortaya koymaktadır. Buna göre Türkiye, *mutlak egemen* sosyal kimliğini tehdit eden bir aktör ya da olay ile karşı karşıya olmadığı sürece *ABD'nin daimi müttefiki*, *Avrupalı devlet* ve *merkez ülke* sosyal kimliklerini bir arada sürdürebilmektedir. *Mutlak egemen* sosyal kimliği tehdit altında olduğunda ise Batılı müttefiklerini karşısına alabilmektedir. Bu durum, Türk Dış Politikasının günümüze kadar görülen bir sürekliliğidir. Bu noktada Türkiye ile ABD arasındaki ikili anlaşmaların niteliklerinin ve Batı ittifakının NATO çatısı altında kurumsallaşmış olmasının, Batılı müttefikler ile yaşanan gerginliklerde ve sorunlarda tarafların geri adım atabilmelerini

kolaylaştırdığını belirtmekte fayda görülmektedir. Esasında bu durum da Türk Dış Politikasının başka bir sürekliliğini ifade etmektedir. Başka bir deyişle Türkiye, *mutlak egemen* kimliğinin gereklerine göre Batılı müttefiklerini karşısına alabilmekte, onlarla restleşmekte, ancak *ABD'nin müttefik*i ve *Avrupalı devlet* sosyal kimliklerini hiçbir zaman terk etmemekte; kurumsallaşmış olan müttefiklik ilişkileri, ortak çıkarlar gündeme geldiğinde tamir edilebilmektedir.

Bu çalışmada çizilen kuramsal çerçeve, devletlerin dış politikasındaki süreklilik ve değişimleri ortaya koymasının yanı sıra diyakronik ve senkronik bir dış politika okuması yapılmasına da imkân tanımaktadır. Geniş grup kimliği kuramı ve sosyal kimlik kuramının sentezlenmesiyle oluşturulan kuramsal alt yapı, bir yandan farklı sosyal kimliklerin eş zamanlı olarak dış politikaya nasıl yansıdığını göstererek senkronik bir analizi mümkün kılmakta, diğer yandan da bir sosyal kimliğe göre gerçekleşen dış politika olayları kronolojik olarak incelenerek diyakronik bir analiz yapılabilir. Çalışmanın uygulama konusu olarak seçilen Türkiye üzerinden düşünüldüğünde, *mutlak egemen*, *Avrupalı devlet*, *ABD'nin daimi müttefik*i ve *merkez ülke* sosyal kimliklerinin dış politika uygulamalarına yansımaları eş zamanlı olarak incelenebilmektedir. Aynı zamanda *Avrupalı devlet* olarak Türkiye'nin Avrupa entegrasyonu sürecindeki politikaları ya da *ABD'nin daimi müttefik*i olarak ABD ile ilişkilerinde yaşanan gelişmeleri de kronolojik olarak analiz etmek mümkün olmaktadır.

Sonuç olarak devletlerin, geniş grup kimliği ve sosyal kimlikleri olmak üzere iki tür kimliği bulunmaktadır. Bu iki kimlik birbirinden farklı, ancak karşılıklı etkileşim içindeki kimliklerdir. Kimliğin dış politikaya yansımaları, iki kimlik türü arasındaki bu etkileşimden kaynaklanmaktadır. Buradan hareketle bu çalışmada kimliğin dış politika üzerindeki etkisini bütüncül ve tutarlı bir şekilde analiz edebilmek için geniş grup kimliği ve sosyal kimlik kuramları sentezlenmiş ve bu sentez, örnek olay olarak seçilen Türk Dış Politikasına uygulanmıştır. Böylelikle kimlik olgusu psikolojik bağlamına (yeniden) yerleştirilerek, kimliğin dış politikaya olan etkisini ortaya koyan bir dış politika modeli ortaya konulmuş ve çalışmanın giriş bölümünde belirtilen temel amaca ulaşılmıştır. Sunulan modelin aynı zamanda devletlerin dış politikalarındaki süreklilik ve değişimlerin tespit edilmesine imkân tanınması ve diyakronik ve senkronik bir dış politika okumasını mümkün kılması itibarıyla da literatüre mütevazı olsa da katkı sağladığı değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi.*** (3 Kasım 1965). Toplantı Yılı 5. Cilt 31. Birleşim 3. Ankara: TBMM Matbaası, 36.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi.*** (17 Aralık 1974). Toplantı Yılı 14. Cilt 18. Birleşim 14. Ankara: TBMM Tutanakları, 324.
- Danışma Meclisi Tutanağı.*** (6 Mayıs 1982). Cilt 5. Birleşim 91. Ankara: TBMM Matbaası, 310.
- TBMM Zabıt Ceridesi.*** (1 Kasım 1939). Devre 6. Cilt 6. İtikad 1. Ankara: TBMM Matbaası, 3.
- TBMM Zabıt Ceridesi.*** (1 Kasım 1940). Devre 6. Cilt 14. İtikad 1. Ankara: TBMM Matbaası, 4.
- TBMM Tutanak Dergisi.*** (1 Kasım 1945). Dönem 7. Cilt 20. Birleşim 1. Ankara: TBMM Matbaası, 6.
- TBMM Tutanak Dergisi.*** (1 Kasım 1947). Dönem 8. Cilt 7. Birleşim 1. Ankara: TBMM Matbaası, 3.
- TBMM Tutanak Dergisi.*** (1 Kasım 1948). Dönem 8. Cilt 13. Birleşim 1. Ankara: TBMM Matbaası, 5.
- TBMM Tutanak Dergisi.*** (12 Aralık 1949). Dönem 8. Cilt 22. Birleşim 16. Ankara: TBMM Matbaası, 180.
- TBMM Tutanak Dergisi.*** (18 Şubat 1952). Dönem 9. Cilt 13. Birleşim 41. Ankara: TBMM Matbaası, 314.
- TBMM Tutanak Dergisi.*** (27 Şubat 1955). Dönem 10. Cilt 5. Birleşim 51. Ankara: TBMM Matbaası, 914.
- TBMM Tutanak Dergisi.*** (4 Aralık 1957). Dönem 11. Cilt 1. Birleşim 10. Ankara: TBMM Matbaası, 63.
- TBMM Tutanak Dergisi (Gizli Oturum).*** (20 Temmuz 1974). Dönem 13. Cilt 13. Birleşim 3. Oturum 1 ve 4. Ankara: TBMM Matbaası, 21.
- TBMM Tutanak Dergisi.*** (19 Şubat 1992). Dönem 19. Cilt 4. Birleşim 38. Ankara: TBMM Matbaası, 132.
- TBMM Tutanak Dergisi.*** (19 Şubat 1992). Dönem 19. Cilt 4. Birleşim 38. Ankara: TBMM Matbaası, 132-133.
- TBMM Tutanak Dergisi.*** (7 Mayıs 1992). Dönem 19. Cilt 10. Birleşim 74. Ankara: TBMM Matbaası, 414.
- TBMM Tutanak Dergisi.*** (7 Mayıs 1992). Dönem 19. Cilt 10. Birleşim 74. Ankara: TBMM Matbaası, 415.

TBMM Tutanak Dergisi. (12 Kasım 1992). Dönem 19. Cilt 20. Birleşim 26. Ankara: TBMM Matbaası, 374-375.

TBMM Tutanak Dergisi. (4 Ocak 1994). Dönem 19. Cilt 50. Birleşim 59. Ankara: TBMM Matbaası, 542.

TBMM Tutanak Dergisi. (1 Ekim 1996). Dönem 20. Cilt 11. Birleşim 1. Ankara: TBMM Matbaası, 17.

TBMM Tutanak Dergisi. (1 Ekim 1996). Dönem 20. Cilt 11. Birleşim 1. Ankara: TBMM Matbaası, 16.

TBMM Tutanak Dergisi. (12 Ocak 1999). Dönem 20. Cilt 69. Birleşim 42. Ankara: TBMM Matbaası, 76.

TBMM Tutanak Dergisi. (14 Aralık 1999). Dönem 21. Cilt 19. Birleşim 33. Ankara: TBMM Matbaası, 214.

TBMM Tutanak Dergisi. (14 Aralık 1999). Dönem 21. Cilt 19. Birleşim 33. Ankara: TBMM Matbaası, 217.

TBMM Meclis Tutanağı. (17 Eylül 2001). Dönem 21. Cilt 69. Birleşim 129. Ankara: TBMM Matbaası, 32.

TBMM Tutanak Dergisi. (24 Nisan 2010). Dönem 23. Cilt 68. Birleşim 95. Ankara: TBMM Matbaası, 229.

İnternet: 1915 Olayları ve Türk-Ermeni Uyuşmazlığı. **Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı**, 1. Web: <http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/brosur-tr.pdf> 27 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: 2077 (XX). Question of Cyprus. **United Nations**. Web: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2077\(XX\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2077(XX)) 2 Mart 2018’de alınmıştır.

İnternet: Armenian Declaration of Independence. **The Government of the Republic of Armenia**. Web: <http://www.gov.am/en/independence/> 1 Mart 2018’de alınmıştır.

İnternet: Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun. **Mevzuat Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Mevzuat Bilgi Sistemi**. Web: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5816.pdf> 18 Ocak 2018’de alınmıştır.

İnternet: Başbakan Erdoğan AB Zirvesini Değerlendirdi (4 Temmuz 2007). **Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı**. Web: https://www.ab.gov.tr/_31106.html 14 Mart 2018’de alınmıştır.

İnternet: Constitution of the Republic of Armenia. **President of the Republic of Armenia**. Web: <http://www.president.am/en/constitution-2005/> 1 Mart 2018’de alınmıştır.

İnternet: Ekonomi ve Kalkınma. **Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi**. Web: <http://www.atam.gov.tr/duyurular/ekonomi-ve-kalkinma> 2 Mart 2018’de alınmıştır.

İnternet: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Şartı. *Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Mevzuat Veritabanı*. Web: <http://denizmevzuat.udhb.gov.tr/doyam/Karadeniz%20Ekonomik%20%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi%20%C3%96rq%C3%BCt%C3%BC%20%C5%9Eart%C4%B1.doc> 16 Nisan 2018’de alınmıştır.

İnternet: Millî Eğitim Bakanlığı Kurum Tanıtım Yönetmeliği. *Mevzuat Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Mevzuat Bilgi Sistemi*. Web: http://mevzuat.meb.gov.tr/html/26254_0.html 18 Ocak 2018’de alınmıştır.

İnternet: Orta Asya Ülkeleri ile İlişkiler. *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa> 10 Nisan 2018’de alınmıştır.

İnternet: Rusya Federasyonu, Türkiye Cumhuriyeti ve İran İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlarının Suriye İhtilafının Sonlandırılmasına Matuf Siyasî Süreci Yeniden Canlandırmak İçin Mutabık Kaldıkları Adımlara İlişkin Ortak Açıklama. (2016). *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. Web: http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu_-turkiye-cumhuriyeti-ve-iran-islam-cumhuriyeti-disisleri-bakanlarinin-suriye-ihtilafinin-sonlandirilmesine-mat.tr.mfa 20 Mart 2018’de alınmıştır.

İnternet: Türk Bayrağı. *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı*. Web: <https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi/resmi-simgeler/bayrak/> 12 Ocak 2018’de alınmıştır.

İnternet: Türk Ceza Kanunu. (26 Eylül 2004). *Türkiye Büyük Millet Meclisi*. Web: <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html> 12 Ocak 2018’de alınmıştır.

İnternet: Türkiye’nin Latin Amerika ve Karayiplere Yönelik Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri. *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. Web: http://www.mfa.gov.tr/i_-turkiye_nin-latin-amerika-ve-karayiplere-yonelik-politikasi-ve-bolge-ulkeleri-ile-iliskileri.tr.mfa 5 Nisan 2018’de alınmıştır.

İnternet: Türkiye’nin Uluslararası Acil İnsani Yardımları. *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. Web: http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin_-insani-yardimlari.tr.mfa 15 Kasım 2017’de alınmıştır.

Abrams, D. and Hogg, M. A. (2001). Comments on the Motivational Status of Self-esteem in Social Identity and Intergroup Discrimination. In M. A. Hogg and D. Abrams (Eds.), *Intergroup Relations: Essential Readings*. Philadelphia, Pa. : Psychology Press, 232-244.

Açıkmış, S. A. (2004). Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi. *Uluslararası İlişkiler*, 1 (1), 1-32.

Adivar, H. E. (2007). *Ateşten Gömlek*. İstanbul: Can Yayınları.

Akal, A. (2005). *Büyüyünce Ne Olacağım?*. İzmir: Uçanbalık Yayıncılık.

Akar, S. ve Uzun, K. (2013). *Çanakkale Yolun Sonu*. Warner Bros.

- Akıllı, E. (2013). *Kimlik-Dış Politika İlişkisi: Türk Devlet Kimliğinin Türk Dış Politikası Üzerine Etkisi*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Akovalıgil, M. (1974). *Kanlı Savaş*.
- Aksu, M. B. (1996). İnsan İlişkilerinde Bir Boyut: Grup Davranışı. *Eğitim Yönetimi*, 2(3), 315-328.
- Alkan, H. (2010). *Dersimiz Atatürk*. Cinefilm.
- Allport, F. H. (1924). *Social Psychology*. Boston, New York (etc.): Houghton Mifflin Company.
- Apak, S. ve Uyar, M. (2010). IMF-Türkiye İlişkileri ve Bankacılık Sektörü. *MUFAD Journal*, 47, 41-57; Turhan, İ. ve Gündüz, L. (2003). *Türkiye-IMF İlişkilerinin Kronolojisi*. İstanbul: Müsiad.
- Arıburnu, O. M. (1950). *Yüzbaşı Tahsin*. Duru Film.
- Arkonaç, S. A. (2001). *Sosyal Psikoloji*. (2. Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arkonaç, S. (2012). *Sosyal Psikolojide İnsanları Anlamak: Deneysel ve Eleştirel Yaklaşımlar*. (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayın.
- Armaoğlu, F. (1999). Yarım Yüzyılın Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1997). İ. Soysal (Editör). *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 421-440.
- Armaoğlu, F. (2012). *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1995*. (18. Baskı). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Asch, S. E. (1951). Effects of Group Pressure Upon The Modification and Distortion of Judgement. In H. Guetzkow (Ed.), *Groups, Leadership and Men: Research in Human Relations*. Pittsburgh: The Carnegie Press, 88-102.
- Assman, A. (2008). Transformations Between History and Memory. *Social Research*. 75(1), 49-72..
- Atalay, H. (2016). *Çocuklar İçin Nutuk*. İstanbul: İskenderiye Yayınları.
- Atatürk, M. K. (1970). *Nutuk Cilt I: 1919-1920*. (10. Baskı). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt II (1906-1938)*. (1959). (2. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt III (1918-1937)*. (1961). (2. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Aybars, E. (1985). Millîleşme ve Çağdaşlaşma Lideri Atatürk. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1(3), 863-869.

- Aybars, E. (1993). "Türk-Yunan İlişkileri". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 3-8.
- Aydın-Düzgit, S. (2015). Post-Yapısalcı Yaklaşımlar ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları. *Uluslararası İlişkiler*, 12(46), 153-168.
- Aytepe, O. (2000). Çanakkale Savaşı Bibliyografyası. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (25-26), 1-72.
- Baas, B. M. (1960). *Leadership, Psychology and Organizational Behavior*. New York and Evanston: Harper & Row Publishers.
- Bakır, B. (2007). Necmettin Erbakan. A. F. Demir (Editör). *Türk Dış Politikasında Liderler*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 343-438.
- Başol, S., Yıldırım, T., Koyuncu, M., Yıldız, A. ve Evirgen Ö. F. (2017). *Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük 8 Ders Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Bayer, R. And Keyman, F. (2012). Turkey: An Emerging Hub of Globalization and Internationalist Humanitarian Actor?. *Globalizations*, 9(1), 73-90.
- Baykal, S. ve Arat, T. (2006). AB'yle İlişkiler. B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II (1980-2001)*. (9. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 326-365.
- Bilgin, İ. (2004). *Gelibolu: Yenilmezlerin Yenildiği Yer*. (3. Baskı). İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Billig, M. (1976). *Social Psychology and Intergroup Relations*. London ; New York : Published in cooperation with the European Association of Experimental Social Psychology by Academic Press.
- Bonner, H. (1959). *Group Dynamics: Principles and Applications*. New York: The Ronald Press Company.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2003). *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity*. New York: Routledge.
- Bukh, A. (2010). *Japan's National Identity and Foreign Policy: Russia as Japan's Other*. New York: Routledge.
- Brewer, M. B. (2001). The Many Faces of Social Identity: Implications for Political Psychology. *Political Psychology*, 22(1), 115-125.
- Brewer, M. B. (2003). *Intergroup Relations*. (2nd Edition). Buckingham [England] ; Philadelphia, PA : Open University Press.
- Brewer, M. B. (2012). Optimal Distinctiveness Theory: Its History and Development. In P. A. M. Van Lange, Arie W. Kruglanski and E. T. Higgins (Eds). *Handbook of Theories of Social Psychology*. Los Angeles: SAGE Publications, 81-98.

- Brewer, M. B. and Crano, W. D. (1994). *Social Psychology*. Minneapolis/St. Paul : West Pub. Co..
- Brown, R. (1988). *Group Processes: Dynamics Within and Between Groups*. Oxford, New York: B. Blackweel,
- Bülbül, K., Özipek, B. B. ve Kalın, İ. (2008). *Aşk ile Nefret Arasında: Türkiye’de Toplumun Batı Algısı*. Ankara: SETA Yayınları.
- Cartwright, D. and Zander A. (1968a). Groups and Group Membership: Introduction. In D. Cartwright and A. Zander (Eds.). *Group Dynamics: Research and Theory* (3rd Edition). New York, Evanston, London: Harper & Row Publishers.
- Cartwright, D. and Zander A. (1968b). Issues and Basic Assumptions. In D. Cartwright and A. Zander (Eds.). *Group Dynamics: Research and Theory* (3rd Edition). New York, Evanston, London: Harper & Row Publishers.
- Cem, İ. (2009). *Türkiye, Avrupa, Avrasya Cilt I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cooley, C.H. (1962). *Social Organization: A Study of the Larger Mind*. New York: Schooken Books.
- Çiftçi, K. (2010). *Tarih, Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çitlioğlu, E. (1998). *Yedekteki Taşeron ASALA*. (Genişletilmiş 2. Baskı). Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Demirağ, T. (1949). *Fato-Ya İstiklal Ya Ölüm*.
- Demirtaş, H. A. (2003). Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram ve Varsayımlar. *İletişim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 123-144.
- Deutsch, M. (1968). The Effects of Cooperation and Competition Upon Group Process. In D. Cartwright and A. Zander (Eds.). *Group Dynamics: Research and Theory*. (3rd Edition). New York, Evanston, London: Harper & Row Publishers, 461-482.
- Doğan, M. Ş. (2007). *Son Osmanlı Yandım Ali*. Özen Film.
- Durkheim, E. (1994). *Sosyolojik Methodun Kuralları*. (2. Baskı). (Çev. Enver Aytakin). İstanbul: Sosyal Yayınlar. (Eserin orijinali 1895'te yayımlandı).
- Eğilmez, E. (1966). *Bir Millet Uyaniyor*.
- Enginün, İ. (1986). Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Açılışı ve Yazarlarımız. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2(6), 733-741.
- Enginün, İ. (1989). Edebî Eser Kahramanı Olarak Atatürk. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 5(14), 343-351.

- Ercan, Y. (2004). Ege Sorunları Paneli. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (33-34), 167-215.
- Ereker, F. (2010). *Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Eren, E. (1989). *Yönetim Psikolojisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları.
- Erhan, Ç. (2006a). ABD ile İlişkiler. B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980)*. (12. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 522-575.
- Erhan, Ç. (2006b). ABD ve NATO'yla İlişkiler. B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980)*. (12. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 681-715.
- Erhan, Ç. Ve Kürkçüoğlu, Ö. (2006). Arap Devletleriyle İlişkiler. B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980)*. (12. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 784-801.
- Erll, A. and Rigney, A. (2006). Literature and the Production of Cultural Memory: Introduction, *European Journal of English Studies*, 10(2), 111-115.
- Ertan, T. F. (2016). Sevr ve Lozan Antlaşmaları Hakkında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (58), 21-37.
- Ertuğrul, M. (1923). *Ateşten Gömlek*. Kemal Film.
- Esen, H. (1954). *İstiklal Savaşı (Ruhların Mucizesi)*.
- Esin, E. (2004). *Orta Asya'dan Osmanlı'ya Türk Sanatında İkonografik Motifler*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Esmer, A. Ş. ve Sander, O. (1996). İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türk Dış Politikası. M. Gönübol ve diğerleri (Editörler). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. (9. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi, 135-185.
- Ethier, K. A. and Deaux, K. (2001). Negotiating Social Identity When Contexts Change: Maintaining Identification and Responding to Threat In M. A. Hogg and D. Abrams (Eds.). *Intergroup Relations: Essential Readings*. Philadelphia, Pa. : Psychology Press, 254-265.
- Evirgen, Ö. F., Özduval, Z., Özkan, J. ve Öztürk, S. (2017). *İlkokul Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 4*. Ankara: MEB Devlet Kitapları.
- Evirgen, Ö. F., Özkan, J., Öztürk, S. ve Özduval, Z. (2017). *Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 5*. Ankara: MEB Devlet Kitapları.

- Feyzioğlu, H. S. (2008). Yunan İsyanı Sırasında Sırp-Yunan İlişkileri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 27(44), 67-75.
- Fırat, M. (1997). *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Fırat, M. (2006a). Yunanistan'la İlişkiler. B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980)*. (12. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 716-768.
- Fırat, M. (2006b). Yunanistan'la İlişkiler. B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II (1980-2001)*. (9. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 102-123.
- Fırat, M. (2006c). Yunanistan'la İlişkiler. B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II (1980-2001)*. (9. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 440-480.
- Fluck, W. (2003). Film and Memory. Udo J. Hebel (Ed.). *Sites of Memory in American Literatures and Cultures*. Universitätsverlag C. Winter, Heidelberg, 213-229.
- Forsyth, D. A. (2014). *Group Dynamics*. (6th Edition). Belmont, CA : Cengage Learning - Wadsworth.
- Giritli, İ. (1984). Atatürkçülük İdeolojisi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1(1), 102-107.
- Gönlübol, M. ve Bingün, F. H. (1996). 1990-1995 Dönemi Türk Dış Politikası. M. Gönlübol ve diğerleri. (Editörler). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. (9. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi, 633-730.
- Gönlübol, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. (1996). 1965-1973 Dönemi Türk Dış Politikası. M. Gönlübol ve diğerleri. (Editörler). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. (9. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi, 489-540.
- Gönüllü, M. (2001). Grup ve Grup Yapısı. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 191-201.
- Görgülü, A. (2008). *Türkiye-Ermenistan İlişkileri: Bir Kısır Döngü*. İstanbul: TESEV Yayınları, 12-13.
- Görgülü, A. ve Şenyücel Gündoğar, S. (2016). *1915 ve Ötesi: Türkiye'de Toplumsal Algı*. İstanbul: PODEM Yayınları.
- Görgülü, İ. (1995). Çanakkale Zaferi ve Atatürk. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 4(16), 491-500.
- Gürün, K. (1983). *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 155.
- Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

- Hazar, N. (2016). *Türk Dış Politikasında Afrika*. Ankara: Dış Politika Enstitüsü, 67-70;
- Hixson, W. L. (2008). *The Myth of American Diplomacy: National Identity and U.S. Foreign Policy*. New Haven: Yale University Press.
- Hogg, M. A. and Abrams, D. (1988). *Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes*. London ; New York : Routledge.
- Hogg, M. A., Deborah, J. T. and White, K. M. (1995). A Tale of Two Theories: A Critical Comparison of Identity Theory with Social Identity Theory. *Social Psychology Quarterly*, 58(4), 255-269.
- Hopf, T. (2002). *Social Construction of International Politics: Identities & Foreign Policies Moscow 1955 and 1999*. Ithaca: Cornell University Press.
- Hortaçsu, N. (2007). *Ben Biz Siz Hepimiz: Toplumsal Kimlik ve Gruplararası İlişkiler*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Huddy, L. (2002). Context and Meaning in Social Identity Theory: A Response to Oakes. *Political Psychology*, 23(4), 825-838.
- Huddy, L. (2004). Contrasting Theoretical Approaches to Intergroup Relations. *Political Psychology*, 25(6), 947-967.
- İnalcık, H. (2005). *Doğu Batı: Makaleler I*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İşeri, E. Türk Dış Politikasında Barış Boru Hattı Vizyonu. *Orta Doğu Analiz*, 6(61), 10-13.
- İzgülü, M. (2004). *Mustafa Kemal'i Gördüm*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Johnson, D. W. and Johnson F. P. (1997). *Joining Together Group Theory and Group Skills*. (7th Edition). Boston: Allyn and Bacon.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2012). *Günümüzde İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş*. (13. Baskı). İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kalambekova, B. (2003). Atatürk'ün Millî Ekonomi Anlayışı ve Çağın Küreselleşme Gerçeği. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 19(56), 667-672.
- Kalelioğlu, O. (2008). Türk Yunan İlişkileri ve Megali İdea. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (41), 105-123.
- Kanter, F. M. (2015). Ziya Gökalp'in Çanakkale Şiirinde Benlik Algısı ve Kimlik Kurgusu. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 18, 551-562.
- Kapulu, S. ve Bayram, Ö. (2017a). *İlkokul Hayat Bilgisi 3. Sınıf 3. Kitap*. Ankara: Sevgi Yayınları.
- Kapulu, S. ve Bayram, Ö. (2017b). *İlkokul Hayat Bilgisi 3. Sınıf 2. Kitap*. Ankara: Sevgi Yayınları.
- Karaca, B. (2006). *Sözde Ermeni Soykırımı Projesi: Toplumsal Bellek ve Sinema*. İstanbul: Say Yayınları.

- Karakaya, F. M., Midilli, A. ve Güven, N. M. (2017). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı*. Ankara: Sevgi Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1996). *Yaban*. (26. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2006). *Ankara*. (23. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2011). *Sodom ve Gomore*. (26. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2016). *Panorama*. (9. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaynak, T. (1995). *Organizasyonel Davranış ve Yönlendirilmesi*. İstanbul: Alfa Basım Dağıtım.
- Kinch, P. (2016). *The U.S. –Iran Relationship: The Impact of Political Identity on Foreign Policy*. London: I.B. Tauris.
- Korostelina, K. V. (2007). *Social Identity and Conflict: Structures, Dynamics and Implications*. New York : Palgrave Macmillan.
- Kurubaş, E. (2009). Etnik Sorun-Dış Politika Bağlamında Kürt Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri. *Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 8(1), 39-69.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1980). ‘Dış Politika’ Nedir? Türkiye’deki Dünyü ve Bugünü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 35(1), 309-335.
- Kürkçüoğlu, Ö. (2010). *Türkiye’nin Arap Orta Doğu’suna Karşı Politikası (1945-1970)*. Ankara: Barış Kitap.
- Lemyre, L. and Smith, P. M. (1985). Intergroup Discrimination and Self-esteem in the Minimal Group Paradigm. *Journal of Personality and Social Psychology*, 9(3), 660-670.
- Lewin, K. (1958). *Resolving Social Conflicts: Selected Papers on Group Dynamics*. Harper.
- Livaneli, Z. (2010). *Veda*. Tiglon.
- Mango, A. (2005). *Turkey and the War on Terror : for Forty Years We Fought Alone*. London ; New York : Routledge.
- McDavid, J.W. and Harari, H. (1968). *Social Psychology: Individuals, Groups, Societies*. New York, Evanston and London: Harper & Row Publishers.
- Melek, A. (1991). *Hatay Nasıl Kurtuldu*. (3. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mills, T. M. (1967). *The Sociology of Small Groups*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Mummendey, A. and Schreiber, H. J. (1983). Better or Just Different? Positive Social Identity by Discrimination Against, or by Differentiation from Outgroups. *European Journal of Social Psychology*, 13, 389-397.

- Oran, B. (2006a). 1919-1923 Kurtuluş Yılları. B. Oran (Editör). **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980)**. (12. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 95-109.
- Oran, B. (2006b). Sévres Barış Antlaşması. B. Oran (Editör). **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980)**. (12. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 113-138.
- Oran, B. (2006c). Dönemin Bilançosu. B. Oran (Editör). **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980)**. (12. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 387-498.
- Ortaylı, İ. (2001). Ermeniler Neden Göç Etmeye Zorlandı?. **Popüler Tarih**, (8), 42-46.
- Ortaylı, İ. (2008). **Tarihimiz ve Biz**. İstanbul: Timaş Yayınları, 39.
- Özakman, T. (2005). **Şu Çılgın Türkler**. (274. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özakman, T. (2008). **Diriliş: Çanakkale 1915**. (34. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özakman, T. (2009). **Cumhuriyet : Türk Mucizesi**. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özcan, G. (2000). Doksanlı Yıllarda Türkiye'nin Değişen Güvenlik Ortamı. G. Özcan ve Ş. Kut (Derleyenler). **En Uzun On Yıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**. (2. Baskı). İstanbul: Buke Yayınları, 13-42.
- Özkan, E. Ş. (2015). **Kimlik ve Dış Politika: Rusya Federasyonu'nun Bosna-Hersek ve Kosova Siyasetinde Kimliğin Rolü**. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Panossian, R. (2002). The Past as Nation: Three Dimensions of Armenian National Identity. **Geopolitics**, 7(2), 121-146.
- Pennington, D. C. (2002). **The Social Psychology of Behavior in Small Groups**. Hove [England]: Psychology Press; New York: Taylor & Francis.
- Purtaş, F. (2013). Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi. **Akademik Bakış**, 7(13), 1-14.
- Reicher, S. (2010). Group Mind. Levine, J. M. and Hogg, M. A. (Eds.). **Encyclopedia of Group Processes and Intergroup Relations Vol I**. Thousand Oaks, Calif. : SAGE Publications, 346-351.
- Rosenau, J. N. (1980). **The Scientific Study of Foreign Policy**. (2. Baskı). New York: Nichols Pub. Co.
- Sageman, M. (2008). **Leaderless Jihad: Terror Networks in the Twenty-First Century**. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Sander, O. (2005). **Siyasi Tarih (1918-1994) Cilt I**. (14. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Sanlıtop, G. (2006). **Çanakkale Geçilmedi: Yüzbaşı Mehmet Hilmi**. İstanbul: GOA.

- Sarınay, Y. (1996). Atatürk'ün Hatay Politikası. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12(34), 3-65.
- Seden, O. F. (1960). *Aşktan da Üstün*. Kemal Film.
- Sezgin, Y. (2012). *Çanakkale 1915*. Tiglon.
- Shaw, M. E. (1981). *Group Dynamics: The Psychology of Small Group Behavior*. (3rd Edition). New York: McGraw-Hill.
- Sheehy, P. (2006). *The Reality of Social Groups*. UK, USA: Ashgate.
- Sherif, M. (1935). *A Study of Some Social Factors in Perception*. New York: Archives of Psychology.
- Sherif, M. (1936). *The Psychology of Social Norms*. New York: Harper.
- Sherif, M. and Sherif, C. W. (1965). Research on Intergroup Relations. In O. Klineberg and R. Christie (Eds.). *Perspective in Social Psychology*. New York: Holt, Rinehart & Winston, 153-177.
- Smith, A. D. (2002). When a Nation?. *Geopolitics*. 7(2), 5-32.
- Smith, M. (1945). Social Situation, Social Behavior, Social Group. *Psychological Review*, 52(4), 224-229.
- Soysal, İ. (1989). *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları Cilt: I (1920-1945)*. (2. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Soysal,İ. (1991). *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları Cilt II (1945-1990) Kesim A*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Soysal, M. E. (2010). Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (42), 209-239.
- Sönmezoğlu, F. (1984). Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler: 1954-1975. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 38(3-4), 223-255.
- Sönmezoğlu, F. (1995). *Kıbrıs Sorunu Işığında Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye Politikası (1964-1980)*. İstanbul: Der Yayınevi.
- Stangor, C. (2004). *Social Groups in Action and Interaction*. New York and Hove: Psychology Press.
- Suzuki, S. (2015). The Rise of the Chinese 'Other' in Japan's Construction of Identity: Is China Focal Point of Japanese Nationalism?. *The Pacific Review*, 28(1), 95-116.
- Swanson, G. E. (1965). On Explanations of Social Interaction, *Sociometry*, 28(2), 101-123.
- Şahin, H. (2002). *Johnson Mektubu: Türk-ABD İlişkilerini Değiştiren Olayın Perde Arkası*. İstanbul: Gendaş.

- Şehirli, Y. A. (2006). ASALA'nın Ortaya Çıkışı, Eylemleri, İlişkileri ve Sonu. İ. Bal ve M. Çufalı (Editörler). **Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri**. (Genişletilmiş 2. Baskı). Ankara: Lalezar Kitabevi, 651-680.
- Şencan, H. (1989). Sosyal Psikolojide Temel Kavramlar ve Süreçler. E. Tekarslan, C. Baysal, H. Şencan ve T. Kılınç. **Sosyal Psikoloji**. İstanbul: Filiz Kitabevi, 17-35.
- Şerif, M. ve Şerif, C. W. (1996). **Sosyal Psikolojiye Giriş I** (Çev. M. Atakay ve A. Yavuz). İstanbul: Sosyal Yayınlar (Eserin orijinali 1948'de yayımlandı).
- Tahir, K. (2005). **Esir Şehrin İnsanları**. (1. Baskı). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Tajfel, H. (1970). Experiments in Intergroup Discrimination. **Scientific American**, 223(5), 96-102.
- Tajfel, H. (1974). Social Identity and Intergroup Behaviour. **Social Science Information**, 13(2), 65-93.
- Tajfel, H. (1978). Interindividual Behaviour and Intergroup Behaviour. In H. Tajfel (Ed.), **Differentiation Between Social Groups : Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations**. London ; New York : Published in cooperation with European Association of Experimental Social Psychology by Academic Press, 27-60.
- Tajfel, H. (1982). Social Psychology of Intergroup Relations. **Annual Review of Psychology**, 33, 1-39.
- Tajfel, H., Billig, M. G., Bundy, R. P. and Flament, C. (1971). Social Categorization and Intergroup Behaviour. **European Journal of Social Psychology**, 1(2), 149-178.
- Tajfel, H. and Turner, J. (2001). An Integrative Theory of Intergroup Conflict. In M. A. Hogg and D. Abrams (Eds.). **Intergroup Relations: Essential Readings**. Philadelphia, Pa. : Psychology Press, 94-109.
- Tajfel, H. and Turner, J. C. (2004). The Social Identity Theory of Intergroup Behavior. In J. T. Jost and J. Sidanius (Eds.). **Political Psychology: Key Readings**. New York: Psychology Press, 367-390.
- Tamçelik, S. (2012). **Kıbrıs'taki Çatışmanın Hukukî Boyutu**. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık
- Tamçelik, S. (2013). Editörden. S. Tamçelik (Editör). **2012 Kuzey Kıbrıs Kuzey Gelecek Vizyonu**. Ankara: Eko Avrasya Yayınları, 1-4.
- Taşkıran, C. (2015). 1915 Yılı Ermeni Tehciri. S. Tamçelik (Editör). **Ermenistan: Tarih, Hukuk, Dış Politika ve Toplum**. Ankara: Gazi Kitabevi, 1-75.
- Taylor, D. M. and Moghaddam, F. M. (1994). **Theories of Intergroup Relations: International Social Psychological Perspectives**. (2nd Edition). Westport, Conn. : Praeger.
- Taylor, S. E., Peplau, L.A. and Sears, D. O. (2012). **Sosyal Psikoloji**. (3. Baskı). (Çev. A. Dönmez). Ankara: İmge Kitabevi. (Eserin orijinali 2003'te yayımlandı).

- Tekarslan, A. (1989). Rol. E. Tekarslan, C. Baysal, H. Şencan ve T. Kılınç. (Editörler). **Sosyal Psikoloji**. İstanbul: Filiz Kitabevi, 36-47.
- Tekarslan, E. (1989). Gruplar ve Davranışı. E. Tekarslan, C. Baysal, H. Şencan ve T. Kılınç. (Editörler). **Sosyal Psikoloji**. İstanbul: Filiz Kitabevi, 49-102.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2013). **Dış Siyaseti ve Askerî Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si Cilt I**. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Tellal, E. (2000). **Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB-Türkiye İlişkileri (1953-1964)**. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Tellal, E. (2006). SSCB'yle İlişkiler. B. Oran (Editör). **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I (1919-1980)**. (12. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 769-783.
- Tolan, B. (1985). **Ben ve toplum**. Ankara: Teori Yayınları.
- Tsygankov, A. P. (2016). **Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity**. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Tuncer, H. (2007). Süleyman Demirel. A. F. Demir (Editör). **Türk Dış Politikasında Liderler**. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 125-240.
- Turan, İ. ve Barlas, D. (2004). Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri. Sönmeoğlu, F. (Derleyen). **Türk Dış Politikasının Analizi**. İstanbul: Der Yayınları, 151-167.
- Turner, J. C. (1975). Social Comparison and Social Identity: Some Prospects for Intergroup Behaviour. **European Journal of Social Psychology**, 5(1), 1-34.
- Turner, J. C. (1982). Towards a Cognitive Redefinition of the Social Group. In H. Tajfel (Ed.). **Social Identity and Intergroup Relations**. London: Harvester Wheatsheaf, 2-48.
- Turner, J. C. (1999). Some Current Issues in Research on Social Identity and Self-Categorization Theories. In N. Ellemers, R. Spears, & B. Dossje (Eds.). **Social Identity: Context, Commitment, Content**. Oxford, UK: Blackwell, 6-34.
- Tutar, H. (2012). **Sosyal Psikoloji: Kavramlar ve Kuramlar**. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tüysüz, S. (2017). **Ortaöğretim Tarih 10 Ders Kitabı**. Ankara: Tuna Matbaacılık.
- Umar, Ö. O. (2004). İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türk-Sovyet İlişkileri. **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 20(59), 369-412.
- Uzelac, G. (2002). When is the Nation?: Constituent Elements and Processes. **Geopolitics**, 7(2), 33-52.
- Uzer, U. (2011). **Identity and Turkish Foreign Policy: the Kemalist Influence in Cyprus and the Caucasus**. London; New York: I. B. Tauris.

- Uzgel, İ. (2006). Balkanlarla İlişkiler. B. Oran (Editör). **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II (1980-2001)**. (9. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 481-523.
- Uzuner, B. (2008). **Uzun Beyaz Bulut Gelibolu**. (33. Baskı). İstanbul: Everest Yayınları.
- Ün, M. (1964). **Dağ Başını Duman Almış**.
- Ünal, F., Özdemir, H., Ünal, M., Dağ, Ö. ve Kutay, S. (2017). **İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı**. Ankara: MEB Yayınları.
- Ürküt, M. (2017). **Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük**. Ankara: Ata Yayıncılık.
- Volkan, V. D. (1999). Individual and Large-Group Identity: Parallels in Development and Characteristics in Stability and Crisis. **Clinical Sciences**, 40(3), 458-465.
- Volkan, V. D. (2001). Transgenerational Transmissions and Chosen Traumas: An Aspect of Large-Group Identity. **Group Analysis**, 34(1), 79-97.
- Volkan, V. D. (2004). **Blind Trust: Large Groups and Their Leaders in Times of Crisis and Terror**. Virginia: Pitchstone Publishing.
- Volkan, V.D. (2006). Large Group Psychodynamics and Massive Violence. **Ciência & Saúde Coletiva**, 11(2), 303-314.
- Volkan, V. D. (2009). **Körü Körüne İnanç: Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri**. (2. Baskı). (Çev. Ö. Karaçam). İstanbul: Okuyan Us. (Eserin Orijinali 2004 yılında yayımlandı).
- Volkan, V. D. (2013). Large Group Psychology in Its Own Right: Large Group Identity and Peace-making. **International Journal of Applied Psychoanalytic Studies**, 10(3), 210-246.
- Volkan, (2014). **Psychoanalysis, International Relations, and Diplomacy: A Sourcebook on Large-Group Psychology**. London: Karnac.
- Wendt, A. (2012). **Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi**. (Çev. H. Sarı Ertem ve S. G. İhlamur Öner). İstanbul: Küre Yayınları. (Eserin orijinali 1999'da yayımlandı).
- Winrow, G. (2000). **Turkey and the Caucasus: Domestic Interests and Security Concerns**. London: Royal Institute of International Affairs.
- Yalvaç, F. (2011). Devlet. A Eralp (Derleyen). **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**. (6. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yaraç Laçınok, N. (2007). Turgut Özal. A. F. Demir (Editör). **Türk Dış Politikasında Liderler**. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 537-639.
- Yarar, H. (2002). Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri. **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, 35-57.

- Yavaşlı, A. (2017). *Ben Mustafa Kemal*. (33. Baskı). İstanbul: Bulut Yayınları.
- ABD ile İlişkiler Yeniden Ele Alınacak. (5 Şubat 1975). *Cumhuriyet*, 1.
- Atina, Limni'nin Uluslararası Statüsünü Değiştirmek İstiyor. (16 Ocak 1983). *Milliyet*, 8.
- Batı Sevr'i İstiyor. (2 Mayıs 1995). *Milliyet*, 1.
- Bayrak Savaşı. (28 Ocak 1996). *Hürriyet*, 1.
- Ege'de Kritik 24 Saat. (27 Mart 1987). *Cumhuriyet*, 1.
- Erkin Bugün Moskova'ya Gidiyor. (30 Ekim 1964). *Cumhuriyet*, 7.
- Kriz Donduruldu. (28 Mart 1987). *Milliyet*, 1.
- Mukavele Dün Gece İmzalandı ve Ordumuz Sabaha Karşı Boğazları İşgal Etti. (21 Ekim 1021). *Son Posta*, 1.
- O Bayrak İnecek. (30 Ocak 1996). *Hürriyet*, 1.
- Sovyet Notasına Cevabımız Hazır. (13 Ağustos 1946). *Vatan*, 1.
- Sovyet Şartları, (27 Haziran 1945). *Cumhuriyet*, 1.
- Türkiye-Amerika İşbirliği Anlaşması İmzalandı. (5 Temmuz 1948). *Vatan*, 1.
- Üslere El Koyduk. (26 Temmuz 1975). *Hürriyet*, 1.
- Yaser Arafat Bugün Ankara'da. (5 Ekim 1979). *Cumhuriyet*, 1.
- Zafer Bizim. (21 Temmuz 1974). *Türkiye*, 1.; Kıbrıs'ta Zafer Ordumuzun. (21 Temmuz 1974). *Günaydın*, 1.
- İnternet: Sözde Vatandaş. (22 Mart 2005). *Vatan*. Web: <http://www.gazetevatan.com/-sozde-vatandas--49748-gundem/> 12 Ocak 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Türk-Amerikan Münasebetlerinde Dönüm Noktası. (10 Haziran 1964). *Milliyet*. Web: [http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/DUn67T752b3c8QmIjhZbFA_x3D_x3D_19Ocak2018'de alınmıştır](http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/DUn67T752b3c8QmIjhZbFA_x3D_x3D_19Ocak2018'de%20alınmıştır).
- İnternet: Türkiye Ermenistan Siyasî İlişkileri. *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ermenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 6 Nisan 2018'de alınmıştır.
- İnternet: 1915 Olayları ve Türk-Ermeni Uyuşmazlığı. *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*, 1. Web: <http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/brosur-tr.pdf> 27 Aralık 2017 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: 2077 (XX). Question of Cyprus. *United Nations*. Web: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2077\(XX\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2077(XX)) 2 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: 6 Soruda Türkiye'nin Rusya'dan Satın Alacağı S-400 Füze Savunma Sistemi. (29 Aralık 2017). **BBC Türkçe**. Web: <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41239094> 10 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: ABD Büyükelçiliği Önündeki Caddeye Zeytin Dalı Caddesi Tabelası Asıldı. (19 Şubat 2018). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/abd-buyukelciligi-onundeki-caddeye-gundem-2612887/> 1 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: Apo, Rusya'ya Kaçtı. (19 Ekim 1998). **Hürriyet**. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/apo-rusyaya-kacti-39043532> 10 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: Armenian Declaration of Independence. **The Government of the Republic of Armenia**. Web: <http://www.gov.am/en/independence/> 1 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: Armenian Secret Liberation Army Leader Describes the Aims of His Organisation. (16 Ağustos 2016). **Youtube**. Web: https://www.youtube.com/watch?v=Agni4gy_sxw 18 Nisan 2018'de alınmıştır.

İnternet: Aslolan Milletin, Devletin Bekasıdır. (2018). **TBMM Ak Parti Grup Başkanlığı**. Web: <https://www.akparti.org.tr/tbmm/haberler/aslolan-milletin-devletin-bekasidir/78283> 8 Nisan 2018'de alınmıştır.

İnternet: Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun. **Mevzuat Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Mevzuat Bilgi Sistemi**. Web: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5816.pdf> 18 Ocak 2018'de alınmıştır.

İnternet: Avrupa Konseyi. **Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı**. Web: http://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa 10 Nisan 2018'de alınmıştır.

İnternet: Avrupa, Ecevit'in Sabrını Taşırdı. (28 Mart 2000). **Hürriyet**. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/avrupa-ecevitin-sabrini-tasirdi-39143041> 28 Şubat 2018'de alınmıştır.

İnternet: Avrupa'ya PKK Ablukası. (4 Ekim 2011). **Sabah**. Web: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2011/10/04/isbirligi-yapmayan-14-ulke-mercek-altinda> 27 Şubat 2018'de alınmıştır.

İnternet: Bahçeli: Sevr Antlaşması'na da barış diyorlardı. (3 Mart 2015). **Posta**. Web: <http://www.posta.com.tr/bahceli-sevr-antlasmasina-da-baris-diyorlardi-haberi-270922> 15 Ocak 2018'de alınmıştır.

İnternet: Baklava Artık Resmen Türk Tatlısı. (19 Aralık 2013). **Turkish Greek News**. Web: <http://www.turkishgreeknews.org/?q=tr/baklava-artik-resmen-turk-tatlisi/11237.html> 25 Aralık 2017'de alınmıştır.

İnternet: Başbakan Davutoğlu: Çanakkale ruhu birçok provokasyonun üstesinden gelecektir. (4 Mart 2016). **Anadolu Ajansı**. Web: <http://aa.com.tr/tr/turkiye/basbakan-davutoglu-canakkale-ruhu-bircok-provokasyonun-ustesinden-gelecektir/531514> 11 Ocak 2018'de alınmıştır.

- İnternet: Başbakan Erdoğan AB Zirvesini Değerlendirdi. (4 Temmuz 2007). **Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı**. Web: https://www.ab.gov.tr/_31106.html. 14 Mart 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Başbakan Yıldırım: ABD Yanlıstan Vazgeçmeli. (15 Ocak 2018). **NTV**. Web: https://www.ntv.com.tr/turkiye/basbakan-yildirim-abd-yanlistan-vazgecmeli,bxrq2SKmhEuPfBHOVSy_oQ 2 Mart 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Başbakanın Terk Ettiği Toplantılar. (11 Mayıs 2014). **Hürriyet**. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/basbakan-erdoganin-terk-ettiği-toplantilar-26391445>. 27 Şubat 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Bayrak Yakma Girişimine Sert Tepki. (22 Mart 2005). **NTVMSNBC**. Web: <http://arsiv.ntv.com.tr/news/315038.asp> 12 Ocak 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Bayrak Yakma Girişimine Sert Tepki. (22 Mart 2005). **NTVMSNBC**. Web: <http://arsiv.ntv.com.tr/news/315038.asp> 12 Ocak 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Binali Yıldırım: 15 Temmuz’da ortaya çıkan ruh Millî Mücadele ve istiklal ruhudur. (10 Kasım 2016). **NTV**. Web: https://www.ntv.com.tr/turkiye/binali-yildirim15-temmuzda-ortaya-cikan-ruh-milli-mucadele-ve-istiklal-ruhudur,6HY1_72hjEeOnliQeDXtxA 12 Ocak 2018’de alınmıştır.
- İnternet: CHP’li Köse’den O Fotoğrafa AK Parti Eleştirisine Yanıt. (24 Ağustos 2017). **Haberler**. Web: <https://www.haberler.com/canakkale-chp-li-kose-den-o-fotograf-ak-parti-9963921-haberi/> 11 Ocak 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Constitution of the Republic of Armenia. **President of the Republic of Armenia**. Web: <http://www.president.am/en/constitution-2005/> 1 Mart 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Cumhurbaşkanı Erdoğan TİKA Toplantısında Konuştu. (10 Nisan 2018). **Habertürk**. Web: <http://www.haberturk.com/cumhurbaskani-erdogan-tika-toplantisinda-konusuyor-1914258> 12 Nisan 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan 18 Mart Mesajında 15 Temmuz Vurgusu. (17 Mart 2017). **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-dan-18-mart-m-siyaset-2415445/> 11 Ocak 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan Avrupa Parlamentosu’na Afrin Tepkisi. (15 Mart 2018). **NTV**. Web: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogandan-avrupa-parlamentosuna-afrin-tepkisi,557oOtfefEG82dZrJAtQfA> 18 Mart 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kalın’dan Rusya Açıklaması. (27 Haziran 2016). **Hürriyet**. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskanligi-sozcusunden-rusya-aciklamasi-40122995> 4 Mart 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Davutoğlu: Afrika ile İşbirliğimizin Sınırları Yok Ufukları Var. (16 Aralık 2011). **Haberler.com**. Web: <https://www.haberler.com/davutoglu-afrika-ile-isbirligimizin-sinirlari-yok-3197025-haberi/> 18 Nisan 2018’de alınmıştır.

- İnternet: Davutoğlu: Bizler Çanakkale Ruhunu 21. Yüzyıla Taşıyoruz. (3 Mayıs 2015). **Haberler**. Web: <https://www.haberler.com/davutoglu-bizler-canakkale-ruhunu-21-yuzyila-7267492-haberi/> 11 Ocak 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Davutoğlu: Model Ortaklık Gereklik. (3 Haziran 2009). **Haber7**. Web: <http://www.haber7.com/siyaset/haber/408425-davutoglu-model-ortaklik-gereklik> 2 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Demirel: Seçimle İç Barış Geldi. (27 Nisan 1999). **Hürriyet**. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/demirel-secimle-ic-baris-geldi-39076021>. 27 Şubat 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Devlet Bahçeli'den Millî Mücadele Çağrısı!. (3 Ocak 2017). **Haber Alp**. Web: <http://www.haberalp.com/gundem/devlet-bahceliden-milli-mucadele-cagrisi-h81373.html> 12 Ocak 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Ekonomi ve Kalkınma. **Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi**. Web: <http://www.atam.gov.tr/duyurular/ekonomi-ve-kalkinma> 2 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Erdoğan: Durursak kendimizi Sevr şartlarında buluruz. (22 Aralık 2016). **Yeni Akit**. Web: <http://www.yeniakit.com.tr/haber/erdogan-durursak-kendimizi-sevr-sartlarinda-buluruz-248565.html> 15 Ocak 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Erdoğan'dan Avrupa Parlamentosu'na Sert Sözler: Daha Çok Ağlayacaksınız Çok. (3 Şubat 2018). **Hürriyet**. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogandan-avrupa-parlamentosuna-sert-sozler-daha-cok-aglayacaksaniz-cok-40730289> 1 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Erdoğan'dan Putin'e: Bizi Şangay Beşlisi'ne Alın, Biz de AB'yi Gözden Geçirelim. (26 Temmuz 2012). **T24**. Web: <http://t24.com.tr/haber/erdogandan-putine-bizi-sangay-beslisine-alin,209288> 4 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Genelkurmay'dan Bayrak Yakma Tepkisi. (22 Mart 2005). **CNN Türk**. Web: <https://www.cnnturk.com/2005/turkiye/03/22/genelkurmaydan.bayrak.yakma.tepkisi/81831.0/index.html> 12 Ocak 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Gül: Türk Bayrağına Saldıranlar Bedhahtır. (22 Mart 2005). **Hürriyet**. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/gul-turk-bayragina-saldiranlar-bedhahtir-38709733> 12 Ocak 2018'de alınmıştır.
- İnternet: İnsanî Yardımlarda En Cömert Ülke Türkiye. (18 Ağustos 2017). **Anadolu Ajansı**. Web: <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/insani-yarimlarda-en-comert-ulke-turkiye/887243> 12 Nisan 2018'de alınmıştır.
- İnternet: İşte Sabrımızı Taşıran Nedenler. (8 Ekim 1998). **Hürriyet**. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/iste-sabrimizi-tasiran-nedenler-39041814>. 10 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Şartı. **Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Mevzuat Veritabanı**. Web: <http://denizmevzuat.udhb.gov.tr/doyam/Karadeniz%20Ekonomik%20%C4%B0%C5>

[%9Fbirli%C4%9Fi%20%C3%96rq%C3%BCt%C3%BC%20%C5%9Eart%C4%B1.doc](#) 16 Nisan 2018’de alınmıştır.

İnternet: Millî Eğitim Bakanlığı Kurum Tanıtım Yönetmeliği. *Mevzuat Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Mevzuat Bilgi Sistemi*. Web: http://mevzuat.meb.gov.tr/html/26254_0.html 18 Ocak 2018’de alınmıştır.

İnternet: NATO’daki Skandal Ortaya Çıkarın Subaylar Anlattı. *CNN Türk*. Web: <https://www.cnntrk.com/turkiye/natodaki-skandali-ortaya-cikaran-subaylar-anlattı> 6 Haziran 2018’de alınmıştır.

İnternet: Orta Asya Ülkeleri ile İlişkiler. *Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı*. Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa> 10 Nisan 2018’de alınmıştır.

İnternet: Osmanlı Tokadı Yemedikleri Belli. (14 Şubat 2018). *Milliyet*. Web: <http://www.milliyet.com.tr/osmanli-tokadi-yemedikleri-belli--siyaset-2609624/> 28 Şubat 2018’de alınmıştır.

İnternet: Radar, Malatya’dan Koruyacak. (15 Eylül 2011). *Milliyet*. Web: <http://www.milliyet.com.tr/radar-malatya-dan-koruyacak--gundem-1438588/> 16 Şubat 2018’de alınmıştır.

İnternet: Rusya Federasyonu, Türkiye Cumhuriyeti ve İran İslam Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlarının Suriye İhtilafının Sonlandırılmasına Matuf Siyasî Süreci Yeniden Canlandırmak İçin Mutabık Kaldıkları Adımlara İlişkin Ortak Açıklama. (2016). *Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı*. Web: http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu_-turkiye-cumhuriyeti-ve-iran-islam-cumhuriyeti-disisleri-bakanlarinin-suriye-ihtilafinin-sonlandirilmesine-mat.tr.mfa 20 Mart 2018’de alınmıştır.

İnternet: Şanghay Beşlisi’ne Alın AB’yi Unutalım. (26 Ocak 2013). *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/sangay-beslisine-alin-abyi-unutalim-22448548> 4 Mart 2018’de alınmıştır.

İnternet: Tansu Çiller: O Asker Gidecek, O Bayrak İnecek. (17 Aralık 2016). *Youtube*. Web: <https://www.youtube.com/watch?v=M8VXA3C122E> 22 Mart 2018’de alınmıştır.

İnternet: Türk Bayrağı. *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı*. Web: <https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi/resmi-simgeler/bayrak/> 12 Ocak 2018’de alınmıştır.

İnternet: Türk Ceza Kanunu. (26 Eylül 2004). *Türkiye Büyük Millet Meclisi*. Web: <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html> 12 Ocak 2018’de alınmıştır.

İnternet: Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması Kantitatif Araştırma Raporu. (20 Temmuz 2017). *Kadir Has Üniversitesi*. Web: <http://www.khas.edu.tr/news/1588> 26 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması Kantitatif Araştırma Raporu. (20 Temmuz 2017). *Kadir Has Üniversitesi*. Web: <http://www.khas.edu.tr/news/1588> 26 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması Kantitatif Araştırma Raporu". (18 Mayıs 2016). **Kadir Has Üniversitesi**. Web: <http://www.khas.edu.tr/news/1367> 29 Aralık 2017'de alınmıştır.

İnternet: Türk Elitleri Türk Dış Politikası ve Türk-Yunan İlişkileri Algıları Anketi. **Kadir Has Üniversitesi**. 14-16. Web: [http://www.khas.edu.tr/w243/files/TR-YN%20Anket%20\(TR\).pdf](http://www.khas.edu.tr/w243/files/TR-YN%20Anket%20(TR).pdf) 26 Aralık 2017'de alınmıştır.

İnternet: Türkiye ile Rusya Arasında S-400 Anlaşması İmzalandı. (29 Aralık 2017). **NTV**. Web: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/turkiye-ile-rusya-arasinda-s-400-anlasmasi-imzalandi,rGJzdHMSW0qLGc0J-AENIQ> 10 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: Türkiye'den 170 Ülkeye 21 Milyarlık Kalkınma Yardımı. (16 Aralık 2017). **Sabah**. Web: <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2017/12/16/turkiyeden-170-ulkeye-21-milyar-dolarlik-kalkinma-yardimi> 12 Nisan 2018'de alınmıştır.

İnternet: Türkiye'nin Latin Amerika ve Karayiplere Yönelik Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri. **Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı**. Web: <http://www.mfa.gov.tr/i-turkiye-nin-latin-amerika-ve-karayiplere-yonelik-politikasi-ve-bolge-ulkeleri-ile-iliskileri.tr.mfa> 5 Nisan 2018'de alınmıştır.

İnternet: Türkiye'nin Uluslararası Acil İnsani Yardımları. **Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı**. Web: http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-insani-yardimlari.tr.mfa 15 Kasım 2017'de alınmıştır.

İnternet: Türkiye'nin Uluslararası Acil İnsanî Yardımları. **Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı**. Web: http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-insani-yardimlari.tr.mfa 12 Nisan 2018'de alınmıştır.

İnternet: Yunus Emre Enstitüsü. **Yunus Emre Enstitüsü**. Web: <http://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu> 10 Nisan 2018'de alınmıştır.

İnternet: Yüksek Düzeyli İşbirliği Mekanizmaları. **Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü**. Web: <https://kdk.gov.tr/haber/yuksek-duzeyli-isbirligi-mekanizmalari/452> 6 Nisan 2018'de alınmıştır.

İnternet: Akgüngör, İ. (25 Kasım 2017). Yurt Dışında En Çok Büyüyen Türk Ordusu!. **Vatan**. Web: <http://www.gazetevatan.com/yurt-disinda-en-cok-buyuyen-turk-ordusu-1121404-gundem/> 18 Nisan 2018'de alınmıştır.

İnternet: Berberakis, T. (19 Ocak 2000). Papandreu'dan Tarihî Ziyaret. **Milliyet**. Web: <http://www.milliyet.com.tr/2000/01/19/dunya/dun02.html> 6 Nisan 2018'de alınmıştır.

İnternet: Cem, İ. (5 Haziran 2002). Turkish Foreign Policy: Opening New Horizons for Turkey at the Beginning of a New Millennium. **Turkish Policy Quarterly**. Web: <http://turkishpolicy.com/Files/ArticlePDF/turkish-foreign-policy-opening-new-horizons-for-turkey-at-the-beginning-of-a-new-millennium-spring-2002-en.pdf>, 6. 28 Mart 2018'de alınmıştır.

- İnternet: Davutoğlu, A. (21 Mart 2013). Zero Problems in a New Era. *Foreign Policy*. Web: <http://foreignpolicy.com/2013/03/21/zero-problems-in-a-new-era/> 10 Nisan 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Davutoğlu, A. (26 Şubat 2004). Türkiye Merkez Ülke Olmalı. *Radikal*. Web: <http://www.radikal.com.tr/yorum/turkiye-merkez-ulke-olmali-702116/> 18 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Demirer, M. A. Atatürk ve Yabancı Sermaye. *Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi*. Web: <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-67-68-69/ataturk-ve-yabanci-sermaye> 2 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Dilek, H. (17 Ağustos 2010). MİT'in Dış Operasyonları. *Takvim*. Web: https://www.takvim.com.tr/yazi_dizisi/2010/08/17/mitin_dis_operasyonlari 10 Nisan 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Düvçen, A. (22 Ocak 2011). Yunanlılar Buna da Sahip Çıktı!. *Milliyet*. Web: <http://www.milliyet.com.tr/yunanlilar-buna-da-sahip-cikti-yasam/sondakikaarsiv/22.01.2011/1342710/default.htm> 25 Aralık 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Fırat, M. (20 Kasım 2009). Türkiye-Afrika İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı ve Afrika Açılımlında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü. *TASAM*. Web: <http://www.tasamafrica.org/pdf/afk5/12-Prof-Melek-FIRAT.pdf>, 2. 7 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Goldberg, A. (18 Ocak 1998). Jewish Identity After the Holocaust. *SHOAH Research Center*. Web: http://www.yadvashem.org/odot_pdf/microsoft%20word%20-%203858.pdf 12 Mayıs 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Gücük, E. (30 Kasım 2014). Türklerin Yemek Tescil Savaşları. *Gazete Vatan*. Web: <http://www.gazetevatan.com/turklerin-yemek-tescil-savaslari-737103-pazar-vatan/> 25 Aralık 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Güranlı, Z. (1 Mart 2007). Komşuyla Yine Ege Krizi Çıktı. *Vatan*. Web: <http://www.gazetevatan.com/komsuyla-yine-ege-krizi-cikti-111278-gundem/> 22 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Kalın, İ. Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi. *Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü*. Web: <https://kdk.gov.tr/sag/turk-dis-politikasi-ve-kamu-diplomasisi/20> 28 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Kılıç, E. (27 Eylül 2008). ASALA Operasyonları Efsane Mi?. *Sabah*. Web: <http://arsiv.sabah.com.tr/2008/09/28/haber,B5E3B51FA2F94618A781886CB7B3B590.html> 10 Nisan 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Mercan, S. (2015). The Role of Turkey in EU Policies in the 2000s: An Examination of Foreign Policy Partnership. *Research Turkey*. Web: <http://researchturkey.org/tr/the-role-of-turkey-in-eu-policies-in-the-2000s-an-examination-of-foreign-policy-partnership/> 24 Mart 2018'de alınmıştır.

- İnternet: Oran, B. (2003). Ulusal Egemenlik Kavramının Dönüşümü, Azınlıklar ve Türkiye. *Anayasa Mahkemesi*, 31. Web: http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg20/b_oran.pdf 5 Aralık 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Özalp, G. (17 Kasım 2017). "NATO'daki Skandalla İlgili TSK'dan Son Dakika Açıklaması". *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/son-dakika-natodan-flas-aciklama-o-asker-ordudan-atildi-40648718> 6 Haziran 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Özgür, S. (5 Haziran 2011). Davutoğlu: 'Vizeleri Kaldırmak İçin Seferberlik İlan Ettik'. *Hürriyet*. Web: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/davutoglu-vizeleri-kaldirmak-icin-seferberlik-ilan-ettik-17961841> 5 Nisan 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Sassounian, H. What Did Kocharian Actually Say About Demanding Territories from Turkey? *Armeniapedia*. Web: http://www.armeniapedia.org/wiki/What_Did_Kocharian_Actually_Say_About_Demanding_Territories_from_Turkey%3F 1 Mart 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Şimşek, A. (9 Temmuz 2009). ASALA'yı Kuru Kafa Resimleriyle Çözdük. *Sabah*. Web: https://www.sabah.com.tr/gundem/2009/07/09/asalayi_kuru_kafa_resimleriyle_cozduk 10 Nisan 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Üstel, A. (19 Ekim 2017). ASALA Operasyonları Nasıl ve Kimlerce Yapıldı?. *Star*. Web: <http://www.star.com.tr/yazar/asala-operasyonlari-nasil-ve-kimlerce-yapildi-yazi-1265730/> 10 Nisan 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Yetkin, M. (20 Mart 2011). NATO Operasyonu'na Türkiye de Katılıyor. *Radikal*. Web: <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/libya-operasyonuna-turkiye-de-katiliyor-1043514/> 18 Şubat 2018'de alınmıştır.
- İnternet: Yılmaz, H. (2006). Türkiye'deki Milliyetçi Avrupa-Şüphencililiğinin İki Dayanağı: Tanzimat ve Sévres Sendromları. *Hakan Yılmaz*. 13. Web: http://www.hakanyilmaz.info/yahoo_site_admin/assets/docs/HakanYilmaz-2006-TanzimatveSevrSendromlari-Turkce-SIEPS.28460414.pdf 4 Aralık 2017'de alınmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Özyılmaz Kiraz, Betül
 Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti
 Doğum tarihi ve yeri : 12.06.1987 Karşıyaka
 Medeni hali : Evli
 Telefon : 03122161511
 e-mail : betulozyilmaz@yahoo.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	ODTÜ Orta Doğu Çalışmaları Programı	2012
Lisans	ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü	2010
Lise	Atakent Anadolu Lisesi	2005

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2011-...	Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

Kitap Bölümü

Özyılmaz, B. (2014). Türkiye-İran İlişkilerinde Belirleyici Etmen Olarak Karşılıklı Algılar. S. Tamçelik (Editör). *İran: Değişen İç Dinamikler ve Türkiye-İran İlişkileri*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Özyılmaz, B. (2015). Türkiye’de Türk-Ermeni İlişkilerine Dair Kolektif Bellek(lerin) Kuşaklararası Aktarımı. S. Tamçelik (Editör). *Ermenistan: Tarih, Hukuk, Dış Politika ve Toplum Türkiye*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Makaleler

Özyılmaz, B. ve Bağcı, M. (2013). Türkiye’deki Politik Psikoloji Çalışmalarına Dair Bir Literatür İncelemesi. *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi*, 3.

Özyılmaz, B. (2014). Rhetoric and Public Diplomacy: Analysis of a Double Dimensional Link. *Gazi İİBF Dergisi*, 16 (3), 181-208.

Özyılmaz Kiraz, B. ve Kiraz, S. (2015). Turkey as a Model for the Middle Eastern States: A Psychological Perspective. *Humanities and Social Sciences Review*, 4 (1), 473–480.

Özyılmaz Kiraz, B. (2016). A Social Psychological Approach to the Conduct of Al-Qaeda Terrorism. *Tesam Akademi Dergisi*, 3 (1), 81-97.

Bildiriler

Özyılmaz, B. (2013). The Idea of Turkey as a Model: A Psychological Perspective. The 12th METU Conference on International Relations, Ankara.

Çevik, B. S., İlhan, R. S. and Özyılmaz, B. (2013). Turkish-Israeli Deadlock: A Political Conflict in the Context of Identity and Trauma. The 2013 Annual Scientific Meeting of the International Society of Political Psychology (ISPP), Herzliya-İsrail.

Özyılmaz, B. (2014). War, Peace and Security in the Classical İslam: A Comparative Analysis. The 13th METU Conference on International Relations, Ankara.

Özyılmaz, B. (2014). Interdisciplinary Approaches to Studying International Relations: Relevance of Social Psychological Accounts. the WISC Fourth Global International Studies Conference, Frankfurt-Almanya.

Çeviriler

Özyılmaz, B. ve Kiraz, S. (2015). Ülkesel Yapı ve Uluslararası Değişim. E. Çıtak (Editör). *Uluslararası İlişkiler Teorisinde Yeni Düşünce*. İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.

Özyılmaz, B. ve Kiraz, S. (2015). Ulusal Güvenlik ve Devletin Doğası. E. Çıtak (Editör). *İnsanlar, Devletler ve Korku*. İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.

Tezler

ÖZYILMAZ, B. (2012). *Political Psychology in Understanding Al-Qaeda: Why and How?*. ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta Doğu Çalışmaları Programı, Yüksek lisans Tezi, Ankara.

GAZİ GELECEKTİR..

